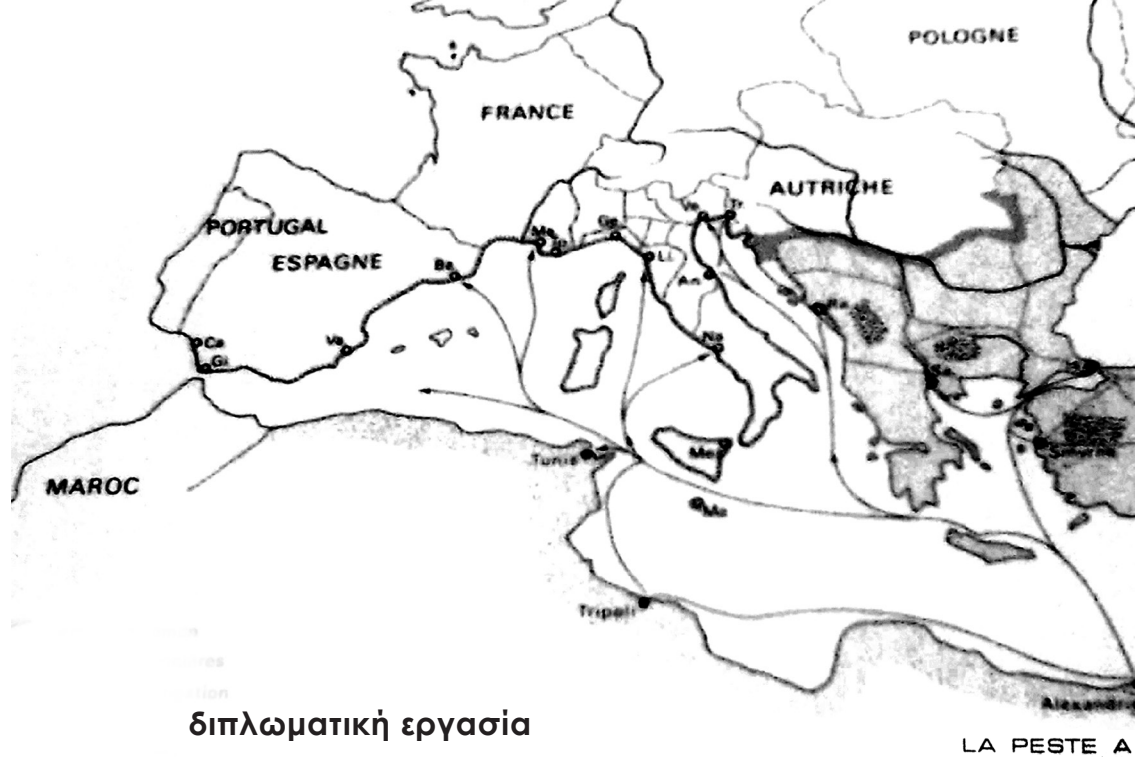

διπλωματική εργασία
για το Δ.Π.Μ.Σ. 'σχεδιασμός-χώρος-πολιτισμός'
σχολή αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π.
τριμελής επιτροπή καθηγητών: Σταύρος Σταυρίδης -επιβλέπων
Ελένη Καλαφάτη, Γιώργος Παρμενίδης

τεχνολογία χώρου και πληθυσμιακή διαχείριση
από το λοιμοκαθαρτήριο στο
στρατόπεδο κράτησης μεταναστών

Ιουλία Ηλιάδη
αρχιτέκτονας

Θερμές ευχαριστίες στον καθηγητή μου Σ. Σταυρίδη, στην Κ. Ηλιάδη που συνέβαλλε ηθικά και υλικά ώστε η μισθωτή εργασία να μην τίθεται ανταγωνιστικά στην εκπόνηση της πτυχιακής αυτής, στον Α. Βιρβίλη που είχε τη διάθεση να μοιραστεί την πολύτιμη έρευνά του σχετικά με τα λοιμοκαθαρτήρια όχι μόνο σε επίπεδο βιβλιογραφίας αλλά και στην προσπάθεια κατανόησης της συνθήκης της κάθαρσης εντός τους. Στον Πωλ για την επιμέλεια τμήματος του κειμένου και τις συμβουλές του για τη δομή του, στον Γ. Ηλιάδη για τη συμβολή του στον εντοπισμό κάποιων δομών του 19ου αιώνα, στους Πάνο και Βαγγέλη που κατέστησαν εφικτές τις αυτοψίες στον Έβρο, στους πρώην και νυν κρατούμενους μετανάστες Ν. Η., Α., Υ., Β. και Σ. Β. για την προθυμία τους να με κατατοπίσουν σε θέματα σχετικά με το βίωμα του στρατοπέδου, στην πολιτική συνέλευση nL που μου δίνει την ευκαιρία να επισκέπτομαι κάποια στρατόπεδα κράτησης και να θεωρώ δυνατό το γκρέμισμά τους.

διπλωματική εργασία
για το Δ.Π.Μ.Σ. 'σχεδιασμός-χώρος-πολιτισμός'
σχολή αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π.
τριμελής επιτροπή καθηγητών: Σταύρος Σταυρίδης -επιβλέπων
Ελένη Καλαφάτη, Γιώργος Παρμενίδης

τεχνολογία χώρου και πληθυσμιακή διαχείριση
από το λοιμοκαθαρτήριο στο
στρατόπεδο κράτησης μεταναστών

Ιουλία Ηλιάδη
αρχιτέκτονας

Μάρτιος 2015

πίνακας περιεχομένων

εισαγωγή	5
I/ Ο εγκλεισμός των προσφύγων στις αρχές του 20ού αιώνα	9
II/ το λοιμοκαθαρτήριο στο ελληνικό έθνος-κράτος:	
μια χωρική τεχνολογία διαχείρισης της ασθένειας	16
III/ το στρατόπεδο κράτησης μεταναστών:	
μια χωρική τεχνολογία διαχείρισης πληθυσμών	44
IV/η διαχρονική υπόσταση μιας χωρικής τεχνολογίας	81
παράρτημα κεφαλαίου II	89
παράρτημα κεφαλαίου III	122
παράρτημα χαρτών στρατοπέδων κράτησης μεταναστών	129
παράρτημα περιγραφών στρατοπέδων κράτησης μεταναστών	133
παράρτημα τυπολογιών στρατοπέδων κράτησης μεταναστών	167
παράρτημα προδιαγραφών	174
βιβλιογραφία - πηγές	185

Η διερεύνηση των λοιμοκαθαρτηρίων και των κέντρων διοικητικής κράτησης μεταναστών διαπνέεται από τα εξής ερωτήματα: πώς διαχειρίζεται το ελληνικό έθνος-κράτος την είσοδο πληγέντων πληθυσμών, που δεν είναι υπήκοοί του; Πότε ενεργοποιείται το εργαλείο του *στρατοπέδου*¹ και ποια είναι η *τεχνολογία*² συγκρότησής του; Τα παραδείγματα των *Lagers* ανά τους αιώνες και τις διαφορετικές περιοχές του παγκόσμιου χάρτη είναι πολλά. Τα παραπάνω ερωτήματα θα μπορούσαν πιθανότατα να τεθούν για κάθε περιοχή της υφηγίου και ιδίως για τις περιπτώσεις όπου μια κεντρική εξουσία έχει το μονοπώλιο της απόφασης πάνω στη ζωή και το θάνατο ενός πληθυσμού. Το παράδειγμα που αφορά στη συγκεκριμένη διερεύνηση, λόγω εγγύτητας και δυνατότητας επιτόπιας μελέτης, είναι το ελληνικό κράτος από το 19^ο αιώνα και τη συγκρότησή του μέχρι σήμερα.

Στη συνέχεια θα καταδειχθεί ότι οι χώροι εγκλεισμού, από εκείνον της καραντίνας του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα έως τα σύγχρονα στρατόπεδα κράτησης μεταναστών χωρίς έγγραφα, συγκροτούν εκείνη την

τεχνολογία διοικητικού εγκλεισμού που βρίσκεται εκτός της σφαίρας του κοινωνικού και της σφαίρας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Συγκροτούν εν ολίγοις το παράδειγμα του *Lager*. Η παραπάνω λειτουργία επιτελείται με όρους βιοπολιτικής περίζωσης του υποκειμένου, με όρους καθήλωσης και εν τέλει υποκειμενοποίησης. Άλλοτε στον μολυσμένο, σήμερα στον ξένο, σε αυτούς που βρίσκονται εκτός της περιγραφής του κυρίαρχου προτύπου του υγιούς, καθαρού και παραγωγικού υπηκόου ή σε εκείνους που *δεν διαθέτουν τον ευρωπαϊκό φαινότυπο*, όπως παρατηρεί χαρακτηριστικά η Ε. Βαρίκα³, εγγράφονται ένα σύνολο από αρνητικές συνδηλώσεις ως προϋποθέσεις είτε για την είσοδό τους στον κοινωνικοπολιτικό χώρο της επικράτειας του έθνους-κράτους είτε για την εξόντωσή τους.

Η ενασχόληση με την τεχνολογία εγκλεισμού στα στρατόπεδα κράτησης μεταναστών από το 2005⁴ έως σήμερα προκάλεσε την απορία σχετικά με τη γενεαλογία του συστήματος διοικητικής κράτησης στην Ελλάδα: το «παρελθόν» αυτών των χώρων, τη

γενεσιουργό μορφή, την ιστορική παράδοση που οδήγησε στην ανάπτυξη της εν λόγω τεχνογνωσίας του *Lager*. Τα ερωτήματα που προέκυψαν αφορούν στις αιτίες που προκαλούν την κράτηση υποκειμένων που δεν εμπλέκονται με κανέναν τρόπο (υποθετικό ή δικαστικά αποδεδειγμένο) με ποινικές διαδικασίες, σε συνθήκες διαφορετικές από εκείνες του σωφρονιστικού συστήματος, όπου στοιχειώδη δικαιώματα δεν υφίστανται, όπου επικρατεί δηλαδή αυτό που ονομάζουμε *κατάσταση εξαίρεσης*: στις αιτίες που καθιστούν αυτήν την κράτηση αντανakλαστική από την πλευρά του ελληνικού κράτους αλλά και στη γνώση από την οποία αυτή η κράτηση αντλεί τις προαπαιτούμενες τεχνικές.

Συνήθεις απαντήσεις σε τέτοιου είδους ερωτήματα θα περιέγραφαν το στρατόπεδο κράτησης ως μια πρόχειρη λύση που υιοθετήθηκε σταδιακά από τις αρχές του '90 από μια χώρα «αδύναμη» τεχνολογικά και οικονομικά και με περιορισμένη εμπειρική γνώση στο ζήτημα της διαχείρισης κρίσιμων περιστάσεων όπως αυτή της αθρόας εισόδου εκτοπισμένων πληθυσμών από τα σύνορά της. Σε άλλη περίπτωση θα δινόταν η ασφαλής απάντηση ότι πρόκειται για ένα ιδίωμα εγκλεισμού που, ενώ φέρει τεχνικά στοιχεία και «δάνεια» από αντίστοιχα παραδείγματα κρατητηρίων των ευρωπαϊκών χωρών, προσαρμόζεται αναγκαστικά στην ένδεια των ημερών και στην προχειρότητα που διαπνέει την «ελληνική νοοτροπία» σε κάθε τύπου διαχείριση. Οι παραπάνω απαντήσεις φαίνεται ότι διαπνέονται από ένα χαρακτήρα «αθωωτικό» για τις εκάστοτε επιλογές του ελληνικού κράτους, το οποίο περιγράφεται συνήθως είτε ως «ανίσχυρο» είτε ως «ανεπαρκές» σε επίπεδο οργάνωσης και λειτουργίας των μηχανισμών του, χωρίς μια δική του παράδοση σε *στρατόπεδα* και *ιδρύματα* εγκλεισμού.

Η εξαγωγή κάποιου ασφαλούς συμπεράσματος στα παραπάνω ερωτήματα δεν είναι εύκολη

καθώς κάθε τύπος κράτησης θα πρέπει να εξετάζεται βάσει τις ιστορικής του συγκυρίας, βάσει των υποκειμένων που εγκλείονται εντός του, κυρίως όσον αφορά στην πολιτειακή και κοινωνική τους ιδιότητα, αλλά και βάσει του ιστορικού σταδίου συγκρότησης του έθνους-κράτους όπου φαίνεται να ενεργοποιείται το *στρατόπεδο*. Βασικές παράμετροι αναζήτησης του ιστορικού προτύπου που οδηγεί σε τέτοιες χωρικές μορφές αποτελούν ο τρόπος λειτουργίας της εκάστοτε δομής, η ύπαρξη ή μη θεσμικού πλαισίου και το περιεχόμενό του, ο ρόλος εκείνων που χειρίζονται την κράτηση και η προέλευση της αρχιτεκτονικής του σύνθεσης.

Για τους παραπάνω λόγους η αναζήτηση του προτύπου των σύγχρονων στρατοπέδων εγκλεισμού σε παλαιότερο μοντέλο κράτησης, μέσα στην ιστορία του ελληνικού κράτους, εστιάζει στην καθήλωση απεδαφικοποιημένων πληθυσμών από Μικρά Ασία και Πόντο σε δομές λοιμοκαθαρητηρίων, από το 1913 έως το 1928. Σε αυτά, οι νεοεισελθόντες, είτε προέρχονται από τη Νότια Ρωσία είτε από τα παράλια της Μ. Ασίας και ενώ αξιώνουν σχέση με την ελληνικότητα, δε φέρουν ακόμα, ούτε οι μεν ούτε οι δε, παραστατικά έγγραφα που να αποδεικνύουν ότι έλαβαν την ελληνική πολιτειακή ιδιότητα. Οι μεν πρόσφυγες από τη Μ. Ασία ήταν Έλληνες (κάποιοι χριστιανοί και κάποιοι μουσουλμάνοι) πρώην Οθωμανοί υπήκοοι⁵ οι δε Πόντιοι ήταν πρώην υπήκοοι άλλων καθεστώτων όπως του τσαρικού. Συμπερασματικά παρατηρούμε ότι, όπως και στα σύγχρονα κέντρα κράτησης μεταναστών, οι παραπάνω πληθυσμοί των λοιμοκαθαρητηρίων δεν είχαν την ιδιότητα του έλληνα πολίτη και η πρότερη ιδιότητά τους ως πολίτες άλλων χωρών δεν ήταν σε θέση, λόγω πολιτικής συγκυρίας, να τους εξασφαλίσει τα ανθρωπιστικά εχέγγυα της ιδιότητάς τους αυτής. Ταυτόχρονα η ιστορική συγκυρία, που υπεισέρχεται η εν λόγω κράτηση, των *μεγάλων ενδοευρωπαϊκών πληθυσμιακών μετακινήσεων τις οποίες προκαλούσαν, ιδίως με το τέλος του*

Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, η έξαρση του εθνικισμού και οι εθνοκαθάρσεις⁶, τοποθετείται την εποχή της εθνοκρατικής συγκρότησης μέσω της ομοιογενοποίησης του πληθυσμού της εκάστοτε επικράτειας. Αυτή η ενότητα επινοήθηκε στη βάση του αποκλεισμού, της βίας και του εξοστρακισμού του Άλλου.⁷ Η ίδια η ύπαρξη του στρατοπέδου κράτησης μεταναστών μετά από 100 χρόνια καταδεικνύει τη συνέχιση της αποδιοπομπής και του βίαιου εξοστρακισμού των μη υπηκόων σε μια συνθήκη όχι πλέον συγκρότησης αλλά αναπαραγωγής του έθνους-κράτους με αντίστοιχους όρους.

1 Η επιλογή του όρου “στρατόπεδα κράτησης” προέρχεται από μια διευρυμένη συζήτηση που γίνεται στο πολιτικό πεδίο της αντίθεσης-αντίστασης σε αυτές τις δομές. Πολύ συχνά συναντάται ο όρος “στρατόπεδα συγκέντρωσης” με σκοπό να τονίσει τη βαρβαρότητα της συνθήκης στην οποία υποβάλλονται οι κρατούμενοι στους εν λόγω χώρους. Η υιοθέτηση του όρου “στρατόπεδα κράτησης” οφείλεται στην ανάγκη διαφοροποίησης από την εξομοίωση των χώρων αυτών με τα ναζιστικά στρατόπεδα. Χαρακτηριστικά παρατίθεται η άποψη του S. Mezzandra για τον όρο Lager (στρατόπεδο), «Ο κίνδυνος έγκειται στο ότι μπορεί κάποιος να δώσει την εντύπωση ότι συγγέει τρέχουσες μορφές του παγκόσμιου ελέγχου με τις μορφές εξουσιαστικού κανόνα που κυριαρχούσαν στις αρχές του 20ου αιώνα υπό τον ευρωπαϊκό φασισμό. Είναι έτσι απαραίτητο να είμαστε κατηγορηματικοί στο ότι ο όρος *Lager* δεν ανάγεται απλά στα στρατόπεδα που υπήρχαν υπό τον ευρωπαϊκό φασισμό ή όντως υπό τον ναζισμό. Στην πραγματικότητα, το *Lager* έχει αποικιακές ρίζες σε μέρη όπως η Κούβα και η Νότια Αφρική. [...] Οπότε, χρησιμοποιώντας αυτόν τον όρο, θέλουμε καταρχάς να τονίσουμε την επιμονή της αποικιοκρατίας και των αποικιακών σχέσεων εξουσίας εντός των σύγχρονων μοντέλων (δια)κυβέρνησης και εντός των μητροπολιτικών κοινωνιών. Στη συνέχεια, είναι απαραίτητο να αναγνωρίσουμε ότι ακόμα και το ναζιστικό *Lager* δεν μπορεί να εξομοιωθεί κατευθείαν με τα στρατόπεδα εξόντωσης στο Άουσβιτς και την Τρεμπλίνκα. Ξεκινώντας τη λειτουργία τους το 1933, τα *Lager* ήταν διοικητικά στρατόπεδα εγκατεστημένα σε ολόκληρη τη Γερμανία, με σκοπό τον περιορισμό των πολιτικών αντιπάλων και των αποκαλούμενων *Asozialen* (άνθρωποι όπως τσιγγάνοι, οι ψυχικά ασθενείς, ομοφυλόφιλοι) ... και όχι αμέσως ή μόνο των Εβραίων που τελικά θα εξολοθρεύονταν. Άρα, αναγνωρίζοντας τα σύγχρονα κέντρα κράτησης ως *Lager*, δεν τα εξομοιώνουμε με τα στρατόπεδα εξόντωσης (που προφανώς δεν είναι). Αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό, διότι μια τέτοια αναγνώριση θα καθιστούσε υπέρ του δέοντος κοινότοπη τη ναζιστική γενοκτονία. [...] Το *Lager* είναι ένας διοικητικός χώρος όπου άνδρες και γυναίκες που δεν έχουν τελέσει κανένα έγκλημα αποστερούνται το δικαίωμά τους στην κινητικότητα. Μ’ αυτή την έννοια, είναι απολύτως νόμιμο να αναγνωρίζουμε τα τωρινά κέντρα κράτησης ως *Lager*. Είναι επίσης έγκυρο να επισημαίνουμε ότι τέτοιοι χώροι, που σχετίζονται με μια από τις πιο μαύρες περιόδους στην ευρωπαϊκή ιστορία, δεν έχουν εξαφανιστεί από τη σύγχρονη πολιτική σκηνή. Αντιθέτως, έχουν δοκιμάσει μια γενική διάχυση σε ολόκληρη την αποκαλούμενη Δύση (και σε άλλα μέρη του κόσμου επίσης). Αν κάποιος ανακαλέσει την *Καταγωγή του Ολοκληρωτισμού* (*The Origins of Totalitarianism*) (1951) της Hannah Arendt, που είναι μια από τις πιο σημαντικές πηγές για την περί «γυμνής ζωής» ιδέα του Agamben, είναι σημαντικό ότι αναγνωρίζει την αποικιακή προέλευση του

Lager και εντοπίζει την πρώτη εμφάνιση τέτοιων τόπων στην Ευρώπη στα στρατόπεδα συγκέντρωσης που εμφανίστηκαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτά δεν ήταν στρατόπεδα εξόντωσης αλλά μέρη/τόποι για τον περιορισμό των ανδρών και γυναικών που, εξαιτίας των αλλαγών στον χάρτη της Ευρώπης αμέσως μετά τον πόλεμο, δεν είχαν σαφή εθνική υπηκοότητα/πολιτειότητα (οι λεγόμενοι *απάτριδες* ή *ανέστιοι*). Μ' αυτή την έννοια, είναι εξίσου αρμόζον να αναφερόμαστε στα σύγχρονα κέντρα κράτησης ως *Lager*, απ' τη στιγμή που κι αυτά εξυπηρετούν τον περιορισμό της κίνησης ανθρώπων που δεν έχουν σαφή δικαϊκή σύνδεση με συγκεκριμένο έθνος-κράτος ή έχουν τη «λάθος» υπηκοότητα/πολιτειότητα.» Mezzadra, S., Ούτε εδώ, ούτε και πουθενά - Μετανάστευση/Μετακίνηση, Κράτηση, Λιποταξία: Ένας Διάλογος, επιλογή αποσπασμάτων, μτφρ. Συνέλευση no lager, πηγή: nolager.espin.net.

Εν ολίγοις, εδώ επιλέγεται ο όρος Lager, ο νοηματικά και περιεχομενικά πλησιέστερος του οποίου στα ελληνικά είναι το «στρατόπεδο κράτησης» και ενίοτε, εν ήδη συντομίας στο εξής θα λέγεται εδώ *στρατόπεδο*

2 Η έννοια της τεχνολογίας χρησιμοποιείται εδώ σύμφωνα με τον ευρύ ορισμό του Heidegger: «*Η κατασκευή και χρήση εξοπλισμού, εργαλείων και μηχανών, τα ίδια τα κατασκευασμένα και χρησιμοποιημένα αντικείμενα, καθώς και οι ανάγκες και οι σκοποί που εξυπηρετούν, όλα αποτελούν μέρος του τεχνολογικού είναι*». Προσθέτει ότι σύμφωνα με την τρέχουσα πρόσληψη/ευρέως διαδεδομένη αντίληψη η τεχνολογία είναι «*ένα μέσο και μια ανθρώπινη δραστηριότητα*» (Heidegger, 1977, σελ 4-5). Πηγή: <http://www.tc.umn.edu/~marqu002/techphil.html>.

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητη η σύνδεση «τεχνικής» και «τεχνολογίας» που επιχειρεί ο ο Günter Ropohl (1990: 112: 2009: 31) ορίζοντας την «τεχνολογία» ως την «επιστήμη της τεχνικής» («Wissenschaft von der Technik», όπου η «τεχνική» υποδηλώνει την επικράτεια των χειροτεχνικών δραστηριοτήτων (crafts) και άλλους τομείς της εκμηχανισμένης παραγωγής, της κατασκευής κλπ). Η σημαντική πτυχή των ορισμών των Bigelow και Ropohl είναι ότι η «τεχνολογία» δεν υποδηλώνει ένα πεδίο ανθρώπινης δραστηριότητας (όπως η κατασκευή ή ο σχεδιασμός) ή ένα πεδίο αντικειμένων (τεχνολογικές καινοτομίες όπως οι ηλιακοί συλλέκτες), αλλά ένα πεδίο γνώσης. Από αυτή την άποψη, η χρήση που επιφυλάσσουν στον όρο «τεχνολογία» ακολουθεί τη σημασία της ελληνικής έννοιας «τέχνη» (Section 1.a). πηγή: <http://www.iep.utm.edu/technolo/>

3 Βαρίκα Ε, *Οι απόβλητοι του κόσμου. Μορφές του παρία*, Πλέθρον, Αθήνα: 2013, σελ. 12

4 Ηλιάδη, Ι., *Χώροι κράτησης μεταναστών: τεχνικές εγκλεισμού και υποκειμενοποίηση*, σπουδαστική διάλεξη, Ε.Μ.Π. 2006

5 Βλ. Θεσμό του «μιλλέτ» και αναφορά στην απώλεια της υπηκοότητά τους στη συνέχεια

6 Συλλογικό, *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του*, Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών: Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος, Χανιά, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2008, σελ. 174

7 Delanty, G., *Επινοώντας την Ευρώπη*, Ασίνη, Αθήνα: 2010, σελ. 14

I/ Ο εγκλεισμός των προσφύγων στις αρχές του 20ού αιώνα

Αξίζει κανείς να δει ποιοι πληθυσμοί κατέφθασαν στην ελληνική επικράτεια στις αρχές του 20ού. Αναφερόμαστε στην περίοδο από το 1913 και το τέλος των δύο Βαλκανικών πολέμων και μέχρι την καταστροφή της Σμύρνης (όταν) πολλοί ελληνόφωνοι της Βουλγαρίας και της Τουρκίας υπέστησαν διωγμούς¹. Οι διωγμοί των ελληνόφωνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αρχίζουν από την Ανατολική Θράκη το 1913 και συνεχίστηκαν την άνοιξη του 1914 στη Μ. Ασία [...] οι Μικρασιάτες που υποχρεώθηκαν να καταφύγουν στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια αυτών των διωγμών έφταναν τους 150.000. Εξαιτίας των διωγμών αυτών απειλήθηκε ελληνοτουρκικός πόλεμος². Το 1916 ελληνόφωνοι της ανατολής εκδιώκονται από τους νεότουρκους, το 1919, αμέσως μετά από τη ρώσικη επανάσταση πλήθος Ποντίων και κατοίκων της Νότιας Ρωσίας εισέρχονται στα λιμάνια της τότε ελληνικής επικράτειας. Στον Δυτικό Πόντο και την ενδοχώρα πολλοί Έλληνες χριστιανοί αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους από τις τουρκικές αρχές³[...]. Μετά το 1917 που η Ελλάδα ενώθηκε με την αντι-οθωμανική Τριπλή Συνεννόηση (Ανταντ) ήλθε η σειρά των ελληνορθόδοξων της Μικράς Ασίας να πάρουν το δρόμο της προσφυγιάς.⁴

[...] Όπως αναφέρει ο B. Clark, ο αγώνας για την επικράτηση στην Ανατολία υπήρξε σκληρότατος ιδίως από τα μέσα του 1921 και ύστερα. Ο ελληνικός στρατός θανάτωσε ή καταδίωξε Τούρκους πολίτες στην περιοχή του Μαρμαρά [...] στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, εκατοντάδες χιλιάδες ορθόδοξοι χριστιανοί [...] υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους [...] λίγο πριν το Σεπτέμβριο του 1922 [...] ο ελληνικός στρατός, υποχωρώντας από την κεντρική Τουρκία προς τα παράλια, πυρπόλησε χωριά και πόλεις [...] οι Τούρκοι νικητές ικανοποίησαν, ως ένα σημεία, τη δίψα τους για εκδίκηση πάνω στους ντόπιους ελληνο-χριστιανικούς πληθυσμούς χωρίς να υπολογίσουν ηλικία και φύλλο⁵. Με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης το 1923 πλήθος προσφύγων εισέρχονται κυρίως από τα λιμάνια της Θεσσαλονίκης και του Πειραιά, της Κρήτης και των Δωδεκανήσων. Σε αυτά, άλλοτε στήνονται πρόχειρες καραντίνες και άλλοτε επαναχρησιμοποιούνται δομές λοιμοκαθαρηρίων όπου εγκλείονται συλλήβδην οι νεοεισελθόντες για χρονικό διάστημα ακαθόριστο.

Αναφερόμαστε στην περίοδο αμέσως

μετά την είσοδο των εκτοπισμένων και πριν τη συγκρότηση της Ε.Α.Π. (Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων⁷) και την όποια οικιστική αποκατάστασή τους και πριν ή ταυτόχρονα με τη δημιουργία καταυλισμών. Κάποια λοιμοκαθαρήτριά επαναλειτούργουν, όπως της Πάτρας, κάποια άλλα συνεχίζουν τη λειτουργία τους, όπως αυτά του νησιού Βίδος στην Κέρκυρα και του Αγίου Γεωργίου Σαλαμίνας⁸. Άλλα δημιουργούνται τότε, όπως αυτά της Καλαμαριάς Θεσσαλονίκης (Καραμπουρνού ή Μικρό Καραμπουρνάκι) και της Μακρονήσου. Το σκεπτικό της λειτουργίας τους είναι η διασφάλιση της δημόσιας υγείας μέσω της προστασίας του ντόπιου πληθυσμού από τυχόν μεταδιδόμενα νοσήματα που μπορεί να φέρουν οι εισερχόμενοι πρόσφυγες. Το καθεστώς λειτουργίας αυτών των χώρων δεν είναι σαφές. Η έξοδος από τα λοιμοκαθαρήτριά απαγορεύεται. Πρόκειται για διοικητική κράτηση. Οι έγκλειστοι ποικίλουν σε ηλικία, κατάσταση υγείας, κοινωνική τάξη και προέλευση. Όπως αναφέρει ο Η. Morgentau, όλοι *τώρα βρίσκονταν κάτω από το ίδιο καθεστώς, τη δημοκρατία της αθλιότητας*⁹.

Οι πολυπληθέστερες καραντίνες προσφύγων ήταν του Αγίου Γεωργίου, της Καλαμαριάς και της Μακρονήσου. Άλλα λοιμοκαθαρήτριά που λειτούργησαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα για τον εγκλεισμό Μικρασιατών και Πόντιων προσφύγων είναι: της Κρήτης, της Λέσβου, της Χίου, της Εύβοιας, της Κορίνθου, της Πρέβεζας, της Χαλκίδας, της Ζακύνθου, της Σπάρτης, του Κιλκίς, της Καβάλας¹⁰ και του Ηρακλείου Κρήτης¹¹. Κατά τον Η. Morgentau, *οι πρόσφυγες από τη Μ. Ασία που κατέφθασαν με πλοία ανέρχονταν σε 1.250.000*¹² ενώ στον Π. Χαιρόπουλο αναφέρεται ότι τη δεκαετία του 1920 στην Ελλάδα ήρθαν 1.250.000 μέχρι και 1.400.000 πρόσφυγες. Από αυτούς οι 400.000 ήταν Πόντιοι από τον Πόντο και την πρώην σοβιετική ένωση¹³. Στην Θεσσαλονίκη¹⁴ *δύο χιλιάδες οικογένειες, περισσότερες από 10.000 ψυχές ζουν στην Καλαμαριά*¹⁵ ενώ από τον Άγιο Γεώργιο *πέρασαν περίπου 100.000 άτομα*¹⁶. Σύμφωνα με τα απομνημονεύματα¹⁷ της Έσθερ Λαβτζόι, μέλος της αμερικανικής οργάνωσης *Νοσοκομεία Αμερικανίδων Γυναίκων*

που επισκέφθηκε την Μακρόνησο, το 1923, στο νησί υπήρχαν τουλάχιστον 4.000 πρόσφυγες που έφτασαν εκεί με το πλοίο *Ιωνία*. *Σε στρατώννα, έξω από το λιμάνι του Ηρακλείου, το 1923, διαβάζουμε ότι ήταν στοιβαγμένοι 3.000 πρόσφυγες*¹⁸. Είναι μάλλον αδύνατον να υπολογίσει κανείς το συνολικό πληθυσμό των προσφύγων που βρέθηκε σε καραντίνες της Ελλάδας στις αρχές του 20ού αιώνα, κυρίως λόγω του υψηλού ποσοστού θνησιμότητας, από την άφιξή τους σε αυτές αλλά και των ελάχιστων ιστορικών αναφορών σχετικά με τον εγκλεισμό τους. Στο παρόν κείμενο δεν αμφισβητείται ότι όντως κάποιοι αφικνούμενοι θα είχαν προσβληθεί από επιδημίες. Σύμφωνα με τον Β. Clark, *τα πλοία που κατεύθαναν από τη Μαύρη Θάλασσα πράγματι είχαν άτομα που υπέφεραν από μεταδοτικά νοσήματα [...] τύφο, ευλογιά ή χολέρα*¹⁹.

Παρόλα αυτά οι μέθοδος *απολύμανσης-καθαρισμού*, το ανύπαρκτο νομικό υπόβαθρο της εν λόγω στέρησης της ελευθερίας, η ιδιότητα του εγκλείστου να μην είναι πολίτης του κράτους όπου εγκλείεται και άρα να μην απολαμβάνει στοιχειωδών νομικών εγγυήσεων, οι συνθήκες κράτησης αλλά και ο χώρος της καραντίνας αποτελούν στοιχεία που ανάγουν την «κάθαρση» των προσφύγων σε έναν ενιαίο θεσμό, με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, του οποίου η χωρική –και όχι μόνο– τεχνολογία αντλεί αφενός από τα λοιμοκαθαρήτριά του 18^{ου} αιώνα αφετέρου διαμορφώνει μια γνώση, μια επιστήμη του *Lager*, διαθέσιμη να εφαρμοστεί σε μελλοντικά στρατόπεδα κράτησης.

Για την εξέταση της εν λόγω τεχνολογίας είναι απαραίτητη η διαμόρφωση της εικόνας του χώρου σε επίπεδο εξωτερικής και εσωτερικής μορφής και διάρθρωσης. Η συλλογή σχεδίων, εικόνων, περιγραφών και άλλων στοιχείων σχετικά με το χώρο φαίνεται ανέφικτη λόγω της ανυπαρξίας αναφορών στην καραντίνα στις μαρτυρίες των προσφύγων. Οι αφηγήσεις τους αφορούν συνήθως περισσότερο τις συνθήκες κράτησης που σχετίζονται με την ικανοποίηση ή μη πρωταρχικών αναγκών ή την υποδοχή που τους επιφύλαξαν οι γηγενείς και έχουν περισσότερο

συναισθηματικό φορτίο –γεγονός αναμενόμενο– παρά περιγραφική διάθεση. Επίσης είναι εύλογη η εκτίμηση ότι, λόγω του ότι αποτελούσαν «ξένο στοιχείο» για τον ντόπιο πληθυσμό και στο βαθμό που αγωνιούσαν να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους, δεν επιθυμούσαν την αναπαραγωγή των δυσάρεστων βιωμάτων του αποκλεισμού τους στην καραντίνα. Ελάχιστα στοιχεία στη βιβλιογραφία²⁰ μπορούν να δώσουν μια εικόνα για το χώρο. Αξίζει όμως να αναφερθούν συνοπτικά κάποιες περιγραφές των συνθηκών κράτησης αφού διαμορφώνουν σε ένα βαθμό το καθεστώς του εγκλεισμού και άρα μπορούν να νοηθούν και αυτές παράμετροι που συγκροτούν τη ζητούμενη τεχνολογία.

Για την καραντίνα της Μακρονήσου που είναι από τις περιπτώσεις που φαίνεται ότι δεν λειτουργούσε τον 19^ο αιώνα ως λοιμοκαθακτήριο γνωρίζουμε ότι *Το γενικό λοιμοκαθακτήριο του Αγ. Γεωργίου Σαλαμίνας φιλοξένησε πολλούς πρόσφυγες, αλλά η δυναμικότητά του αποδείχθηκε περιορισμένη, μπροστά στους τεράστιους αριθμούς των αφικνουμένων. Η Μακρόνησος που είχε χρησιμοποιηθεί ως στρατόπεδο Τούρκων αιχμαλώτων κατά τους πολέμους 1912-13, αποτέλεσε εναλλακτική λύση. Μια ομάδα εθελοντριών φεμινιστριών από τις ΗΠΑ οργάνωσε στο ακατοίκητο νησί ένα λοιμοκαθακτήριο για την περίθαλψη των προσφύγων από τον Πόντο και τη Ρωσία, επανδρωμένο με Έλληνες στρατιωτικούς γιατρούς²¹. Ο Χ. Σαμουηλίδης μας πληροφορεί ότι η καραντίνα της Μακρονήσου είχε από τις παραμονές της μικρασιατικής καταστροφής έγκλειστους Καυκάσιους. Επίσης ότι το νησί προμηθευόταν νερό από το Λαύριο με πλοίο· αναφέρεται στους θανάτους προσφύγων από εντερικά και στο γεγονός ότι η σίτιση γινόταν με εργολαβίες από μαυραγορίτες των γύρω περιοχών²². Ο Π. Χαιρόπουλος αναφέρει, μετά από την κατάρρευση του μικρασιατικού μετώπου και την προέλαση των κεμαλικών δυνάμεων χιλιάδες Πόντιοι αναχώρησαν από την Τραπεζούντα, τα Κοτρώρα, την Κερασούντα και αλλού για να φύγουν προς την Ελλάδα. Βρώμικα τούρκικα πλοία μετέφεραν πρόσφυγες στην Κωνσταντινούπολη. Εκατοντάδες πέθαιναν*

καθημερινώς από τον εξανθηματικό τύφο και την ευλογιά. Πολλοί πρόσφυγες που έφθαναν στον Πειραιά μεταφέρονταν στην Μακρόνησο, όπου περνούσαν από καραντίνα. Τους έριχναν στα ζεστά λουτρά και τους έκοβαν τα μαλλιά. Από την κακή διατροφή πολλοί πέθαιναν²³ [...] όταν φύγαμε από την Ουρδού πήγαμε στην Κωνσταντινούπολη. Μετά πήγαμε στην Πειραιά και από' κει στην Μακρόνησο για λόγους υγείας. Έβλεπα πολλούς που πεθαίνανε κάθε μέρα. Το 1924-25 ήρθαμε στην Ανοιξία [...] όλοι ήταν άρρωστοι²⁴. Η Ε. Λαβτζόι, απεσταλμένη ανθρωπιστικής βοήθειας από την Αμερική το 1923 περιγράφει, το πλοίο Ιωνία ήταν αγκυροβολημένο στα ανοιχτά (της Μακρονήσου) χωρίς να μπορεί να προσεγγίσει (λόγω των καιρικών συνθηκών) [...] τέσσερεις χιλιάδες πρόσφυγες. Χωρίς νερό. Χωρίς τροφή. Ευλογιά και τυφοειδής πυρετός [...] χρειάστηκαν βοήθεια για να κατευθυνθούν προς το στρατόπεδο των «ακάθαρτων» όπου όλοι οι νεοφερμένοι ήταν αναγκασμένοι να παραμείνουν μέχρι να ξεψειριαστούν και να απολυμανθούν τα λιγιστά τους υπάρχοντα [...]. Στην αναφορά της στο ΔΣ της οργάνωσής της καταγγέλει, Οι συνθήκες των προσφύγων δεν περιγράφονται. Άνθρωποι, συνήθως γυναικόπαιδα, χωρίς πατρίδα, απόκληροι αυτού του κόσμου. Ανίκανοι να μιλήσουν ελληνικά. Τους μαζεύουν και τους οδηγούν από τόπο σε τόπο σαν τα ζώα. Τους ρίχνουν σε σκοτεινές τρύπες και τρώγλες. Δεν έχουν φαγητό, πετρέλαιο, νερό, σκεπάσματα και ρούχα. Είναι παγωμένοι, πεινασμένοι και άρρωστοι. Τέλος, σε μαρτυρία στην εφημερίδα Ριζοσπάστης διαβάζουμε, Αυτοί φάγανε 40 χιλιάδες πρόσφυγες στην Μακρόνησο στην καραντίνα²⁵.

Για το λοιμοκαθακτήριο του Βίδου στην Κέρκυρα διαβάζουμε, στο νησάκι Βίδος στην Κέρκυρα [...] γνωστά τα δύο (και αυτό της Μακρονήσου) τελευταία ως «νεκροταφεία», λόγω των άθλιων συνθηκών διαβίωσης και των δεκάδων χιλιάδων προσφύγων που άφησαν εκεί την τελευταία τους πνοή. Σε κλίβανο τα ρούχα και κούρεμα με την «ψιλή»²⁶. Για τον εγκλεισμό των προσφύγων στο Καραμπουρνού της Θεσσαλονίκης ο Π. Χαιρόπουλος αναφέρει ότι, Οι κακές συνθήκες απολύμανσης στις καραντίνες Καραμπουρνού

Θεσσαλονίκης έφεραν πολλούς θανάτους. Η διαβίωση στην Καλαμαριά και στο Χαρμάνκιοϊ (Κορδελιό) ήταν άσχημες. Η θνησιμότητα έφθανε το 13%²⁷. Ο Η. Morgentau, αναφερόμενος στην ίδια καραντίνα δίνει και κάποια στοιχεία για το χώρο και το χρονικό διάστημα λειτουργίας του, Ωστόσο μια πολύ μεγάλη ομάδα προσφύγων στην παραλία της Καλαμαριάς, λίγο έξω από τη Θεσσαλονίκη, προς τα δυτικά ζει σε ακόμα χειρότερες συνθήκες [...] στη θέση του βρετανικού στρατιωτικού νοσοκομείου. Στη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, οι Βρετανοί είχαν χτίσει σε αυτό το σημείο ένα προσωρινό νοσοκομείο με ξύλινη βάση που αποτελούνταν από μακρές σειρές μικρών ξύλινων κτισμάτων τα οποία διαιρούνταν με χωρίσματα σε μικρούς θαλάμους νοσηλείας για μεμονωμένους ασθενείς. Επίσης είχαν ανεγερθεί αρκετά πιο ευρύχωρα κτίσματα προοριζόμενα ως ευρύτεροι θάλαμοι για ασθενείς που δεν είχαν μεταδοτικές ασθένειες. Όταν έφτασαν οι πρόσφυγες το 1922 τα κτίσματα αυτά πρόσφεραν ένα καλύτερο από το τίποτα κατάλυμα και κατακλείστηκαν αμέσως μέχρι που επήλθε το αδιαχώρητο. Ακόμη και μέχρι σήμερα, επτά χρόνια αργότερα, στάθηκε αδύνατο να μεταφερθούν αλλού αυτοί οι άνθρωποι ή να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσής τους. Η κατάστασή τους ήταν πραγματικά φρικτή. Στα μεγαλύτερα κτίσματα αμέτρητες οικογένειες είναι συνωστισμένες σε ένα δωμάτιο που μοιάζει με στάβλο. [...] με τη φυματίωση να ακολουθεί σε ελάχιστη απόσταση. Ο Φωκίων Κοπανάρης, ο οποίος υπήρξε στέλεχος των υγειονομικών υπηρεσιών στη Βόρειο Ελλάδα, σημειώνει χαρακτηριστικά, σε βιβλίο του που κυκλοφόρησε το 1933 τα εξής: «...Η υγειονομική κατάσταση, η δημιουργηθείσα εκ του προσφυγικού ζητήματος, υπήρξε δια το κράτος πράγματι τραγική [...]. Είναι γεγονός ότι πολυάριθμες αφίξεις προσφύγων εις Θεσσαλονίκην παρουσίαζαν εικόνα μάλλον πτωμάτων κινουμένων ή ζώντων ατόμων. Η κατά τις πρώτες μέρας της αφίξεώς των θνησιμότης υπήρξε μεγίστη [...]. Ένας από τους χώρους υγειονομικού ενδιαφέροντος στην μείζονα περιοχή της Θεσσαλονίκης, που υποδέχθηκε χιλιάδες πρόσφυγες, ήταν το Λοιμοκαθαστήριο στην Αρετσού²⁸, το οποίο είχε ιδρυθεί το 1914

με σκοπό την απολύμανση των πλοίων και την απομόνωση ύποπτων ασθενών. Στον συγκεκριμένο χώρο, μέσα σε παραπήγματα και τολ, που είχαν εγκαταλείψει οι Σύμμαχοι μετά τη λήξη του Α' παγκοσμίου πολέμου, συγκεντρώνονταν, κατά την περίοδο 1922-1924, χιλιάδες πρόσφυγες προερχόμενοι από τη Μικρά Ασία, τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη και την Κωνσταντινούπολη, όπου παρέμειναν υποχρεωτικά σε απομόνωση επί δύο τουλάχιστον εβδομάδες²⁹. Σύμφωνα με μαρτυρίες, οι συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων στο Λοιμοκαθαστήριο ήταν τραγικές, διότι ζούσαν στοιβαγμένοι, με ελάχιστη τροφή και νερό, χωρίς φως και θέρμανση και χωρίς αποδεκτές υποδομές υγιεινής³⁰.

Για να καταστεί δυνατή όμως η εξέταση του μοντέλου εγκλεισμού στο οποίο υπεβλήθησαν οι πρόσφυγες των αρχών του 20ού αιώνα, πέραν των δυσμενών συνθηκών που ήδη αναφέρθηκαν, είναι απαραίτητη η γνώση του χώρου στον οποίο υπεισλήθε η κράτηση. Για το λόγο αυτό ανατρέχουμε στο 19° αιώνα, στη χρήση της ίδιας δομής, που λειτούργησε τον 20° αιώνα για την κράτηση των προσφύγων. Κατά τη διάρκειά του 19^{ου} αιώνα το ελληνικό κράτος ανέπτυξε, όπως θα φανεί στη συνέχεια, το νομικό και κτιριακό απόθεμα για τη διαχείριση του υγειονομικού ζητήματος στη, διαρκώς αυξανόμενη, ελληνική επικράτεια. Όπως φαίνεται στον χρονολογικό πίνακα στη συνέχεια, κατά την άφιξη των προσφύγων λειτουργούσαν τουλάχιστον δεκαεπτά καραντίνες. Από την εξέταση των τεχνικών κράτησης που αναπτύχθηκαν στα λοιμοκαθαστήρια του 19^{ου} αιώνα θα εξαχθούν τα συμπεράσματα σχετικά με την τεχνολογία εγκλεισμού που ενεργοποιήθηκε στις αρχές του 20^{ου} για τους πρόσφυγες ενώ ταυτόχρονα θα εξεταστεί το αν και με ποιόν τρόπο η εν λόγω τεχνολογία συνεχίζει να ενεργοποιείται και σήμερα στα κέντρα κράτησης μεταναστών χωρίς έγγραφα. Σκοπό της διερεύνησης αποτελεί, εν τέλει, η ανάγνωση συγκρίσιμων ιστορικών μοντέλων χώρων εγκλεισμού, η ερμηνεία ενός σύγχρονου χώρου -του στρατοπέδου κράτησης μεταναστών- με το μοντέλο ενός παλαιότερου -του λοιμοκαθαστηρίου- και η εξέταση της

λειτουργίας τους ως εργαλεία διαχείρισης πληθυσμών. Οι δύο εποχές διαπνέονται από την ομοιότητα στην κοινωνική πρόσληψη των υποκειμένων της κράτησης. Παρατηρώντας, αφενός στον 19^ο αιώνα αφετέρου σήμερα (από το πρώτο κύμα μετανάστευσης στις αρχές του '90 έως σήμερα), το *μίσμα* κατά R. Girard, τον *παρία* για την Ε. Βαρίκα, την *υγειονομική αστυνομία* και τη *βιοεξουσία* κατά τον Μ. Foucault αλλά και τη συνολική διαχείριση της υγείας που αναδεικνύει η Μαρία Κορασίδου στις δύο περιόδους θα προσεγγιστεί θεωρητικά η τεχνολογική συνθήκη του εγκλεισμού στο *Lager*.

1 Morgentau, Η, *αποστολή μου στην Αθήνα. Το έπος της εγκατάστασης των προσφύγων*, βήμα περιηγήσεις, εκδόσεις τροχαλία, Αθήνα: 2010

2 Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τ. ΙΔ', σ. 377, αναφέρεται στο Morgentau, Η, *αποστολή μου στην Αθήνα...*, ενθ. αν., σελ. 17

3 που ισχυρίζονταν ότι ένοπλες ομάδες χριστιανών συνεργάζονταν ή ετοιμάζονταν να συνεργαστούν με τις τσαρικές δυνάμεις κατοχής στον Ανατολικό Πόντο, αναφέρεται στο Clark, Β., *Δύο φορές ξένος*, ποταμός, Αθήνα: 2007, σελ 27

4 Στο ίδιο, σελ 27

5 Στο ίδιο, σελ 28

6 Στα πλαίσια της οποίας πραγματοποιήθηκε ξεχωριστή συμφωνία μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας στις 30 Ιανουαρίου 1923 και αποφασίστηκε η υποχρεωτική «ανταλλαγή πληθυσμών» μεταξύ των δύο χωρών [...] αφορούσε περίπου 2 εκατομμύρια άτομα (περίπου 1,5 εκατομμύρια Έλληνες της Ανατολίας, και 500.000 Μουσουλμάνους στην Ελλάδα), το μεγαλύτερο μέρος των οποίων έγιναν πρόσφυγες χάνοντας *de jure* την υπηκοότητα της χώρας που άφηναν πίσω. Σύμφωνα με το el.wikipedia.org

7 Για λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τη δράση της Ε.Α.Π. παρατίθενται στα: Γκιζελή, Β., *Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και προέλευση της κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα (1920-1930)*, Επικαιρότητα, Αθήνα: 1984 και Morgentau, Η, *αποστολή μου στην Αθήνα...*, ενθ. αν.

8 Εγκλεισμός Τούρκων και Βούλγαρων στρατιωτών από το 1914 κ.έ. και Ελλήνων στρατιωτών. με τη λήξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου, βλ. παράρτημα.

9 Morgentau, Η, *αποστολή μου στην Αθήνα...*, ενθ. αν. σελ. 79

10 Δεν βρέθηκαν στοιχεία για τις δομές λοιμοκάθαρσης που υπήρξαν για την απολύμανση των προσφύγων στις εν λόγω περιοχές

11 Clark, B., *Δύο φορές ξένος...*, ενθ. αν. σελ. 177

12 Morgentau, H, *αποστολή μου στην Αθήνα...* ενθ. αν. σελ. 137

13 Χαϊρόπουλος, Π, *Από τα Κοτυώρα στην Ανοιξιά*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη: 1996, σελ 41

14 Το 1923, σύμφωνα με έκθεση της Αμερικανικής Επιτροπής Περίθαλψης, 110.000 πρόσφυγες στεγάζονταν σ' επιταγμένα δωμάτια [...] στο λοιμοκαθαρτήριο του Μικρού Καρα-Μπουρνού, στο Αγγλικό στρατόπεδο της Καλαμαριάς, στην παλιά Τουρκική Γεωργική Σχολή, στο γαλλικό νοσοκομείο του Χαριλάου, στον καταυλισμό του Λεμπέτ και στο αγγλικό νοσοκομείο του Χαρμάνκιοϊ και σε 116 άλλα σημεία στην πόλη (Συλλογικό, Μπάσταρδες με Μνήμη, Μπάσταρδη Μνήμη: Θεσσαλονίκη 1912-2012, εκατό χρόνια ελλάδας, πατριαρχίας, καπιταλισμού είναι αρκετά, Θεσσαλονίκη, 2012.

15 από την περιγραφή του χώρου που κάνει ο συγγραφέας φαίνεται ότι αναφέρεται στο Καραμπουρνάκι, βλ. Morgentau, H, *αποστολή μου στην Αθήνα...*, ενθ. αν. σελ. 292

16 Άρθρο στην διαδικτυακή εφημερίδα, www.kerdos.gr, (Ιούνιος 2014)

17 Με τίτλο, *Κάποιες Σαμαρείτισσες*, αναφέρεται στο: Clark, B., *Δύο φορές ξένος...*, ενθ. αν. σελ.174-5

18 Στο ίδιο, σελ. 177

19 Στο ίδιο, σελ. 171

20 Morgentau, H, *αποστολή μου στην Αθήνα...*, ενθ. αν.. Στο Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ.Σ.) υπάρχουν φωτογραφίες οι οποίες πιθανολογείται ότι απεικονίζουν την περιοχή του λοιμοκαθαρητηρίου Αγίου Γεωργίου Σαλαμίνας την εποχή του εγκλεισμού των προσφύγων σε αυτό αλλά, επειδή δεν φαίνεται η κτιριακή υποδομή, είναι αδύνατο να επιβεβαιώσουμε την παραπάνω υπόθεση, πόσο μάλλον να αντλήσουμε στοιχεία για τη μορφή του χώρου εκείνη την εποχή.

21 Βιρβίλης, Α., *Το Λοιμοκαθαρτήριο Μακρονήσου*, κατάλογος της Εθνικής Φιλοτελικής Έκθεσης Λαύριο, 2009 (30 Σεπτεμβρίου-4 Οκτωβρίου)

22 Σαμουηλίδης, Χ., *Ιστορία του ποντιακού ελληνισμού*, Εκδ. Οίκος Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα: 2010

23 Χαϊρόπουλος, Π, *Από τα Κοτυώρα*, ενθ. αν. σελ. 33

24 αφήγηση του Αναστάσιου Χατζηκώστα, στο ίδιο, σελ. 119

25 Εφ. Ριζοσπάστης, 8-12-1923, *Προς τις εργαζόμενες προσφυγικές μάζες*, αναφέρεται στο, athens.indymedia.org (10/9/2011)

26 Εφημερίδα Κέρδος, διαθέσιμο στο, <http://www.kerdos.gr/oldarticles> (Ιούνιος 2014)

27 Χαϊρόπουλος, Π, *Από τα Κοτυώρα...*, ενθ. αν., σελ. 34

28 Η περιοχή του λοιμοκαθαρτηρίου Καραμπουρνού

29 Δαρδαβέσης, Θ., *Η υγειονομική μέριμνα για τους πρόσφυγες*, Ιατρικά Θέματα, τεύχος 63, διαθέσιμο στο: www.isth.gr.

30 Morgentau, H, *αποστολή μου στην Αθήνα...*, ενθ. αν. σελ. 291-2

Το λοιμοκαθαρητήριο στο ελληνικό έθνος – κράτος μια χωρική τεχνολογία διαχείρισης της ασθένειας

*Γιατί υπήρξε -με τη φρίκη του,
τα κελιά τάφους, τα σίδερά του, το αίμα
- η 'πραγματικότητα Λαζαρέτο' εννοώ-
και προπάντων το θαλασσινό νερό γύρω του,
που με τα χρόνια κατέτρωγε τα πάντα.*

*Που αφάνιζε τον άνθρωπο και δαιμόνιζε τους θεούς [...]*¹

Μετά από τη συλλογή πληροφοριών για την καταγραφή του συνόλου των λοιμοκαθαρητηρίων που λειτούργησαν, κυρίως κατά το 19^ο αιώνα (βλ. πίνακα στη συνέχεια) επιχειρήθηκε η εύρεση στοιχείων για τη λειτουργία τους: την ογκοπλαστική τους συγκρότηση, την εσωτερική τους διάρθρωση, την τοποθεσία τους, το θεσμικό πλαίσιο που τα ίδρυσε αλλά και το καθεστώς της εσωτερικής τους λειτουργίας. Οι συνθήκες κράτησης, το πρόγραμμα αλλά και η οικονομική διαχείριση αποτελούν παραμέτρους που συγκροτούν την τεχνολογία του εγκλεισμού στις εν λόγω δομές.

Πηγές στοιχείων για τις καραντίνες της Ελλάδας αποτέλεσε η ελληνική και ξένη βιβλιογραφία από το χώρο της κοινωνιολογίας και της ιατρικής ιστοριογραφίας αλλά και του φιλοτελισμού, οι περιγραφές ξένων περιηγητών, τα ιδιωτικά και δημόσια αρχεία, η λογοτεχνία και οι επισκέψεις στη Σύρο και στην Ιθάκη. Πραγματοποιήθηκε συνέντευξη από ιστορικό, ασχολούμενο με το εν λόγω ζήτημα, αλλά και από κάτοικο περιοχής που το λοιμοκαθαρητήριο σημάδεψε την ιστορία της.

Από το σύνολο των χώρων για τα οποία

βρέθηκαν μορφολογικές πληροφορίες εξάγεται η τυπολογία των δομών της καραντίνας του 19^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με αυτή αναλύονται οι τεχνικές του χώρου που, μαζί με τις προαναφερόμενες υπόλοιπες παραμέτρους, διαμορφώνουν τον τη λοιμοκάθαρση ως μοντέλο κράτησης, παρακαταθήκη για μελλοντικές μορφές διαχείρισης πληθυσμών.

Δυσκολίες για τη διερεύνηση των μορφών των λοιμοκαθαρητηρίων προέκυψαν λόγω του γεγονότος ότι τα περισσότερα από αυτά δε σώζονται, άλλα βρίσκονται σε εγκατάλειψη ή έχουν δεχθεί άλλες χρήσεις με αποτέλεσμα την αλλοίωση της αρχικής τους μορφής. Λόγω της αλλαγής των συνόρων της ελληνικής επικράτειας συναντήσαμε δυσκολίες στον εντοπισμό κάποιων από αυτά στο σύγχρονο χάρτη αφού στη βιβλιογραφία αναφέρονται με τις προγενέστερες ονομασίες τους. Οι περιγραφές των ξένων περιηγητών, αν και περιέχουν χρήσιμες πληροφορίες για το βίωμά τους στα λοιμοκαθαρητήρια της Ελλάδας, δεν δίνουν επαρκείς πληροφορίες για τη μορφή του χώρου με εξαίρεση τον G. Bussolin που διετέλεσε διοικητής του λοιμοκαθαρητηρίου της Βενετίας

και η επίσκεψή του στην Ελλάδα φαίνεται να έχει σκοπό και την λήψη πληροφοριών για τα ελληνικά λοιμοκαθατήρια. Λόγω των παραπάνω προσκομμάτων δεν κατέστη εφικτό να διαμορφωθεί μια εικόνα για το εσωτερικό των θαλάμων, εκτός από υποθέσεις που προκύπτουν από περιγραφές.

Οι όροι με τους οποίους ήταν εφικτή η είσοδος ατόμων στην ελληνική επικράτεια αποτελούσαν πάντα ένα ζήτημα υπό διαπραγμάτευση λόγω της γεωπολιτικής θέσης της Ελλάδας. Το 19^ο αιώνα, η συγκρότηση του ελληνικού έθνους-κράτους προϋπέθετε την ορθολογικοποίηση της διαχείρισης της επικοινωνίας με τα άλλα κράτη. Γεγονός που, από ότι φαίνεται, πήρε διαστάσεις μιας ιδιαίτερης τεχνολογίας. Σε αυτό συνέβαλε η αντικειμενική συνθήκη της απειλής της ασθένειας σε περιόδους επιδημιών.

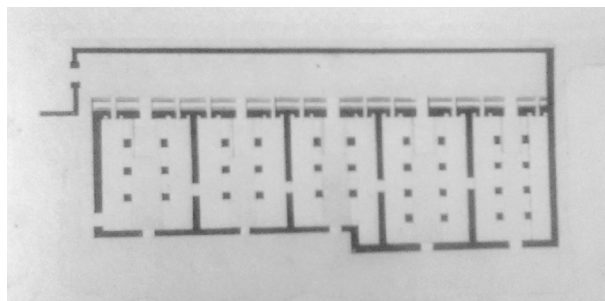
Εικόνα 1: αναπαράσταση της πανούκλας (1656)

Οι μολυσματικές ασθένειες που προκαλούσαν επιδημίες στην Ευρώπη, μέχρι και τον 19^ο αιώνα, κατά κύριο λόγο, ήταν η βουβωνική πανώλη (ο Βοκκάκιος στο Δεκαήμερο την ονόμασε μαύρο θάνατο), η ασιατική χολέρα, ο κίτρινος πυρετός, ο τύφος και η ευλογιά. Τον 20^ο αιώνα παρουσιάστηκαν η ισπανική γρίπη και ο δάγκειος πυρετός. Παράλληλα συχνά ήταν τα κρούσματα της ελονοσίας².

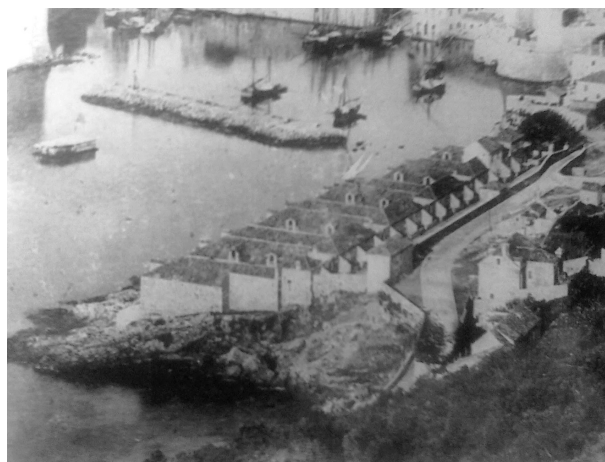
Η θέσπιση των πρώτων υγειονομικών μέτρων ανατέθηκε το 1348 από το Δόγη της Βενετίας Dandolo στους Προβλεπτές Υγείας, ενώ το 1374 θα ισχύσει η απαγόρευση ελλιμενισμού

Εικόνα 2: Το λαζαρέτο του Dubrovnik, το 1983 (φωτογραφία του γραφείου τουρισμού του Dubrovnik)

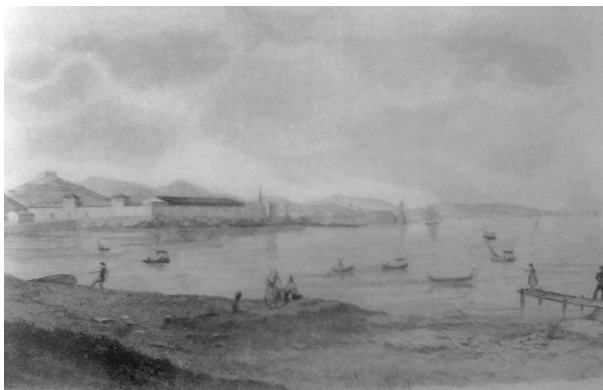

Εικόνα 3: Κάτοψη του λαζαρέτο του Dubrovnik

Εικόνα 4: Το λαζαρέτο του Dubrovnik, φωτογραφία του 1864³

πλοίων, τα οποία προέρχονται από περιοχές στις οποίες είχε ξεσπάσει επιδημία ή υπήρχαν ύποπτα κρούσματα. Για πρώτη φορά, το 1377, η δημοκρατία της Ragusa (το σημερινό Dubrovnik) θα θέσει σε εφαρμογή την απολύμανση των ύποπτων πλοίων για τριάντα μέρες στην αρχή και αργότερα για σαράντα. Θα ακολουθήσει η Μασσαλία το 1838⁴.

Εικόνα 5: Το λαζαρέτο του Arnce (τοποθεσία στη Μασσαλία που δεν υφίσταται πλέον προοριζόμενη για την καραντίνα) 19^{ος} αιώνας⁵

Εικόνα 6: Το λαζαρέτο του Arnce⁶

Από τις ευρωπαϊκές χώρες η Βενετία είναι εκείνη που δημιούργησε το πρώτο λοιμοκαθαρτήριο, το λεγόμενο λαζαρέτο ή καραντίνα, ένα χώρο δηλαδή απομόνωσης και υποβολής σε κάθαρση πλοίων, ταξιδιωτών και εμπορευμάτων, στο μικρό νησί της λιμνοθάλασσας της Παναγίας της Ναζαρέτ.⁷ Κατά τον Γ. Βλασσόπουλο, το όνομα «lazaret» προέρχεται από το Ευαγγέλιο ή από το όνομα του μεσαιωνικού θρησκευτικού τάγματος «Hospitaliers de St. Lazare» που δημιουργήθηκε κατ' αρχήν στην Ιερουσαλήμ το 1119 από τους σταυροφόρους και στη συνέχεια επεκτάθηκε στην Ευρώπη. Ο όρος καραντίνα χρησιμοποιήθηκε κυρίως στη ναυτική διάλεκτο και προέρχεται από το ιταλικό *quarantina* που σημαίνει περίπου σαράντα⁸. Η επιλογή των 40 περίπου, ημερών «κάθαρσης» δεν φαίνεται να σχετίζεται με την ασθένεια αλλά μάλλον έχει θεολογική προέλευση.⁹ Οι σαράντα ημέρες (*quarantena*) θεσπίστηκαν με βάση όχι επιδημιολογικά ή άλλα επιστημονικά κριτήρια, αλλά γιατί τόσο διαρκούσε ο μήνας των Αλχημιστών. Σύμφωνα με άλλες θεολογικές δοξασίες, επειδή τόσες ήταν οι

ημέρες που είχε απομονωθεί ο Μωυσής στο Όρος Σινά και ο Χριστός στην έρημο¹⁰.

Εικόνα 7: Lazaretto Vecchio¹¹

Σύμφωνα με τον Ι. Λασκαράτο, σε άλλη πηγή, που επικαλείται την ύπαρξη τέτοιων δομών ήδη από τον 13^ο αιώνα, φαίνεται ότι το όνομα «lazzaretti» δεν προκύπτει από το νησί όπου εγκαταστάθηκε το πρώτο λοιμοκαθαρτήριο της Βενετίας -όπου προϋπήρχε ο ναός Santa Maria di Nazaret- αλλά επειδή προστάτης των λοιμοκαθαρητηρίων υπήρξε είναι ο Άγιος Λάζαρος¹². Σε κάθε περίπτωση ο όρος λάζαρος (*lazar*) χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον το Μεσαίωνα στη Δύση για να περιγράψει τον άρρωστο ζητιάνο ή το φτωχό, και ιδιαίτερα τον ακάθαρμο λεπρό. Αυτά τα άτομα περιθάλπονταν σε απομόνωση σε σπίτια τα οποία αποκαλούνταν «στέγες των λαζάρων» ή «σπίτια των λαζάρων»· με την πάροδο του χρόνου δημιουργήθηκε ο Ιταλικός όρος *lazzaretto* ο οποίος χρησιμοποιούνταν για να περιγράψει το χώρο τον οποίο χρησιμοποιούσαν ειδικά για τις περιπτώσεις επιβολής καραντίνας σε ύποπτα περιστατικά πανούκλας. Το παράδειγμα της Βενετίας ακολούθησαν και άλλες χώρες.

Όπως μας πληροφορεί ο Ε. Μαγιorkίνης, πρώιμα λοιμοκαθαρτήρια ιδρύθηκαν κατά τη διάρκεια του 14^{ου} και 15^{ου} αιώνα σε όλα τα κεντρικά εμπορικά λιμάνια της Μεσογείου αλλά και στις ακτές της Μεγάλης Βρετανίας με αφορμή την επιδημία της πανούκλας στην Ευρώπη και Οθωμανική Αυτοκρατορία¹³.

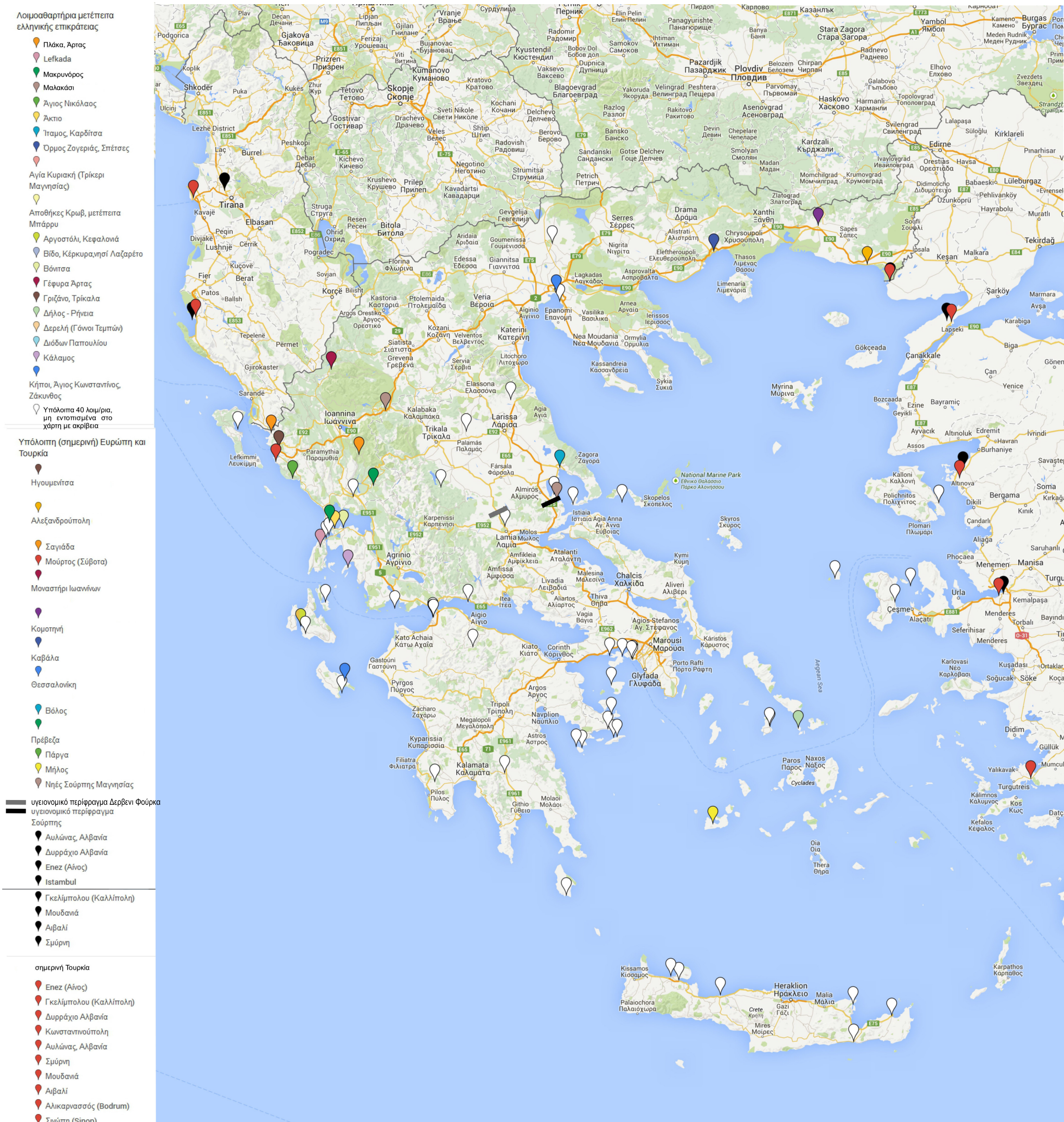
Ενώ το 19^ο αιώνα η διεθνής συνεργασία ξεκίνησε ως κινητοποίηση για να αντιμετωπιστούν οι λοιμώδεις ασθένειες, οι οποίες διαδίδονταν πάνω στους δρόμους του παγκόσμιου εμπορίου, δηλαδή η πανώλη και μετά η χολέρα, στη συνέχεια η συνεργασία αυτή εξελίχθηκε κάτω από την προβαλλόμενη ανάγκη να ελεγχθούν

ασθένειες που διαδίδονταν από τις πληθυσμιακές μετακινήσεις. Τέτοιες ασθένειες ήταν κυρίως ο εξανθηματικός τύφος και η ελονοσία¹⁴. Η διεθνής συνεργασία γύρω από ζητήματα δημόσιας υγείας έλαβε αρχικά τη μορφή διακρατικής συνεννόησης στο πλαίσιο του διεθνούς υγειονομικού συστήματος που δημιούργησε το συνέδριο της Βιέννης το 1815. Είχε ως αφετηρία την επιμονή των ισχυρών δυνάμεων της Ευρώπης, κυρίως της Γαλλίας και της Βρετανίας, να εφαρμόσουν στο θαλάσσιο εμπόριο την προγενέστερη μέθοδο της λοιμοκάθαρσης. Το φόβο που οδηγούσε σε αυτό το αίτημα συντηρούσαν οι δύο εξ' ανατολάς απειλές: της πανώλης και, μετά το 1830, της χολέρας. Το 1851 στην Πρώτη Διεθνή Διάσκεψη Υγιεινής στο Παρίσι, η Ελλάδα, μαζί με άλλες χώρες της ανατολικής Ευρώπης, έδινε ιδιαίτερη σημασία στην προστασία των συνόρων της από την εισβολή λοιμωδών νόσων, εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης. Μέχρι την εισαγωγή χημικών μεθόδων απολύμανσης, υποστήριζε σθεναρά τη διατήρηση του καθεστώτος της λοιμοκάθαρσης. Αντιστεκόταν ακόμη και μέχρι το 1903 στη διεθνή πίεση να εγκαταλείψει αυτό το προστατευτικό καθεστώς κάτω από την επιρροή της ελληνικής κοινής γνώμης. Γενική επιδίωξη της αναθεώρησης των προστατευτικών μέσων, στις αρχές του 20ού αιώνα, ήταν να αντικατασταθούν αυτά, από ένα διεθνές σύστημα υγειονομικής επιτήρησης υπό το Διεθνές Γραφείο Δημόσιας Υγιεινής με έδρα το Παρίσι, που λειτούργησε για πρώτη φορά το 1908. Όπως συνεχίζει η Ε. Γαρδίκας, ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά αυτού του θεσμού διεθνούς συνεργασίας ήταν η αναγνώριση της επιδημίας σε μια όψη του ανατολικού ζητήματος, δεδομένου ότι το ενδιαφέρον του επικεντρώθηκε στη διαδρομή της χολέρας από την Ινδία στην Ευρώπη¹⁵.

Η Ελένη Κορασίδου παρατηρεί ότι το ζήτημα της παρακώλυσης των εγχώριων συμφερόντων αλλά και του διεθνούς και ελεύθερου εμπορίου είναι παλιό και χρησιμοποιήθηκε, και το 19^ο αιώνα, προκειμένου να επιφέρει ρήγματα στη δημιουργία και ομαλή λειτουργία των συστημάτων υγειονομικής προστασίας. Οι πρεσβευτές των ξένων δυνάμεων το επικαλέστηκαν προκειμένου

να δυσχεράνουν και ίσως να εμποδίσουν την εφαρμογή των λοιμοκαθάρσεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία¹⁶.

χάρτης λοίμοκαθαρητηρίων (μετέπειτα) ελληνικής επικράτειας

λίστα των λοιμοκαθαρτηρίων (μετέπειτα ελληνικής επικράτειας) βάσει περιόδου¹⁷

λίστα λοιμοκαθαρτηρίων ανά περίοδο				
προεπαναστατικά	οθωμανική αυτοκρατορία	ε ν ε τ ο κ ρ α τ ί α - αγγλοκρατία	Μ. Ασία	Ευρώπη
1456	Ηράκλειο Πύλη Αγίου Γεωργίου (Λαζαρέτο): 1565-1917			
	Ηράκλειο Αγ. Αντωνίου του Μακρή έως τέλη 16ου			
	Ηράκλειο νησάκι Ντία: από τέλη 16ου			
	Ηράκλειο (Μονή Αγ. Λαζάρου Χάνδακα) 1456-1669	Λευκάδα	Σμύρνη	Κωνστ/πολη (το 1ο 1836)
αρχές 17ου	Χανιά (1604-1645)	Ζάκυνθος	Μουδανιά	Δαρδανέλια
	Ρέθυμνο	Κεφαλονιά	Αιβαλί	Αίνος
	Ιεράπετρα	Ιθάκη	Αικαρνασσός (Bodrum)	Καλλίπολη
	Σητεία	Κύθηρα (Αγγλοκρατία)	K i l i z m a n (Κλαζομενές)	Δεδέαγατς
Επανάσταση	Κρήτη	Κάλαμος (πρόσφυγες)	Σ ι ν ώ π η (Sinop)	Κομοτηνή
	Επτάνησα			Καβάλα
Σύσταση ελληνικού Κράτους 1823	Σύρος (1823-1838 ενεργό)			Θεσσαλονίκη
1827: Καποδίστριας	Αίγινα (1834-1880μαλλον)			Βόλος
	Σπέτσες (1838-άγνωστο)			Σαγιάδα
	Ναύπλιο			Πρέβεζα
1832: Όθωνας	Πειραιά (Αγ. Γεώργιος): 1837-1856			Μούρτος
	Ν. Μιτζέλα			Πάργα
	Ύδρα (Καμίνια)			Ηγουμενίτσα
	Μήλος			Μοναστήρι
	Σκιάθος (Τσουγκριά)			Δυρράχιο
	Ταράτσα Λαμίας: 1836-1881			Αυλώνα
	Δερβένι (Φούρκα)			
	Ίταμος (Ευρυτανίας)			
1838 (τρία υ γ ι ε ι ο ν ο μ ι κ á περιφράγματα)	Μακρυνόρος (Ακαρνανίας)			
	Σύρος			
	Πειραιά (Αγ. Νικολάου)			
	Αίγινα			
	Ύδρα			
	Δήλος			
	Πόρος			
	Σκιάθος (νησάκι Τσουγκριά)			
	Μήλος			
	Ν. Μιτζέλα-νησάκι Κίκυνθος (μετέπειτα Αμαλιάπολης)			
	Ίταμος (Ευρυτανίας)			
	Ταράτσα Λαμίας: 1836-1881			
	Νηές Σούρπης Μαγνησίας			
	Μακρυνόρος (Ακαρνανίας)			
Μετά το 1838 (νόμος 1845: προέβλεπε 11 λοιμοκαθαρτήρια και 26 υγειονομία και 4 υγειονομικά περιφράγματα)	Μετά το 1838			
	Βόνιτσα			
	Άγ. Σώστης (Μεσολόγγι)			
	Τροιζώνια (Κορινθιακού)			
	Χίος (Βάτος Οινουσών)			
	Κύμη			

	Άγ. Γεώργιος Σαλαμίνας			
	Κέρκυρας (Βίδος)			
	Σύρος			
	Δήλος			
1907	Άγ. Γεώργιος Σαλαμίνας			
	Δήλος			
	Μακρόνησος			
	Αγ. Κυριακή (Τρίκερι)			
	Κέρκυρα (Γουβιά)			
	Τροιζώνια (Κορινθιακού)			
1911	Δερβένι (Φούρκα)			
	Άγ. Γεώργιος Σαλαμίνας			
	Γουβίνος (Κέρκυρας)			
	Λυγαριά (ίσως ταυτίζεται με			
	Ταράτσας Λαμίας)			
	διόδων Παπουλίου			
	Δερεγλή			
	Μαλακασίου			
	Γριζάνου			
	Πλάκας (Άρτης)			
	Καλαβρύτων			
	Γέφυρας (Άρτης)			
	Ακτίου			
	Σκιάθου			
1922 - πρόσφυγες	Καραμπουρνού (Καλαμαριά			
	Θεσσαλονίκης)			
	Άγ. Γεώργιος Σαλαμίνας			
	Κρήτη			
	Χίος			
	Λέσβος			
	Εύβοια			
	Κέρκυρα (Βίδος)			
	Μακρόνησος			
	Πάτρα			
	Κόρινθος (ίσως ταυτίζεται με			
	Τριζόνια)			
	Πρέβεζα			
	Χαλκίδα			
	Ζάκυνθος			
	Σπάρτη			
	Κιλκίς			
	Καβάλα			
	Κάλαμος			

τα λοιμοκαθαρθήρια στον Ελλαδικό χώρο¹⁸

Στις περιοχές που σταδιακά προσαρτήθηκαν στην ελληνική επικράτεια, και διαμόρφωσαν την τωρινή της έκταση, τα πρώτα λοιμοκαθαρθήρια δημιουργήθηκαν στη βενετοκρατούμενη Κρήτη και συγκεκριμένα το 1456, στο Ηράκλειο και στις αρχές του 17^{ου} αιώνα στα Χανιά, το Ρέθυμνο, τη Σητεία και την Ιεράπετρα¹⁹. Σύμφωνα με το Νόμο 52/1825 υπεύθυνοι αυτών θα ήταν οι Υγειονόμοι και οι Λιμενάρχες. Πολύ συχνά, λόγω των συνθηκών ήταν αδύνατη η εφαρμογή των εκάστοτε μέτρων.

Η Ελλάδα στις αρχές του 19^{ου} αιώνα αποτέλεσε, κατά το μεγαλύτερο μέρος της, τμήμα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, η οποία εκτεινόταν τότε σε ολόκληρη τη νοτιοανατολική Μεσόγειο, τα Βαλκάνια και την Ουγγαρία. Η επιβολή του μέτρου της καραντίνας και η ίδρυση των πρώτων λοιμοκαθαρθηρίων συνδέεται με τη γέννηση του Ελληνικού κράτους το 1828. Πριν από τη χρονική αυτή στιγμή, οι ταξιδιώτες που περνούσαν από την οθωμανική αυτοκρατορία, παρέμεναν σε καραντίνα, σε μέρη, όπως η Τεργέστη ή η Μάλτα²⁰. Όσοι ταξιδιώτες δεν έβρισκαν κατάλυμα πραγματοποιούσαν την καραντίνα τους στην ύπαιθρο υποφέροντας από τις καιρικές συνθήκες και διακινδυνεύοντας να πέσουν θύματα ληστείας.

το ιστορικό της διαμόρφωσης του λοιμοκαθαρθηρίου στην Ελλάδα

Από τη σύστασή του το ελληνικό κράτος εκφράζει την πρόθεσή του να παρέμβει στα ζητήματα υγείας του πληθυσμού. Για το λόγο αυτό, όπως αναφέρει η Μ. Κορασίδου, από το 1833 κ.έ λαμβάνονται ένα σύνολο μέτρων που ξεκινούν από το συστατικό διάταγμα του Υπ. Εσωτερικών (1833). Μεταξύ άλλων -όπως της ίδρυσης υγειονομικών καταστημάτων στο εσωτερικό της χώρας, στα σύνορα και στα λιμάνια, την υποστήριξη νόμων εναντίον της εισόδου της πανώλης, την έκδοση διατάξεων εναντίον της διάδοσης των επιδημιών και των επιζωοτιών κλπ²¹- αναφέρεται για πρώτη

φορά ο όρος υγειονομική αστυνομία εντάσσοντας το ζήτημα της υγείας στη γενική κατηγορία δημόσια τάξη και ασφάλεια. Ακολουθώντας την ανάλυση της Μαρίας Κορασίδου, Η έννοια της αστυνομίας που χρησιμοποιεί το Υπ. Εσωτερικών το 1833 ήταν εν χρήσει στη Γερμανία και Γαλλία κατά το 18^ο αιώνα και οριζόταν, όπως αναφέρει ο Michel Foucault, ως «το σύνολο των μέτρων που έπρεπε να εφαρμοστούν για να εξασφαλιστεί, πέρα από την ησυχία και την τάξη, το δημόσιο καλό». Ο Michel Foucault παρατηρεί ακόμη ότι κατά τον αιώνα αυτό δινόταν πλήρης και κύρια σημασία στη λέξη «αστυνομία» -όχι καταστολή της αταξίας αλλά νοικοκυρεμένη αύξηση των συλλογικών και των ατομικών δυνάμεων [...]. Η «υγειονομική αστυνομία» μπορεί ακόμη να οριστεί ως η διαδικασία εκείνη η οποία αναπτύσσεται από τη γέννηση του νεοελληνικού κράτους και στοχεύει στην προφύλαξη ή στην προστασία του πληθυσμού του από την αρρώστια μέσω της διάδοσης και επιβολής του κανόνα και του νόμου στο χώρο της υγείας, προδιαγράφοντας και συγκροτώντας με τον τρόπο αυτόν, την έννοια της υγείας και επηρεάζοντας και διαμορφώνοντας τις πρακτικές εκείνες που μπορούν να την εγγυηθούν²². Φαίνεται πως, στην προκειμένη περίπτωση, η έννοια της «αστυνομίας» υπεισέρχεται για να εκφράσει την παρεμβολή του κράτους στη ατομική και συλλογική δύναμη και αυτό το κάνει προτάσσοντας την έννοια της υγείας. Η υγεία ορίζεται ως η αρετή, προϋπόθεση για τη συλλογική και ατομική δύναμη, που βάλλεται και χρήζει προστασίας. Η κατοχύρωσή της αποτελεί θέμα αστυνομικής διαχείρισης με όρους ασφάλειας. Η δημόσια υγεία έτσι αποτελεί ένα από τα πρώτα προσχήματα του κράτους στο όνομα του οποίου επιστρατεύεται η αστυνομία, με όρους παρεμβολής στο κοινωνικό σώμα και διευθέτησής του. Απόρροια αυτής της οπτικής είναι οι επιστρατευόμενες πρακτικές που την εγγυώνται.

Οργανωμένα λοιμοκαθαρθήρια κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, αλλά και κατά την προ-Επαναστατική περίοδο, λειτούργησαν κυρίως στην Κρήτη και στα Επτάνησα. Οι περιοχές υπό Οθωμανική κατοχή δεν είχαν αναπτύξει

δομές λοιμοκαθαρτηρίων, σε ένα βαθμό λόγω θρησκευτικών πεποιθήσεων και το μέτρο της καραντίνας εφαρμοζόταν αποσπασματικά και κατά περίπτωση. Εύλογο συμπέρασμα για τη μη εφαρμογή του θεσμού στην οθωμανική αυτοκρατορία αποτελεί το γεγονός ότι θα δυσχέραινε την εμπορική διακίνηση. Από τη στιγμή που η οθωμανική αυτοκρατορία δεν μπορούσε να παρακαμφθεί από το δρόμο του εμπορίου, ήταν λογικό η ίδια η Δύση να δημιουργούσε προσκόμματα στη χρήση του μέτρου της κάθαρσης ενώ ταυτόχρονα κατηγορούσε την οθωμανική αυτοκρατορία για τη μη λήψη υγειονομικών μέτρων. Το παραπάνω πολιτικό καθεστώς ανάγει την Ελλάδα σε καθοριστική ζώνη υγειονομικού «φίλτρου» για την είσοδο ατόμων και εμπορευμάτων από την ανατολή. Χαρακτηριστικές περιόδους και κομβικές στιγμές για την ίδρυση, τη διαμόρφωση θεσμικού πλαισίου λειτουργίας και τη διασπορά των λοιμοκαθαρτηρίων στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος αποτέλεσαν η «καποδιστριακή», η «οθωνική» και ο «Υγειονομικός Νόμος και οι ποινικοί αυτού διατάξεις» του 1845 επί Κωλέττη.

Η Κυβέρνηση Καποδίστρια²³ συνδέθηκε, σε μεγάλο βαθμό, με τη διαχείριση του υγειονομικού ζητήματος, σε επίπεδο υποδομών και αναδιάρθρωσης του δικτύου των λοιμοκαθαρτηρίων της χώρας. Αρχικά εξαγγέλθηκε η δημιουργία των λοιμοκαθαρτηρίων των βορείων συνόρων. Ο έλεγχος της εισόδου ανθρώπων και εμπορευμάτων, που προέρχονταν από την Τουρκία, έπρεπε να γινόταν από τις κοινότητες στις οποίες υπάρχουν υγειονομικές εγκαταστάσεις. Σε κάθε άλλη περίπτωση, η χωροφυλακή όφειλε να παρεμποδίζει την είσοδο, στην ανάγκη και με τη χρήση βίας²⁴. Επιχειρηματολογώντας υπέρ της δημιουργίας λοιμοκαθαρτηρίου στην Ταράτσα Λαμίας, το Υπ. Εσωτερικών ανέφερε χαρακτηριστικά ότι *είναι ζήτημα αξιοπρέπειας για την κυβέρνηση να διαθέτει σε ένα τόσο σημαντικό σημείο των συνόρων ένα παρόμοιο κατάστημα, που να μπορεί σε κάθε περίπτωση να προστατεύσει το κράτος από τη μόλυνση και που θα αυξήσει τα έσοδα του κράτους, γιατί θα αυξηθεί όχι μόνο ο αριθμός των ταξιδιωτών*

*αλλά και η ποσότητα των εμπορευμάτων, όταν θα υπάρχει ένα κατάλληλο κατάστημα, όπου θα μπορούν να τοποθετούνται*²⁵. Η σύνδεση δηλαδή της δημόσιας υγείας με τον οικονομικό τομέα ήταν έκδηλη και συνέχισε να είναι τα επόμενα χρόνια όπως θα δούμε στη συνέχεια. Το ελληνικό Κράτος *ίδρυσε λοιμοκαθαρτήρια στην Αίγινα, στις Σπέτσες και στο Ναύπλιο, αναβάθμισε τα ήδη υπάρχοντα, ενώ σταδιακά αναπτύχθηκαν λοιμοκαθαρτήρια σε όλα σχεδόν τα λιμάνια της χώρας*²⁶.

Θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας

Το πρώτο νομοθετικό διάταγμα που προσδιόρισε την εγκατάσταση υγειονομικών καταστημάτων, τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στα σύνορα, ήταν το συστατικό διάταγμα του Υπουργείου Εσωτερικών, το 1833. *Ο θεμελιακός, ωστόσο, Νόμος που προσδιόρισε τη σύσταση και τη λειτουργία των υγειονομείων και λοιμοκαθαρτηρίων ήρθε πολύ αργότερα, το 1845, ο οποίος καθιέρωσε και συστηματοποίησε, βάσει των γαλλικών προτύπων, το μέτρο της διακοπής της ελεύθερης επικοινωνίας και της επιβολής καραντίνας στα σύνορα του κράτους για την παρεμπόδιση της εισόδου στη χώρα μεταδοτικών ασθενειών*²⁷. Ο νόμος του αντικαταστάθηκε από την καποδιστριακή νομοθεσία με τη θέσπιση ενός πλέγματος μέτρων, με σκοπό το «άνοιγμα» της Δύσης, σχέση η οποία συναντούσε σοβαρά προσκόμματα, λόγω της μη ύπαρξης υγειονομικών προδιαγραφών στα λιμάνια της ελληνικής επικράτειας. Ήδη είχε δοθεί στην υγειονομική αρχή η διευρυμένη αρμοδιότητα του ελέγχου του εμπορίου και των μετακινήσεων, της αποπομπής των εισερχομένων ή της αποδοχής τους και της ίδρυσης της κάθαρσης στα σημεία που εκείνη ορίζει.

Από τη σύσταση του ελληνικού κράτους και μέχρι το 1845 δεν υπήρχε κανένας οριστικός νόμος ή κανονισμός που να καθορίζει τη σύσταση και τη λειτουργία τους. Τα Λοιμοκαθαρτήρια συστήνονταν, ενεργοποιούνταν και καταργούνταν, με Βασιλικά Διατάγματα που εκδίδονταν ανάλογα

με τις περιστάσεις και την πληροφόρηση που είχαν κάθε φορά, για την εμφάνιση μολυσματικής ασθένειας σε κάποια περιοχή.

Κατηγοριοποίηση

Μεταξύ των σχετικών μέτρων υπήρχαν ένα σύνολο από κατηγοριοποιήσεις των διαφόρων τόπων προέλευσης ανθρώπων, ζώων και εμπορευμάτων. Βασική κατηγορία αποτελούσε η διάκριση σε υγειονομικά άνοσους και μη υγειονομικά άνοσους. Οι τελευταίοι διακρίνονταν στους καθαρούς, του ύποπτους και τους ακάθαρτους. Όσοι προέρχονται από αυτούς τους τόπους υποβάλλονται σε κάθαρση, η διάρκεια της οποίας ορίζεται από τις αρχές ανάλογα με τον κίνδυνο που μπορεί να διατρέξει η υγεία του ελληνικού κράτους από την επαφή με τους προερχόμενους από τους εν λόγω τόπους. Ο παραπάνω υγειονομικός νόμος προβλέπει ακόμη και ποινές σε περίπτωση παραβίασης των διατάξεών του²⁸.

Όπως μας πληροφορεί η Ν. Χαραλάμπους, με το ίδιο κριτήριο, δηλαδή τη διακοπή της ελεύθερης επικοινωνίας της Ελλάδας με άλλα κράτη, διαιρέθηκαν και τα λιμάνια της χώρας σε κατηγορίες: 1) στα λιμάνια που δεν ήταν δεκτή η επικοινωνία κανενός πλοίου, από οποιαδήποτε χώρα και εάν προερχόταν και οποιαδήποτε πιστοποίηση και εάν είχε. 2) στα λιμάνια όπου γίνονταν δεκτά μόνο τα ελεύθερα πλοία. 3) στα λιμάνια όπου γίνονταν δεκτά τα ελεύθερα, τα καθαρά και τα ύποπτα πλοία. 4) στα λιμάνια όπου γίνονταν δεκτά όλα τα πλοία (Σύρος-Υδρα-Πειραιάς-Σκιάθος-Βόνιτσα). Αντίστοιχες διακρίσεις προέβλεπε για τα αφικνούμενα πλοία και ανθρώπους: Ελεύθερα-οι, Καθαρά-οι, Υποπτα-οι, Ακάθαρτα-οι και Μολυσμένα-οι²⁹.

Αντίστοιχα, η κάθαρση χωρίστηκε σε επιτηρητική και πραγματική. Η επιτηρητική κάθαρση συνίστατο στο να μένουν αποκλεισμένα τα πλοία, οι άνθρωποι και τα ζώα, μέχρι να αποφασισθεί εάν θα προχωρήσουν σε πραγματική κάθαρση. Η διάρκεια της επιτηρητικής κάθαρσης ήταν από 24 ώρες μέχρι εννέα ημέρες, ανάλογα με το

βαθμό της υποψίας. Η υποψία αναφέρεται όχι μόνο σε τόπους όπου είχε εκδηλωθεί κρούσμα επιδημίας αλλά και σε εκείνους που θεωρούνταν απροφύλακτοι τόποι. Απροφύλακτοι τόποι, το 1845 που εκδόθηκε ο Νόμος, θεωρούνταν όλη η Τουρκική Επικράτεια, η Αίγυπτος και οι υποκείμενοι στην οθωμανική αυτοκρατορία τόποι. Επίσης όλα τα μεσογειακά παράλια της Ασίας και της Αφρικής, εκτός απ' όσα ήταν υπό γαλλική κατοχή. Η πραγματική κάθαρση γινόταν μόνο στα λιμάνια όπου υπήρχαν λοιμοκαθαρτήρια. Περιελάμβανε το να μένουν αποκλεισμένα τα μη ελεύθερα πλοία, άνθρωποι, πράγματα και ζώα και να καθαρίζονται συγχρόνως απ' τις αρμόδιες αρχές. Η πραγματική κάθαρση (πλοίων, ανθρώπων, ζώων, πραγμάτων) είναι τριών βαθμών: α) των καθαρών β) των ύποπτων και γ) των ακάθαρτων³⁰. Για τους μολυσμένους ανθρώπους, αντικείμενα και ζώα τα μέτρα κάθαρσης ήταν περισσότερα και αυστηρότερα. Οι ημέρες και το είδος της κάθαρσης καθοριζόταν πάντοτε με Βασιλικό Διάταγμα, το οποίο εκδιδόταν ειδικά για κάθε περίπτωση³¹.

Ως προς τις δομές κάθαρσης, το Βασιλικό Διάταγμα της 25^{ης} Νοεμβρίου 1845, προέβλεπε με λεπτομέρεια τη διάκριση των Υγειονομικών Αρχών σε Υγειονομεία Α', Β' και Γ' τάξεως, Υγειονομικούς Σταθμούς, Υγειονομικά Περιφράγματα, Υγειονομικά Φυλάκια, Δημόσια (Γενικά) Λοιμοκαθαρτήρια Α', Β' και Γ' τάξεως και Δημοτικά Λοιμοκαθαρτήρια.

Ταυτόχρονα στη βιβλιογραφία συναντάται και ο όρος «Υγειονομική Γραμμή του Περιβάλλοντος Καθάρσεως» ως μια επιπλέον δομή κάθαρσης που ενεργοποιείται σε περιπτώσεις καραντίνας ολόκληρων περιοχών³². Στα σύνορα υπήρχαν τέσσερα υγειονομικά περιφράγματα (στη θέση Δερβένι Φούρκα, στη Σούρπη, στη Βρύση και στον Ίταμο)³³.

Τα κριτήρια του καθορισμού της βαθμίδας των υγειονομικών κέντρων, ήταν η μεγάλη ή η μικρή κίνηση που αυτά είχαν, ο αριθμός των ερχόμενων προς κάθαρση πλοίων, ανθρώπων, ζώων και πραγμάτων, καθώς και το ύψος των εισπράξεων που συγκέντρωναν από τα καθαρικά

δικαιώματα. Τα Γενικά Λοιμοκαθαρτήρια, στα οποία μπορούσαν να καθαριστούν όλα τα πλοία, ανεξαιρέτως πιστοποίησης, ήταν εννέα: Της Σκιάθου, της Σύρου, της Ύδρας, της Αμαλιούπολης, της Βόνιτσας, της Ταράτσας και στην ξηρά της Ταράτσας στη Φθιώτιδα, του Ιτάμου στην Ευρυτανία, του Άννινου στην Ακαρνανία και του Πειραιά στο οποίο όμως μέχρι τότε αποφεύγεται να καθαρίζονται επιβάτες και πράγματα που είχαν ένδειξη μολυσματικής νόσου λόγω της γεινιάσής του με την πρωτεύουσα. Υπήρχαν επίσης και τα Δημοτικά Λοιμοκαθαρτήρια (Σπετσών, Άνδρου, Θήρας, Τήνου και Μυκόνου), τα οποία συστάθηκαν με δημοτικές δαπάνες και εξυπηρετούσαν μόνο πλοία που άνηκαν σε αυτά τα νησιά. Εκτός από τα λοιμοκαθαρτήρια, υπήρχε και ένα λοιμοκομείο στη Δήλο, για τα μολυσμένα πλοία, το οποίο ήταν μέρος του λοιμοκαθαρτηρίου της Σύρου. (Εκεί εγκλείονταν οι ασθενείς που έπασχαν από την επιδημική νόσο, όπου και πέθαιναν). Τα Λοιμοκαθαρτήρια προβλεπόταν να είναι έντεκα, δηλαδή, δύο της πρώτης τάξης επτά της δεύτερης και δύο της τρίτης. Στην τρίτη τάξη εντάσσονταν και τα Δημοτικά Λοιμοκαθαρτήρια για την εξυπηρέτηση των εγχώριων πλοίων³⁴.

θέσμιση

Η ίδια η καραντίνα βρισκόταν υπό την εποπτεία των τοπικών αστυνομικών αρχών (φρουραρχείο) όπως περιγράφεται στο μυθιστόρημα του Μπουρμπούλη για την καραντίνα του Θιακιού³⁵. Πέρα από κάθε νομικό πλαίσιο λειτουργίας των υγειονομικών δομών, εκείνοι που χειρίζονταν την κράτηση αποφάσιζαν για την εσωτερική λειτουργία του κάθε λοιμοκαθαρητηρίου. Έτσι, οι διαφοροποιήσεις ανά περιοχή ήταν πολύ έντονες. Οι φύλακες και οι διοικητές των λαζαρέττων, που διαλέγονταν μεταξύ των πλέον αχρείων χαρακτήρων της κοινότητας³⁶, ήταν εκείνοι που δρούσαν μεταξύ νομιμότητας και παρανομίας διαμορφώνοντας το καθεστώς της κράτησης. Με την πάροδο των ετών το καθεστώς του εκάστοτε λοιμοκαθαρητηρίου, μέσω της

καταγραφής από τους φύλακες, μεταφερόταν στην κεντρική εξουσία και διαμόρφωνε το νομικό πλαίσιο λειτουργίας του θεσμού. Το Βασιλικό Ιατροσυνέδριο αποτελούσε το Συμβουλευτικό Σώμα σε θέματα υγείας του υπουργείου Εσωτερικών³⁷ και ανά τακτά διαστήματα, έκανε απολογισμό της αποτελεσματικότητας των λοιμοκαθαρητηρίων. Σε αυτό το σημείο τα “κιτάπια” των διοικητών ανά λοιμοκαθαρτήριο μεταφέρονταν στην κεντρική εξουσία, ως εργαλεία καταγραφής εμπειρικών δεδομένων και απολογισμού και ως αποκρυστάλλωση γνώσης σχετικά με την τεχνολογία εγκλεισμού της εν λόγω δομής. Με αυτόν τον τρόπο, θα έλεγε κανείς ότι ο αστυνομικός παράγοντας της κάθαρσης ήταν εκείνος που θέσπισε, σε μεγάλο βαθμό, τη λειτουργία της εν λόγω υγειονομικής εγκατάστασης.

Εντός του χώρου του λοιμοκαθαρηρίου υπήρχε ξεχωριστή περιοχή καραντίνας για εκείνους που διαπιστωνόταν ότι μολύνθηκαν ή ήταν πιθανό να έχουν μολυνθεί.

[illegible]

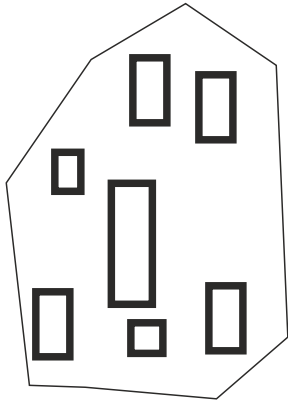
Φωτοτυπία από τό πρωτότυπο (άρ. 24, 25, 26).

Εικόνα 8: Το κιτάπι του φύλακα του λοιμοκαθακτηρίου Ιθάκης³⁸

Πειραιάς, 1ο λ.

πλοίο

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΛΟΙΜΟΚΑΘΑΡΤΗΡΙΩΝ 19^{ου}
ΣΤΗΝ (ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ) ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ

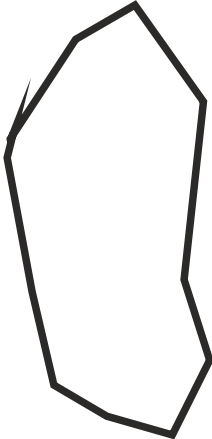

Ρήνεια Δήλου
Σαλαμίνα

περίπτερα σε νησί

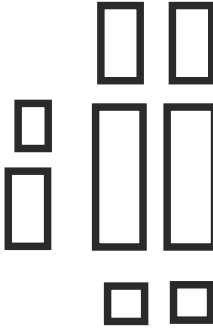
II

Ντία (Ηράκλειο Κρήτης)
προγενέστερο
νησίδα Λαζαρέτο (Χανιά)
Τριζόνια Κορινθιακού
Βάτος Χίου (αν υπήρχε όντως και
εκεί λομοκαθαρτήριο)
Ζάκυνθος (Νέο)
Λευκάδα

νησί - καραντίνα
χωρίς
κτίσματα

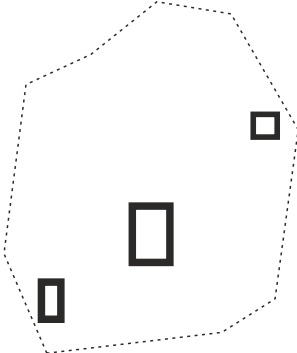
IIa

Κάνθαρος

περίπτερα

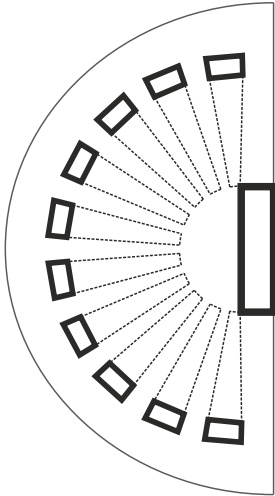
IIb

Ζάκυνθος
Ύδρα
Μετόχι (Πελοπόννησος,
έναντι Ύδρας)

περιφραγμένος υπαίθριος χώρος
με ή χωρίς πρόχειρα κτίσματα

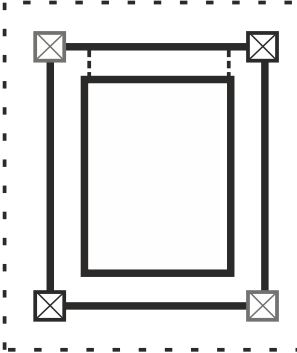
III

Αίγινα

περίπτερα σε ημικυκλικό σχήμα
με διαχωρισμένους υπαίθριους χώρους
και διοίκηση στο κέντρο

IV

Κέρκυρα
Ιθάκη
Κεφαλονιά
Κύθηρα
Σύρος

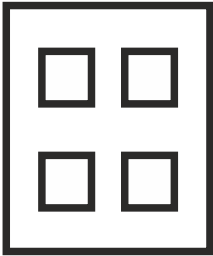
μονώροφο ή διώροφο
κτιριακό συγκρότημα με κεντρικό
υπαίθριο χώρο
με/ χωρίς πυργίσκους στις
γωνίες (2 ή 4)

☒ πυργίσκοι (Κεφαλονιά, Κέρκυρα)

- - - τάφος (Αίγινα)

---- διακοπή κτιρίου, διαμόρφωση
σχ. Π (Κύθηρα)

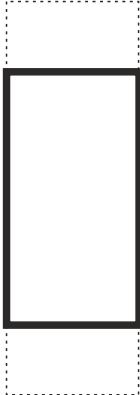
V

Ζάκυνθος

διώροφο κτίριο με
τέσσερεις υπαίθριους χώρους

VI

Κεφαλονιά
Λευκάδα
Ταράτσα Λαμιάς
Αίγινα (ορφανοτροφείο)

διώροφο ενιαίο κτίριο με/ χωρίς
υπαίθριους στις δύο πλευρές του

VII

υπαίθριος

Πάτρα
Σπέτσες
ψαρά

όμοια κτίρια σε συνεχές σύστημα
στο πρότυπο του Dubrovnik
ενίοτε πρώην αποθήκες
ή κτίρια που προσομοιάζουν
μορφολογικά σε αποθήκες

VIII

Λωβοκομείο Χίου

τετράγωνα κτίσματα σε παράθεση

IX

Μορφολογικά λοιμοκαθαρηθρίου

χαρακτηριστικά

Ο Ε. Μαγιorkίνης μας δίνει μια συνοπτική περιγραφή της μορφολογίας των λοιμοκαθαρηθρίων, η βασική αρχιτεκτονική του λοιμοκαθαρηθρίου περιελάμβανε μια σειρά από δωμάτια σε τετραγωνική διάταξη με μια αψίδα και μια κεντρική αυλή ή κήπο, στα πρότυπα των μοναστηριών επιτρέποντας τον επαρκή αερισμό των δωματίων αλλά ταυτόχρονα παρέχοντας προστασία από τη βροχή και τις αντίξοες καιρικές συνθήκες. Οι έγκλειστοι έπρεπε να εκθέτουν τους εαυτούς τους αλλά και τα ρούχα τους στον αέρα σε καθημερινή βάση³⁹, αλλά τα δωμάτιά τους ήταν διατεταγμένα κατά τέτοιο τρόπο ώστε κάθε άτομο να μην έρχεται σε επαφή με τα υπόλοιπα άτομα του λοιμοκαθαρηθρίου· για τη διατήρηση της τάξης υπήρχαν ένας ή περισσότεροι φύλακες. Σε στρατηγικά σημεία όπως στο τέλος της σειράς των δωματίων, υπήρχαν πύργοι από τους οποίους μπορούσαν οι φύλακες και ο διοικητής να παρακολουθήσουν και να επιβλέπουν όλη την περιοχή του λοιμοκαθαρηθρίου. Ο διοικητής συνήθως κατοικούσε στα ανώτερα δωμάτια [...]. Συχνά στα λοιμοκαθαρηθρία υπήρχε νοσοκομείο με έναν ιατρό, ένα παρεκκλήσι με χώρο ταφής και ιερέα, φύλακες οι οποίοι επέβλεπαν την τήρηση της καραντίνας και της τάξης στο λοιμοκαθαρηθριο ειδικά όταν έγκλειστοι ήταν ναύτες, φυλακή για τους παραβάτες και υποδομές για απολύμανση και πλύσιμο. Σε άλλο σημείο του λοιμοκαθαρηθρίου υπήρχε χώρος εστίασης όπου ετοιμάζονταν το φαγητό για τους έγκλειστους, καθώς επίσης και χώρος αναψυχής, κήποι και αίθουσα υποδοχής όπου οι έγκλειστοι μπορούσαν να μιλήσουν μέσω πλέγματος με διάφορους επισκέπτες. Σε μερικές περιπτώσεις επιτρέπονταν οι έγκλειστοι να κάνουν βόλτα με βάρκα στο λιμάνι⁴⁰.

Από τα λοιμοκαθαρηθρία για τα οποία βρέθηκαν πληροφορίες σχετικά με την εγκατάστασή τους εξάχθηκε η ως άνω τυπολογία.

Πριν την καθιέρωση της δομής του λοιμοκαθαρηθρίου στην ελληνική επικράτεια συνηθιζόταν να εκτίεται η καραντίνα εντός των «μολυσμένων» ή «ύποπτων» πλοίων (τύπος

I). Ο τύπος αυτός συνεχίζει να υπάρχει και ταυτόχρονα με τα λοιμοκαθαρηθρία γιατί σε ορισμένες περιπτώσεις επιτρεπόταν η επιλογή της καθάρσης εντός των πλοίων. Στον τύπο II, το λοιμοκαθαρηθριο συγκροτείται από μονάδες μικρότερου μεγέθους που στη βιβλιογραφία ονομάζονται «περίπτερα»⁴¹ πάνω σε νησί όπου το ρόλο της περίφραξης και απομόνωσης από το κοινωνικό περιβάλλον επιτελεί η θάλασσα. Σε κάποιες περιπτώσεις η δημιουργία λοιμοκαθαρηθρίου σε νησί δεν περιελάμβανε κτίσματα (τύπος IIα). Άλλη υποπερίπτωση αυτού του τύπου είναι τα περίπτερα να βρίσκονται στην ηπειρωτική Ελλάδα σε περιφραγμένο χώρο (τύπος IIβ). Σε άλλες περιπτώσεις στήνονταν λοιμοκαθαρηθρία στην ύπαιθρο χωρίς καμία υποδομή ή με τη χρήση πρόχειρων κτισμάτων (τύπος III). Ξεχωριστό τύπο συνιστά το λοιμοκαθαρηθριο της Αίγινας όπου τα περίπτερα της κράτησης έχουν ημικυκλική διάταξη και προαυλισμό σε διαφορετικό υπαίθριο το καθένα. Το διοικητικό κτίριο βρίσκεται στο κέντρο του ημικυκλίου (τύπος IV). Εκείνος που δείχνει να φέρει επιρροές από τα ευρωπαϊκά παραδείγματα είναι ο τύπος V· μονώροφο ή διώροφο κτίσμα σχήματος τετραγώνου ή Π με κεντρικό υπαίθριο χώρο. Στης δύο ή στις τέσσερις γωνίες του έχει πυργίσκους μεγαλύτερου ύψους και ενίοτε περιβάλλεται από τάφρο. Σε αυτές τις περιπτώσεις η μια πλευρά του κτιρίου, κάθετη σε εκείνη της εισόδου περιλαμβάνει μονή ή διπλή σειρά κελιών όπου βρίσκονταν οι καθαριζόμενοι. Στην απέναντι πλευρά διαρθρώνονταν οι διοικητικοί και οι βοηθητικοί χώροι. Ο τύπος αυτός είναι διαδεδομένος κυρίως στο Ιόνιο.

Υπάρχει παράδειγμα κτιρίου όπου ο υπαίθριος χώρος δεν ήταν ένας αλλά τέσσερις, μικρότερων διαστάσεων, υπαίθριοι (τύπος VI). Σε κάποιες περιοχές τα λαζαρέττα ήταν απλά, διώροφα, μακρόστενα κτίσματα, με ή χωρίς υπαίθριους στις δύο μικρές πλευρές τους (τύπος VII). Άλλος ένας τύπος που μιμείται στη μορφή παράδειγμα του εξωτερικού⁴² είναι εκείνος των όμοιων κτιρίων, σε συνεχές σύστημα, που αποτελούσε ενίοτε επανάχρηση πρώην αποθηκών (τύπος VIII). Ο τελευταίος τύπος που προκύπτει από τα

λοιμοκαθατήρια που βρέθηκαν να λειτουργούν τον 19^ο αιώνα στην ελληνική επικράτεια είναι εκείνος των τετράγωνων κτισμάτων σε παράθεση (τύπος ΙΧ).

Για κάποια από τα λοιμοκαθατήρια αυτά υπάρχουν περιγραφές ή σχεδιαγράμματα όπως φαίνεται στο σχετικό παράρτημα. Συνήθως κατασκευάζονταν σε νησίδες ή σε απόμερη περιοχή κοντά στο λιμάνι. Η δομή τους ακολουθεί τα δυτικά πρότυπα: στις πιο προσεγγμένες περιπτώσεις μεταξύ των λοιμοκαθατηρίων της χώρας, οι καραντίνες περιείχαν χώρους απομόνωσης και διαμονής των ταξιδιωτών, αντίστοιχους χώρους για τα ζώα, τις αποσκευές και τα εμπορεύματα. Διέθεταν επίσης νοσοκομείο για τους ασθενείς ταξιδιώτες και χώρους απομόνωσης των υπόπτων ή των ατόμων που παρουσίαζαν συμπτώματα προσβολής από την επιδημία. Το προσωπικό του λοιμοκαθατηρίου, ο υπεύθυνος ιατρός διευθυντής, οι νοσοκόμοι και οι φύλακες ζούσαν σε ειδικά οικήματα κατασκευασμένα λίγο μακρύτερα από το χώρο του κυρίως λοιμοκαθατηρίου. Το προσωπικό δεν επιτρέπονταν να επικοινωνεί με την πόλη.

τεχνικές της μορφής του χώρου

Στις φωτογραφίες και στις κατόψεις των λοιμοκαθατηρίων παρατηρούμε εκείνη τη λογική διαχείρισης του χώρου που εφαρμόστηκε ιστορικά σε νοσοκομεία, σωφρονιστικά ιδρύματα και στρατόπεδα: τη λογική της σειραϊκής τοποθέτησης⁴³, της παράταξης των κελιών, της ομοιογένειας του χώρου. Η καθολική εποπτεία είτε από το εσωτερικό (πχ κεντρικός αύλιος χώρος) είτε από την περίμετρο (πυργίσκοι στις γωνίες του συγκροτήματος) θυμίζουν τον πανοπτισμό του Bentham. Πιθανότατα ακούσια, αλλά ίσως και όχι, το λοιμοκαθατήριο της Αίγινας (εικ. 22 παραρτήματος) ακολουθεί εν μέρει τις αρχές του *Πανοπτικού* λόγω της ημικυκλικής διάρθρωσης των κελιών γύρω από το κτίσμα των φυλάκων, που αποτελεί το σημείο ελέγχου του χώρου. Ο κάθε αύλιος χώρος είναι γραμμικός και χαράσσεται από την περίφραξή του στον άξονα

μεταξύ κεντρικού διοικητηρίου και κελιού έτσι ώστε ο προαυλισμός των κρατουμένων να είναι συνεχώς εποπτεύσιμος από τους φύλακες χωρίς να απαιτείται η στοιχειώδης κίνηση από αυτούς.

Στην εικ. 1 του παραρτήματος, όπου φαίνεται η διαρρύθμιση του λοιμοκαθατηρίου της Κέρκυρας (τύπος V) παρατηρούμε ότι η θέση των διοικητικών χρήσεων γειτνιάζει με την είσοδο, ελέγχοντας τη πρόσβαση στο κτιριακό συγκρότημα. Η κεντρική θέση της αυλής, μπροστά από την εσωτερική όψη της διοίκησης, αποτελεί εύκολα εποπτεύσιμη περιοχή σε κάθε σημείο της δεδομένου του ότι κάποιες από τις διοικητικές χρήσεις βρίσκονται σε υψηλότερο επίπεδο από αυτήν (όψεις Α και Β). Οι περιοχές εκατέρωθεν του μονώροφου κτιρίου της κάθαρσης είναι εύκολα επιβλέψιμες από τον πυργίσκο που φαίνεται στην όψη C. Οι ψηλοί πυργίσκοι (τουλάχιστον διπλάσιου ύψους από το κτίριο της κάθαρσης) τοποθετούνται σε καίρια σημεία του κελύφους του συγκροτήματος, επιτηρώντας την πρόσβαση από θάλασσα και από στεριά. Εκατέρωθεν της εισόδου του χώρου (όψη Β), τα ανοίγματα επιτρέπουν τον έλεγχο των επισκεπτών ενώ η εξωτερική μορφή φανερώνει αναφορές στη φρουριακή αρχιτεκτονική. Αντίστοιχα στην Ιθάκη, η καραντίνα στο νησί που βρίσκεται στο κέντρο της πόλης, που αναπτύσσεται αμφιθεατρικά γύρω από αυτό, μοιάζει να εποπτεύεται από τους κατοίκους της, γεγονός που δείχνει να επαληθεύεται στη μυθιστορηματική αφήγηση του Μ. Μπουρμπούλη⁴⁴, δίνοντας την αίσθηση ότι ο ίδιος ο οικισμός αποτελεί μια επιπλέον περίφραξη. Η μορφή της απομόνωσης, ορατή διαρκώς, από κάθε κάτοικο, μοιάζει να λειτουργεί αποτρεπτικά σε εκείνον που θα διανοηθεί να παραβλέψει τους υγειονομικούς και -όχι μόνο- κανόνες. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι το λαζαρέττο χρησιμοποιήθηκε τα επόμενα χρόνια ως σωφρονιστικό κτίριο. Στο λοιμοκαθατήριο της Ζακύνθου αναφέρεται⁴⁵ ότι οι τέσσερις αυλές προορίζονται για τον αερισμό των εμπορευμάτων ενώ σχετικά με τον προαυλισμό των κρατουμένων δεν γίνεται κάποια νύξη. Οι αποθήκες Μπάρι στην Πάτρα, επαναχρησιμοποιήθηκαν για να λειτουργήσουν ως λοιμοκαθατήριο χωρίς και

πάλι να γίνεται κάποια νύξη σχετικά με την ύπαρξη αύλιου χώρου. Η φωτογραφία (εικ. 34) του παραρτήματος δείχνει το κατάμεστο εσωτερικό των κτιρίων όπου τα κελιά παρατάσσονται σε δύο επίπεδα εκατέρωθεν διαδρόμου σε μια λογική σειραϊκής «αποθήκευσης» των «καθαριζόμενων». Χαρακτηριστική τεχνική εγκλεισμού αποτελεί η απομόνωση εντός λοιμοκαθαρτηρίου⁴⁶ όπως στην περίπτωση του Αργοστολίου όπου υπάρχουν ξεχωριστά κελιά καραντίνας μέσα στην καραντίνα για όσους υπάρχει η υποψία ή η διαπίστωση ότι νοσούν. Το λοιμοκαθαρτήριο της Σύρου, όπως και αυτά του ίδιου τύπου (V) στο Ιόνιο αποτελούν επιβλητικές μορφές, κλασικιστικής μορφολογίας, ενίοτε συμμετρικές⁴⁷ που μοιάζουν να καταδείξουν την αποφασιστικότητα και την οικονομία του υγειονομικού νόμου.

Η αρχιτεκτονική των λοιμοκαθαρτηρίων αναδεικνύει την κατανομή των ατόμων, την εγκατάστασή τους και το χωροταξικό διαμοιρασμό τους, την ταξινόμησή τους [...] το δάμασμα των σωμάτων τους, την διατήρησή τους σε μian αδιάλειπτη ορατότητα, το σχηματισμό γύρω τους ενός ολόκληρου συστήματος παρατήρησης⁴⁸ που παρατηρεί ο Μ. Foucault για τη δομή της φυλακής. Η οικονομία, ο περιορισμός των, απαραίτητων για την επιτήρηση και την επιβολή της τάξης, κινήσεων του φύλακα, τα ψηλά σημεία εποπτείας των εγκλειστών αποτελούν κάποιες από τις τεχνικές που συγκροτούν τη δομή της κράτησης.

Χρόνος κράτησης

Όπως μας πληροφορεί η Ε. Κορασίδου, ο χρόνος της καραντίνας πριν το 1845 αναγόταν σε 7 μέρες για τους ανθρώπους και σε 15 για τα εμπορεύματα⁴⁹ [...] Μετά τον υγειονομικό νόμο του 1845, ο χρόνος αποκλεισμού ανέρχεται σε 4 εβδομάδες κάθαρσης⁵⁰. Σύμφωνα με τον Γ. Βλασσόπουλο, ανάλογα με την απόσταση απ' όπου διερχόταν το καράβι, το Λαζαρέττο του Θιακιού έκρινε πόσες μέρες θα κρατήσει ο περιορισμός της καραντίνας. Για καράβια που έρχονταν από κοντινά μέρη, όπως τα λιμάνια της

Ηπείρου, Αλβανίας και δυτικής Ελλάδας, ήταν περιορισμένη [...] ενώ από πιο απομακρυσμένα σημεία η καραντίνα έφτανε τις δέκα μέρες, [...] εξακριβωμένη συνάντηση και επαφή στο πέλαγος με άλλο καράβι επέβαλλε κράτηση 24 ημερών⁵¹. Στο Ιόνιο ένα πλοίο μπορούσε να πραγματοποιήσει την καραντίνα του σε διαφορετικά νησιά. Δηλαδή αν ένα καράβι που ερχόταν από το εξωτερικό έπρεπε, για παράδειγμα, να μείνει δέκα μέρες στην καραντίνα είχε το δικαίωμα ο καπετάνιος να φύγει πριν να λήξουν οι δέκα μέρες και με συνοδεία του βαρδιάνου να πάει σε άλλο νησί της Επτανήσου και να συνεχίσει εκεί τις υπόλοιπες μέρες της καραντίνας⁵².

Εσωτερικός χρόνος

Τα λοιμοκαθαρτήρια δεν μπορούσαν να μένουν ανοικτά κατά τη διάρκεια της ημέρας και οι ταξιδιώτες, από την ανατολή έως τη δύση του ηλίου, έπρεπε να μένουν κλεισμένοι στα δωμάτιά τους. Εξ' άλλου, ο διευθυντής του καταστήματος, όπου πιστεύει ότι δεν προκύπτει κίνδυνος, μπορεί να επιτρέψει κατόπιν αιτήματος των καθοριζόμενων, να μένουν τα δωμάτιά τους ανοικτά. Αλλά η παραχώρηση αυτή γίνεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και με κάθε αυστηρότητα. Στο μυθιστόρημα του Μ. Μπουρμπούλη διαβάζουμε ότι σε ειδικές συνθήκες, οι κρατούμενοι προαυλίζονταν εκ περιτροπής, ανά τρίλεπτα⁵³.

Βοηθητικές δομές

Άλλες βοηθητικές δομές του υγειονομείου που συνέβαλαν στη διαχείριση των λοιμών μαζί με την καραντίνα μέσω της επιτηρητικής του αρμοδιότητας ήταν οι βαρδιόλες⁵⁴. Ο Γ. Βλασσόπουλος αφηγείται ακριβώς στην άκρη του κάβου του Σκίνου οι βενετσιάνοι είχαν χτίσει μια πέτρινη σκοπιά. Από κει ο στρατιώτης του υγειονομείου παρακολουθούσε τα καράβια που περνούσαν έξω από το νησί ή έστριβαν για να μπούνε στο λιμάνι του Θιακιού. Μπορούσε να δει αν κανένα καράβι άραξε σε καμιά

αμμουδιά ή άλλο κόλπο του νησιού παράνομα και αν το πλήρωμά του επικοινωνήσε με τους κατοίκους χωρίς να έχει γίνει η σχετική δήλωση στη Σανιτά [...] βαρδιόλες υπήρχαν και σε άλλα καίρια σημεία του νησιού⁵⁵ [...] στην είσοδο του κόλπου του Αργοστολίου στην Κεφαλονιά όπου βρίσκονταν τα φυλάκια των βαρδιάνων του λοιμοκαθαρητηρίου και παρακολουθούσαν τα καράβια που προορίζονταν για το Αργοστόλι και το Ληξούρι⁵⁶. Βοηθητικοί στη λειτουργία της λοιμοκάθαρσης ήταν οι υγειονομικοί σταθμοί, οι οποίοι διακρίνονταν σε απλούς και σε όσους ήταν προσαρμοσμένοι στην επιστάσια των υγειονομικών περιφραγμάτων⁵⁷.

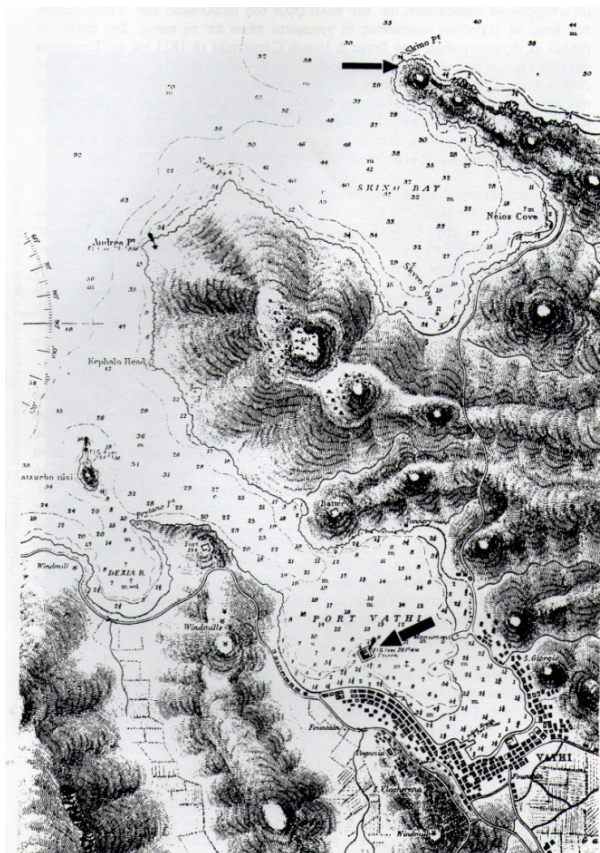
Χωρικός – κοινωνικός αποκλεισμός σε διαφορετικές κλίμακες

Ο G. Bussolin, μας πληροφορεί ότι κανένα άτομο από την πόλη δεν μπορεί να έχει προσπέλαση στο λοιμοκαθαρητήριο ή να αναμιχθεί με τους μεταδοτικούς ασθενείς χωρίς την άδεια του

διευθυντή. Για να φθάσει τελικά κανείς στο τμήμα των μεταδοτικών νοσημάτων χρειάζεται έγγραφη άδεια της υγειονομικής υπηρεσίας, που δεν χορηγείται παρά μόνο σε περιπτώσεις πραγματικής ανάγκης [...] δεν επιτρέπεται σε άτομα που έχουν ελευθεροκοινωνία να παραδώσουν οποιοδήποτε αντικείμενο στους καθαριζομένους, ούτε αυτό να γίνεται από άτομα άλλου συγκροτήματος. Τα πράγματα που είναι να παραδοθούν σε άτομα υπό κάθαρση, τους δίδονται μόνο με την άδεια του διευθυντού του συγκροτήματος από τους υγειονομοφύλακες με τις επιβαλλόμενες προφυλάξεις⁵⁹.

Δεν επιτρέπεται στους καθαριζομένους να βγουν με οιαδήποτε πρόφαση από το λοιμοκαθαρητήριο. Εξαιρούνται μόνον όσοι φεύγουν από την εγκατάσταση για να μεταβούν σε άλλο λοιμοκαθαρητήριο προκειμένου να υποβληθούν σε αυστηρή θεραπεία, ή στο εξωτερικό. Σε περίπτωση που εκδηλωθεί το μεταδοτικό νόσημα στο λοιμοκαθαρητήριο, δεν επιτρέπεται πλέον σε κανένα η είσοδος σε αυτό, ούτε η έξοδος «καθαρών» ατόμων που θα βρίσκονται εκεί εργαζόμενα ή μη⁶⁰. Σε κάθε Λαζαρέττο υπήρχε κάποιο σημείο από όπου οι κρατούμενοι μπορούσαν να δουν και να κουβεντιάσουν με γονείς και φίλους που έρχονταν να τους επισκεφθούν (το παρλαττόριο⁶¹), χωρίς βέβαια να μπορούν να τους αγγίξουν⁶².

Ο Γ. Βλασσόπουλος καταλήγει στο γεγονός ότι η κράτηση μέσα στο λοιμοκαθαρητήριο ήταν πραγματική φυλάκιση που οι κρατούμενοι δεν είχαν δικαίωμα να έρθουν σε επαφή με κανέναν άλλον άνθρωπο έξω από το Λαζαρέττο⁶³. Φαίνεται ότι η απομόνωση του πάσχοντα από το υπόλοιπο περιβάλλον του, λόγω της αμάθειας και της έλλειψης θεραπευτικών μέσων και νοσηλευτικών ιδρυμάτων, αποτελούσε την επικρατέστερη πρακτική αντιμετώπισης της ασθένειας τόσο σε επίπεδο τοπικής κοινωνίας όσο και σε επίπεδο κρατικής παρέμβασης. Η Πολιτεία μέσα από ένα καθεστώς υγειονομικής αστυνόμευσης με αυστηρούς ελέγχους επιτήρησης, προσπαθούσε να αποτρέψει την μετάδοση των ασθενειών, εφαρμόζοντας μέτρα αποκλεισμού⁶⁴.

Εικόνα 8: Παράδειγμα Βαρδιόλας⁵⁸

η τεχνική της καραντίνας εκτός των τειχών

Η καραντίνα, ως μέσο εγκλεισμού των ασθενών δεν περιορίστηκε στο περικλειστο του λοιμοκαθαρτηρίου, ο κατακερματισμός του χώρου, η δημιουργία περιοχών αποτροπής διέλευσης ενίοτε εντός του αστικού περιβάλλοντος στο όνομα της υγείας του κοινωνικού σώματος είναι κατάσταση που αποτέλεσε καθεστώς την εποχή των επιδημιών, η Μ. Κορασίδου αναφέρει ότι οι γιατροί και η αστυνομο-ιατρική επιτροπή στην οποία συμμετέχουν δεν αναλαμβάνουν μόνο τον προσδιορισμό και την οργάνωση του χρόνου της αρρώστιας. Αναλαμβάνουν ακόμα και την οργάνωση και διευθέτηση του χώρου της αρρώστιας της πόλης⁶⁵ [...] σε πολλές περιπτώσεις θεωρείται απαραίτητος ο αποκλεισμός και η υποβολή σε κάθαρση σπιτιών, δρόμων, χωριών και πόλεων, αλλά και ολόκληρων επαρχιών και νησιών⁶⁶. Για την επιβολή αυτού του αποκλεισμού κρίνεται απαραίτητος ο διορισμός χωροφυλάκων, στρατιωτών ή και άλλων φυλάκων οι οποίοι θα παρεμποδίζουν την έξοδο των κατοίκων που δε διαθέτουν ειδική άδεια⁶⁷. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τον εκφοβισμό των κατοίκων της Λευκάδας, με την απειλή του εγκλεισμού στο λοιμοκαθαρτήριο, υπήρχαν και παραινήσεις των Αρχών να μην συγκεντρώνονται οι κάτοικοι και να μην αφήνουν τα παιδιά έξω, άλλως θα μεταφέρονται πάραυτα μετά των οικογενειών των εις το λοιμοκαθαρτήριο⁶⁸. Σχετικά με τον αποκλεισμό του Πειραιά η Μ. Κορασίδου παρατηρεί τη μεταφορά της συνθήκης των συνόρων στον αστικό χώρο, ενώ με το λοιμοκαθαρτήριο ο αποκλεισμός και η απομόνωση επιβάλλεται στα σύνορα, ο αποκλεισμός του Πειραιά μεταφέρει τα σύνορα στο εσωτερικό του ίδιου του Κράτους⁶⁹. Το ίδιο το λοιμοκαθαρτήριο όμως μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια συνοριακή δομή αφού εγκαθίσταται στις εισόδους της επικράτειας. Μπορεί να νοηθεί ως ένα σημείο εντοπισμού, ελέγχου και συγκέντρωσης πληθυσμού με όρους εγκλεισμού πριν την είσοδό του ατόμου στον κοινωνικοπολιτικό χώρο που ορίζει εκείνος που σχεδιάζει την υγειονομική

διαχείριση της ασθένειας. Με αυτόν τον τρόπο, ο θεσμός που μεταφέρει το καθεστώς των συνόρων στο εσωτερικό της επικράτειας είναι το λοιμοκαθαρτήριο τόσο όσο και η υγειονομική ζώνη εντός ή περιμετρικά των οικισμών.

Οικονομική διαχείριση δομών

Από τα λοιμοκαθαρκτικά δικαιώματα⁷⁰ απαλλάσσονταν α) τα παιδιά μέχρι δύο ετών, ενώ όσα ήταν 3-12 πλήρωναν το μισό των δικαιωμάτων, β) οι μολυσμένοι άνθρωποι από την ημέρα της μετακόμισής τους στο λοιμοκομείο, και γ) οι άποροι⁷¹. Η άλλη δυνατότητα που υπήρχε για τα πλοία που προσέγγιζαν στο εκάστοτε λιμάνι ήταν να παραμείνουν οι επιβάτες στο πλοίο με τη συνοδεία φύλακα, αντί να αποβιβαστούν και να παραμείνουν στις εγκαταστάσεις του λοιμοκαθαρτηρίου -όχι και τόσο ιδιαίτερα ευχάριστη περίπτωση⁷²- πρακτική που εφάρμοσαν πρώτοι οι Άγγλοι στα Επτάνησα, μέχρι την παρέλευση των ορισμένων εκάστοτε ημερών της απομόνωσης. Σε αυτή την περίπτωση έπρεπε να πληρωθεί στην τοπική υγειονομική δομή το αντίστοιχο ποσό για την παραμονή του στο λιμάνι.

Στα λοιμοκαθαρτήρια, δεν προβλεπόταν δωρεάν παροχή υπηρεσιών, έτσι ο υποχρεούμενος να παραμείνει σε αυτά έπρεπε να καταβάλει χρήματα, πέραν των καθαρκών δικαιωμάτων, για την παραμονή του, για την αναγκαία επίπλωση του δωματίου, τις επιβεβλημένες επισκέψεις του ιατρού, τη τροφή του κλπ. Αυτό οδηγούσε, όπως ήταν φυσικό, σε καταχρήσεις των υπευθύνων και την αγανάκτηση των επισκεπτών του λοιμοκαθαρτηρίου⁷³. Εξάλλου συχνός τρόπος εύρεσης των οικονομικών πόρων για την ανέγερση ή οργάνωση δημοτικού λοιμοκαθαρτηρίου αποτελούσε η δανειοδότηση με την προοπτική της εξόφλησής του από τα χρήματα που θα έδιναν πλοία και καθαριζόμενοι⁷⁴.

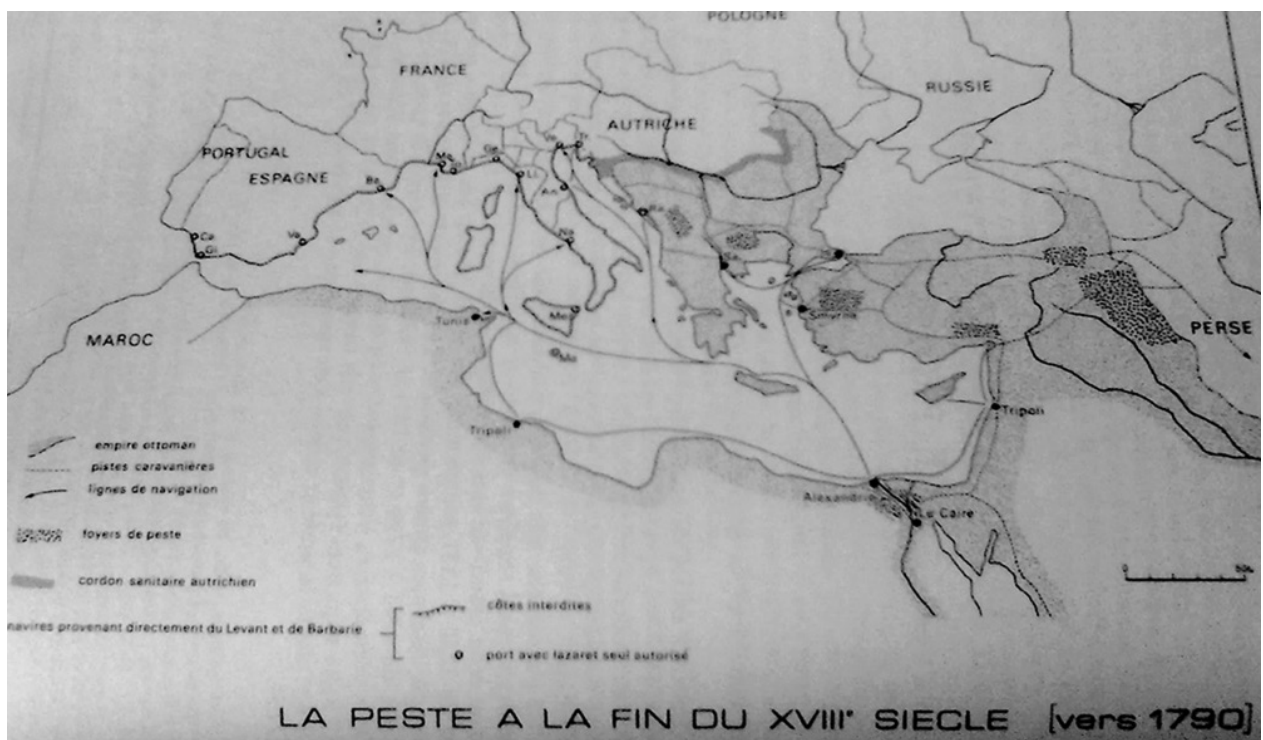
Όλα τα φαγώσιμα, τα ποτά και ό,τι άλλο χρειάζονται οι καθαριζόμενοι, τους χορηγούνται από τον προμηθευτή. Σε πολλές περιπτώσεις

προμηθευτές φαγητού από την κοντινή κοινότητα έφερναν το φαγητό. Ένα είδος εργολαβίας που συναντάται και σήμερα για τη σίτιση κρατουμένων⁷⁵. Αυτοί φρόντιζαν και αναπαρήγαγαν τις ταξικές διαφοροποιήσεις των εγκλείστων, όπως καθοριζόταν από το θεσμικό πλαίσιο, εκμεταλλευόμενοι τους πόρους των πιο εύρωστων κρατουμένων⁷⁶.

Ζεύγος καταστολή - πρόνοια

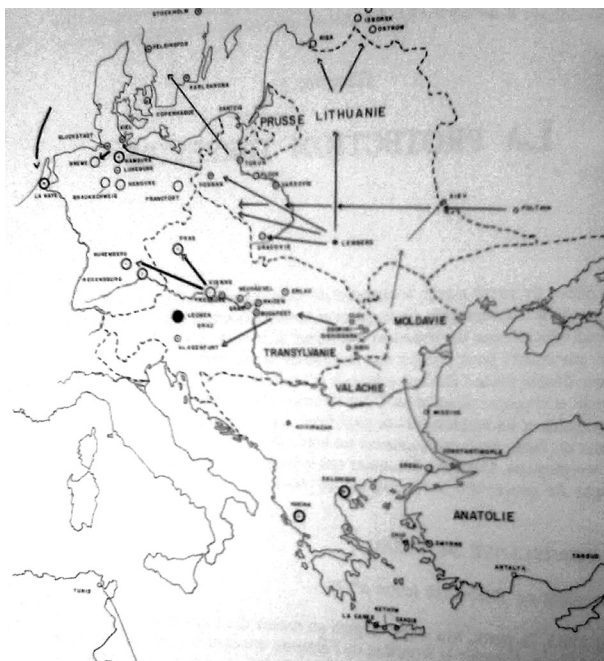
Ο Α. Βιρβίλης μας πληροφορεί ότι, ο Υγειονομικός Νόμος του 1845 διακρίνεται ουσιαστικά σε δύο μέρη, το Διοικητικό και το Ποινικό. Το Διοικητικό μέρος περιλαμβάνει όλους τους κανονισμούς που αφορούν στη λειτουργία των Υγειονομείων και των Λοιμοκαθαρητηρίων ενώ το Ποινικό μέρος αναλύει τις αυστηρότατες ποινές που επιβάλλονταν σε όλες τις περιπτώσεις των υγειονομικών παραβάσεων⁷⁷. Ο εσωτερικός κανονισμός των ελληνικών λοιμοκαθαρητηρίων, που περιέχεται

υπάρχει πάντοτε ένα απόσπασμα στρατιωτών και χωροφυλάκων υπό τας διαταγές του διευθυντού ή του αναπληρωτού του όσον αφορά την υπηρεσία του καταστήματος, και ότι στις εγκαταστάσεις που προορίζονται ειδικά για την κάθαρση, πρέπει να βρίσκεται ένα πολεμικό πλοίο για να εμποδίζει κάθε παραβίαση των υγειονομικών μέτρων, ευρισκόμενο προς το σκοπό αυτό υπό τις διαταγές του προαναφερθέντος διευθυντού ή του αναπληρωτού του⁷⁸ επίσης προβλέπει ότι κατά εκείνων που δεν υπακούουν στις εντολές των ως άνω υπαλλήλων, εκτός από τις ποινές που ορίζονται από τον υγειονομικό νόμο, να εφαρμόζονται και άλλες, διοικητικής φύσεως⁷⁹ σύμφωνα με τον G.Bussolin. Οι παραβάτες των υγειονομικών διατάξεων τιμωρούνταν με θάνατο ή ισόβια δεσμά, με προσωρινή φυλάκιση ή φυλάκιση, εάν εν γνώσει τους, έφεραν σε άμεση ή έμμεση επικοινωνία κάποιο σημείο του κράτους, με ανθρώπους, ζώα, πλοία ή πράγματα που προέρχονταν από τόπους που υπάγονταν, αντίστοιχα, στην ακάθαρτη, ύποπτη ή καθαρή

Εικόνα 9: Η πανώλη στο τέλος του 18^{ου} αιώνα (1790)⁸³
στο κεφ. III του υγειονομικού νόμου ορίζει ότι για την ασφάλεια και την τήρηση της τάξεως στα λοιμοκαθαρητήρια και τις εγκαταστάσεις των πασχόντων από μεταδοτικό νόσημα πρέπει να

κατηγορία και εάν από την επικοινωνία αυτή προήλθε λοιμώδες νόσημα⁸⁰ όπως συνεχίζει ο Α. Βιρβίλης. Επίσης από την Μ. Κορασίδου αναφέρεται ότι όποιος πληροφορηθεί ότι ένας

Εικόνα 10: Η επιδημία του 1709-1716 στην Ευρώπη⁸⁴

ή πολλοί άνθρωποι προσβλήθηκαν από ευλογιά, έχει χρέος να το πει στην αστυνομία⁸¹.

Βλέπουμε ότι ο ενλόγων νόμος εισάγει στα ελληνικά δεδομένα το δυτικό πρότυπο διαχείρισης της επιδημίας. Η πρόνοια κατά του λοιμού φαίνεται «οπλισμένη» από ένα σύνολο διατάξεων που ενσωματώνουν το ρόλο της αστυνομίας και του στρατού σε κεντρική θέση, στο όνομα της πρόνοιας υπέρ του πληθυσμού. Η απειλή, νοούμενη ως «ξενόφερτη»⁸² αναπαρίσταται ως εισβολέας στους χάρτες κινήσεων των επιδημιών της εποχής (βλ. εικόνες).

συνθήκες κράτησης

Η ποιότητα των λοιμοκαθαρητρίων από το ένα μέρος στο άλλο διέφερε. Τα περισσότερα ήταν σε άθλια κατάσταση και η ταλαιπωρία των κρατουμένων ήταν αφάνταστη⁸⁵. Χαρακτηριστικά αναφέρουν διάφοροι περιηγητές που πέρασαν από καραντίνα στις περιοχές της μετέπειτα ελληνικής επικράτειας ότι, η παραμονή όμως μέσα στο Λαζαρέττο θα ήταν τρομερή και απάισια [...] τα παγωμένα πέτρινα και συνήθως άδεια κελιά [...] θα ήταν εφιαλτικά όταν δεν ήταν καλοκαίρι [...] το κρύο μέσα στο πέτρινο κελί θα ήταν αβάστακτο⁸⁶, ύστερα από πολυήμερη κράτηση

μέσα στα αφιλόξενα κελιά του Λαζαρέττου η ελευθεροκοινωνία του ναυτικού με τον έξω κόσμο ερχόταν σαν «χαράς Ευαγγέλιο» [...] ακόμη και τώρα, ύστερα από εκατό χρόνια που έχουν κλείσει τα λοιμοκαθαρητήρια, ακούμε το χαιρετισμό «με γεια το πράτιγο (ελευθεροκοινωνία)» που δίνουν οι Θιακοί σε όποιον συναντήσουν πρώτη μέρα ύστερα από πολυήμερη απουσία του λόγω αρρώστιας⁸⁷. Ο Ι. Λασκαράτος αναφέρει, με την προηγούμενη κατάσταση τα λοιμοκαθαρητήρια δεν λειτουργούσαν κατά τη γνώμη του καλά γιατί όλοι οι εβρισκόμενοι εκεί, υπό κάθαρση, ήταν ανακατεμένοι και δεν υπήρχαν ιδιαίτερα τμήματα για αυτούς που είχαν τελειώσει την καραντίνα τους και σε λίγο καιρό θα τους επέτρεπαν την ελευθεροκοινωνία με την κοινότητα και για άλλους που είχαν φθάσει στα ύποπτα λιμάνια και είχαν μπροστά τους μια ολόκληρη περίοδο πλήρους καραντίνας. Αυτή η κατάσταση δεν ήταν μόνο αντίθετη προς τους κανόνες της καραντίνας, αλλά αντίθετη προς την κοινή λογική⁸⁸. Άλλοι περιγράφουν την καραντίνα ως άθλια διαδικασία, άλλοι μιλούν για οικονομική εκμετάλλευση των καθοριζόμενων από το κράτος ενώ ελάχιστοι που είχαν περισσότερες οικονομικές δυνατότητες την αναφέρουν ως ευχάριστη εμπειρία⁸⁹.

διαχείριση συνόρων

Ο τεμαχισμός του χώρου και η διακρατική συνεργασία ελέγχου των συνόρων μέσω ενός υπερεθνικού δικτύου υγειονομικών μέτρων αποτελεί βασικό εργαλείο της ιατρικής σκέψης της εποχής, εργαλείο της οποίας αποτελεί και ο εγκλεισμός σε λοιμοκαθαρητήριο. Στις νέες ρυθμίσεις που εισήγαγε ο Νόμος του 1845 ήταν και ο καθορισμός της υγειονομικής γραμμής των συνόρων, παράλληλα με την οροθετική. Η απόσταση της υγειονομικής απ' την οροθετική γραμμή ήταν καθορισμένη σε απόσταση ενός τετάρτου. Όσοι είχαν αγρούς σε απόσταση λιγότερης του ενός τετάρτου, έπρεπε να είχαν ειδική άδεια για να μεταθούν σε αυτούς τους τόπους. Ο καθορισμός της υγειονομικής γραμμής των συνόρων έγινε για να συμβάλει στην αύξηση των μέτρων προστασίας της χώρας απ' την είσοδο

ανθρώπων, ζώων και πραγμάτων στην ελληνική γη⁹⁰. Στα σύνορα του κράτους θα λειτουργούσαν τέσσερα Υγειονομικά Περιφράγματα στα οποία θα καθαρίζονταν μόνο ζώα, πράγματα, μη ενδεικτικά μολυσμού, επιστολές, έγγραφα και νομίσματα. Στη μεθόριο προβλεπόταν να συσταθούν για πρώτη φορά 64 Υγειονομικοί Σταθμοί και 62 Φυλάκια. Όσα ζώα παραβίαζαν την υγειονομική γραμμή φονεύονταν αμέσως. Όσοι άνθρωποι περνούσαν την οροθετική γραμμή χωρίς άδεια, πήγαιναν πρώτα για κάθαρση και μετά διωκόταν ως παραβάτες εάν δεν αποδεικνυόταν ότι αναγκάστηκαν από πραγματικό κίνδυνο να υπερβούν τη γραμμή [...] απαγορεύθηκε στα σύνορα του Κράτους να οικοδομούνται σπίτια και καταστήματα, σε χωριά και πόλεις που απείχαν λιγότερο από μισή ώρα από την οροθετική γραμμή, έτσι ώστε σε περίπτωση εμφάνισης κρούσματος μολυσματικής ασθένειας, να αποκλείεται η επικοινωνία με τις γύρω περιοχές και να διευκολύνεται το έργο των υγειονομικών υπηρεσιών, αντί να επιφορτίζονται με επιπλέον ελέγχους⁹¹. Η υγειονομική γραμμή εγγράφει στο έδαφος τον αποκλεισμό του πληθυσμού εγκλείοντάς τον σε περιοχές no man's land. Σε απόσταση από την οροθετική γραμμή ορίζει ζώνη πλάτους που δύναται να περικλείει ολόκληρους οικισμούς και δίνει υγειονομική υπόσταση στα γεωγραφικά σύνορα. Η υγειονομική διαχείριση οργανώνει την επικράτεια σε ζώνες προσβασιμότητας.

Όπως είδαμε, εκτός από την υγειονομική χάραξη, εργαλείο της εν λόγω γεωπολιτικής κατανομής αποτελεί η δομή του λοιμοκαθαρτηρίου στο οποίο η μηχανοδομή της υγειονομικής επιτήρησης αποκρυσταλλώνεται με όρους εγκλεισμού. Εκείνος που παραβιάζει το νόμο και εισέρχεται στο αποκλεισμένο έδαφος εκθέτει τον εαυτό του στον κίνδυνο της αδέκαστης τιμωρίας⁹² ή ακόμη και της νόμιμης εκτέλεσης⁹³.

το τέλος της ιστορίας;

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ξεκινά η δημιουργία των πρώτων νοσοκομείων, η οποία θα

εξελιχθεί σημαντικά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και η κρατική μέριμνα παροχής υπηρεσιών υγείας θα μεταβιβαστεί από το Υπουργείο Εσωτερικών στο Υπουργείο Υγιεινής⁹⁴, οπότε διαφοροποιείται ο ρόλος των λοιμοκαθαρτηρίων και αποδυναμώνεται η σημαντικότητά τους ως τα μοναδικά μέσα προφύλαξης της Δημόσιας Υγείας⁹⁵. Για κάποιο λόγο όμως ο αριθμός των λοιμοκαθαρτηρίων των αρχών του 20^{ου} αιώνα δεν είναι καθόλου ευκαταφρόνητος⁹⁶. Με την ανακάλυψη του δονακίου της χολέρας από τον Robert Koch το 1883 και του βακτηρίου της πανώλης από τον Yersin το 1894, η διεθνής Υγειονομική Διάσκεψη της Δρέσδης το 1893 αποφαινεται την ακαταλληλότητα της απολύμανσης σε διάφορους τομείς. Η πανώλη έχει πάψει να απειλεί την Ευρώπη ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Η Ελλάδα σταματά την απολύμανση της αλληλογραφίας το 1893, 10 χρόνια μετά την ανακάλυψη του Koch και 8 χρόνια μετά την Υγειονομική Διάσκεψη των Παρισίων (1885) που αθώωσε την αλληλογραφία από τη κατηγορία του φορέα της ασθένειας και κατήργησε τις απολυμάνσεις της⁹⁷. Τα προσωρινά λοιμοκαθαρτήρια καταργήθηκαν στις 28 Ιανουαρίου 1885⁹⁸.

Επαναλειτουργία

Η ευελιξία ήταν πάντα χαρακτηριστικό των υγειονομικών διατάξεων. Ήδη από την εμφάνιση των εν λόγω δομών μετά τη χρήση των εγκαταστάσεων, ακολουθούσε η παραμέληση και η εγκατάλειψη των εγκαταστάσεων, με αποτέλεσμα, όταν προέκυπτε ανάγκη επαναλειτουργίας, να δημιουργούνται πολλά προβλήματα από τις υπάρχουσες ελλείψεις. Αυτά τα προβλήματα δεν παρέλειπαν να επισημαίνονται από τον αντιπολιτευόμενο ημερήσιο τύπο ή από αγανακτισμένους ταξιδιώτες⁹⁹. Μόνιμες δομές (με συνεχή λειτουργία) υπήρχαν στη Σύρο και στη Δήλο¹⁰⁰.

Έτσι στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, και ενώ τα προσωρινά λοιμοκαθαρτήρια είχαν καταργηθεί όπως είδαμε προηγουμένως, στο ΝΔ της 18 Σεπ. 1928, 'Περί μέτρων προς πρόληψιν

και καταπολέμισιν επιδημικών νοσημάτων' παρέχεται πλήρης ελευθερία στην υγειονομική αρχή να εκδίδει ειδικές υγειονομικές διατάξεις για την πρόληψη και καταπολέμηση επιδημικών νοσημάτων ανάλογα με τις τοπικές και χρονικές ιδιαιτερότητες κάθε περίπτωσης¹⁰¹.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα πρώτα κρούσματα χολέρας κατά τους βαλκανικούς πολέμους θα εμφανιστούν στον Τουρκικό και το βουλγαρικό στρατό, τον Οκτώβριο του 1912, στην Ανατολική Θράκη. Η νόσος μεταφέρθηκε από πρόσφυγες από περιοχές κατεχόμενες από βουλγαρικά στρατεύματα και επεκτάθηκε στις γύρω μονάδες και σε αυτές που βρίσκονταν στην περιοχή του Σταυρού Στρυμονικού. Ο υγειονομικός σχεδιασμός για την αντιμετώπιση της επιδημίας υπήρξε υποδειγματικός και περιελάμβανε τον καθορισμό υγειονομικών ζωνών, το μέτρο της καθάρσεως-καραντίνας των διακινούμενων από χολερόπληκτες περιοχές και του μαζικού αντιχολερικού εμβολιασμού του στρατιωτικού προσωπικού και των πληθυσμών των χολερόπληκτων περιοχών¹⁰². Η κάθαρση ήταν πενήνήμερη σε όλες τις προσελεύσεις από τη θάλασσα και πραγματοποιούνταν ιατρική εξέταση και επίβλεψη επί τριημέρου. Στην Ηγουμενίτσα, στη σιδηροδρομική Γραμμή Θεσσαλονίκης-Σκοπίων-Βελιγραδίου, στο 14^ο χιλιόμετρο Θεσσαλονίκης-Αλεξανδρούπολης, στο Ασβεστοχώρι, στο Ελευθεροχώρι και στο Δερβένι Λαγκαδά ιδρύθηκαν Υγειονομικοί σταθμοί για την επίβλεψη των προσελεύσεων οδικώς. Τα λοιμοκαθαρτήρια του Αγίου Γεωργίου της Σαλαμίνας και της Κέρκυρας λειτούργησαν και για αυτό το σκοπό¹⁰³. Με τις διατάξεις του Ν. 1875/1920, μεταξύ των οποίων ιδρύεται το Υπ. Εσωτερικών παρέχεται η δυνατότητα διάθεσης των ιατρών¹⁰⁴ στην τοπική αρχή καθώς και η ευχέρεια απαλλοτρίωσης χώρων για την ανέγερση νοσηλευτηρίων και λοιμοκαθαρτηρίων σε περιόδους επιδημιών.

Μια ακόμη κομβική στιγμή του 20^{ου} αιώνα, όταν το ελληνικό Κράτος κλήθηκε να διαχειριστεί τη μαζική είσοδο προσφύγων μετά την Μικρασιατική Καταστροφή. Μια ανάλογη στρατιωτικο-

υγειονομικού περιεχομένου κινητοποίηση μετέφερε στην Ελλάδα τον γιατρό W.E. Haigh, που κατέφθασε από την Ρωσία, τον Γάλλο συνταγματάρχη Aimi Gauthier, που υπηρετούσε στην Πολωνία και τον Πολωνό Czeslaw Wroczynski, μετά από αίτημα της ελληνικής κυβέρνησης στην Κ. τ. Ε. για τη αντιμετώπιση του κινδύνου επιδημιών ανάμεσα στους πρόσφυγες. Μια μικρή ομάδα ειδικών της Επιτροπής Επιδημιών, οργάνωσαν τους εμβολιασμούς και τις απολυμάνσεις¹⁰⁵. Ένα τμήμα δικτύου υπαρχουσών δομών, αυτό των λοιμοκαθαρτηρίων, φαίνεται επανενεργοποιείται. Τα λοιμοκαθαρτήρια Αγ. Γεωργίου Σαλαμίνας, Βίδου Κερκύρας κ. ά. όπως και κάποια νεοσύστατα¹⁰⁶ λειτουργούν για τον εγκλεισμό-κάθαρση των νεοεισερχόμενων πληθυσμών από Μ. Ασία και Πόντο.

υποκειμενοποίηση

Φαίνεται ότι το φαινόμενο της αποδιοπομπής και του εκτοπισμού υπερβαίνει τους, κατ' αρχάς και κατ' επίφασιν, ιατρικούς-υγειονομικούς στόχους, αλλά και τα αποτελέσματα του μέτρου. Ο κρατούμενος σε λοιμοκαθαρτήριο ενσωματώνει μέσα στο χρόνο ένα πλήθος από αρνητικές σημάνσεις και μεταφορές, «ακάθαρτος» από σωματική και κυρίως ηθική άποψη («αμαρτωλός»), φορτώνεται έκτοτε στις πλάτες του τις πλέον φορτισμένες, από ηθική, κοινωνική και ιδεολογική άποψη, αρνητικές πλευρές και τις ατυχίες της ζωής. Εκ των πραγμάτων δεν θα μπορούσε παρά να γίνει αντικείμενο κάθαρσης με βασικό εργαλείο βέβαια, το σχετικό ίδρυμα δεδομένο, ενισχυμένο από τους πειθαναγκασμούς και τους κολασμούς της χριστιανικής ηθικής¹⁰⁷. Η Σ. αναφερόμενη στις «μιλιταριστικές μεταφορές» (military metaphors) που χρησιμοποίησε η παιδαγωγική καμπάνια σχετικά με τη σύφιλη και τη φυματίωση μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, μέσω της αναπαράστασης της ασθένειας ως δαιμονικό εισβολέα, γράφει, η μεταφορά χρησιμοποιεί εκείνον τον τρόπο που οι τρομακτικές ασθένειες προσωποποιούνται ως ο ξένος «έτερος», όπως οι εχθροί στο σύγχρονο πόλεμο. Η μετατόπιση από τη δαιμονοποίηση της ασθένειας στην απόδοση σφάλματος στον

ασθενή είναι αναπόφευκτη, ανεξάρτητα από την αντίληψη του ασθενούς ως θύμα. Το θύμα υποδηλώνει αθωότητα. Η αθωότητα, σύμφωνα με την αδιάλλακτη λογική που διαφεντεύει όλους τους σχετικούς όρους, υποδηλώνει ενοχή. Οι μιλιταριστικές μεταφορές συνεισφέρουν στο στιγματισμό συγκεκριμένων ασθενειών και, κατ' επέκταση, των ασθενών που υποφέρουν από αυτές»¹⁰⁸.

Σύμφωνα με το θεσπισμένο τελετουργικό από τον υγειονομικό νόμο, αν πεθάνει ο ασθενής τοποθετείται με όλα του τα ρούχα σε φορείο και, συνοδευόμενος μόνο από έναν ιερέα στην κηδεία, ενταφιάζεται σε ιδιαίτερο χώρο δύο τουλάχιστον μέτρων βάθους που καλύπτεται με ασβέστη¹⁰⁹, όσοι αναλαμβάνουν τη μεταφορά των πτωμάτων και των ασθενών, καθώς και οι υπηρέτες που χρησιμοποιούνται για την κάθαρση των σπιτιών και των αντικειμένων, υποβάλλονται και οι ίδιοι σε διαρκή κάθαρση. Μετά το τέλος του έργου τους, προσέρχονται σε καθορισμένο για κάθαρση τόπο και εξακολουθούν να βρίσκονται σε συνεχή επίβλεψη και μετά την κάθαρσή τους¹¹⁰.

Φαίνεται πως στην περίπτωση της επιδημίας, ως εκείνης που η επιστημονική γνώση δεν είναι σε θέση να απαντήσει, η θρησκευτική κρίση επιχειρεί να καλύψει το κενό της επιστημονικής άγνοιας. Για την περίπτωση της επιδημίας, ο Rene Girard παρατηρεί, ποια είναι τάχα η καθαυτό επιστημονική στάση που αρμόζει να ακολουθηθεί; Δεν πρέπει να πάρουν μονάχα κάποιες από τις προφυλάξεις που υπαγορεύουν οι γνωστές παθολογικές καταστάσεις, αλλά όλες ανεξαιρέτως. Κατ' απόλυτον έννοια θα έπρεπε να επινοήσουν καινούριες, εφόσον δεν ξέρουν τίποτα για τον εχθρό που πρέπει να αντιμετωπίσουν¹¹¹. [...] Ο δυτικός πολιτισμός [...] διαμορφώνει για την ασθένεια ιδέες τόσο πιο επιπόλαιες [...] μια ασφαλώς μυστηριώδη προστασία¹¹².

Η μιαιρότητα όμως δεν είναι μια ιδιότητα προσωρινή. Το νέο τελετουργικό που οργανώνεται συγκροτεί τη μιαιρότητας όπου, ο θάνατος φαίνεται να μην είναι αρκετός για την άρση του αποκλεισμού που αυτή προϋποθέτει. Στο μίasma δεν αντιστοιχεί ούτε το τελετουργικό της

ταφής. Δε «συγχωρείται» ούτε μετά θάνατον¹¹³. Το σώμα του συνεχίζει να αποτελεί φορέα της ισχυρής ταυτότητας του μίasmaτος και των νοηματοδοτήσεών¹¹⁴ της ακόμα και όταν ο ίδιος δεν υπάρχει¹¹⁵. Φαίνεται σαν, προκειμένου να τεθεί σε εφαρμογή η υγειονομική διαχείριση να προϋποτίθενται ένα σύνολο από ηθικές αποφάνσεις, οι οποίες προσφέρονται ήδη από το θεολογικό περιεχόμενο και πράξη. Η διαμόρφωση της παραπάνω βιοπολιτικής συνθήκης παράγει αλλά και προϋποθέτει το φαινόμενο του στρατοπέδου¹¹⁶ όπου ο έγκλειστος, έχοντας προσλάβει τη μiasματική ταυτότητα, αποτελεί για την υγειονομική διαχείριση εκείνον που ο R. Girard νοηματοδοτεί ως το εξιλαστήριο θύμα της. Ο Μ. Μπουρμπούλης περιγράφει σε λίγες γραμμές την πολιτική υπόσταση των αόρατων του λοιμοκαθακτηρίου: έναν έναν και απ' οπουδήποτε, τους μαζεύουν σε ένα στρατόπεδο, συνήθως ερημονήσι. Αυτοί είναι όλοι τους διωγμένοι από την κοινωνία, και έναν από τους πρωτεύοντες ρόλους τον παίζει η εκκλησία επειδή τους θεωρεί καταραμένους και τιμωρημένους από τον θεό. Δεν είναι τέκνα του δημιουργού. Με άλλα λόγια δεν υπάρχουν, και ως μην υπάρχοντες αφανίζονται¹¹⁷.

- 1 Αναφέρεται στο: Μπουρμπούλης Μ., *Λαζαρέτο. Ο γάμος των τράγων*, Καστανιώτη & Διάττων, Αθήνα, 2010, σελ. 195
- 2 Βιρβίλης, Α, *Ο ρόλος των υγειονομείων και λοιμοκαθαρτηρίων στην Ελλάδα και η ταχυδρομική τους ιστορία, διάλεξη στην Ελληνική Φιλοτελική Εταιρεία*, Μάρτιος 2006 [ανέκδοτο]
- 3 Πηγή εικόνων: Panzac D, *Quarantines et Lazaret, L' Europe et la Peste Orient, Aix-en-Provence, Édisud: 1986*
- 4 Μαγιορκίνης Ε., Ν., Τα λοιμοκαθαρτήρια στον Ελλαδικό χώρο κατά την εποχή της Επανάστασης, περιλαμβάνεται στα πρακτικά της 3^{ης} Αμφικτυονίας Εταιρειών και Συλλόγων Ιστορίας Ιατρικής και Ηθικής - Δεοντολογίας, Κως, 2011, διαθέσιμο στο: www.isth.gr
- 5 Συλλογή Α. Βιρβίλη
- 6 Wikipedia.fr (Μάρτιος 2014)
- 7 Σύμφωνα με το: Κορασίδου, Μ., *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση και Έλεγχος της Υγείας του Πληθυσμού στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδάνος, Αθήνα, 2002, σ. 28
- 8 Βλασσόπουλος, Γ, Το Λαζαρέτο της Ιθάκης στα 1844-1847 («Ναυτικά Καθάρσεις»), άγνωστος εκδότης, Αθήνα, 1994, σελ. 3
- 9 Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., “Η εκκλησιαστική συμβολή στην περιστολή των επιδημιών στα Επτάνησα επί Ενετοκρατίας και Αγγλοκρατίας”, *Materia Medica Greca*, τεύχος: Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1983, σελ. 111
- 10 Μαγιορκίνης Ε., Ν., *Τα λοιμοκαθαρτήρια στον Ελλαδικό χώρο ...*, ενθ. αν.
- 11 Στο ίδιο
- 12 Λασκαράτος, Ι, *Πρόληψη της ...*, ενθ. αν. σελ. 110
- 13 Μαγιορκίνης Ε., Ν., *Τα λοιμοκαθαρτήρια στον Ελλαδικό χώρο*, ενθ. αν.
- 14 Γαρδίκας, Κ, Η διεθνής βοήθεια στη δημόσια υγεία: ανθρωπιστική κρίση, διακίνηση ιδεών και κοινωνική πολιτική, στο συλλογικό τόμο *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: ο Ελευθέριος Βενιζέλος ...*, ενθ. αν., σ. 173
- 15 Στο ίδιο, σελ. 175
- 16 Κορασίδου, Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση ...*, ενθ.αν., σελ. 33
- 17 Η λίστα προέκυψε από τα λοιμοκαθαρτήρια που αναφέρονται στη βιβλιογραφία.
- 18 Βλ. χάρτη λοιμοκαθαρτηρίων.
- 19 Κορασίδου, Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση ...*, ενθ. αν. σ. 33
- 20 Μαγιορκίνης Ε., Ν., *Τα λοιμοκαθαρτήρια στον Ελλαδικό χώρο ...*, ενθ. αν.
- 21 Κορασίδου, Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση ...*, ενθ. αν. σ. 36
- 22 Κορασίδου, Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση ...*, ενθ. αν. σ. 36-37
- 23 30 Μαρτίου 1827
- 24 Κορασίδου, Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση ...*, ενθ.αν. σ. 41
- 25 Στο ίδιο, σ. 46

- 26 Μαγιορκίνης Ε., Ν., Τα λοιμοκαθαρτήρια στον Ελλαδικό χώρο ..., ενθ.αν.
- 27 Στο ίδιο
- 28 Νόμος υγειονομικός και ποινικοί αυτού διατάξεις. 25 Νοεμ. 1845
- 29 Χαραλάμπους, Ν., Η ιστορία των ..., ενθ. αν.
- 30 Στο ίδιο
- 31 Στο ίδιο
- 32 Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., Η εκκλησιαστική συμβολή στην περιστολή των επιδημιών στα Επτάνησα επί Ενετοκρατίας και Αγγλοκρατίας, *Materia Medica Greca*, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1983, σελ 111, αναφέρεται στα Επτάνησα όπου κάθε φορά που γίνονταν εξεγέρσεις στην ηπειρωτική Ελλάδα, οι καταδιωκόμενοι κατέφευγαν συχνά στο Ιόνιο. Έτσι, όταν οι εξεγέρσεις συνέπιπταν με επιδημίες πανώλης, όλα τα Ιόνια νησιά έμπαιναν σε καραντίνα, μέχρις ότου η επιδημία να υποχωρήσει.
- 33 Βλ. εντοπισμένο στο χάρτη των λοιμοκαθαρτηρίων το υγειονομικό περίφραγμα στη Σούρπη και Φούρκα Δερβένι. Το υγειονομικό περίφραγμα Βρύσης δεν εντοπίστηκε. Εικάζουμε ότι βρισκόταν ανατολικότερα του υγειονομικού περιφράγματος Ιτάμου (πάνω στην τότε γραμμή των συνόρων –του 1832- αφού ο Ίταμος και η Σούρπη βρίσκονταν πάνω στα τότε σύνορα της επικράτειας, βλ. χάρτη με Εδαφικές Επεκτάσεις της Ελλάδας (1832-1947)).
- 34 Βιρβίλης, Α., “Το λοιμοκαθαρτήριο του Αγ. Γεωργίου Σαλαμίνας”, *περιοδικό Φιλοτέλεια*, τεύχος 590, Αθήνα, 1998, σελ 102
- 35 Μπουρμπούλης Μ., Λαζαρέτο. Ο γάμος ..., ενθ.αν.
- 36 Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., «Η εκκλησιαστική συμβολή ..., ενθ. αν. σελ. 123
- 37 Βιρβίλης, Α., “Η μεταφορά του ταχυδρομείου και η απολύμανση των επιστολών κατά την περίοδο της χολέρας του 1884”, *Φιλοτέλεια*, τεύχη: 660-662/2010
- 38 Βλασσόπουλος, Γ, Το Λαζαρέτο της Ιθάκης ..., ενθ. αν. σελ. 25
- 39 Στο: Bussolin, G., *Delle istituzioni di sanità marittima nel bacino del Mediterraneo. Studio comparativo*. Trieste : stabilimento tipografico di Herrmanstorfer, 1881. αναφέρεται σχετικά με τον προαυλισμό ότι, στα λοιμοκαθαρτήρια που υπάρχει κατάλληλος χώρος, οι καθαριζόμενοι μπορούν να κάνουν περίπατο, πάντοτε μέσα στο περίβολο της εγκατάστασης, υπό την επίβλεψη των φρουρών και με την άδεια του διευθυντού, που ορίζει την ώρα και τον τόπο. Όταν όμως το βρίσκει απαραίτητο, μπορεί να μην επιτρέψει αυτόν τον περίπατο.
- 40 Μαγιορκίνης Ε., Ν., Τα λοιμοκαθαρτήρια στον Ελλαδικό χώρο ..., ενθ.αν.
- 41 Βλ. Αγίου Γεωργίου Σαλαμίνας στο παράρτημα
- 42 Φαίνεται να ακολουθεί το παράδειγμα του Dubrovnic
- 43 Χαρακτηριστικό παράδειγμα σειραϊκής κατανομής αποτελεί το λοιμοκαθαρτήριο Αίγινας, βλ. σελ. 11, παραρτήματος.
- 44 Μπουρμπούλης Μ., Λαζαρέτο. Ο γάμος ..., ενθ. αν.
- 45 Λασκαράτος, Ι Πρόληψη της αρρώστιας ..., ενθ. αν.
- 46 Παράρτημα σελ. 8
- 47 Βλ. όψη λοιμοκαθαρτηρίου Αργοστολίου και Σύρας στο παράρτημα.

- 48 Foucault, *Επιτήρηση και τιμωρία, Η γέννηση της φυλακής*, Ράππα, Αθήνα, 2005, σελ. 303
- 49 Κορασίδου, Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση ...*, ενθ.αν. σελ. 43
- 50 Στο ίδιο, σελ. 57
- 51 Βλασσόπουλος, Γ, *Το Λαζαρέττο της Ιθάκης ...*, ενθ. αν., σελ. 21
- 52 Στο ίδιο., σελ. 19
- 53 Μπουρμπούλης Μ., *Λαζαρέτο. Ο γάμος ...*, ενθ.αν. σελ. 40
- 54 από το ιταλικό Guardiolo που σημαίνει φυλάκιο
- 55 Αντίστοιχα: Βαρδιάνοι (βαρδιάνος = φύλακας του υγειονομείου)
- 56 Βλασσόπουλος, Γ, *Το Λαζαρέττο της Ιθάκης ...*, ενθ. αν. σελ. 5
- 57 *Χαραλάμπους, Ν., Η ιστορία των Λοιμοκαθαρητρίων ...*, ενθ. αν.
- 58 Βλασσόπουλος, Γ, *Το Λαζαρέττο της Ιθάκης ...*, ενθ. αν. σελ. 8
- 59 Bussolin, G., *Delle istituzioni di sanità ...*, ενθ. αν.
- 60 Στο ίδιο.
- 61 ορολογία Ιονίου
- 62 Βλασσόπουλος, Γ, *Το Λαζαρέττο της Ιθάκης ...*, ενθ. αν. σελ. 9
- 63 Στο ίδιο, σελ. 3
- 64 Χαραλάμπους, Ν., *Η ιστορία των Λοιμοκαθαρητρίων ...*, ενθ. αν.
- 65 Κορασίδου, Μ., *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση ...*, ενθ.αν. σελ. 109
- 66 Βλ. κατηγορία λοιμοκαθαρητρίων που αποτελούν ολόκληρα νησιά (πχ Λαζαρέττο Χανίων, Ιθάκης κλπ)
- 67 Κορασίδου, Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση ...*, ενθ.αν. σελ. 55
- 68 Πανδή Αγαθοκλή, Β., *Καραντίνες και λοιμοκαθατήρια στα Ιόνια νησιά, Ιατρικά Χρονικά ΒΔ Ελλάδος, 2011, Τόμος 8, Τεύχος 2*, σελ. 20
- 69 Κορασίδου, Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση ...*, ενθ.αν. σελ. 108
- 70 *Λοιμοκαθαρικά δικαιώματα* είναι το χρηματικό ποσό που πλήρωνε το κάθε καθαριζόμενο άτομο ανά ημέρα κράτησης στο λοιμοκαθατήριο. Αντίστοιχα *δικαιώματα* κατέβαλαν οι έμποροι για τα προς κάθαρση εμπορεύματα και οι ιδιοκτήτες ζώων για τα ζώα που παρέμεναν σε κάθαρση υπό την εποπτεία του εκάστοτε λοιμοκαθαρητρίου ή υγειονομείου. Πηγή: συνέντευξη με τον Αντώνη Βιρβίλη, Ιούλιος 2014
- 71 *Χαραλάμπους, Ν., Η ιστορία των Λοιμοκαθαρητρίων ...*, ενθ. αν.
- 72 την περίπτωση του Ernst Gardner, Α. Βιρβίλης, «Το λοιμοκαθατήριο του Αγίου ...», ενθ. αν αρ. 591/1999, σελ. 118
- 73 *Όποιος ήταν στην καραντίνα έπρεπε να χει λεφτά να αγοράζει το φαί του και ξύλα για να το μαγειρεύει και να ζεσταίνεται*, στο Βλασσόπουλος, Γ, *Το Λαζαρέττο της Ιθάκης ...*, ενθ. αν. σελ. 3

74 Χαρακτηριστικά αναφέρεται Υπήρξε μάλιστα και διαμάχη με τον Δήμο Σούρπης για το κλείσιμο του λοιμοκαθαρητηρίου της τελευταίας, εφόσον ο Δήμος Αμαλιάπολης είχε πάρει δάνειο για τη κατασκευή δημοτικού λοιμοκαθαρητηρίου στο νησάκι του Αγίου Νικολάου και ανέμενε την εξόφλησή του από τα καθαρικά δικαιώματα που υπολόγιζε να εισπράξει» στο: Βιρβίλης Α., Το λοιμοκαθαρητήριο του Αγ. Γεωργίου Σαλαμίνας, Πρακτικά Ημερίδας Ιστορίας Ναυτικής Ιατρικής, Σαλαμίνα 2007

75 Με το Β.Δ της 27 Ιουλίου/8 Αυγούστου (ΦΕΚ αρ. 29, 17/8/1843) «Περί λοιμοκαθαρτικών οφωπωλείων» είχαν ορισθεί σαφή μέτρα για την αποφυγή κερδοσκοπίας από τους πανδοχείς, τα οποία με τη πάροδο του χρόνου βέβαια ατονούσαν. Βλ. και Παράρτημα 2, δημοσίευμα στην εφημερίδα Αιών της 31 Ιουλίου 1883.

76 Βλ. Le Corbusier. Κείμενα για την Ελλάδα : Φωτογραφίες και σχέδια, Αθήνα : Άγρα, 2009, σελ. 37 και βλ. στο παράρτημα, επιστολή Ι. Μινώτου, ως και εντυπώσεις του Le Corbusier από την παραμονή του στον Αγ. Γεώργιο το 1911, στο: Βιρβίλης, Α., Ο ρόλος των υγειονομείων ..., ενθ. αν.

Οι περισσότεροι διεκτραγωδούν τις δραματικές ελλείψεις των εγκαταστάσεων, τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης, την άγρια εκμετάλλευση από τους υπαλλήλους του λοιμοκαθαρητηρίου, των εστιατόρων, των επιστατών και των λεμβούχων και τη γενική αδιαφορία και αρκετοί επισημαίνουν την ταξική μεταχείριση των αφικνούμενων ταξιδιωτών, ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση, στο ίδιο. Για το κόστος της παραμονής στην καραντίνα αναφέρουμε χαρακτηριστικά, το 1844 η διεύθυνση του λοιμοκαθαρητηρίου Πειραιώς ανακοινώνει τις ακόλουθες τιμές: «ένα δωμάτιο πρώτης κατηγορίας 3 δρχ την ημέρα, δεύτερης κατηγορίας 1.50 δρχ, η μεγάλη αίθουσα 4 δρχ. Η ιατρική επίσκεψη της τελευταίας ημέρας 2 δρχ. και το μπαχτσίσι για το φύλακα 1,50 δρχ την ημέρα» στο: Βιρβίλης, Α., Ο ρόλος των υγειονομείων ..., ενθ.αν.

77 Στο ίδιο

78 G.Bussolin: *Delle Istituzioni di Sanita ...*, ενθ. αν.

79 στο ίδιο

80 Χαράλάμπους, Ν., *Η ιστορία των Λοιμοκαθαρητηρίων ...*, ενθ. αν.

81 Κορασίδου, Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση ...*, ενθ.αν. σελ. 57

82 «Η θεοκατάρατη ξένη». Η επιδημία χολέρας του και ο αποκλεισμός του Πειραιά, στο ίδιο, σελ. 101

83 Panzac, D, *Quarantines et Lazaret, ...*, ενθ. αν.

84 Στο ίδιο

85 Βλασσόπουλος, Γ, Το Λαζαρέττο της Ιθάκης ..., ενθ. αν. σελ. 9

86 Στο ίδιο, σελ. 3

87 Στο ίδιο, σελ. 22

88 Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., «Η εκκλησιαστική συμβολή ...», ενθ. αν. σελ 123

89 Χαράλάμπους, Ν., *Η ιστορία των Λοιμοκαθαρητηρίων ...* ενθ., αν.

90 Στο ίδιο

91 Στο ίδιο

92 Βλ. κεφάλαιο «το ζεύγος καταστολή-πρόνοια

93 Βλ. παράρτημα, σελ. 3, παράθεμα μαρτυρίας John Howard για το λαζαρέττο της Ζακύνθου.

94 1914

95 Χαραλάμπους, Ν., *Η ιστορία των Λοιμοκαθαρτηρίων ...*, ενθ.αν.

96 Καταγράφονται τουλάχιστον 11 (βλ. πίνακα)

97 Άλλα κράτη πολύ αργότερα, όπως η Ρωσία, το 1914. Η Αγγλία ήταν η μόνη χώρα που δεν διέθετε λοιμοκαθακτήριο, όπως το γνωρίσαμε στη Μεσόγειο, ούτε απολύμανε την αλληλογραφία. Αναφέρεται στο: Βιρβίλης, Α., *Ο ρόλος των υγειονομείων ...*, ενθ.αν. και Βιρβίλης, Α., *“Η μεταφορά του ταχυδρομείου και η απολύμανση ...*, ενθ. αν.

98 ΦΕΚ αρ. 9/31.1.1885, αναφέρεται στο: Βιρβίλης, Α., *“Η μεταφορά του ταχυδρομείου και η απολύμανση ...*, ενθ. αν.

99 Βλ. περιγραφές στο: Βιρβίλης Α., *“Το λοιμοκαθακτήριο του Αγ. Γεωργίου...”, ενθ. αν.*

100 λοιμοκομείο

101 Συλλογικό, *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: ο Ελευθέριος Βενιζέλος ...*, ενθ. αν., σελ. 124

102 Πρακτικά της: Ε΄ Ημερίδας Ιστορίας Στρατιωτικής Ιατρικής με θέμα “Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913: Η συμβολή του Υγειονομικού στο νικηφόρο αποτέλεσμα. 100 χρόνια” (Αθήνα 31 Μαρτίου 2012, οργάνωση Γραφείο Μελέτης Ιστορίας Ελληνικής Ναυτικής Ιατρικής Ναυτικού Νοσοκομείου Αθηνών και Εταιρεία Στρατιωτικής Ιατρικής), διαθέσιμο στο: <http://www.jieed.gr/index.php/el/digital-library/year2013/44-teychos-1/405-i-epidimia-xoleras-stous-valkanikoys-polemous-288.html>

103 Στο ίδιο και βλ. Χάρτη λοιμοκαθαρτηρίων στα τότε σύνορα της ελληνικής επικράτειας.

104 επ’ αμοιβή από τις τοπικές κοινωνίες

105 Συλλογικό, *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: ο Ελευθέριος Βενιζέλος ...*, ενθ. αν.

106 Όπως το Καραμπουρνάκι Καλαμαριάς

107 Κόμης Κ., *Χολέρα και λοιμοκαθαρτήρια, 19ος-20ός αιώνες: Το παράδειγμα της Σαμιοπούλας*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα: 2005

108 Sontag, S, *AIDS and its Metaphors*, 1989, Picador USA, New York: 2001, σελ. 11

109 Κορασίδου, Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση ...*, ενθ. αν. σελ. 56

110 Στο ίδιο, σελ. 57

111 Girard, R, *Το εξυλαστήριο θύμα, Η βιά και το ιερό*, Εξάντας, Αθήνα, 1991, σελ. 61

112 Στο ίδιο, σελ. 62

113 Στο ίδιο, σελ. 60

114 Στον Γ. Βλασσόπουλο διαβάζουμε, ο ξένος, ακόμα και όταν έπαιρνε την άδεια ελευθεροκοινωνίας, δεν μπορούσε εύκολα να συναναστραφεί γιατί ο κόσμος που τον συναντούσε στο δρόμο φοβόταν να τον ακουμπήσει ή να του δώσει το χέρι του μήπως και τον κολλήσει καμμιάν αρρώστια, στο: Βλασσόπουλος, Γ, *Το Λαζαρέττο της Ιθάκης ...*, ενθ. αν. σελ. 3.

115 Σύμφωνα με περιγραφή του Ηπίτη, υπεύθυνου της υγειονομικής διαχείρισης της περιοχής του Πόρου, μετά τον Γερμανό γιατρό Βίμπερ, και απεσταλμένος υπ. εσωτερικών που για να σταματήσει τη μετάδοση του λοιμού έσπρνε τους νεκρούς στα σοκάκια προς παραδειγματισμό των κατοίκων. Το λοιμοκαθακτήριο του Πόρου βρισκόταν στο νησί Λαζαρέττο, χωρίς κτίσμα, αργότερα ο Ηπίτης μετέφερε την εν λόγω λειτουργία σε έναν κόλπο, σε τέντες, κοντά στο μοναστήρι του νησιού. Στο: Ηπίτης, Κ. Π., *Η πανώλη εις Πόρον ή ημερολόγιον των εις ταύτην την νήσον κατά τον Απρίλιον, Μάϊον και Ιούνιον του 1837 διατρεξάντων*, Αθήναι 1837

116 Με την έννοια του Lager

117 Μπουρμπούλης Μ., *Λαζαρέτο. Ο γάμος ...*, ενθ.αν. σελ. 101 και Λάζαρης, Β, Καποδιστριακή Πάτρα: μονογραφική ιστορία, Περί Τεχνων, Πάτρα, 2002

III/ το στρατόπεδο κράτησης μεταναστών: μια χωρική τεχνολογία διαχείρισης πληθυσμών

Το ενδιαφέρον για την ενασχόληση με την τεχνολογία σε «άτυπες» μορφές κράτησης εκκινεί από την παρατήρηση ότι σε αυτούς τους χώρους ένα σύνολο παραγόντων διαμορφώνει εκείνες τις συνθήκες που καθιστούν έναν περικλειστο χώρο όχι μόνο τόπο εγκλεισμού, αλλά ένα ικανό και αναγκαίο εργαλείο πληθυσμιακής διαχείρισης. Η αρχιτεκτονική, μαζί με παράγοντες όπως ο λόγος, ο χρόνος, η βία, η ρευστότητα του νομικού πλαισίου, η μη τήρηση θεμελιωδών δικαιωμάτων καθιστούν τα σημεία αυτής της διερεύνησης *τους «μη τόπους» της αντιστροφής του βιοπολιτικού «να κάνεις να ζουν» σε ένα διακριτικό (κοινωνικό ή πραγματικό) «να αφήνεις να πεθαίνουν» και γιατί όχι, μια μέρα, σε ένα εξίσου διακριτικό «να κάνεις να πεθαίνουν»¹.*

Η ιστορικότητα του φαινομένου των στρατοπέδων κράτησης μεταναστών (από τις αρχές της δεκαετίας του '90), η κλίμακα της διασποράς τους στην ελληνική επικράτεια (τουλάχιστον 100 χώροι το 2006, περισσότεροι από 100

σήμερα, δεδομένου ότι εξυπηρετούν την εν λόγω λειτουργία και τα Α.Τ.), ο αριθμός των μεταναστών που κρατήθηκαν σε τέτοιες δομές από τις απαρχές της ύπαρξής τους, ο χρόνος κράτησης (που από τρεις μήνες έγινε σταδιακά 18 μήνες και σήμερα αόριστος) μαρτυρούν την καθιέρωση ενός τρόπου διοικητικού εγκλεισμού για την τεχνολογία του οποίου γνωρίζουμε ελάχιστα.

Η διερεύνηση των κέντρων κράτησης που πραγματοποιήθηκε το 2005-2006² επιχείρησε να καταστήσει τους χώρους αυτούς ορατούς, μέσα από το πρίσμα της χωρικής διερεύνησης, σε μια εποχή που ήταν αφανείς στο δημόσιο λόγο, ενώ ταυτόχρονα ανέδειξε ένα σύνολο τεχνικών που συγκροτούν το περιεχόμενο του εγκλεισμού στις δομές διοικητικής κράτησης μεταναστών. Εν τέλει εξακριβώθηκαν οι ταυτότητες που το στρατόπεδο κράτησης αποπειράται να προσδώσει στους έγκλειστους για την εγγραφή τους στον κοινωνικοπολιτικό χώρο της επικράτειας. Η εγγραφή με προϋπόθεση την υποκειμενοποίηση

των νεοεισερχόμενων αποτελεί εγγενές στοιχείο του νεωτερικού έθνους-κράτους· πρόκειται για μια λογική που, όπως παρατηρεί η Ε.Βαρίκα, *προάγει τη μορφή του παρία στο επίκεντρο των υπό διαμόρφωση πληθειακών δημόσιων χώρων, [...] (εκεί όπου) η ευφορία για τα δικαιώματα του ανθρώπου δίνει τη θέση της στην απογοήτευση όλων όσων διαπιστώνουν ότι η ένταξη σε αυτήν την «καθολική» ανθρωπότητα προϋποθέτει «εισιτήρια εισόδου»³ [...] γι' αυτούς που γεννιούνται στη λάθος πλευρά του οικουμενικού⁴.*

Εντοπισμένοι «χώροι εξαίρεσης» στο σώμα της επικράτειας προσδίδουν ταυτότητα, υποκειμενοποιούν τους χρήστες τους, συγκροτούν -αστικές ή μη- συνοριακές δομές ως σύγχρονα «τείχη» που όχι μόνο φράσσουν την κινητικότητα αλλά και την περικλείουν. Σύμφωνα με τον G. Agamben⁵, επιτελούν έναν «περιληπτικό αποκλεισμό». Αναφερόμενος στην παράδοση διαλεκτική του G. Agamben, ο S. Mezzandra εξηγεί ότι στα στρατόπεδα κράτησης τίθεται σε λειτουργία ο *συμπεριληπτικός αποκλεισμός* γιατί *ένα υποκείμενο που δεν αναγνωρίζεται καθόλου από την έννομη τάξη («ο παράνομος αλλοδαπός»)* συμπεριλαμβάνεται σε αυτήν (μέσω της «συμπερίληψής» του στο κέντρο κράτησης) μόνο και μόνο για να αποκλειστεί από το χώρο στον οποίο η ίδια η έννομη τάξη ισχύει/εφαρμόζεται!⁵. Στην περίπτωση του σύγχρονου έθνους-κράτους, η περιοχή από την οποία ο μετανάστης αποκλείεται είναι ο κοινωνικοπολιτικός χώρος της επικράτειας. Ο χώρος του στρατοπέδου, εν ολίγοις, συνιστά εκείνη τη χάραξη εξουσίας όπου, υπό το καθεστώς της «κατάστασης εξαίρεσης» ο μετανάστης περιλαμβάνεται σε εντοπισμένα σημεία της επικράτειας προκειμένου να αποκλειστεί από αυτήν. Καθίσταται εκείνος που, όπως παρατηρεί ο Olivier Razac, *δεν μπορεί να μπει πουθενά και περιπλανιέται μέσα σε μια «κοινωνική και χωρική no man's land»⁶.*

Στην παρούσα διερεύνηση επικαιροποιείται η πληροφορία για τους χώρους αυτής της χρήσης με σκοπό να αναλυθεί η τεχνολογία εγκλεισμού που συγκροτείται εδώ και είκοσι πέντε χρόνια εντός τους. Εν τέλει ζητούμενο της παρούσας διερεύνησης αποτελεί η ανίχνευση του τρόπου παραγωγής και ενεργοποίησης εκείνου του νοήματος των χώρων των οποίων η μορφολογία υποβάλλει τα *πρωτόκολλα ασφαλούς χρήσης τους*⁷. Χώροι όπου επικρατεί μια διαρκής «κατάσταση έκτακτου ανάγκης» στο όνομα της «ασφάλειας», όπου το βίωμα εντός τους δεν χαρακτηρίζεται από την έννοια και πρακτική της κατοίκησης, χώροι που μορφοποιούν το κενό μεταξύ επικρατειών.

Αναφερόμαστε σε σημεία όπου ο χώρος ελέγχεται, επιτηρείται, οριοθετείται, κατατέμενεται, εν τέλει στρατιωτικοποιείται και αναδομείται βιωμένος ως χώρος «ασφάλειας», ως ο χώρος της «κατάστασης έκτακτης ανάγκης». Η κατάσταση αυτή υποδηλώνει ένα καθεστώς απόλυτου δικαϊκού κενού, όπου ο δεσμοφύλακας, ως φορέας των επιταγών της κρατικής εξουσίας, λειτουργεί με απόλυτη αυτονομία, ασκώντας βία που όχι μόνο συντηρεί αλλά και θεσπίζει το δίκαιο της κράτησης. Η κατάσταση εξαίρεσης διαχωρίζει τον κανόνα από την εφαρμογή του, ακριβώς για να καταστήσει δυνατή την τελευταία. Αυτό καθιερώνει στο δίκαιο μια ζώνη ανομίας προκειμένου να καταστεί δυνατή η συγκεκριμένη θέσμιση του πραγματικού⁸. Η φράση αυτή του G. Agamben εξηγεί ακριβώς τον τρόπο που θεσπίστηκε και συνεχίζει να θεσπίζεται το καθεστώς λειτουργίας των στρατοπέδων κράτησης μεταναστών.

Με σκοπό την εξέταση του χώρου της κατάστασης εξαίρεσης, η μέθοδος που επιλέγεται είναι εκείνη της αρχιτεκτονικής σύνθεσης. Αρχικά πραγματοποιήθηκε επιτόπια έρευνα σε στρατόπεδα κράτησης μεταναστών, ενεργά ή

μη, και από μνήμης αποτύπωσή τους (καθώς δεν διατίθενται σχέδια των χώρων από τις αρμόδιες υπηρεσίες). Για την εξέταση στρατοπέδων κράτησης του παρελθόντος που λειτούργησαν για χρόνια ως κυρίαρχα μοντέλα διοικητικής κράτησης στην Ελλάδα χρησιμοποιήθηκαν σκίτσα και πληροφορίες από προσωπικές μαρτυρίες πρώην εγκλειστών της διερεύνησης του 2005-6⁹. Συνεντεύξεις από πρώην εγκλειστούς πραγματοποιήθηκαν και αυτήν τη φορά για χώρους όπου ήταν αδύνατη η πρόσβαση όπως το εσωτερικό των κελιών της Αμυγδαλέζας, του Παρανεστίου Ξάνθης κλπ. Επίσης πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις εκείνων που χειρίζονται την κράτηση (φύλακες, αστυνομικοί και υπάλληλοι Μ.Κ.Ο., Ταξίαρχοι, υπεύθυνοι των κέντρων στην Ορεστιάδα, στην Κομοτηνή και στο Αλλοδαπών της Π. Ράλλη). Συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν και σε διοικητικούς υπαλλήλους του Υπ. Δημόσιας Τάξης (τεχνική υπηρεσία τμήματος «κατάστασης έκτακτης ανάγκης») και στην αρχιτέκτονα της Κ.Ε.Δ., υπεύθυνη για το σχεδιασμό του Τμήματος Αλλοδαπών. Πραγματοποιήθηκε επί μακρόν αποδελτίωση του τύπου και παρακολούθηση του δημόσιου λόγου σχετικά με τα κέντρα κράτησης αλλά και των εξαγγελιών για τη δημιουργία νέων (βλ. πίνακα IV παραρτήματος).

Στη συνέχεια εκπονήθηκαν τα σχέδια (διαγραμματικά ή όσο το δυνατόν ακριβή) των πιο χαρακτηριστικών χώρων και αυτών που φαίνεται ότι λειτούργησαν ως πρότυπα για τη δημιουργία άλλων ίδιου τύπου. Από τα σχέδια αυτά προέκυψαν τυπολογίες χώρων βάσει των κριτηρίων της αρχιτεκτονικής σύνθεσης όπως η τοποθεσία σε σχέση με το κτισμένο περιβάλλον, ο προσανατολισμός, η μορφολογία και η σημειολογία της όψης. Ο κάναβος και η οργάνωση της κάτοψης εξετάστηκαν σε διαφορετικές κλίμακες (κτιρίου/ εγκατάστασης –κελιού) ταυτόχρονα με τα όρια και τα επίπεδα που συνθέτουν την

τομή των κτιρίων και των εγκαταστάσεων. Παράλληλα πραγματοποιήθηκαν τρισδιάστατες αναπαραστάσεις κάποιων χώρων για την καλύτερη κατανόησή τους. Εν τέλει μέσα από τα αρχιτεκτονικά εργαλεία της σύνθεσης επιχειρείται να αναγνωστεί η τεχνολογία εγκλεισμού λαμβάνοντας πάντα υπόψη ότι η τεχνολογία αυτή δομείται και από τους υπόλοιπους παράγοντες που αναφέρθηκαν στην αρχή και αφορούν στο χρόνο της κράτησης, στη βία, στο θεσμικό πλαίσιο αλλά και στις τεχνικές εκείνες που αφορούν τη μη ικανοποίηση πρωταρχικών αναγκών, όπως υγειονομική περίθαλψη, σίτιση, θέρμανση κ.ά. (οι οποίες εξετάστηκαν εκτενέστερα το 2005-6 και συνεχίζουν, από ό,τι φαίνεται να χειροτερεύουν).¹⁰

Περιορισμό στην απόκτηση μιας πλήρους εικόνας όλων των ενεργών στρατοπέδων κράτησης σήμερα αποτέλεσε η άρνηση του Υπ. Δημόσιας Τάξης να χορηγήσει άδεια εισόδου σε πολλά από αυτά, όπως στα Τμήματα Συνοριακών Φυλακών Έβρου και Ροδόπης, παρόλο που κάποια από αυτά λειτουργούν για περίπου είκοσι χρόνια ως στρατόπεδα κράτησης. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το Τ.Σ.Φ. Φερών. Σε αυτήν την περίπτωση η εκ των προτέρων γνώση της τυπολογίας αυτών των χώρων (σιταποθήκες)¹¹ και η επίσκεψη σε εγκαταλελειμμένα στρατόπεδα κράτησης του ίδιου τύπου (αποθήκες στα Βρυσικά και στον Πέπλο) στον Έβρο, τον Απρίλιο του 2011, έδωσαν εν τέλει μια εικόνα του κατά τα άλλα απροσπέλαστου χώρου. Το στρατόπεδο κράτησης της Αμυγδαλέζας, για το οποίο επίσης λάβαμε αρνητική απάντηση για αυτοψία, σχηματοποιήθηκε ως χώρος για την παρούσα διερεύνηση από μαρτυρίες πρώην κρατούμενων μεταναστών και από μια σειρά επισκέψεων σε μετανάστες ενόσω κρατούνταν στην εν λόγω εγκατάσταση. Επίσης, οι περιγραφές χώρων του ίδιου τύπου (εγκατάσταση containers στο Μυρσινίδι Χίου) που υπάρχουν σε εκθέσεις Μ.Κ.Ο. παρέχουν πληροφορίες και για το χώρο

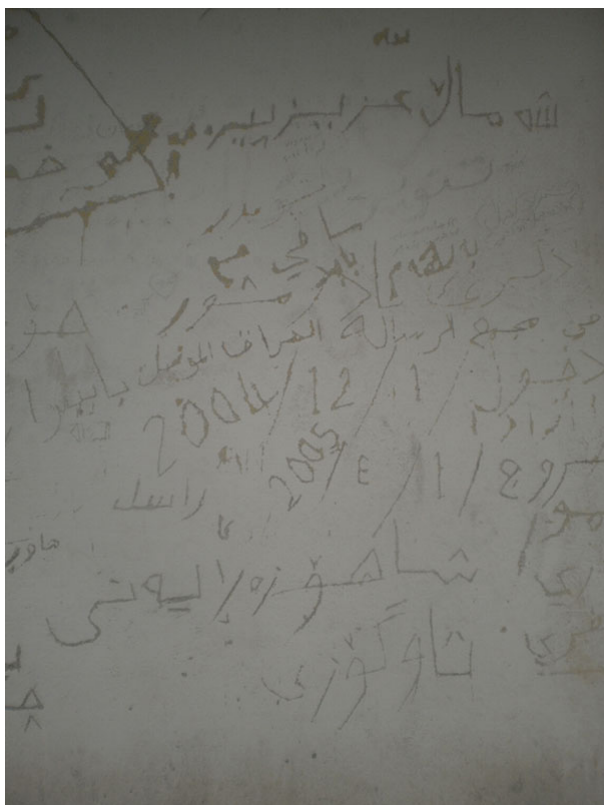
της Αμυγδαλέζας. Στην κατανόηση αυτού του τύπου στρατοπέδων κράτησης συνέβαλε και η νέα τακτική της εσπευσμένης δημοσιότητας –σε αντίθεση με τη μυστικοπάθεια του παρελθόντος– από την πλευρά της κυβέρνησης, με εικόνες από νεοσύστατους χώρους κράτησης του ίδιου τύπου. Σε κάθε περίπτωση η πληροφόρηση για το εσωτερικό του χώρου προέρχεται σε μεγάλο βαθμό και από δράσεις συλλογικότητας που προβαίνουν συχνά στη διάρρηξη του περίκλειστου αυτών των χώρων όπως στην περίπτωση του στρατοπέδου κράτησης στη Μόρια Λέσβου¹². Για τα υπόλοιπα Τ.Σ.Φ. στον Έβρο όπου δεν πραγματοποιήθηκε αυτοψία, η εικόνα που παρατίθεται εδώ είναι μόνο του εξωτερικού κελύφους, ενώ για άλλα που δεν κατέστη δυνατόν να εντοπιστούν κατά την επίσκεψη στον Έβρο δεν υπάρχει ούτε αυτή (Τ.Σ.Φ. Σουφλίου). Η αδυναμία εκπόνησης ακριβούς σχεδίου κάτοψης μετά την εποπτεία του στρατοπέδου κράτησης της Βέννας λύθηκε από τη χορήγηση των σχεδίων των κατόψεων κτιρίων του ίδιου τύπου (σιταποθήκες) από την Κ.Υ.Δ.Ε.Π. Ορεστιάδας. Σε άλλες περιπτώσεις οι κατόψεις παραμένουν διαγραμματικές.

Ταυτόχρονα η εξακρίβωση της χρονικής περιόδου μέσα στην οποία λειτούργησε το κάθε στρατόπεδο αποδείχθηκε εξαιρετικά δύσκολη λόγω της άρνησης των υπεύθυνων να δώσουν πληροφορίες σχετικά με αυτές. Αυτό δεν ισχύει μόνο για την περίπτωση των αστυνομικών κρατητηρίων, όπου δεν υφίσταται καν η παραπάνω ερώτηση αφού οι αστυνομικοί αποκρύπτουν την κράτηση μεταναστών σε αυτούς τους χώρους. Τα υπόλοιπα στρατόπεδα κράτησης, παρόλο που πλέον επικοινωνούνται στα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τυπικά δεν είναι όλα θεσμικά ιδρυμένα και έτσι, δεν υπάρχει πουθενά η πληροφορία για την αρχή λειτουργίας τους. Έτσι, ο μόνος τρόπος να διαπιστώσει κανείς για αυτά την επχή που λειτούργησαν είναι μέσω των μαρτυριών των μεταναστών και των κατοίκων των περιοχών των εν λόγω στρατοπέδων. Στην περίπτωση αυτής της

διερεύνησης, οι αυτοψίες σε εγκαταλελειμμένους χώρους, όπως ο Πέπλος, τα Βρυσικά κ. ά. στον Έβρο αλλά και στην Παγανή Μυτιλήνης έδωσαν απάντηση για τις χρονολογίες λειτουργίας των χώρων μέσω της παρατήρησης του γραπτού λόγου των κρατουμένων στους τοίχους των κελιών. Στις επόμενες φωτογραφίες διακρίνονται αυτές οι χρονολογίες, σε διαφορετικά στρατόπεδα κράτησης.

Περιοριστικά στην αποτύπωση των χώρων συντέλεσε η αμηχανία μπροστά στους έγκλειστους

Εικόνες 11-13: οι χρονολογίες: 2008 και 2004-2005 κατά τις οποίες το στρατόπεδο του Πέπλου συνεπάγεται ότι ήταν ενεργό και βοήθησαν στη συμπλήρωση στους πίνακες καταγραφής στον στρατοπέδων

στην οποία βρίσκεται κανείς όταν επισκέπτεται αυτούς τους χώρους. Ένα άγνωστο πρόσωπο, μεταξύ εκείνων που σχετίζονται με τη λειτουργία του χώρου (κυρίως αστυνομικούς), αποτελεί συνήθως φορέα ελπίδας για τους κρατούμενους, οι οποίοι στην προσπάθειά τους να μιλήσουν και να ζητήσουν βοήθεια καθιστούν αδύνατη την απρόσκοπτη εποπτεία του χώρου του κελιού. Ταυτόχρονα όμως σπεύδουν να μιλήσουν για το χρόνο κράτησής τους, να εκφράσουν τα παράπονά τους σχετικά με τις συνθήκες κράτησης και να έρθουν σε επαφή με το νέο πρόσωπο. Συχνά μαθαίνει κανείς ότι έχουν να πάρουν κανονικό γεύμα εδώ και μέρες, ότι τρέφονται μόνο με συσκευασμένα προϊόντα (στρατόπεδο κράτησης Βένας) ή ότι τρέφονται μόνο με πατάτες, ρύζι και ψωμί (στρατόπεδο κράτησης Αμυγδαλέζας) ή ακόμα ότι υποσιτίζονται με ένα μόνο γεύμα την

ημέρα (στρατόπεδο κράτησης Αμυγδαλέζας τους τελευταίους μήνες). Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι κατά την επίσκεψη στο στρατόπεδο κράτησης του Φυλακίου Έβρου, οι γυναίκες κρατούμενες διαμαρτύρονταν για την ανυπαρξία ειδών υγιεινής ενώ σε όλα τα στρατόπεδα κράτησης της Ελλάδας υπάρχουν πλέον έγκλειστοι για είκοσι δύο ή εικοσιτέσσερις μήνες.

Προσκόμματα παρουσιάστηκαν και κατά τη διαδικασία περιγραφής των χώρων από τους πρώην έγκλειστους μετανάστες. Άλλοτε είχε περάσει πολύς καιρός από τότε που κρατήθηκαν οι ίδιοι εκεί, άλλοτε η διαμόρφωση συνολικής αντίληψης του εσωτερικού του χώρου και ο προσανατολισμός ήταν εκ των πραγμάτων αδύνατα λόγω του ότι ο ίδιος ο μηχανισμός της κράτησης αλλά και ο τρόπος της μεταγωγής τους δεν το επέτρεπαν¹³. Αντίστοιχα και οι εργαζόμενοι στις Μ.Κ.Ο. δυσκολεύονταν να περιγράψουν τους χώρους είτε γιατί οι επισκέψεις τους σε αυτούς είχαν πραγματοποιηθεί καιρό πριν είτε γιατί σκοπός τους δεν ήταν η αυτοψία του χώρου αλλά η επικοινωνία με τους κρατούμενους (για την υποβολή αίτησης ασύλου, για την παροχή ιατρικής βοήθειας κλπ). Κατά τη συζήτησή μας με τους μετανάστες υπήρξαν προφανώς και δυσκολίες στην ακριβή μεταφορά του βιώματός τους λόγω γλώσσας, παρόλη την προθυμία που έδειξαν και την προσπάθεια που κατέβαλαν (σημαντική υπήρξε η βοήθεια των μεταναστών που μιλούν καλύτερα ελληνικά στην επικοινωνία με τους υπόλοιπους).

Το γενικό συμπέρασμα που εξάγεται σχετικά με την πρόσβαση σε αυτούς αλλά και τη δημόσια ύπαρξη αυτών των χώρων είναι το γεγονός ότι μόνο ο δημόσιος λόγος σχετικά με τα στρατόπεδα κράτησης είναι ικανός να τα βγάλει από την απόλυτη ή ελεγχόμενη αφάνεια στην οποία συνειδητά τα καταδικάζει ο ιδρυτής τους. Η εμπειρία δείχνει

ότι ο λόγος αυτός προκαλείται ως επί το πλείστον από τους ατομικούς και συλλογικούς αγώνες των έγκλειστων μεταναστών στους χώρους αυτούς.¹⁴

Λειτουργία

Τα στρατόπεδα κράτησης είναι χώροι στους οποίους εγκλείονται μετανάστες που στερούνται νομιμοποιητικών εγγράφων για την είσοδο και παραμονή τους στην ελληνική επικράτεια. Η παραπάνω παράβαση είναι διοικητικής φύσης και ως τέτοια σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να οδηγήσει στη στέρηση της ελευθερίας του ατόμου που τη διέπραξε. Δηλαδή, μόνο για την περίπτωση των μεταναστών «χωρίς χαρτιά», το κράτος αποφασίζει την προσωποκράτηση και μάλιστα χωρίς να έχει προηγηθεί ένδικη διαδικασία στην οποία το άτομο που έκανε την παράβαση θα ασκούσε το δικαίωμά του στην υπεράσπιση του εαυτού του και της ελευθερίας του¹⁵. Πρόκειται εν ολίγοις για μια νομικά Αυθαίρετη Κράτηση¹⁶.

Στην ελληνική μεταναστευτική πολιτική ο εγκλεισμός των μεταναστών σε τέτοιους χώρους αποτελεί καθεστώς. Η ιστορία των κέντρων κράτησης μεταναστών στην Ελλάδα αρχίζει από τις αρχές του '90 όταν, με την είσοδο του πρώτου κύματος μεταναστών από την Αλβανία και χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ, χώροι όπως γήπεδα μπάσκετ¹⁷, ραδιοφωνικοί σταθμοί¹⁸, θέατρα¹⁹, κάμπινγκ²⁰ και ξενοδοχεία²¹ μισθώθηκαν για τη λειτουργία τους ως χώροι εγκλεισμού. Σταδιακά και με την έλευση του δεύτερου κύματος μεταναστών από Ασία και Αφρική, οι χώροι αυτοί αυξήθηκαν²² και η κράτηση στεγάστηκε σε πρώην σιταποθήκες²³, σε εγκαταστάσεις από containers²⁴, Σχολές Αστυνομικών²⁵, ΚΤΕΟ²⁶ κ. α.. Ο χρόνος κράτησης ήταν αρχικά 3, στη συνέχεια 6, 12, 18²⁷ μήνες και σήμερα, μετά από την υπ' αριθμόν 44/2014 γνωμοδότηση του Ν.Σ.Κ., απεριόριστος,

που σημαίνει ότι τόσο στην περίπτωση που ο μετανάστης είναι ήδη κρατούμενος όσο και στην περίπτωση που έχει ήδη εκτίσει τον ανώτατο χρόνο κράτησης (18μηνος), έχει αφεθεί ελεύθερος με εκκρεμή την απόφαση επιστροφής ή απέλασης και ξανασυλληφθεί θα κρατηθεί για άλλους 18 μήνες²⁸. Στην πράξη, σε όλα τα παραπάνω στάδια η διάρκεια της κράτησης είναι μεγαλύτερη γιατί εκείνος που αποφασίζει αν κάποιος θα αφεθεί ελεύθερος και πότε είναι οι αστυνομικοί διοικητές της Διεύθυνσης Αλλοδαπών. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα σήμερα να υπάρχουν κρατούμενοι που έχουν ξεπεράσει τους 24 μήνες κράτησης και ενδέχεται όταν βγουν να ξανασυλληφθούν και να παραμείνουν εντός του κέντρου για χρονικό διάστημα που θα ορίσει και πάλι η αστυνομία ως υπέρτατη αρχή.

Η τυπική διαδικασία στην οποία υπόκειται ένας μετανάστης ή μία μετανάστρια όταν συλλαμβάνεται χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα είναι η εξής: μετάγεται στο κοντινότερο Α.Τ., κρατητήριο λιμενικού, αεροδρομίου, Τ.Σ.Φ. και στη συνέχεια στο λεγόμενο κέντρο πρώτης υποδοχής (ΚΕΠΥ) και καταγραφής για να διαπιστωθούν τα στοιχεία του, ο τόπος καταγωγής του και να καταγραφεί. Εκεί ενημερώνεται για τα δικαιώματά του και αν επιθυμεί καταθέτει αίτημα ασύλου, μετάγεται σε χώρο κράτησης μέχρι να καταγραφεί το αίτημά του και όταν γίνει αυτό –τυπικά- αφήνεται ελεύθερος με τη λεγόμενη κόκκινη κάρτα η οποία υποδηλώνει ότι το αίτημά του θα εξεταστεί από την Υπηρεσία Ασύλου. Αν δεν είναι δικαιούχος ασύλου ή πρόσφυγας μετάγεται σε προαναχωρησιακό κέντρο (ΕΧΠΑ), κρατείται διοικητικά για τα παραπάνω χρονικά διαστήματα ως υπό απέλαση και όταν είναι εφικτό απελαύνεται, όταν δεν είναι, αφήνεται ελεύθερος και του επιδίδεται έγγραφο υποχρεωτικής αποχώρησης από την Ελλάδα εντός 30 ημερών. Όταν παρέλθει αυτό το χρονικό διάστημα

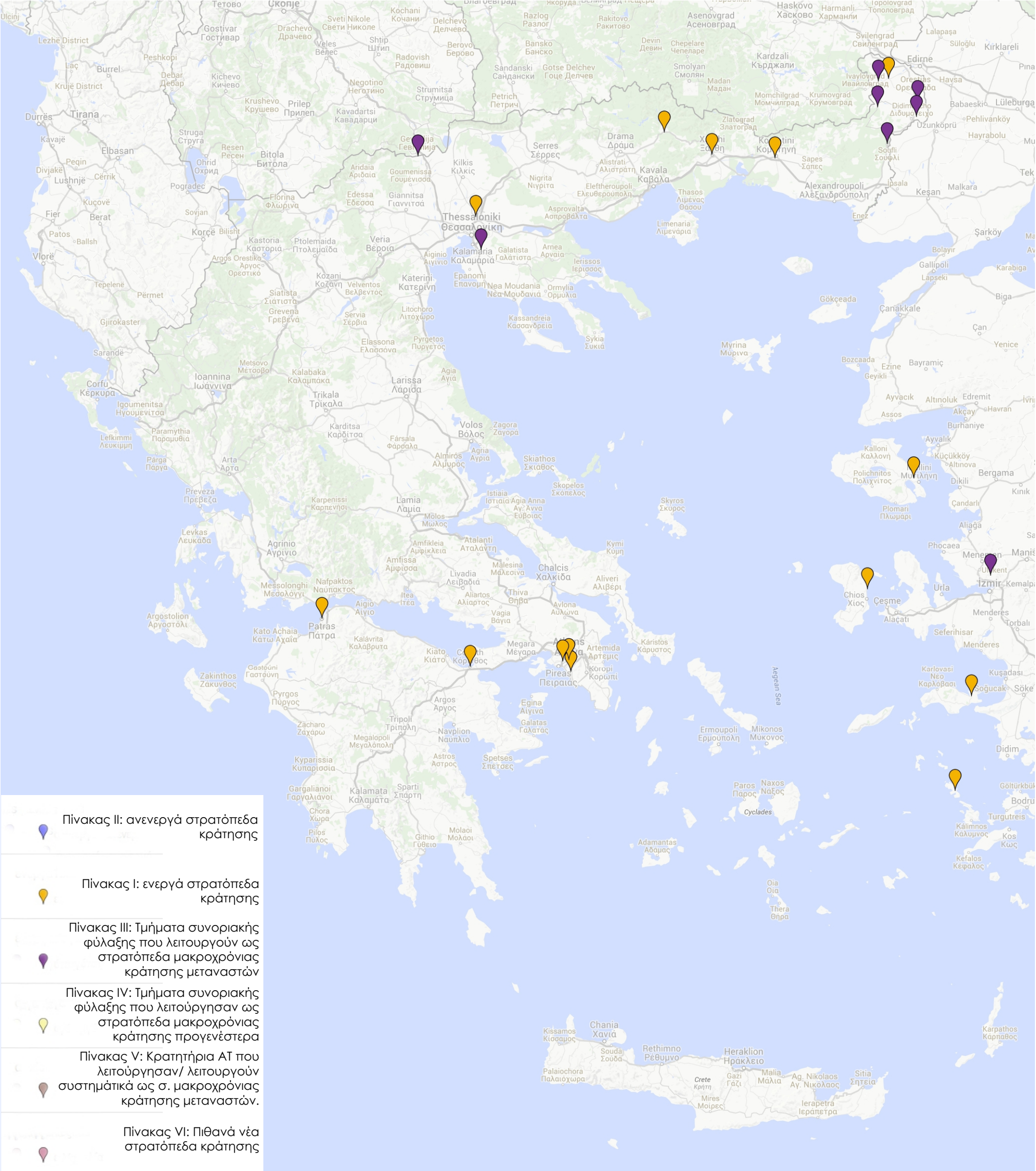
θεωρείται πάλι παράνομα διαμένων στη χώρα. Στην πράξη όταν δεν υπάρχει χώρος σε κοντινό στρατόπεδο κράτησης, ο πρώτος χώρος στον οποίο κρατείται μόλις συλληφθεί ο μετανάστης γίνεται και το σημείο όπου θα παραμείνει για όλη τη διάρκεια της διοικητικής κράτησής του, το Α.Τ. ή η οικεία Γ.Α. Διεύθυνση, το κρατητήριο λιμενικού, αεροδρομίου ή το Τ.Σ.Φ. της περιοχής, δηλαδή χώροι που δεν έχουν καμία υποδομή μακροχρόνιας κράτησης όπως ο προαυλισμός κ.ά.. Επίσης στα ΚΕΠΥ, είναι καθεστώς να μην πραγματοποιείται μόνο ο έλεγχος στοιχείων αλλά να λειτουργούν και ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης (όπως το Φυλάκιο Έβρου).

το δίκτυο των στρατοπέδων κράτησης στην ελληνική επικράτεια

Στην Ελλάδα τα ενεργά σήμερα στρατόπεδα κράτησης μεταναστών είναι είκοσι οκτώ²⁹. Σε αυτά συγκαταλέγονται τα εννιά άτυπα στρατόπεδα κράτησης στα κρατητήρια των Τμημάτων Συνοριακής Φύλαξης που λειτουργούν επί μακρόν ως χώροι διοικητικής κράτησης μεταναστών. Πολλά από αυτά όπως του Διδυμοτείχου, των Μεταξάδων και του Κυπρίνου Έβρου κ.ά. είναι ενεργά από τις αρχές του 2000, σύμφωνα με αναφορές σε αυτά μεταναστών/ πρώην κρατούμενων και δημοσιευμάτων στον τύπο. Ειδικά τότε αλλά και μέχρι τα τέλη της ίδιας δεκαετίας οι δημόσιες αναφορές στους εν λόγω χώρους ήταν σχεδόν ανύπαρκτες. Αυτό σημαίνει ότι όταν, για παράδειγμα, ένα στρατόπεδο φαίνεται ενεργό από το 2002, τότε οι πιθανότητες να λειτουργούσε από τη δεκαετία του '90 είναι πολλές, δεδομένου ότι υπάρχουν αρκετές αναφορές σε στρατόπεδα κράτησης –στους τότε λεγόμενους καταυλισμούς– από τις αρχές εκείνης της δεκαετίας. Στα παραπάνω στρατόπεδα κράτησης είναι απαραίτητο να προσθέσει κανείς τα υπόλοιπα που λειτουργούν άτυπα εντός των Α.Τ., Γ.Α.Δ., και αεροδρομίων³⁰ από τη δεκαετία του '90 έως σήμερα. Στην παρούσα

διερεύνηση καταγράφονται ως στρατόπεδα κράτησης³¹ πενήντα από το σύνολο των α.τ., Γ.Α.Δ. και αεροδρομίων της Ελλάδας –το καθένα από αυτά, ενδέχεται, ανά πάσα στιγμή να λειτουργήσει ως στρατόπεδο κράτησης εφόσον η έκταση της πολύμηνης διοικητικής κράτησης σε προσωρινά κρατητήρια είναι καθεστώς- που αποδεικνύεται ότι λειτουργούν συστηματικά³² ως στρατόπεδα τα είκοσι πέντε αυτά χρόνια. Πρέπει να σημειωθεί ότι ένας ακόμη λόγος να προστεθούν στο δίκτυο των χώρων κράτησης μεταναστών είναι το γεγονός ότι στερούνται στοιχειωδών προδιαγραφών για βραχεία κράτηση ατόμων³³, πόσο μάλλον για την πολύμηνη κράτηση που εξετάζεται εδώ. Χαρακτηριστικά αναφέρεται η ανυπαρξία χώρου προαυλισμού³⁴ και, στην πλειοψηφία τους, το φυσικό φως και ο αερισμός. Αν δεν τα συγκαταλέγαμε στο δίκτυο των στρατοπέδων κράτησης της χώρας τότε η εικόνα που θα σχημάτιζε κανείς για το διοικητικό εγκλεισμό μεταναστών στην Ελλάδα θα ήταν διαφορετική και μακριά από την πραγματικότητα. Τέλος στα παραπάνω στρατόπεδα περιλαμβάνονται προφανώς και τα μόνα τυπικά στρατόπεδα κράτησης (για τα οποία έχει πραγματοποιηθεί ίδρυση λειτουργίας –εκτός του Τμήματος Αλλοδαπών), τα προαναχωρησιακά.

Πίνακας Ι: ενεργά στρατόπεδα κράτησης (2015)
και Πίνακας ΙΙΙ: Τμήματα συνοριακής φύλαξης που λειτουργούν ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης μεταναστών

Πίνακας Ι: ενεργά στρατόπεδα κράτησης (2015)

α/α	περιοχή	ευρύτερη περιοχή	είδος κέντρου κράτησης (θεσμικά) και ονομασία	είδος κτίσματος - προηγούμενη χρήση	έτος ίδρυσης	χωρητικ ότητα	σημερινή κατάσταση	Τοποθεσία
1	"Πρότυπο Κέντρο Υποδοχής και Διαμονής Λαθρ/στών" στο Φυλάκιο	Έβρου	Ε.Χ.Π.Α. - Προαναχωρησιακό, σήμερα λέγεται: Προαναχωρησιακό Κέντρο Κράτησης Αλλοδαπών (ΠΚΕΚΑ) Φυλακίου Ορεστιάδας	πρώην βιοτεχνία και προσθήκη-επέκταση	28/4/2007	378	ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
2	Επέκταση Φυλακίου	Έβρου	Κέντρο Πρώτης Υποδοχής μη νόμιμων μεταναστών (ΚΕ.Π.Υ.)	containers, και σκηνές δίπλα στον υπάρχοντα του Φυλακίου	Μάρτιος 2013	150-180	ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
3	Πόρος	Έβρου	screening center και προαναχωρησιακό κέντρο (Κέντρο Πρώτης Διαχείρισης Λαθρομεταναστών)	παραχωρηθέν οίκημα Γ.Ε.Σ.	προ 2006		ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
4	Ίασμος Κομοτηνής	Ροδόπης	άτυπο κέντρο κράτησης Ασυνόδευτων Ανηλίκων	παραχώρηση από Δήμο (κατασκευάστηκε ως ξενοδοχείο)	προ 2002		ενεργό	Εντός πόλης
5	Παρανέστι	Δράμα	προαναχωρησιακό κέντρο	Κοιτώνες εγκαταλεημένου στρατοπέδου (Πανταζόπουλου) και containers	καλοκαίρι 2012 (Οκτώβριος 2014: μεταφορά κρατούμενων από κ.κ. Κομοτηνής)	557	ενεργό	Εντός πόλης
6	Τμήμα Δοκίμων Αστυφυλάκων	Ξάνθης	προαναχωρησιακό κέντρο	Κοιτώνες Σχολής Δοκίμων Αστυφυλάκων	καλοκαίρι 2012	480	ενεργό	Εκτός πόλης
7	Ξάνθης Μόρια	Λέσβου	κέντρο κράτησης Screening Center	πρώην στρατόπεδο «Παραδέλλη» (containers)	2012	500-800	ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
8	Μόρια	Λέσβου	ΚΕΠΥ	πρώην στρατόπεδο «Παραδέλλη» (containers)	2014	180	ενεργό (όχι σε πλήρη λειτουργία)	Εκτός κατοικημένης περιοχής
9	Μερσινίδι	Χίου	Screening Center-Μονάδα πρώτης Υποδοχής	containers και σκηνές	προ 2006	108	ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
10	Βαθύ	Σάμου	Screening Center-Μονάδα πρώτης Υποδοχής	νέο κτίριο	προ 2006	285	ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
11	Κέντρο κράτησης παλιού αεροδρομίου ελληνικού	Αττικής	Προαναχωρησιακό (σήμερα γυναικών)	κτίριο πρώην αεροδρομίου	προ του 2005		ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
12	Κέντρο κράτησης Ελληνικού	Αττικής	Προαναχωρησιακό (γυναικών-ανδρών-ανηλίκων)	νέο κτίριο δίπλα στο Α.Τ. Ελληνικού	προ 2006	186	ενεργό	Όρια πόλης
13	Τμήμα Αμυγδαλέζας Αττικής	Αττικής	προαναχωρησιακό κέντρο (ανδρών και άτυπα ανηλίκων)	containers	2012	2000	ενεργό	Όρια πόλης
14	Τμήμα Αμυγδαλέζας Αττικής	Αττική	Κέντρο Κράτησης Ασυνόδευτων Ανηλίκων	Κτίρια Σχολής Αστυνομικών	Ιούλιος 2005	40	ενεργό	Όρια πόλης
15	Τμήμα Αλλοδαπών Αττικής	Αττικής	προαναχωρησιακό κέντρο (σήμερα μόνο ανδρών, έως το 2011 και γυναικών και ανηλίκων)	νέο κτίριο δίπλα στο Μεταγωγών	2004	373/2015	ενεργό	Εντός πόλης
16	Κ.Κ.Φ.Α. Κορινθου	Κορίνθου	Προαναχωρησιακό (Κέντρο Κράτησης και Φιλοξενίας Αλλοδαπών)	πρώην 6ο Σύνταγμα Πεζικού	2012	1024	ενεργό	Όρια πόλης
17	Λητή	Θεσ/νίκη	άτυπο κέντρο κράτησης	άγνωστο	από το 2002		ενεργό	Εντός πόλης
18	Λέρος	Δωδεκανήσου	άτυπο κέντρο κράτησης	ξενοδοχείο, πανσιόν και αυθαίρετο κτίσμα αντιδημάρχου	προ 2006		ενεργό	Εντός πόλης
19	φυλακές Αγίου Στεφάνου Πάτρας	Πάτρα	άτυπο κέντρο κράτησης	52 φυλακή	2015	26	ενεργό	Όρια πόλης
	Μεννόνγεια	Κύπρος	προαναχωρησιακό κέντρο			256	ενεργό	

Πίνακας III: Τμήματα συνοριακής φύλαξης που λειτουργούν ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης								
α/α	περιοχή	ευρύτερη περιοχή	είδος στρατοπέδου κράτησης (θεσμικά) και ονομασία	είδος κτίσματος - προηγούμενη χρήση	έτος ίδρυσης	χωρητικότητα	σημερινή κατάσταση	Τοποθεσία
1	Σουφλί	Έβρου	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια ΤΣΦ	προ 2002	32	ενεργό	Εντός κατοικημένης περιοχής
2	Μεταξάδες	Έβρου	άτυπο κέντρο κράτησης	κτίριο κρατητηρίων δίπλα στο Τ.Σ.Φ. Μεταξάδων	προ 2002		ενεργό	Εντός κατοικημένης περιοχής
3	Ισαάκιο	Έβρου	screening center	πρώην σχολείο, νυν κρατητήρια ΤΣΦ Διδυμοτείχου	προ 2002		ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
5	Νέου Χειμωνίου	Έβρου	screening center	πρώην σχολείο, νυν ΤΣΦ Ορεστιάδας	προ 2006		ενεργό	Όρια οικισμού
6	Κυπρίνος	Έβρου	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια ΤΣΦ Κυπρίνου	προ 2002		ενεργό	Εντός κατοικημένης περιοχής
7	Κορδελιό	Θεσ/νίκη	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια ΤΣΦ	προ του 2006		ενεργό	Εντός πόλης
8	Θέρμη	Θεσ/νίκη	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια ΤΣΦ	προ του 2006		ενεργό	Εντός πόλης
9	Τ.Σ.Φ. Αξιούπολης	Ειδομένη Κιλκίς	άτυπο κέντρο κράτησης	αύλιος χώρος κρατητηρίων ΤΣΦ	Ιουλ-05	1000 κρατούμενοι/ 2014	ενεργό	Εντός οικισμού

η τεχνική του δικαϊκού κενού

Φαίνεται ότι, εφόσον τα άτυπα στρατόπεδα είναι περισσότερα από εκείνα που δημιουργήθηκαν και λειτούργησαν βάσει ιδρυτικής πράξης με τυπική νομική ισχύ, ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά των στρατοπέδων κράτησης στην Ελλάδα είναι ο άτυπος χαρακτήρας των περισσότερων από αυτά. Ταυτόχρονα, οι περίοδοι κατά τις οποίες τα άτυπα κέντρα είναι ενεργά ή αναστέλλεται η λειτουργία τους εξαρτώνται από τα δυνατά περάσματα των ελληνικών συνόρων που επιλέγουν οι μεταναστευτικές εισοδοί. Δηλαδή το γεγονός ότι αυτές μεταφέρθηκαν από την περιοχή του Έβρου στα Δωδεκάνησα δεν σημαίνει ότι με την επίδραση διαφόρων παραγόντων (Frontex, «τρύπα στον Φράχτη του Έβρου») δεν θα ξαναμεταφερθούν στον Έβρο με αποτέλεσμα την επαναλειτουργία για παράδειγμα του Τ.Σ.Φ. Φερών³⁵ ως χώρου εγκλεισμού.

Το καθεστώς του άτυπου χαρακτήρα των εν λόγω

χώρων επιβεβαιώνεται στο γεγονός ότι εντός τους επικρατεί ένα καθεστώς απόλυτου δικαϊκού κενού, όπου ο δεσμοφύλακας, ως φορέας των επιταγών της κρατικής εξουσίας, λειτουργεί με απόλυτη αυτονομία, ασκώντας βία που όχι μόνο συντηρεί αλλά και θεσπίζει το δίκαιο της κράτησης. Όπως αναφέρει ο W. Benjamin³⁶ ο θεσμός της αστυνομίας, ως δικαιοπολιτικό φαινόμενο, είναι ο μόνος όπου απαντώνται δύο είδη βίας: βία που συντηρεί αλλά και βία που θεσπίζει δίκαιο.

Ο δεσμοφύλακας ήταν πάντα και συνεχίζει στους χώρους κράτησης να είναι μια αυθαίρετη αρχή που σε συνθήκες φυσικής απόστασης από την κεντρική εξουσία, αλλά σε επάξια προέκταση αυτής, διέπεται από μια άνευ όρων αυτονομία. Η πραγματικότητα των χώρων κράτησης, όντας μακριά από τη δημοσιότητα, η απόλυτη εσωστρέφεια, αποτελεί το κατάλληλο έδαφος για την απόλυτη επιβολή ανθρώπου πάνω σε άνθρωπο.

Το πλήθος των περιστατικών άσκησης σοβαρής σωματικής βίας μαρτυρά ένα καθεστώς ευρείας

διακριτικής ευχέρειας ενεργειών από την πλευρά των φυλάκων στους χώρους κράτησης. Η ανομοιογένεια της λειτουργίας αυτών των χώρων όσον αφορά στη σκληρότητα των απαγορεύσεων, στην ένταση της επιτήρησης, στην άσκηση ή μη επιπλέον σωματικής βίας (πέραν αυτής του σωματικού καταναγκασμού του εγκλεισμού) έγκεινται στις εν γένει «πρωτοβουλίες» των άμεσων διαχειριστών της κράτησης. Οι φύλακες δεν εκτελούν μόνο τις εκ των άνω εκπορευόμενες διαταγές αλλά και αυτό που υπαγορεύει ο ίδιος ο μηχανισμός της κράτησης. Η βία των δεσμοφυλάκων αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση και τεχνική για τη λειτουργία της «μηχανοδομής»³⁷ του εγκλεισμού. Ο Μ. Foucault σημειώνει χαρακτηριστικά ότι *ολόκληρη η λειτουργία* (του εγκλεισμού) *στηρίζεται στην κατάχρηση εξουσίας*³⁸.

Οι «πρωτοβουλίες» επιβολής επιπλέον ποινών και η τιμωρητική εξουσία των φυλάκων πάνω στους κρατούμενους συνιστούν εν τέλει επιπλέον άτυπες αρμοδιότητες του προσωπικού που χειρίζεται την κράτηση. Όταν το υπάρχον δίκαιο δεν νοείται να εμπεριέχει τέτοιου είδους αρμοδιότητες αλλά αυτές είναι κατά τα άλλα απαραίτητες για την υποστήριξη του έργου του εγκλεισμού, οι πράξεις της αστυνομίας έρχονται να συμπληρώσουν αυτό το κενό και να διαμορφώσουν εκείνο το καθεστώς που βρίσκεται πέραν του υφιστάμενου δικαίου· σε αυτή την περίπτωση, την δικαιοπολιτική απογύμνωση των μεταναστών και την αναγωγή τους, ως υποκειμένων, σε πειθήνιους δέκτες κάθε ενδεχόμενης βίας στη μελλοντική παράδοσή τους στο κοινωνικό σώμα. Κατά τον W. Benjamin, *το δίκαιο της αστυνομίας χαράσσει ακριβώς το σημείο εκείνο όπου το κράτος είτε λόγω αδυναμίας είτε λόγω των εμμενών συσχετισμών στο εσωτερικό μιας έννομης τάξης αδυνατεί [...] μέσω αυτής της έννομης τάξης να εγγυηθεί τους εμπειρικούς σκοπούς που επιθυμεί με κάθε τίμημα να επιτύχει*³⁹. Η αστυνομική βία ασκείται συμπληρώνοντας τη λειτουργία του εγκλεισμού, υπερέχοντας του νομικού καθεστώτος των χώρων κράτησης, όταν

και σε όποιο βαθμό αυτό υφίσταται. Σε αυτό το σημείο έγκειται ο ρόλος της αστυνομίας. Κατά τον G. Agamben, *η αστυνομία κινείται πάντοτε σε μια «κατάσταση εξαίρεσης», όπου «η ισχύς των νόμων αναστέλλεται, όπου βία και δίκαιο παύουν να διαφέρουν»*⁴⁰. Το κράτος είναι ο κυρίαρχος που αποφασίζει περί της «κατάστασης εξαίρεσης». Το πεδίο της *εξαίρεσης*, στο οποίο ενεργεί η αστυνομία ως φορέας των επιταγών του κράτους, αποτελεί για το Schmitt *μια ζώνη αποκλεισμένη από το δίκαιο, η οποία διαμορφώνει ένα «χώρο ελεύθερο και δικαιοκώς κενό»*⁴¹. Πέρα όμως από τα παραπάνω και στην κατεύθυνση της ευρύτητας του πεδίου δράσης της αστυνομίας, ο G. Agamben αναγνωρίζει επιπλέον την κομβική σημασία και των λεγόμενων «εξουσιοδοτικών νόμων», η λειτουργία των οποίων είναι να *παραχωρείται στην εκτελεστική εξουσία μια εξαιρετικά ευρεία ρυθμιστική αρμοδιότητα*⁴².

η εγγενής προσωρινότητα του στρατοπέδου

Τα στρατόπεδα κράτησης τοποθετούνται κυρίως στα σημεία που βρίσκονται πιο κοντά στις εισόδους στην επικράτεια, όπως στον Έβρο και στα Δωδεκάνησα, και κοντά στις περιοχές όπου λαμβάνουν χώρα οι εκτεταμένες αστυνομικές επιχειρήσεις προσαγωγής⁴³ μεταναστών χωρίς έγγραφα, δηλαδή κυρίως στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Η οικονομία της τεχνολογίας τους, *το συρματοπλέγμα όπως και οι υπόλοιποι τρόποι περίκλεισης του κέντρου επιτρέπει την εγκατάσταση του σε οποιαδήποτε περιοχή ανάλογα με τους ισχύοντες κοινωνικούς συσχετισμούς*⁴⁴. Τα στρατόπεδα δεν κατασκευάζονται για να διαρκέσουν. Σε καμία περίπτωση δεν τίθεται ζήτημα οικοδόμησης ή θεμελίωσης. Ένα στρατόπεδο, ακόμη και αν είναι τεράστιο, δεν πρέπει να διεισδύσει στη μνήμη ενός τόπου, βρίσκεται εκεί χωρίς να είναι εκεί πραγματικά, η λαθραία ύπαρξή του οφείλεται στο ότι είναι απλώς τοποθετημένο στο έδαφος, σαν μια σκηνή που,

από τη μια μέρα στην άλλη, μπορεί να ξεστηθεί «... είναι μια χαοτική πόλη, ένα είδος πρωτεύουσας που δεν έχει κατασκευαστεί ακόμη, κάτι σαν πρόχειρος και προσωρινός καταυλισμός, με τις βιαστικά και πρόχειρα φυτεμένες συνοικίες και το βουητό της ζωής του.»⁴⁵

Τα στρατόπεδα της ελληνικής επικράτειας διαμορφώνουν ένα δίκτυο διοικητικής κράτησης μεταναστών με διαρκείς μεταγωγές από το ένα στο άλλο, με κομβικά-συγκεντρωτικά στρατόπεδα και δευτερεύοντα. Παρόλο που όλα λειτουργούν ως χώροι πολύμηνου εγκλεισμού, τα προαναχωρησιακά είναι εκείνα που συγκεντρώνουν μεγαλύτερους αριθμούς κρατουμένων για μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα λειτουργώντας ως κόμβοι. Δευτερεύοντες κόμβους, αλλά με μεγάλη σημασία για λόγους καταγραφής και πειθαρχικής γνώσης για την αστυνομία αποτελούν

τα *screening centers* στα οποία πραγματοποιείται η διαδικασία της αναγνώρισης από την οποία τυπικά πρέπει να περάσουν όλοι οι κρατούμενοι. Χαρακτηριστικά πρόσφατα παραδείγματα μαζικών μεταγωγών είναι η μεταφορά στο στρατόπεδο Παρανεστίου Δράμας περίπου 500 κρατουμένων κατά την αναστολή λειτουργίας του στρατοπέδου της Κομοτηνής τον Οκτώβριο του 2014 μέσα σε μια μέρα. Τα δύο αυτά κέντρα είχαν ανοίξει το καλοκαίρι του 2012 ως απόρροια της επιχείρησης “σκούπα Ξένιος Ζεύς”. Άλλα παραδείγματα αποτελούν η επιχείρηση μεταφοράς μεταναστών κρατουμένων το καλοκαίρι του 2014 από τη Λέσβο στο Παρανέστι Δράμας με τη ναύλωση πολεμικών πλοίων και η μεταφορά, τον Δεκέμβρη του 2014, 85 γυναικών κρατουμένων από τη Διεύθυνση Αλλοδαπών στο παλιό κέντρο κράτησης Ελληνικού.

Εικόνες 14-15: μακέτα που βοήθησε στην κατανόηση του δικτύου των στρατοπέδων κράτησης μεταναστών του Έβρου και της Τουρκίας, όπου διακρίνεται η σύνδεση των χώρων και εκατέρωθεν του φυσικού συνόρου του ποταμού Έβρου (χαρτί, πλαστελίνη, μέταλλο, θερμενόμενη σιλικόνη). Απουσία της χάραξης του γεωπολιτικού συνόρου των δύο χωρών, φαίνεται σαν να πρόκειται για την ίδια επικράτεια που οχυρώνει τα φυσικά σύνορά της.

η ανάπτυξη της χωρικής τεχνολογίας

Παρόλο τον άτυπο χαρακτήρα των στρατοπέδων κράτησης, παρατηρούμε -από τις αυτοψίες, την παρακολούθηση των δημοσιευμάτων, των εκθέσεων διεθνών οργανώσεων και κυρίως από τις μαρτυρίες των ίδιων των εγκλείστων- ότι με την πάροδο των ετών συγκροτείται ένα καθεστώς κράτησης ενιαίο ανά τα στρατόπεδα εγκλεισμού της επικράτειας. Οι τυπολογίες των χώρων αλλάζουν, οργανώνονται και μετεξελίσσονται από τη δεκαετία του '90, στα τέλη του 2000 και από το 2012 στη σημερινή κατάσταση των χώρων αυτών. Η συνέχεια της παρατήρησης των τεχνικών εγκλεισμού και η επικαιροποίηση του δικτύου τους στην επικράτεια δίνουν την εικόνα ενός μοντέλου κράτησης που επιχειρείται να διερευνηθεί εδώ. Μία παρουσίαση των διαφορετικών περιόδων που συνάγονται από παλιότερη⁴⁶ και από την τωρινή διερεύνηση είναι απαραίτητη για την ανάγνωση της εν λόγω τεχνολογίας εγκλεισμού.

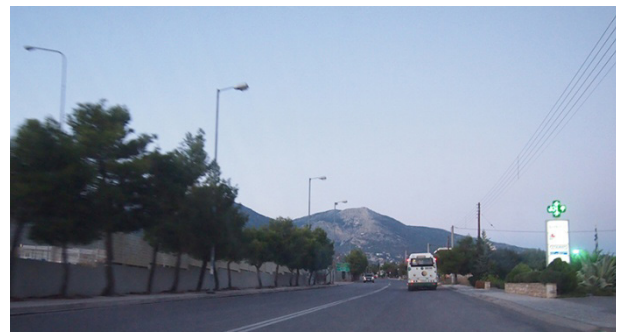
Τα παραδείγματα των πρόχειρων στρατοπέδων κράτησης της δεκαετίας του '90, που διαμορφώνονταν μέσα σε ένα βράδυ στα σύνορα και συνέχιζαν να λειτουργούν για δεκαετίες, σταδιακά εκλείπουν. Από το 2005 κ.έ με το Αλλοδαπών της Π. Ράλλη (τα κρατητήρια του οποίου ουσιαστικά λειτουργούν ως άτυπο στρατόπεδο πολύμηνης κράτησης μεταναστών μέχρι σήμερα) και το Φυλάκιο Έβρου (που τότε ονομάστηκε «Πρότυπο Κέντρο Υποδοχής και Διαμονής Λαθρομεταναστών») άρχισε να διαμορφώνεται μια πιο συγκεντρωτική τάση με βάση την οποία, στο στρατιωτικοαστυνομικό πρότυπο, οι μετανάστες θα κρατούνταν για λίγες μέρες εκεί όπου θα συλλαμβάνονταν και στη συνέχεια θα μεταφέρονταν για την έκτιση της διοικητικής κράτησης σε περισσότερο οργανωμένους χώρους όπως οι προαναφερόμενοι. Προφανώς η παραπάνω επιλογή συνδέεται με τα πρόστιμα από διεθνείς οργανισμούς που επιβάρυναν το ελληνικό κράτος λόγω των ακατάλληλων συνθηκών κράτησης στα

στρατόπεδα⁴⁷. Πρότυπο στρατόπεδο κράτησης της εποχής αποτέλεσε εκείνο της εγκατάστασης containers στο Μερσινίδι Χίου, το οποίο άρχισε να λειτουργεί περίπου την ίδια εποχή με τα προαναφερόμενα μέχρι να αναπαραχθεί στην Αμυγδαλέζα (όπου μέχρι τότε λειτουργούσε άτυπο κέντρο για γυναίκες και ανήλικα στους κοιτώνες της σχολής αστυνομικών) σε πολύ μεγαλύτερη κλίμακα το 2012. Το πιο πρόσφατο παράδειγμα στέγασης στρατοπέδων μεταναστών ακολουθεί τη χρήση των σχολών αστυνομίας με το στρατόπεδο της Κομοτηνής και Ξάνθης ενώ ταυτόχρονα με την Αμυγδαλέζα ιδρύεται το Κ.Κ.Φ.Α. (Κέντρο Κράτησης και Φιλοξενίας) Κορίνθου σε πρώην στρατόπεδο (το οποίο ακολουθεί το Παρναένστι της Δράμας) σε συνθήκες παρόμοιες με τις σχολές αστυνομικών. Η τυπολογία που θα παρουσιαστεί στη συνέχεια εξηγεί τη μορφή των παραπάνω τύπων. Ταυτόχρονα με τα παραπάνω λειτουργούν αδιάκοπα, από τις αρχές του '90 μέχρι σήμερα, τα αστυνομικά κρατητήρια ως άτυπα στρατόπεδα κράτησης.

τεχνολογία εγκλεισμού

η μορφολογία των όψεων: οι τεχνικές της οικονομίας, της διακριτικότητας και των συμβολισμών

Η εξωτερική μορφολογία των κτιρίων ή των εγκαταστάσεων των στρατοπέδων κράτησης

Εικόνα 16: το στρατόπεδο κράτησης της Αμυγδαλέζας από τη δυτική πλευρά, διακρίνεται ο φράχτης της αστυνομικής ακαδημίας.

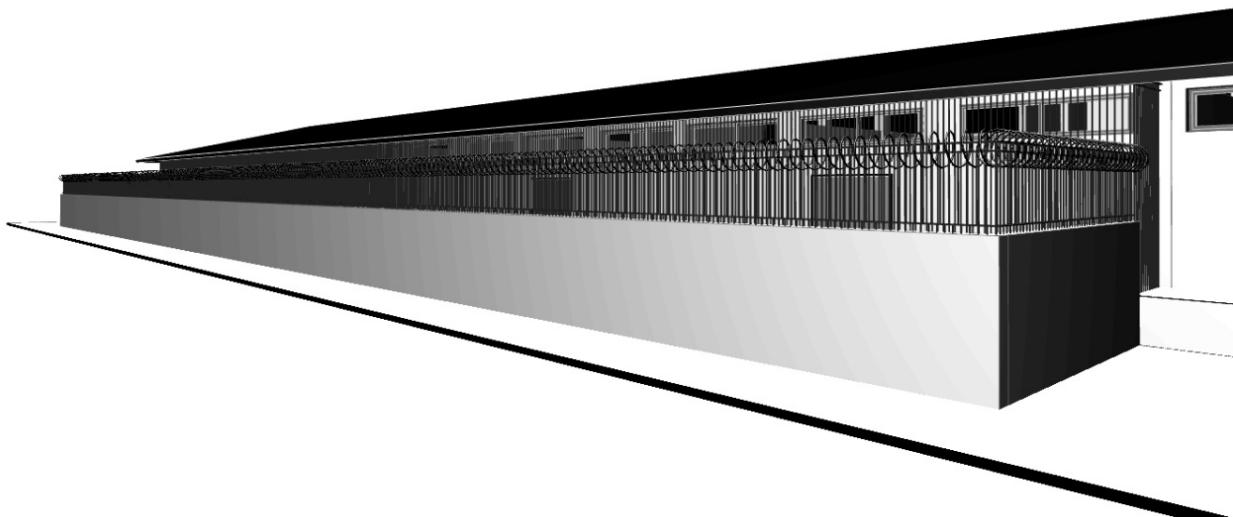
Εικόνες 17-18: το στρατόπεδο κράτησης της Αμυγδαλέζας από τη βόρεια πλευρά και από την ανατολική.

τα καθιστά ελάχιστα ορατά από μακριά⁴⁸ διαμορφώνοντας το δίκτυο των στρατοπέδων διακριτικά προς την κοινωνία.

Το συγκρότημα ή το κτήριο ενός χώρου κράτησης, είτε αυτό της κλίμακας ενός φυλακίου είτε του Αλλοδαπών και της Αμυγδαλέζας, καθιστά όσο το δυνατόν πιο διακριτική την εξουσία παρόλο που εκεί, όπως φαίνεται, ασκείται σε μέγιστο βαθμό. Εξάλλου, όπως παρατηρεί η Angela Davis, τόσο οι στρατιωτικές όσο και οι εγχώριες φυλακές έχουν επιφορτιστεί να κρύβουν την πραγματική φύση της τιμωρίας από όλους, εκτός από τους εκτελεστές και τους αποδέκτες τους⁴⁹. Η εξωτερική όψη του κτηρίου, η ογκομετρική του υπόσταση και η επιβλητικότητά του, το συρματοπλέγμα και οι ψηλοί τοίχοι του αποτελούν μορφές μονότονες, ταυτόχρονα υλικές και συμβολικές. Τα εσωστρεφή και αδιαπέραστα αυτά κελύφη, περικλείουν τη

Εικόνα 19: η όψη του Αλλοδαπών από την Π. Ράλλη

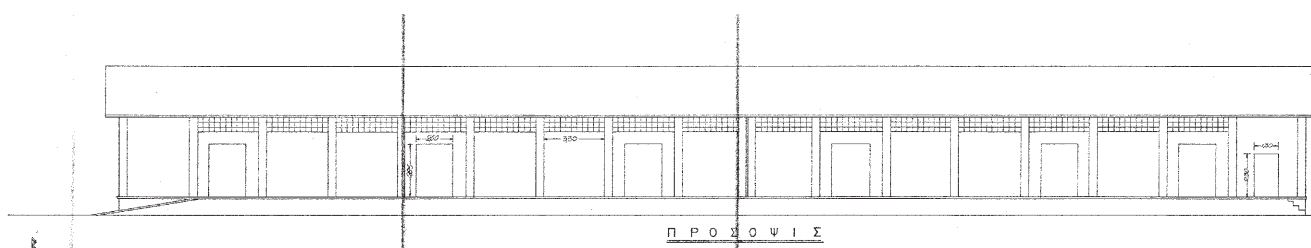
Εικόνα 20: η ρυθμοποιημένη βιομηχανική όψη των σιταποθηκών του Έβρου (πηγή: αυτοψία Βέννας Απρίλιος 2011)

διεργασία του εγκλεισμού ενώ βρίσκονται συχνά στο κέντρο της αστικής ζωής, όπως το Αλλοδαπών στην Π.Ράλλη.

Η αφανής Αμυγδαλέζα βρίσκεται στα όρια της μητρόπολης, σε περιοχή με υπερτοπικές χρήσεις και περιορισμένη τη χρήση της κατοικίας⁵⁰. Από την ανατολική της πλευρά γειτνιάζει με αραιοκατοικημένη περιοχή και από τα δυτικά εφάπτεται με το δρόμο προς την Πάρνηθα. Από τις υπόλοιπες πλευρές δεν υπάρχει περιμετρικός δρόμος και ο διερχόμενος από τη λεωφόρο Θρακομακεδόνων αντιλαμβάνεται μόνο το φράχτη και τα φυλάκια της Σχολής Αστυνομικών. Από τη μια από τις εισόδους της Σχολής γίνεται η είσοδος των κρατουμένων και των επισκεπτών του στρατοπέδου. Την ώρα του επισκεπτηρίου ή της μεταγωγής υπεισέρχεται η μοναδική πιθανότητα να αντιληφθεί κανείς την ύπαρξη μεταναστών στον εν λόγω χώρο. Μετά την είσοδο, το βαν

της αστυνομίας μεταφέρει τους κρατουμένους ή τους επισκέπτες του κέντρου στην είσοδο της περίφραξής του. Το βαν είναι περικλειστο, χωρίς παράθυρα, εκτός από μια περιοχή 30 επί 15 εκ στο ένα πλάι του που έχει διάτρητη λαμαρίνα. Από εκεί είναι σχεδόν αδύνατο να προσανατολιστεί κανείς και να καταλάβει τη διαδρομή. Μόλις οι πόρτες του βαν ανοίγουν, το σοκ του στρατοπέδου κράτησης παρουσιάζεται με μια σειρά συρματοπλεγμάτων και πίσω από αυτά containers και υπαίθριος χώρος αποτελούν το περιβάλλον των μεταναστών που εκείνη την ώρα προαυλίζονται. Το πλάνο της πόλης εναλλάσσεται βίαια με αυτό του στρατοπέδου κάνοντας τον επισκέπτη να αναρωτηθεί ποιο αποτελεί νησίδα του άλλου.

Το μεγάλης κλίμακας κτήριο του Τμήματος Αλλοδαπών στην Π. Ράλλη αποτελεί και αυτό λειτουργική δομή και θεσμό της περιφέρειας της επικράτειας μέσα στο κέντρο του ιστού της

Εικόνα 21: αντίστοιχη όψη σιταποθήκης 1500 τόνων χωρίς τον εξωτερικό τοίχο και τα κάγκελα (πηγή: τεχνική υπηρεσία ΚΥΔΕΠ Ορεστιάδας)

Εικόνες 22-23: σιταποθήκες Φερρών και Βρυσικών.

Εικόνες 24,25: σιταποθήκη Βέννας και Πέπλου

μητρόπολης. Βρίσκεται σε υποχώρηση σε σχέση με το δρόμο και ένας φράχτης καθιστά τη θέασή του δύσκολη από την προσκείμενη λεωφόρο. Τα κελιά δεν έχουν άμεση επαφή με τον εξωτερικό τοίχο του κτηρίου. Ένας περιφερειακός διάδρομος-φίλτρο, πλάτους σχεδόν δύο μέτρων, «μονώνει» το εν λόγω κέλυφος μεταφέροντας την εικόνα της κράτησης ένα επίπεδο μέσα από την όψη. Οι διερχόμενοι δε βλέπουν ποτέ τα κελιά, ούτε οι κρατούμενοι βλέπουν έξω εκτός από την ώρα του προαυλισμού. Τα κρεμασμένα ρούχα στα παράθυρα του κτηρίου αποτελούν το μόνο σημάδι ύπαρξης κρατουμένων εντός του κτηρίου.

Στα αντίστοιχα κτήρια των συνόρων ή περιοχών εκτός πόλεων, οι όγκοι τους δίνουν την αίσθηση

μικρότερης κλίμακας, η εξωτερική εικόνα δεν μαρτυρά τη λειτουργία του κτηρίου. Οι πρώην σιταποθήκες στη Βέννα, στον Πέπλο και σε άλλα οκτώ τουλάχιστον κτίρια τέτοιας προηγούμενης χρήσης που λειτούργησαν στο παρελθόν ως στρατόπεδα κράτησης φαίνεται να μην έχασαν την «αξία χρήσης» τους στοιβάζοντας άτομα που θα παρέμεναν εκεί μέχρι την εισαγωγή τους στην εγχώρια παραγωγή ή την εξαγωγή τους στη χώρα προέλευσης. Από τα παράθυρα που βρίσκονται σε ύψος σχεδόν τεσσάρων μέτρων ήταν αδύνατο να διακρίνει κανείς την ύπαρξη ανθρώπων στο εσωτερικό τους. Για την περιοχή του Έβρου τα κτίρια αυτά είναι ταυτισμένα με τη χρήση της σιταποθήκης εδώ και δεκαετίες.

Εικόνες 26, 27: στρατιωτικό κτίσμα και σιταποθήκη στο Ελαφοχώρι.

Τα περισσότερα κατασκευάστηκαν τις δεκαετίες '60 και '70⁵¹ κι έτσι αποτελούν μια μορφολογική μίξη της παράδοσης των βιομηχανικών και των στρατιωτικών κτιρίων εκείνης της εποχής. Χαρακτηριστικά φαίνονται στις παρακάτω εικόνες ένα στρατιωτικό κτίσμα δίπλα ακριβώς στο στρατόπεδο κράτησης Ελαφοχωρίου και το ίδιο το στρατόπεδο (σιταποθήκη Ελαφοχωρίου), όπου τα ρυθμικά επαναλαμβανόμενα κουφώματα που οργανώνουν τις όψεις αποτελούν τα κυρίαρχα στοιχεία και των δύο. Το πέτρινο στρατιωτικό κτίσμα είναι προφανώς παλαιότερη κατασκευή από το κτίριο της σιταποθήκης, με σκελετό από οπλισμένο σκυρόδεμα και πλήρωση δρομικής οπτοπλινθοδομής, το οποίο όμως ακολουθεί μορφολογικά την πειθαρχία του πρώτου.

Το παράδειγμα της μιλιταριστικής οικονομίας ακολουθείται στα κτίρια των αποθηκών σε μια εποχή όπου η οικοδομική επάνδρωση των δύο παραπάνω χρήσεων γίνεται από τη χούντα και

τη δημοκρατία με μορφολογικά κοινό τρόπο. Το στρατόπεδο κράτησης Ελαφοχωρίου λειτούργησε από προ του 2002 έως λίγο πριν το 2011 έχοντας γραμμένο στους τοίχους του *ΖΗΤΩ Η 21^Η ΑΠΡΙΛΙΟΥ* που φαίνεται να έχουν γράψει οι χρήστες της σιταποθήκης.

Τα παραπάνω κτίσματα παρουσιάζουν μορφολογική ομοιότητα με άλλα, διαφορετικών χρήσεων στον Έβρο, στα οποία έχει επανειλημμένως εξαγγελθεί η στέγαση κέντρου κράτησης μεταναστών⁵², όπως στο πρώην στρατόπεδο Καρωτής Διδυμοτείχου, καθιστώντας τα εν ενεργεία κέντρα όχι εξαίρεση αλλά επεισόδιο στο συνοριακό περιβάλλον.

Στα στρατόπεδα κράτησης που στεγάζονται σε πρώην στρατώνες η θέαση του εγκλεισμού είναι επίσης αδύνατη. Στην Κόρινθο και στις σχολές αστυνομικών που λειτουργούν ως στρατόπεδα κράτησης ο εγκλεισμός είναι και πάλι μια αφανής χρήση στην όψη.

Εικόνα 28: Στη σιταποθήκη Ελαφοχωρίου Έβρου διακρίνει κανείς χειροποίητη επιγραφή με το σύνθημα: *ΖΗΤΩ Η 21^Η ΑΠΡΙΛΙΟΥ, ΕΘΝΙΚΗ ΑΝΑΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ, ΕΙΡΗΝΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ, ΖΗΤΩ Η ΕΘΝΙΚΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ* (φωτογραφίες αυτοψίας 2011)

Εικόνα 29: στρατόπεδο Φυλλιρίδη στην Καρωτή Διδυμοτείχου

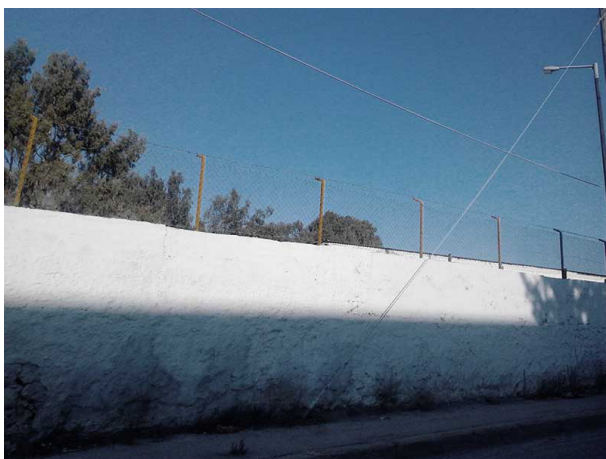
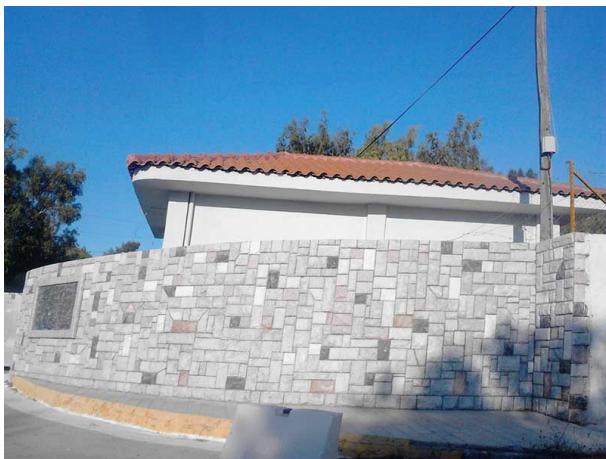
Εξαίρεση αποτελεί το στρατόπεδο του Παρανεστίου Ξάνθης το οποίο, όντας εντός του οικισμού, έχει άμεση επαφή με τις γειτονικές λειτουργίες. Δίπλα του, και σε ψηλότερη στάθμη από αυτό, βρίσκεται ξενώνας του οποίου η εκτόνωση έχει θέα απευθείας εντός του στρατοπέδου, δίνοντας την «ευκαιρία» στους ταξιδιώτες να παρακολουθήσουν τον προαυλισμό των κρατουμένων.

η τεχνική του περικλειστού

Οι τύποι που εξάγονται από τα ενεργά κέντρα, από το 2000 κ.έ. βάσει της μορφολογίας του κτιρίου είναι οι εξής: μεγάλης κλίμακας νέο κτίριο διοικητικής κράτησης, εγκατάσταση από containers (διαδεδομένος) ή σκηνές, νέο κτίριο, επανάχρηση (πρώην σιταποθήκης ΚΥΔΕΠ), επανάχρηση-προσθήκη και επέκταση (βιοτεχνίας ή σχολείου), στρατόπεδα, αστυνομικές ακαδημίες, πολυώροφα αστικά κτίρια και κρατητήρια (Α.Τ., Γεν. Αστυνομικών Διευθύνσεων, Τμημάτων Συνοριακής φύλαξης, αεροδρομίων και λιμενικού – ο πιο διαδεδομένος τύπος). Η τυπολογία αυτή προκύπτει με κριτήριο τη διαρρύθμιση του εσωτερικού του στρατοπέδου, δηλαδή από την είσοδο και τις σχετικές θέσεις κελιών, χώρων αστυνομικής χρήσης και προαυλισμού (όταν αυτός υπάρχει).

Από την τυπολογία αυτή εξάγεται η συγκρότηση

του περικλειστού χώρου με πολλαπλά μέσα. Η περίφραξη συμπληρώνεται από την τοποθέτηση των χώρων αστυνομικής χρήσης δίπλα (α1, α4, γ) ή εκατέρωθεν (α2, α3, β) της εισόδου στο κτίριο ή το κτιριακό συγκρότημα. Η πρόσβαση στο χώρο γίνεται είτε με την είσοδο απ' ευθείας στο κέλυφος του χώρου εγκλεισμού είτε μέσω υπαίθριου (β και γ) ή ημιυπαίθριου χώρου (περικλειστος από κάγκελα διαμήκης χώρος αποθηκών-α4). Στην περίπτωση της εγκατάστασης από containers (β) και κυρίως στο παράδειγμα της Αμυγδαλέζας, μεταξύ της εισόδου στο στρατόπεδο κράτησης και του χώρου εγκλεισμού, μεσολαβεί μια δαιδαλώδης διαδρομή που απομακρύνει την περιοχή κράτησης των μεταναστών από το κοινωνικό περιβάλλον. Σε αυτό συμβάλλουν υλικά διαδοχικές περιφράξεις που χωρίζουν μέσω επιπλέον συρματοπλεγμάτων την εγκατάσταση σε συστοιχίες από containers και το σύνολο αυτών από το γύρω κτιριακό συγκρότημα που περιλαμβάνει τη σχολή αστυνομικών και την κράτηση ανηλίκων. Η απόσταση της εισόδου στο κτίριο ή την εγκατάσταση του εγκλεισμού, ως τεχνική περίφραξης και απομάκρυνσης από το κοινωνικό περιβάλλον, συναντάται και στον τύπο των σχολών αστυνομίας και στρατοπέδων (γ). Στις περιπτώσεις αυτές άλλο ένα -ακούσιο όμως- μέσο περίφραξης αποτελεί η παρεμβολή της –ενεργής σε όλα τα παραδείγματα- αστυνομικής ακαδημίας. Ένα σύνολο από κτίρια υπηρεσιών, κοιτώνων, βοηθητικών χώρων κλπ της σχολής, που άλλοτε περιβάλλει από τις τρεις πλευρές της την περιοχή της κράτησης άλλοτε από τη μια, διαμορφώνουν μια ζώνη περίφραξης της κράτησης που είτε προλαμβάνει το ενδεχόμενο απόδρασης είτε εγγυάται την απομόνωση της κράτησης από το κοινωνικό περιβάλλον.

Εικόνες 30, 31: Στρατόπεδο κράτησης Κορίνθου (αυτοψία 2013)

ο πειθαρχικός χώρος

Η «οικονομία»⁵³ και η «απλή και οικονομική γεωμετρία»⁵⁴ του εσωτερικού των χώρων κράτησης, που αποτελούν στοιχεία που ο Φουκώ παρατηρεί στη δομή των φυλακών, επαληθεύονται με ακρίβεια στα παραπάνω παραδείγματα. Η κάτοψη συγκροτείται με όρους εργαλειακού ορθολογισμού ακολουθώντας πάντα ένα σταθερό κάναβο (π.χ. στην Βέννα κελί: 3,60μ, κτίριο: 11,00μ) και διαμορφώνοντας ένα καρτεσιανό σύστημα όπου οι άξονες είναι η δομή και η συνάρτηση είναι η διαρρύθμιση του εσωτερικού των κελιών.

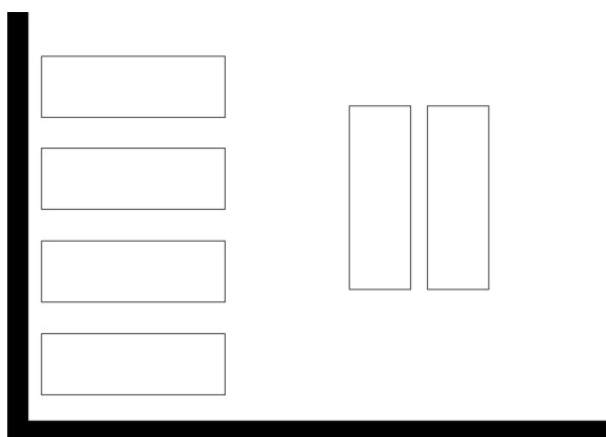
Πράγματι στην τυπολογία βάσει της μορφολογίας του χώρου παρατηρούμε σε κάθε περίπτωση τη σειραϊκή οργάνωση των κελιών και την παράταξη των ατόμων σε ομάδες μέσα στο χώρο.

Σύμφωνα με την υπεύθυνη για το σχεδιασμό του κτιρίου του Αλλοδαπών, αρχιτέκτονα της ΚΕΔ⁵⁵, ο παραδειγματισμός από στρατιωτικά κτίρια, οδηγεί στο ηθελημένο «γκρουπάρισμα» -όπως χαρακτηριστικά λέει- των κρατουμένων, δηλαδή την κατανομή των κελιών ανά φύλακα για λόγους ασφάλειας και οργάνωσης όχι μόνο του χώρου αλλά και του χρόνου του κέντρου. Με βάση αυτήν την ομαδοποίηση πραγματοποιείται και ο εκ περιτροπής προαυλισμός των κρατουμένων.

Στην τυπολογία που εξάγεται από τη λειτουργία του χώρου ως χώρου εγκλεισμού φαίνεται ένα σύνολο τεχνικών που εκούσια ή ακούσια συστρατεύονται με γνώμονα την επιτήρηση. Η θέση των χώρων αστυνομικής χρήσης είναι τέτοια που διευκολύνει την επιτήρηση των κρατουμένων χωρίς την ανάγκη μετακίνησης των φυλάκων (τύπος α, και εν μέρει τύπος β). Στις περιπτώσεις των τύπων γ και ε είναι δυνατή η επιτήρηση των κρατουμένων χωρίς την κίνηση των φυλάκων κατά τη διάρκεια του προαυλισμού. Κατά τα άλλα, οι δυνατότητες κίνησης των αστυνομικών καθιστούν κάθε χώρο του στρατοπέδου κράτησης επιβλέψιμο. Στις περιπτώσεις των τύπων α, β, γ και ζ η στοιχειώδης γραμμική κίνηση του φύλακα κατά μήκος των διαδρόμων καθιστά δυνατή την εποπτεία του εσωτερικού του κελιού λόγω του διαφανούς ορίου μεταξύ διαδρόμου και του εσωτερικού του. Στο στρατόπεδο κράτησης Ασπροπύργου το εσωτερικό των κελιών είναι πλήρως επιβλέψιμο από κάθε σημείο του ορόφου λόγω της μη ύπαρξης συμπαγών ορίων. Οι συστοιχίες κιγκλιδωμάτων καθιστούν ορατή κάθε στιγμή της κράτησης.

Στους τύπους α1 και ε, λόγω της κλίμακας των χώρων, έχει προβλεφθεί η δυνατότητα πανοπτικής επιτήρησης του υπαίθριου χώρου. Είτε στο Φυλάκιο Έβρου είτε στην Αμυγδαλέζα, η δυνατότητα εποπτείας του προαυλισμού φαίνεται απαραίτητη λόγω του μεγάλου αριθμού κρατουμένων. Στο Φυλάκιο παρατηρούμε ότι κάποια σημεία επιβλέπονται από δύο ή τρία

φυλάκια τα οποία τοποθετούνται εκατέρωθεν της εξωτερικής περιφράξης του στρατοπέδου κράτησης. Πιθανότατα το εξωτερικό να είναι απαραίτητο σε περιπτώσεις προσπάθειας απόδρασης. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα φυλάκια είναι ψηλότερα από το επίπεδο του εξωτερικού χώρου καθιστώντας την επιτήρηση δυνατή σε μεγαλύτερο εύρος. Στο Αλλοδαπών, ο προαυλισμός του δευτέρου ορόφου (που άρχισε να χρησιμοποιείται τα τελευταία χρόνια) περιστοιχίζεται –σε υψηλότερο επίπεδο- από τους τοίχους με τα ανοίγματα του εξωτερικού διαδρόμου του τρίτου ορόφου. Από το διάδρομο αυτό είναι δυνατή η παρατήρηση του προαυλισμού των κρατουμένων του κάτω ορόφου και από ψηλότερο σημείο. Στη Βέννα, η οικονομία του εγκλεισμού λειτουργεί με αντιστρόφως ανάλογο τρόπο. Λόγω του μικρότερου αριθμού των κρατουμένων και της εκ περιτροπής χρήσης του «αύλιου» χώρου, ο εξωτερικός διάδρομος, ο οποίος λειτουργούσε ως χώρος κίνησης των κρατουμένων κατά το διάστημα του προαυλισμού, είναι περικλειστος από κάγκελα τα οποία φτάνουν στη στέγη του κτιρίου, με αποτέλεσμα τη μείωση της χρησιμότητας της επίβλεψης από φύλακες αφού οι κρατούμενοι βρίσκονται και κατά τον προαυλισμό τους εντός ενός κλουβιού.

Εικόνα 32: ο καρτεσιανός χώρος του κελιού, χώρος κατανομής ατομικότητας. Τα διατεταγμένα έπιπλα οργανώνουν ως πετάσματα τον ενιαίο και ομοιογενή χώρο.

Εικόνα 33: η επιτήρηση από τα αστυνομικά φυλάκια στην Αμυγδαλέζα.

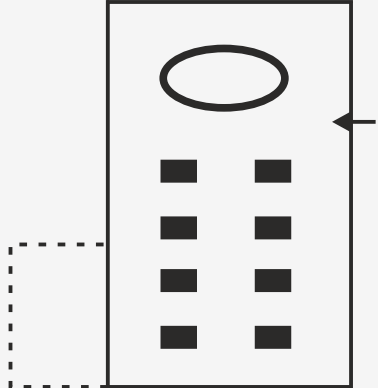
Στο εσωτερικό των κτιρίων του Φυλακίου και του Αλλοδαπών είναι τοποθετημένες κάμερες οι οποίες λειτουργούν συνεχώς δίνοντας τη δυνατότητα στους φύλακες να έχουν συνεχή από απόσταση γνώση κάθε σημείου του εσωτερικού. Κατά την αυτοψία του 2011 διαπιστώθηκε ότι το εύρος λήψης των καμερών που είναι τοποθετημένες στο διάδρομο μεταξύ των κελιών δίνει την εικόνα και του εσωτερικού των θαλάμων⁵⁷, καταγράφοντας κάθε στιγμή της ζωής των κρατουμένων, εξαλείφοντας κάθε πιθανότητας προσωπικού χώρου και χρόνου, καταδικάζοντάς τους σε μια συνεχή ορατότητα, επιβεβαιώνοντας τη βιοπολιτική συνθήκη του στρατοπέδου. Στο Αλλοδαπών, διαδοχικές πόρτες φράσσουν την κίνηση κατά μήκος των διαδρόμων απομονώνοντας τις πτέρυγες και οργανώνοντας την προσβασιμότητα σε ζώνες. Αυτές είναι εξοπλισμένες με όργανα που δίνουν την πληροφορία σε έναν κεντρικό δέκτη, ενημερώνοντας αν είναι ανοιχτές ή κλειστές. Ο κεντρικός δέκτης είναι μια ψηφιακή κάτοψη με φωτεινές ενδείξεις από τις κάμερες, τις πόρτες και άλλες πληροφορίες που ελέγχονται από τον υπεύθυνο της κράτησης. Το Αλλοδαπών θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως στρατόπεδο κράτησης *υψίστης ασφαλείας*. Σύμφωνα με τον O. Razac ο χώρος διασπάται και επανασυντίθεται *οργανωμένος ως χώρος επιτήρησης και ιεραρχίας σηματοδοτώντας το πέρασμα από μια παθητική οπτική σε μια ενεργό οπτική*⁵⁸.

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών

τυπολογία βάσει μορφολογίας κτιρίου ή εγκατάστασης

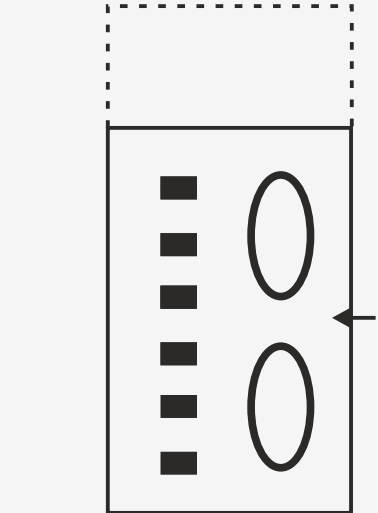
είσοδος - χωροθέτηση κελιών - χώρων αστυνομίας - προαυλισμού

ΤΥΠΟΣ α₁

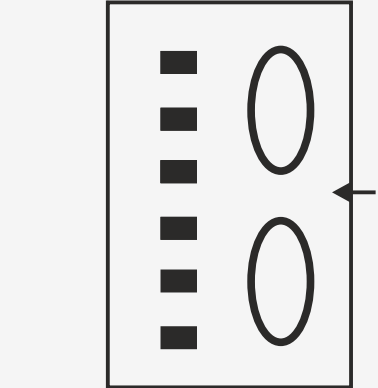
νέο κτίριο
κέντρο κράτησης Ελληνικού

ΤΥΠΟΣ α₂

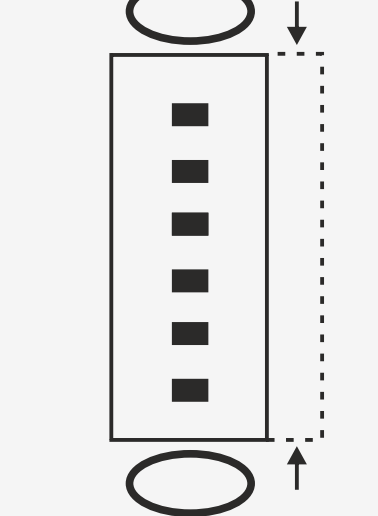
επανάχρηση-προσθήκη επέκταση
κέντρο κράτησης Φυλακίου Έβρου

ΤΥΠΟΣ α₃

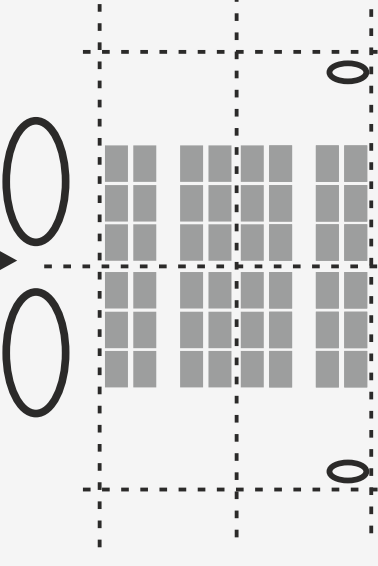
κρατητήρια
Α.Τ. Δραπέτσώνας

ΤΥΠΟΣ α₄

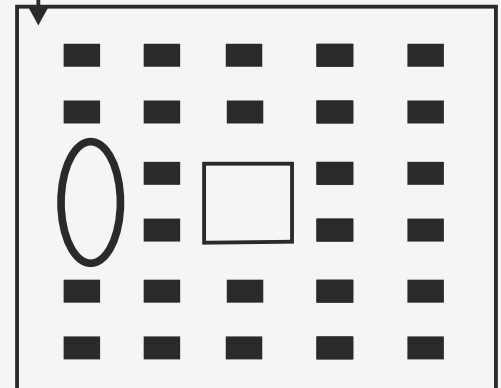
επανάχρηση αποθηκών ΚΥΔΕΠ
κέντρο κράτησης Βέννας Ροδόπης

ΤΥΠΟΣ β

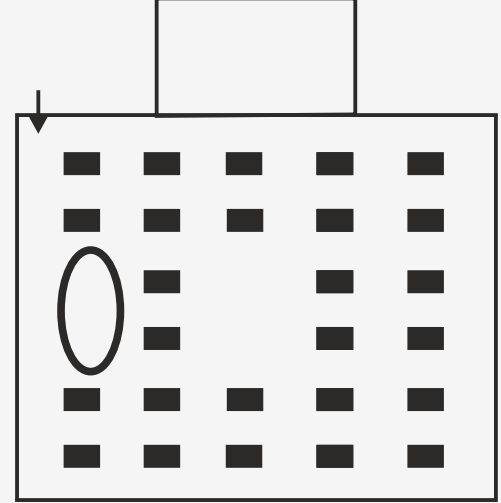
εγκατάσταση containers
κέντρο κράτησης Αμυγδαλέζας

ΤΥΠΟΣ α₅

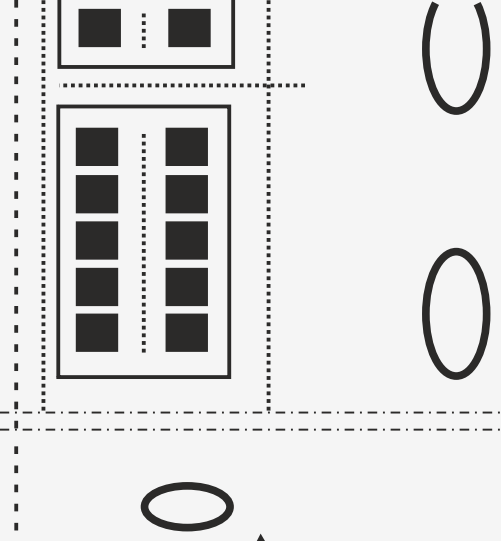
νέο κτίριο μεγάλης κλίμακας
Τμήμα Αλλοδαπών

ΤΥΠΟΣ α₆

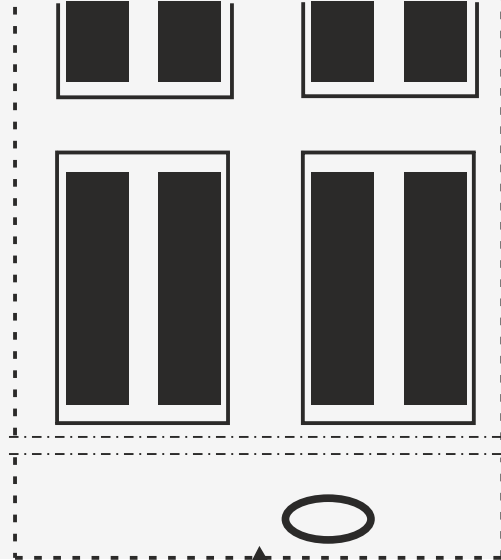
Τμήμα Αλλοδαπών

ΤΥΠΟΣ γ₁

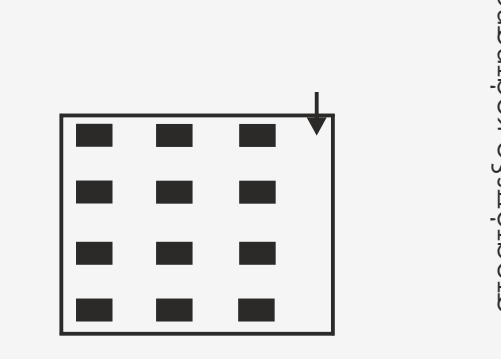
Σχολές Αστυνομικών
στρατόπεδα κράτησης Κομοτηνής και Ξάνθης

ΤΥΠΟΣ γ₂

στρατόπεδα
κέντρο κράτησης Κορινθίου και Παρανεστίου

ΤΥΠΟΣ γ

στρατόπεδο κράτησης Τμήματος Ασπιροτύργου (πολυώροφο κτίριο)

υπόμνημα

■

κελί

■

container

—

όριο κτιρίου

...

περίφραξη-χώρος προαυλισμού

↑

είσοδος κέντρου

○

χώρος φυλάκων

υπάρχουν και οι περιπτώσεις ανάμιξης τύπων, όπως στην περίπτωση του Φυλακίου Έβρου (επανάχρηση κτιρίου βιοτεχνίας, προσθήκη και επέκταση με τον τύπο της εγκατάστασης containers και σκηνών) ή του Παρανεστίου Δράμας (μονώροφα και διώροφα κτίριασχολές Αστυνομικών και containers). Η Αμυγδαλέζα δεν θεωρείται μικτός τύπος παρόλη τη χρήση containers (ενήλικοι και ανήλικοι) γιατί οι δύο τύποι είναι σε απόσταση μεταξύ τους και δεν συγκροτούν μαζί τον τύπο της κράτησης και η χρήση των κτιρίων είναι περιορισμένη.

ΤΟ ΚΕΛΙ

Η λογική της σειραϊκής κατανομής κυριαρχεί σε κάθε κλίμακα οργάνωσης του χώρου. Εκτός από τα κτίρια, τις πτέρυγες και τα containers στο εσωτερικό των θαλάμων, η -σε σειρά- διάταξη των κρεβατιών υποχρεώνει τα σώματα σε μια ορθολογική κατανομή παράθεσης και ομοιογένειας υπακούοντας, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, στη διαπίστωση του M. Foucault, για την *τέχνη της κατανομής*, είτε αυτή εκδηλώνεται με τη δικτύωση, είτε με την περίφραξη είτε με την εντόπιση και τη δικτύωση, είτε με τον κανόνα των λειτουργικών θέσεων, είτε με τη θέση σε σειρά⁵⁹.

Ταυτόχρονα η στενότητα τείνει να προκαθορίσει με ακρίβεια τις κινήσεις και τις πράξεις των κρατούμενων. Σε ακόμη πιο δυσμενείς περιπτώσεις, όπως στην επανάχρηση αποθηκών και στο Φυλάκιο Έβρου, οι διαστάσεις των οργανωμένων

Εικόνα 34: ο αύλιος χώρος-κλουβί του Πέπλου, πανομοιότυπος με αυτόν της Βέννα που δεν επιτρεπόταν να φωτογραφηθεί⁵⁶

κελιών υποχρεώνουν στην τοποθέτηση κρεβατιών στο κέντρο του χώρου. Η απώλεια ιδιωτικότητας εντείνεται ακόμη περισσότερο καθιστώντας κάθε κρατούμενο των περιμετρικών κρεβατιών φυσικό επόπτη εκείνων που βρίσκονται στο κέντρο. Τεχνική που σταδιακά εγκαταλείπεται αλλά αποτελούσε το κυρίαρχο παράδειγμα για δύο δεκαετίες και εφαρμόζεται ακόμα στο Αλλοδαπών είναι τα πακτωμένα στο δάπεδο χτιστά κρεβάτια. Συμβολίζουν την καθήλωση του εγκλεισμού στα στρατόπεδα κράτησης και συμβάλλουν πρακτικά σε αυτή αποκλείοντας κάθε παρέμβαση του κρατούμενου (σε αντίθεση βλ. τη επόμενη εικόνα όπου τα χτιστά κρεβάτια στην Βέννα δεν είναι σταθερά και οι κρατούμενοι τα μετατοπίζουν και τα στρέφουν για να διαμορφώσουν αποθηκευτικό χώρο στο κέντρο του κελιού, ή μπορούν ακόμα και να τους βάλουν φωτιά ως ένδειξη διαμαρτυρίας ή σε περίπτωση εξέγερσης) στο χώρο αποτελώντας ένα ακόμη *εργαλείο χωρικής εγγραφής των σχέσεων εξουσίας*⁶⁰. Στην καθήλωση του στρατοπέδου συμβάλλει αισθητά το περιοδικό φαινόμενο του συνωστισμού. Ιδιαίτερα στο παρελθόν, τους θερινούς μήνες, στα ακριτικά στρατόπεδα κράτησης όπως η Παγανή και τα ΤΣΦ του Έβρου οι κρατούμενοι ήταν μόνιμα υπεράριθμοι, ξεπερνώντας το 30% πλέον της χωρητικότητάς τους.

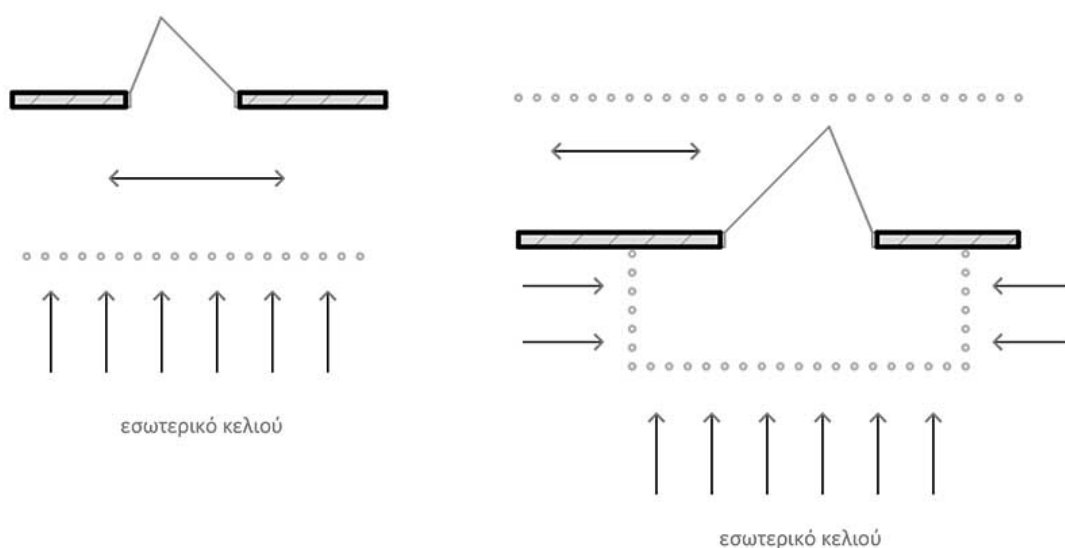

Εικόνα 35: παράδειγμα οικειοποίησης του χώρου από κρατούμενους που έστρεψαν τα κρεβάτια, καταργώντας τις κεντρικές θέσεις κρεβατιών, δημιουργώντας χώρο αποθήκευσης στο κέντρο⁶¹

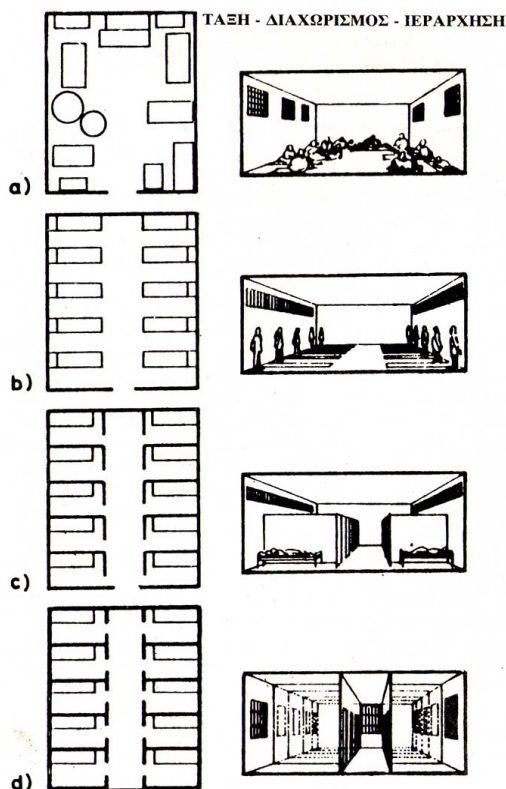
Στο Αλλοδαπών και στη Βέννα η είσοδος στο κελί πραγματοποιείται μέσω ενός ενδιάμεσου χώρου με δύο πόρτες κατά μήκος της κίνησης, διαστάσεων ανάλογων με το μέγεθος του κελιού⁶². Πριν την είσοδο στο χώρο αυτό ο φύλακας κλείνει πίσω του την πρώτη πόρτα εισόδου και ανοίγει τη δεύτερη. Η συγκεκριμένη τεχνική ασφάλειας είναι χαρακτηριστική των φυλακών. Ταυτόχρονα αυξάνει την περιοχή στην οποία ο φύλακας έχει τη δυνατότητα να «επικοινωνήσει» με τους κρατούμενους. Έτσι, όταν οι κρατούμενοι στοιβάζονται γύρω από τα κάγκελα αυτού του ενδιάμεσου χώρου εισόδου στη Βέννα, είναι δυνατό για το φύλακα να κοιτάξει πίσω τους το εσωτερικό του κελιού πιο εύκολα από την περίπτωση όπου αυτό το όριο θα ήταν ευθύγραμμο. Επίσης στη Βέννα, η τεχνική αυτή δίνει τη δυνατότητα οπτικής επαφής με όλο το εσωτερικό του κελιού, κάτι που δεν θα ήταν δυνατό αν παρέμενε ως περιοχή εισόδου μόνο η πόρτα του κελύφους της αποθήκης. Στο Φυλάκιο⁶³ για παράδειγμα, αυτός ο ενδιάμεσος χώρος δεν είναι απαραίτητος (βλ. το αριστερό παράδειγμα της παρακάτω εικόνας), αφού το όριο του κελιού δεν ταυτίζεται με το όριο του κτιρίου (συμπαγής εξωτερικός τοίχος) αλλά βρίσκεται εντός του με ένα διαφανές επίπεδο από κάγκελα μεταξύ διαδρόμου

και εσωτερικού του κελιού. Στη δε Αμυγδαλέζα⁶⁴ υπάρχει περιορισμένη δυνατότητα εποπτείας του εσωτερικού του container από τα παράθυρα των κελιών και από το τζάμι της πόρτας.

Στην ίδια τυπολογία παρατηρούμε ότι στο Φυλάκιο Έβρου και στο Τμήμα Αλλοδαπών της Π. Ράλλη οι τουαλέτες και οι χώροι προσωπικής υγιεινής βρίσκονται εκτός του χώρου του κελιού. Αυτό καθιστά τους χώρους αυτούς ακόμη πιο επιβλέψιμους. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Ταξίαρχος Ορεστιάδας, στην προσπάθειά του να περιγράψει τον ιδανικό χώρο εγκλεισμού μεταναστών, βάσει της εμπειρίας του, αναφέρει ότι η ύπαρξη κλειστών, μη επιβλεπόμενων χώρων εντός του κελιού, όπως οι τουαλέτες, δυσκολεύει την εποπτεία των κρατουμένων και ότι θα έπρεπε, με κάποιον τρόπο να αποφεύγεται να βρίσκονται οι τουαλέτες εντός των κελιών, έτσι ώστε και η πρόσβαση σε αυτές να είναι ελεγχόμενη. Πράγματι, στο Φυλάκιο Κυπρίνου, στα κέντρα κράτησης σε σιταποθήκες (εκτός της Βέννας) που δεν λειτουργούν πλέον και στα Α.Τ. και τις Γ.Α.Δ. η πρόσβαση στους χώρους υγιεινής και στις τουαλέτες είναι ελεγχόμενη δηλαδή καθίσταται δυνατή μόνο μετά από αίτημα του κρατουμένου και στις ώρες προαυλισμού γιατί βρίσκεται εκτός των κελιών. Δεν ισχύει το ίδιο στα κτίρια των σχολών της αστυνομίας και στα

Εικόνα 36: όριο κελιού – κτιρίου

Εικόνα 37: εξελικτική τυπολογία του H.J. Graul για τη δομή των φυλακών⁶⁶

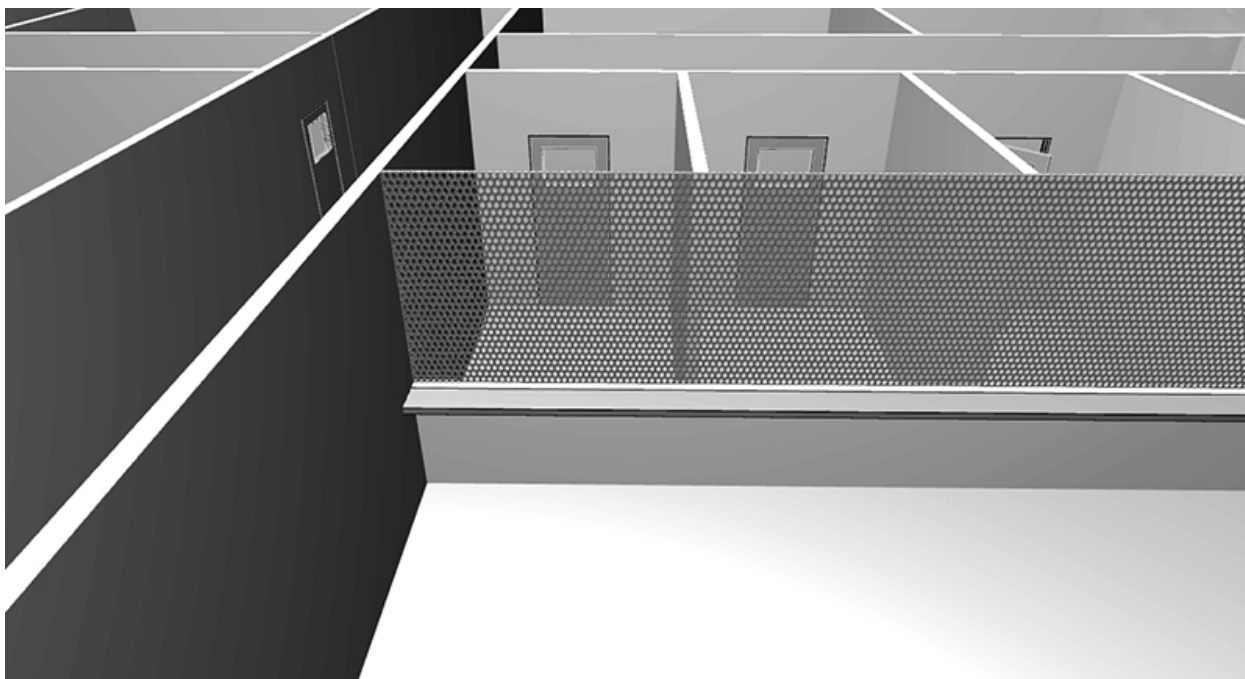
στρατόπεδα όπου οι πόρτες των κελιών-θαλάμων είναι ανοιχτές και η πρόσβαση στους χώρους υγιεινής είναι ελεύθερη παρά το γεγονός ότι είναι εκτός του κελιού. Αυτό οφείλεται στο ότι έχουν σχεδιαστεί με γνώμονα τη χρήση τους ως εστίες και όχι ως χώροι εγκλεισμού.

Στους τύπους των κελιών διακρίνονται ατομικά κελιά (τύπος α) των οποίων η χρήση δεν είναι σαφής. Η πιθανότητα της απομόνωσης για λόγους συνετισμού ή καραντίνας είναι πρόδηλη. Ταυτόχρονα κατά την αυτοψία στο Αλλοδαπών τον Απρίλιο του 2011 έγινε αισθητή η παρουσία μικρού αριθμού ατόμων σε κάποιο χώρο του υπογείου, ενώ το κέντρο δεν ήταν υπερσυνωστισμένο εκείνη την περίοδο. Η ενεργοποίηση της μεθόδου της καραντίνας είτε για υγειονομικούς είτε για ηθικής φύσης λόγους θυμίζει το παράδειγμα των λοιμοκαθαρτηρίων και αποκρυσταλλώνει στο χώρο τη βιοπολιτική διαχείριση του στρατοπέδου.

το στρατόπεδο φυλακή⁶⁵

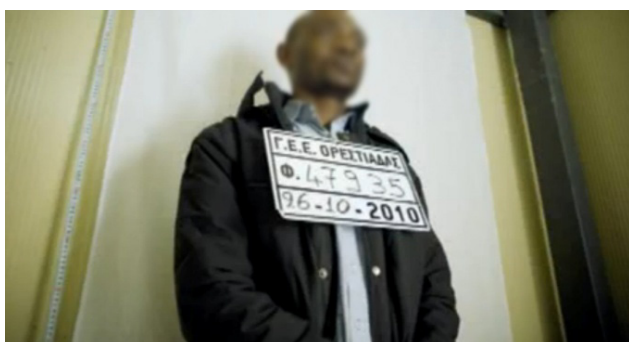
Η διπλή είσοδος στο κελί, μέσω ενδιάμεσου χώρου, όπως στη Βέννα και στο Αλλοδαπών, αποτελεί στοιχείο κοινό με τους χώρους των σωφρονιστικών ιδρυμάτων. Εκτός από τη σειραϊκή παράθεση, την κατανομή των σωμάτων στο χώρο με όρους ιεραρχίας, καθήλωσης και εξουσίας (βλ. εικόνα 23), ο εντοπισμός κοινών στοιχείων με τις φυλακές υπεισέρχεται και στον υλικό διαχωρισμό των κρατούμενων από την κοινωνία με κάθε μέσο.

Σύμφωνα με δικηγόρο που έχει επισκεφθεί με την επαγγελματική του ιδιότητα και τους δύο τύπους χώρων εγκλεισμού (στρατόπεδα κράτησης και φυλακές), στον Κορυδαλλό ο δικηγόρος βλέπει τον κρατούμενο χωρίς την παρεμβολή εμποδίου ενώ σε άλλα σωφρονιστικά ιδρύματα της χώρας με την παρεμβολή επιφάνειας μεταξύ τους. Στο δε Αλλοδαπών, η επίσκεψη από δικηγόρο γίνεται μέσω ημιδιαπερατής επιφάνειας (διάτρητη λαμαρίνα) που επιτρέπει την ακουστική επαφή αλλά όχι τη σωματική επαφή, ανταλλαγή εγγράφων και αντικειμένων κλπ. Όπως στην περίπτωση των ποινικών κρατούμενων, οι μετανάστες των στρατοπέδων κράτησης καταγράφονται, εντοπίζεται η προέλευσή τους και σημειώνεται κάθε στοιχείο σχετικό με τη σύλληψή τους. Εκτός από τη διάκριση στους δικαιούχους ασύλου και μη, στα screening centers της Ελλάδας, ο σκοπός της καταγραφής είναι να διαπιστωθεί αν ο μετανάστης έχει συλληφθεί προηγουμένως σε άλλη χώρα της Ε.Ε. ώστε να επιστραφεί σε αυτήν σύμφωνα με τη Συνθήκη Δουβλίνου II ή για να εξακριβωθεί αν βρίσκεται στον Εθνικό Κατάλογο Ανεπιθύμητων Αλλοδαπών (ΕΚΑΝΑ) και τον Κατάλογο Πληροφοριών Σένγκεν (S.I.S.). Κατά την είσοδό τους στα στρατόπεδα κράτησης, οι φύλακες τους τυπώνουν αριθμούς με λευκό χρώμα στο χέρι, τους μετράνε το ύψος και τους βγάζουν φωτογραφίες προφίλ, ανφάς ώστε να καταγράψουν όλα τους τα εξωτερικά χαρακτηριστικά όπως γίνεται και στις

Εικόνα 38: ο χώρος του επισκεπτηρίου στο Αλλοδαπών. Πηγή: αποτύπωση από αυτοψία 2011

ποινικές διαδικασίες. Η στατιστική καταγραφή αποτελεί θεμελιακό εργαλείο της πειθαρχικής εξουσίας στον πληθυσμιακό έλεγχο και κυρίως στην περίπτωση της ανεξέλεγκτης μετακίνησης ανθρώπων· σύμφωνα με την «κυβερνητική θεωρία» του Μ. Foucault, αποσκοπούν στη διακυβέρνηση των πληθυσμών με το να τους καθιστούν διαχειρίσιμους⁶⁷.

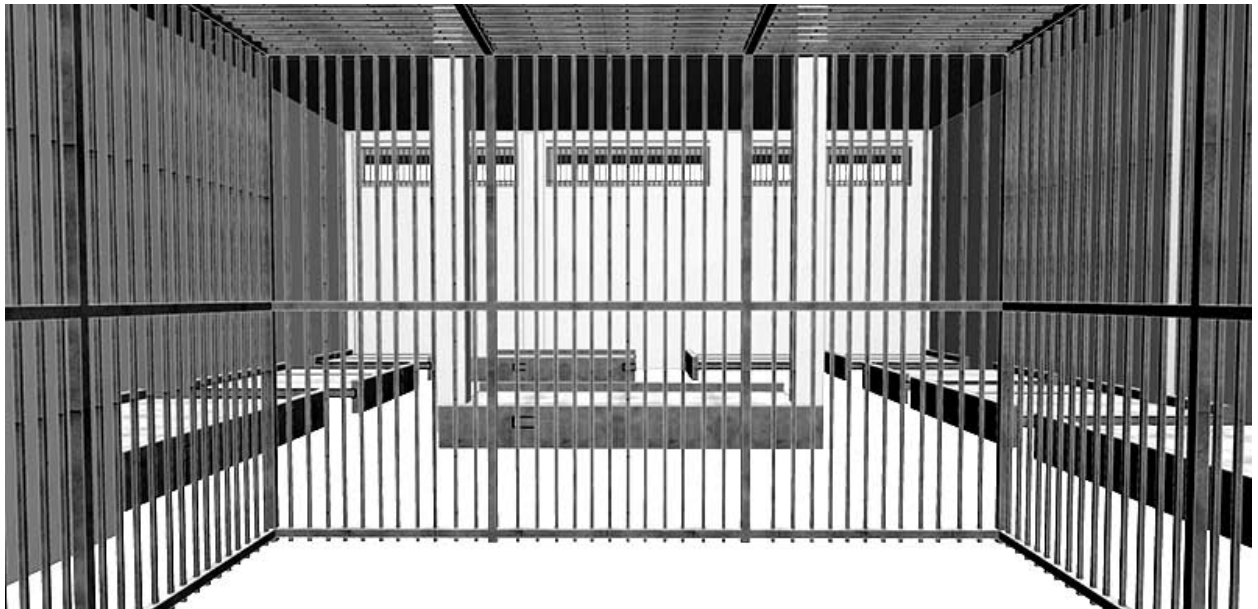
Εικόνες 39, 40: καταγραφή μετανάστη στο Φυλάκιο Έβρου, πηγή: protagon.gr, *Τα μυστικά του Έβρου*, 21/11/2010, όπου ο Σ. Θεοδωράκης αναφέρεται στα κέντρα φιλοξενίας, όπως ο ίδιος τα ονομάζει.

η επιτελεστική υλικότητα της φυλακής

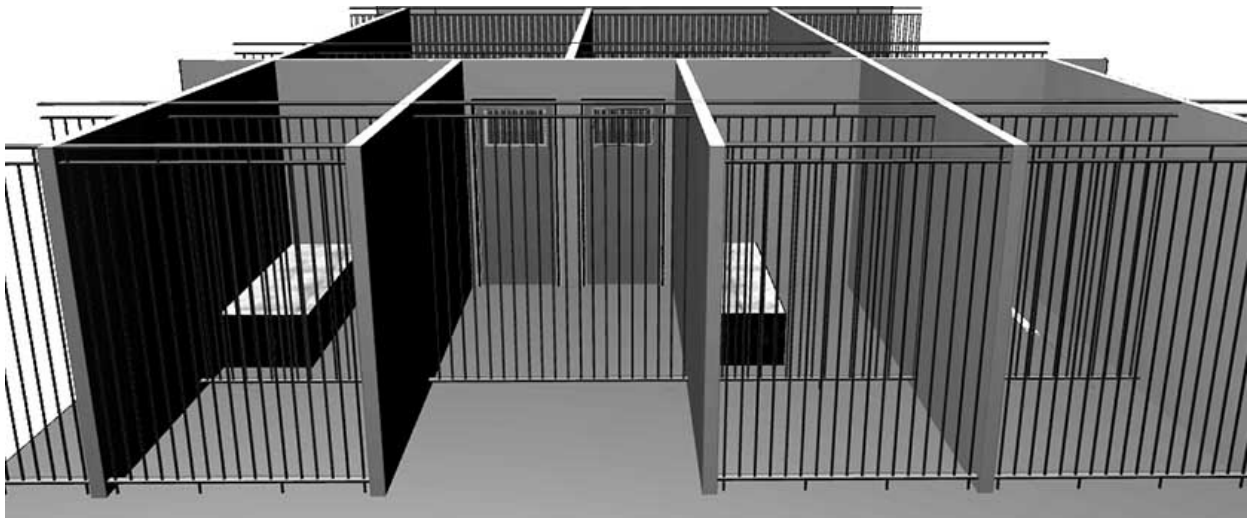
Όπως μας πληροφορεί η αρχιτέκτονας της ΚΕΔ, υπεύθυνη για το σχεδιασμό του Αλλοδαπών της Π. Ράλλη⁶⁸, στα στρατόπεδα κράτησης που σχεδιάζονται για να λειτουργήσουν ως κρατητήρια (και δεν αποτελούν επανάχρηση κτιρίων άλλης λειτουργίας) δίνεται ιδιαίτερο ενδιαφέρον στα υλικά και στον τρόπο εφαρμογής τους. Στο Αλλοδαπών δεν υπάρχουν πουθενά εμφανή τούβλα γιατί σε περίπτωση εξέγερσης μπορούν να αποσπαστούν και να χρησιμοποιηθούν σαν όπλα. Για τον ίδιο λόγο δεν εφαρμόζονται στις επιφάνειες πλακάκια. Τοποθετούνται τούρκικες τουαλέτες με

Εικόνα 41: το εσωτερικό του στρατοπέδου κράτησης των Βρυσιών Έβρου όπου τα κάγκελα είναι τοποθετημένα εσωτερικά. Ο ίδιο ισχύει στο Αλλοδαπών της Π.Ράλλη.

Εικόνα 42: ο ενδυάμεσος χώρος εισόδου στη Βέννα

Εικόνα 43: ο ενδυάμεσος χώρος εισόδου στο κελί στο Αλλοδαπών (παρατηρείται κυρίως στα κελιά ενός ατόμου)

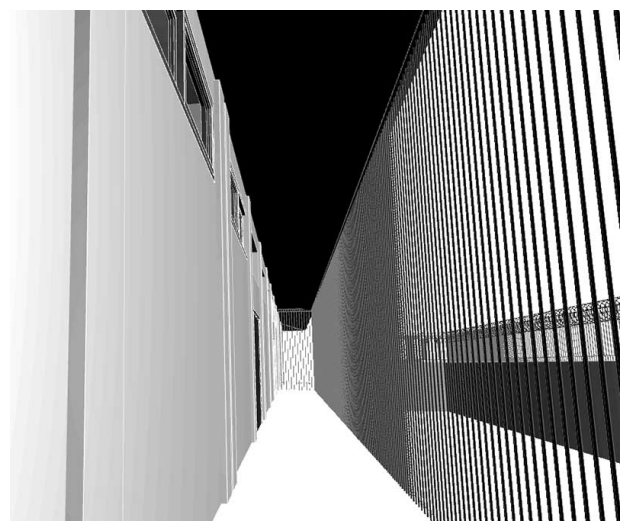
καζανάκια με εντοιχισμένα μπεκ (με εξαίρεση την Αμυγδαλέζα που είχε κατασκευαστεί για πρόχειρα καταλύματα στους ολυμπιακούς του 2004), γιατί τα είδη υγιεινής μπορούν επίσης να αποσπαστούν. Επίσης, η τσιμεντοκονία στους τοίχους είναι ενισχυμένη, σαν gunite για τη μη απόσπασή τμήματός της και τη χρήση της εναντίον των φυλάκων. Η παροχή ρεύματος είναι 12volt για να αποφευχθεί, όπως λένε, ο αυτοτραυματισμός από ηλεκτροπληξία. Τα κουφώματα δεν τοποθετούνται σε τοίχους που βλέπουν σε δημόσιους χώρους για να μην τραυματιστεί περαστικός σε περίπτωση που οι κρατούμενοι τα σπάσουν και τα τζάμια τους είναι πάντοτε οπλισμένα, αδιαφανή και ανακλινόμενα. Κιγκλιδώματα τοποθετούνται εσωτερικά των τζαμιών για τη μη απόσπαση και χρήση των τελευταίων ως αιχμηρών αντικειμένων.

Θυμίζουμε ότι μεταξύ επισκέπτη και κρατουμένου χρησιμοποιείται ημιδιαπερατή λαμαρίνα, ενώ μεταξύ κρατουμένου και φύλακα υπάρχουν κάγκελα ανοίγματος 12-15εκ. Επιπλέον, η ύπαρξη καμερών σε πολλά σημεία του χώρου του Αλλοδαπών, του Μυρσινιδίου Χίου και του Φυλακίου, οι σκοπιές και τα φυλάκια γύρω από το χώρο σε Φυλάκιο, Ελληνικό, Αμυγδαλέζα, ο προαυλισμός όπως και η πρόσβαση στο εντευκτήριο σε συγκεκριμένες ώρες, το αυστηρό πρόγραμμα, η κλίμακα κάποιων χώρων όπως της Αμυγδαλέζας, της Ξάνθης, της Δράμας και του Αλλοδαπών και η ψηλή περίφραξη (στην Αμυγδαλέζα 4,5μ-5,00μ) μαρτυρούν χώρους που προσομοιάζουν στην οργάνωση και τη δομή της φυλακής. Τέλος, στα κρατητήρια του Α.Τ. Μενιδίου που χρησιμοποιούνται ως χώροι κράτησης η είσοδος στα κελιά γίνεται μετά από πορεία σε μακρύ διάδρομο. Προϋποθέτει την πρόσβαση σε έναν ενδιάμεσο χώρο (μεταξύ κελιού και διαδρόμου) μέσω ενός ανοιγόμενου τμήματος των κάγκελων. Στη συνέχεια αυτό κλείνει και ανοίγουν τα κάγκελα που έχουν άμεση πλέον επαφή με το εσωτερικό του κελιού. Υπάρχει δηλαδή η παραμονή εγκλείστου και φύλακα, για δευτερόλεπτα, σε έναν ενδιάμεσο χώρο αμνηχανίας, μεταξύ κελιού

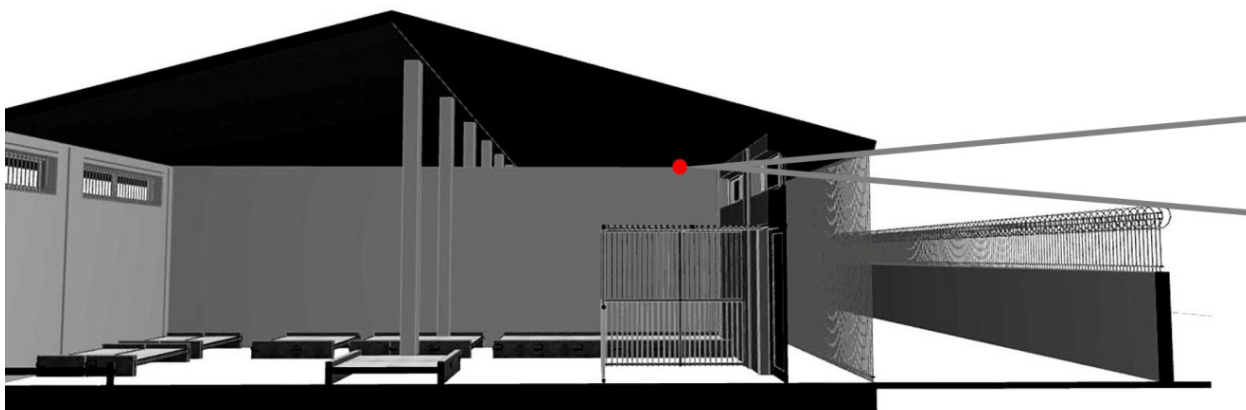
και διαδρόμου, μεταξύ εξαναγκασμένης κίνησης και καταναγκαστικής στασιμότητας ακριβώς όπως και στη Βέννα και το Αλλοδαπών. Κατάσταση και μορφή που συναντάται σε πολλές φυλακές (βλ. παράρτημα προδιαγραφών: κρατητήρια, τεχνική περιγραφή του Υπ Δημόσιας Τάξης)

η σημειακή παρέμβαση

Ακόμη όμως και σε εκείνα τα στρατόπεδα που αποτελούν επαναχρήσεις κτιρίων άλλων λειτουργιών πραγματοποιούνται σημειακές επεμβάσεις προκειμένου ο χώρος να συμβάλει στην αποτροπή εξέγερσης και απόδρασης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Παγανή Λέσβου, όπου πριν καν τοποθετηθούν τουαλέτες εντός του χώρου του παλιού κτεο και χωρίς καμία άλλη παρέμβαση ώστε ο χώρος να καταστεί στοιχειωδώς βιώσιμος, προηγήθηκε η πρόληψη με την τοποθέτηση καγκέλων στα παράθυρα. Να υπενθυμίσουμε επίσης τη στέγαση του στρατοπέδου κράτησης σε παρελθοντικό χρόνο στις πρώην φυλακές Μυτιλήνης⁶⁹. Φαίνεται πως η τεχνολογία της ασφάλειας μεταφέρεται ενίοτε αυτούσια από τις φυλακές στα στρατόπεδα κράτησης, χωρίς όμως αυτή η μεταφορά να φέρει

Εικόνα 44: ο ημιυπαίθριος διάδρομος-κλουβί που λειτουργούσε ως προαυλισμός στο στρατόπεδο κράτησης της Βέννας.

Εικόνα 45: τομή στρατοπέδου κράτησης Βέννας: ο κρατούμενος μπορεί να δει το εξωτερικό του κελιού μόνο σκαρφαλώνοντας πάνω στο κλουβί της εισόδου, κάτι που οι κρατούμενοι συνήθιζαν να κάνουν.

και τα αντίστοιχα, τυπικά έστω, δικαιώματα των φυλακισμένων. Τα κτήρια των φυλακών, κτήρια περιφραγμένης, περίπλοκης και ιεραρχημένης αρχιτεκτονικής, ενταγμένης στο σώμα του κρατικού μηχανισμού επί αιώνες, αποτελούν προϊόντα πολύχρονης μελέτης στην υπηρεσία της κολαστικής εξουσίας. Οι σύγχρονοι χώροι διοικητικής κράτησης μεταναστών φαίνεται πως, σε ένα βαθμό, μιμούνται την τεχνολογία της φυλακής, δίνουν όμως παράλληλα την εντύπωση πως κάποιες καθοριστικές κινήσεις, στοιχειώδεις παρεμβάσεις που περιγράφηκαν παραπάνω, πάνω σε κτίσματα που δεν κατασκευάστηκαν

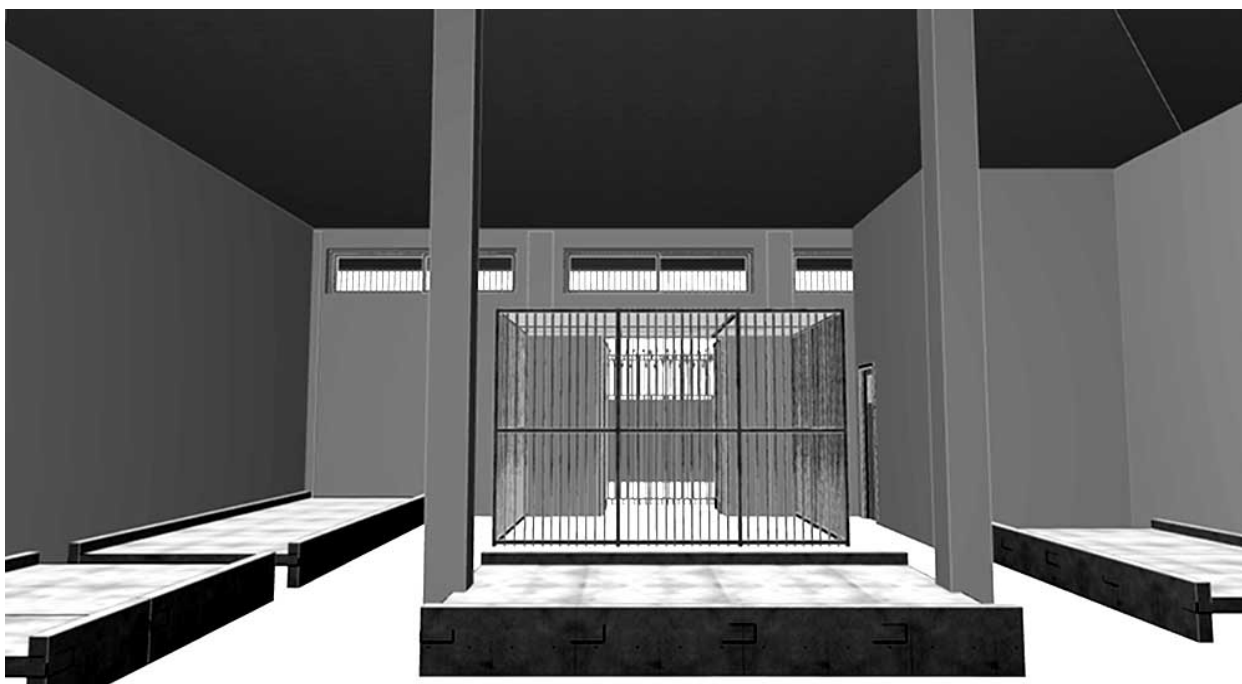
για να παραλάβουν τη λειτουργία της κράτησης, δείχνουν πως αντλούν τεχνικές από άλλα ιστορικά παραδείγματα κράτησης, για την οργάνωση ενός ιδιότυπου εγκλεισμού.

η τεχνική των επιτελεστικών ορίων

Στους εν λόγω χώρους το όριο αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο συγκρότησης της λειτουργίας του εγκλεισμού. Τα στρατόπεδα αποτελούν εγκαταστάσεις όπου η διαδοχή συμπαγών και ημιδιαπερατών ορίων είναι εκείνη που διαρθρώνει τη δομή του εγκλεισμού. Τα βασικά στοιχεία είναι ο τυφλός τοίχος (από πέτρα, οπτοπλινθοδομή, λαμαρίνα με μόνωση πολυουρεθάνης) ή ο τοίχος με ανοίγματα (συνήθως σε ψηλή θέση), συνοδευόμενοι πάντοτε από μονά ή διπλά κάγκελα και την περίφραξη από χτιστό τοίχο 2 έως 3μ πάνω στον οποίο εγκιβωτίζονται τα κάγκελα ή/και το συρματοπλέγμα. Ενίοτε το συρματοπλέγμα ή τα κάγκελα συναντώνται χωρίς την ύπαρξη τοίχου. Τα παραπάνω όρια χρησιμοποιούνται συνδυαστικά ταυτόχρονα με την περικλειστή διάταξη του χώρου και άλλα αφανή όρια που αναλύονται αλλού. Σε προηγούμενο κεφάλαιο εξετάσθηκε η πρόσληψη του στρατοπέδου από τον διερχόμενο. Εδώ εξετάζεται η συνθήκη του εγκλεισμού και η σχέση

Εικόνα 46: Οι κρατούμενοι στη Βέννα σκαρφαλωμένοι στο κλουβί της εισόδου, γεγονός που τους επέτρεπε να δουν έξω και να φανούν οι ίδιοι.

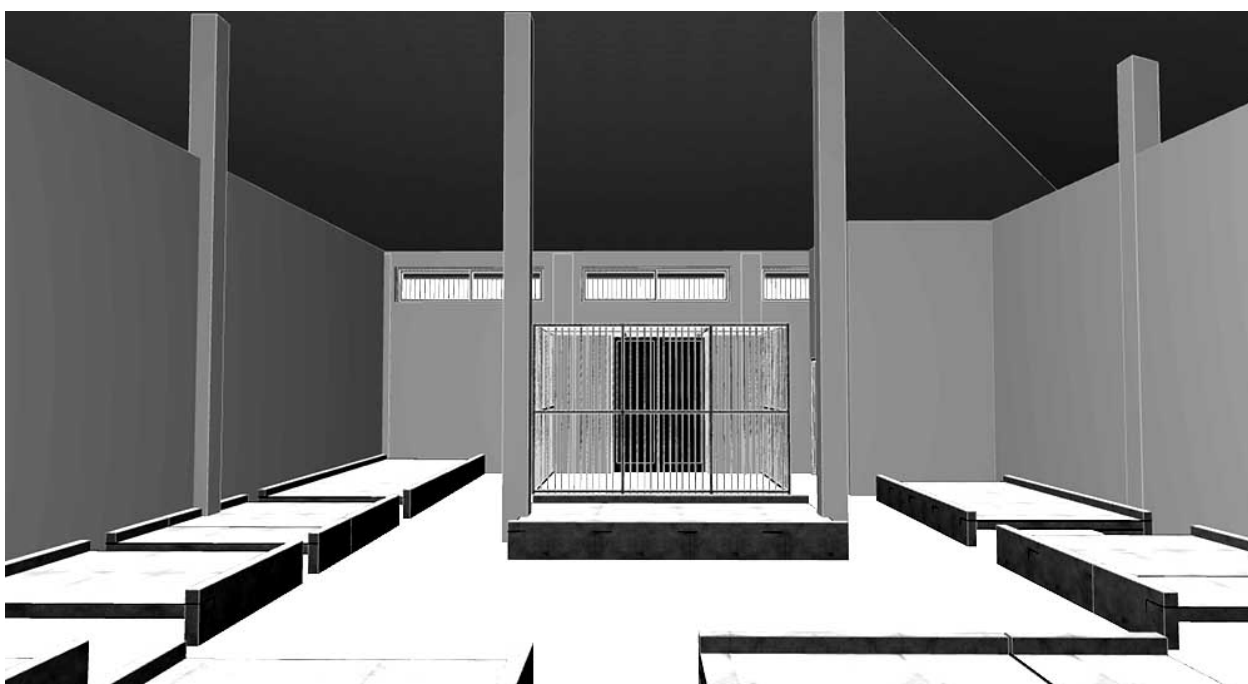

Εικόνα 47: Η εικόνα που αντικρίζει ο έγκλειστος με ανοιχτή πόρτα

του εσωτερικού με το εξωτερικό περιβάλλον.

Στο παράδειγμα της Βέννας, η διαδοχή των ορίων περιλαμβάνει τα εξής στοιχεία: τον εξωτερικό τοίχο με τα κουφώματα που βρίσκονται σε ύψος 3,5μ και αποτελούνται από οριζόντια σιδερένια παράθυρα και δύο σειρές καγκέλων⁷⁰ τα κάγκελα που περιφράσσουν τον προαυλισμό, τα οποία

φτάνουν το ύψος της στέγης δημιουργώντας έναν ημιυπαίθριο διάδρομο-κλουβί (βλ. εικόνα 44), και στη συνέχεια τον τοίχο ύψους 2μ πάνω στον οποίο βρίσκονται κάγκελα και σπειροειδές συρματόπλεγμα στο υψηλότερο σημείο τους. Η είσοδος στο κέλυφος της κράτησης είναι μια μεγάλη σιδερένια πόρτα, διαστάσεων 2,85μ

Εικόνα 48: Η εικόνα που αντικρίζει ο έγκλειστος με κλειστή πόρτα

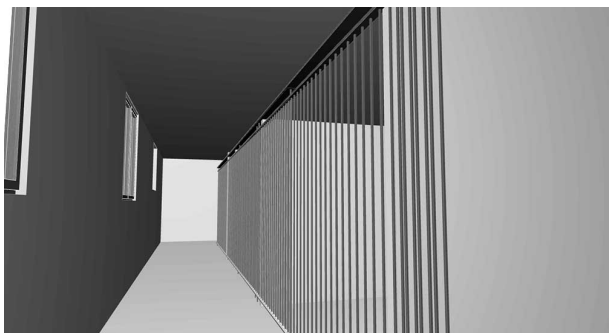
Εικόνα 49: Η σιταποθήκη του Πέπλου, στην οποία δεν υπάρχει ηλεκτρική εγκατάσταση για τεχνητό φως, ο φωτισμός που φαίνεται στην εικόνα υπάρχει λόγω της μισάνοιχτης πόρτας πίσω από τη λήψη. Για το μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της κράτησης η πόρτα παρέμενε κλειστή.

ύψος και 2,00μ πλάτος (η ίδια πόρτα υπάρχει και στο πίσω μέρος αλλά δεν ανοίγει ποτέ), η οποία είναι σχεδόν πάντα ανοιχτή γιατί μέσα από αυτήν υπάρχει το κλουβί του χώρου εισόδου.⁴²

Όταν αυτή η πόρτα κλείνει, είναι αδύνατη η από

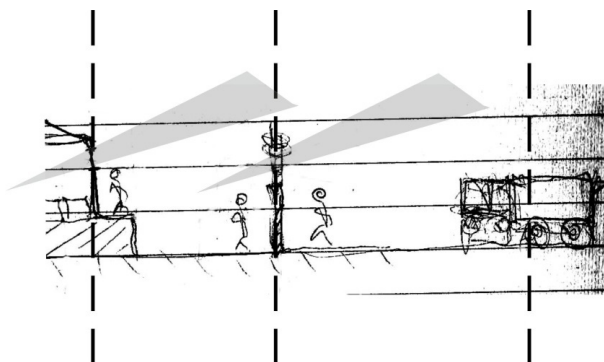

Εικόνα 50: Η εικόνα από το κελί του Αλλοδαπών προς τον εξωτερικό διάδρομο

Εικόνα 51: ο περιμετρικός διάδρομος του Αλλοδαπών, Π. Ράλλη

τους έγκλειστους εποπτεία του εξωτερικού χώρου από τα παράθυρα. Για το λόγο αυτό χρησιμοποιούν διάφορα μέσα για να ανέβουν στο ύψος των παραθύρων και να κοιτάζουν έξω. Όταν η πόρτα είναι ανοιχτή, ο έγκλειστος αντικρίζει τα κάγκελα του κλουβιού της εισόδου, πίσω από τα οποία είναι τα κάγκελα του προαυλισμού και πίσω από αυτά ο τοίχος 2μ με τα κάγκελα και τα συρματοπλέγματα

Εικόνα 52: στοιχεία που συμμετέχουν στην παράταξη ορίων στα στρατόπεδα κράτησης του Έβρου

πάνω σε αυτόν. Από το εσωτερικό του κέντρου δεν υπάρχει κανένας τρόπος να αντικρίσει κανείς το εξωτερικό περιβάλλον χωρίς την παρεμβολή καγκέλων⁷¹.

Επίσης, με το κλείσιμο της πόρτας το εσωτερικό του

Εικόνες 53, 54: τα κατασκευασμένα φορτηγά στο Φυλάκιο και στο Ισαάκιο συμπληρώνουν τη λειτουργία του φράχτη των στρατοπέδων.

κελίου είναι εντελώς σκοτεινό γιατί τα παράθυρα της αποθήκης, όντας περίπου 1,5μ μέσα από την άκρη της στέγης δεν αφήνουν το φυσικό φως να εισέλθει στο χώρο.

Εξάλλου ο ήλιος μάλλον δεν είναι απαραίτητος για την αποθήκευση σιτηρών. Στις εγκαταλελειμμένες αποθήκες, όπου ήταν εφικτό να επισκεφτούμε το εσωτερικό του χώρου, δεν υπήρχε ηλεκτρολογική εγκατάσταση, ούτε φαινόταν να έχει αφαιρεθεί μετά τη διακοπή της λειτουργίας του χώρου.

Στο Αλλοδαπών της Π. Ράλλη, τα περιμετρικά κελιά έχουν φυσικό φως γιατί φωτίζονται, μέσω του διαφανούς ορίου του κελίου και του περιμετρικού διαδρόμου, από τα παράθυρα του κτιριακού κελύφους. Τα εσωτερικά παράθυρα φωτίζονται κατά ανάλογο τρόπο από το εσωτερικό αίθριο του κτιρίου. Η εικόνα του εξωτερικού περιβάλλοντος διαμεσολαβείται από μια σειρά επιπέδων από κάγκελα, από το κελί προς το κέλυφος του κτιρίου.

Σε άλλα στρατόπεδα κράτησης του Έβρου, όπως στον Πέπλο, στα Βρυσικά και στο Φυλάκιο, ο φράχτης αποτελείται μόνο από συρματοπλέγμα, ενώ περιμετρικά του κέντρου είναι σταθμευμένα μόνιμα τα φορτηγά που κατασχέθηκαν γιατί μετέφεραν μετανάστες στο εσωτερικό της χώρας. Έτσι, το διαφανές όριο του συρματοπλέγματος το διαδέχεται ένα πλήρες όριο, αυτό των φορτηγών. *Ενώ το συρματοπλέγμα είναι πιο διακριτικό σε σχέση με το φράχτη, δεν θέλει να αποτρέψει την εποπτεία πέραν του ορίου που σχηματίζει, μια λεπτή γιρλάντα που ίπταται αιχμηρή, καθορίζοντας τον περιβάλλοντα χώρο των κέντρων κράτησης, [θ] ανατηφόρα, [έ]τοιμη να πληγώσει θανάσιμα με το πρώτο άγγιγμα...⁷²*, ένα σύνολο άλλων παραγόντων καθιστά το στρατόπεδο αθέατο.

η «φιλοξενία», το «κέντρο», η «υποδοχή» και το Lager

Επιπλέον, η μορφή των χώρων αυτών αποκρυσταλλώνεται υπό την επίδραση

παραγόντων που δεν προέρχονται μόνο από τον τομέα της αρχιτεκτονικής. Ένα σύνολο όρων – συμβατικών κωδίκων, στα πλαίσια του κυρίαρχου εξω-αρχιτεκτονικού λόγου, αποδίδει ή/ και διαστρεβλώνει τη χρήση και άρα παράγει χωρικά χαρακτηριστικά. Πλήθος όρων/ ονομασιών των στρατοπέδων κράτησης εμφανίζονται και στις πηγές αλλά και στην καθομιλουμένη. Στον κυρίαρχο λόγο των φορέων που εμπλέκονται στη διαδικασία κράτησης αναφέρονται ονομασίες όπως «καταυλισμός προσφύγων»⁷³, «κέντρο προσωρινής φιλοξενίας» ή «κέντρο προσωρινής διαμονής/υποδοχής λαθρο-μεταναστών», «κέντρο απελάσεως»⁷⁴, «Κέντρο Πρώτης Διαχείρισης Λαθρομεταναστών», «προαναχωρησιακό κέντρο», «Κέντρο Προσωρινής Υποδοχής Μεταναστών (ΚΕΠΥ)», «Ειδικός Χώρος Παραμονής Αλλοδαπών (ΕΧΠΑ), «Κέντρο καταγραφής μεταναστών» κλπ. Στις υπόλοιπες πηγές εντοπίζονται όροι όπως καταυλισμός, κέντρο κράτησης, στρατόπεδο συγκέντρωσης μεταναστών και προσφύγων, χώρος κράτησης κλπ. Ο όρος «καταυλισμός προσφύγων» αναφέρεται σε πρόχειρη εγκατάσταση που έχει σκοπό να στεγάσει προσωρινά πρόσφυγες πολέμου καλύπτοντας τις βασικές ανάγκες επιβίωσής τους. Έχει ένα αδρό ανθρωπιστικό περιεχόμενο. Η έννοια της προσωρινής φιλοξενίας χαρακτηρίζει κάθε άλλο παρά τον εγκλεισμό των μεταναστών εντός των στρατοπέδων. Χρησιμοποιείται στον κυρίαρχο λόγο με σκοπό την απόλυτη απόκρυψη της πραγματικής λειτουργίας των χώρων αυτών, την ικανοποίηση των ευήκων ώτων εκείνης της κοινωνικής μερίδας που είναι έτοιμη να δεχτεί το εν λόγω ψέμα, ικανοποιούμενη από τον κυβερνητικό ανθρωπισμό που υποδηλώνει ο όρος και να ειρωνευτεί τις υπόλοιπες που είτε δυσφορούν με την ύπαρξη των στρατοπέδων είτε αντιστέκονται σε αυτά. Φαίνεται σαν η ονομασία «κέντρο προσωρινής διαμονής/υποδοχής λαθρο-μεταναστών» να επιχειρεί να αποδώσει το προηγούμενο νόημα αλλά να αποτυγχάνει, όντας ειλικρινής με τη χρήση του

όρου «λαθρομετανάστης» δίπλα σε εκείνους της «διαμονής» και της «υποδοχής». Ο όρος «κέντρο απελάσεως» άρχισε να χρησιμοποιείται σε μια εποχή όπου η διαδικασία επαναπροώθησης αποτελούσε καθημερινή επιλογή της μεταναστευτικής πολιτικής. Χρησιμοποιείται και σήμερα μετεξελιγμένος σε «προαναχωρησιακό κέντρο», υπονοώντας σε μεγάλο βαθμό την επίδοση στους μετανάστες, με την έξοδό τους από το στρατόπεδο, του εγγράφου της αποχώρησης από τη χώρα εντός τριάντα ημερών, φανερώνοντας εκείνη την οικονομία της κρατικής διαχείρισης που δεν ξοδεύεται με τη διαδικασία απέλασης αλλά υποχρεώνει το μετανάστη σε *αποχώρηση* εντός 30 ημερών, το πιθανότερο με παράνομο τρόπο⁷⁵. Η ονομασία «Κέντρο Πρώτης Διαχείρισης Λαθρομεταναστών» έχει μεγαλύτερο ενδιαφέρον μαρτυρώντας αφενός την προσωρινότητα του στρατοπέδου (ένα πρώτο στάδιο διαχείρισης αφού έπονται και επόμενα μετά την έξοδό του από το στρατόπεδο κράτησης) αφετέρου την πραγματικότητα της διαχείρισης πληθυσμών και άρα το γεγονός ότι το στρατόπεδο αποτελεί χωρική αποκρυστάλλωση της μεταναστευτικής πολιτικής. Ταυτόχρονα, η διαχείριση υπονοεί τη γνώση ότι ο εγκλεισμός, μέσω της καθήλωσης του ατόμου, επιτελεί και μια λειτουργία ευρύτερης επιρροής σε αυτό: την προσπάθεια μεταμόρφωσής του. Τέλος, ο όρος *λαθρομετανάστης* αποδίδει μια πτυχή της παραπάνω αποδιδόμενης ταυτότητας, τον απόλυτο διαχωρισμό του ατόμου από την κοινωνία των νόμιμων πολιτών. Αφού ο *λαθρομετανάστης* υπόκειται σε μια *πρώτη διαχείριση*, τότε και στα επόμενα στάδια της διαχείρισης πάλι ως *λαθρομετανάστης* θα υποβληθεί. Η χρήση των όρων *Κέντρο* και *Ειδικός Χώρος* φαίνεται να προσπαθεί να αποδώσει στα στρατόπεδα την έννοια του εξειδικευμένου χώρου, ικανού να επιτελέσει την ενεργά ανθρωπιστική-οργανωμένη από τον κρατικό φορέα- λειτουργία της *Υποδοχής* ή την πιο ουδέτερη κατάσταση της *παραμονής* στο στρατόπεδο, αποκρύπτοντας πλήρως την

πραγματικότητα του εγκλεισμού.

Φαίνεται πως μέσα από τις ονομασίες των κέντρων αναδεικνύεται και η πραγματικότητα της διαχείρισης του μεταναστευτικού ζητήματος ανά εποχή. Γίνεται αντιληπτή η μετάβαση σε ανθρωπιστικούς, επικοινωνιακά, όρους διαχείρισης μέσω της διαστρέβλωσης της πραγματικότητας ή της απόκρυψης του εσωτερικού των στρατοπέδων. Ταυτόχρονα η εννοιολόγηση των ονομασιών αυτών καταδεικνύει το υπόρρητο της βιοπολιτικής συνθήκης των χώρων άλλοτε μέσω της *καταγραφής* άλλοτε της απόδοσης ταυτότητας στα υποκείμενα που βρίσκονται εντός του. Όπως παρατηρεί ο G. Agamben, «*Η μονιμότητα του μεταβατικού, η ανθεκτικότητα του εφήμερου, ο αντικειμενικός καθορισμός που δεν αντανakλάται στην αντικειμενική επακολουθία των πράξεων, ο αενάως ανεπαρκώς προσδιορισμένος κοινωνικός ρόλος ή, ορθότερα η είσοδος του ρου της ζωής χωρίς την άγκυρα κάποιου κοινωνικού ρόλου... η εδαφικά εδραιωμένη αποεδαφοποίηση των στρατοπέδων προσφύγων όλα αυτά εμφανίζονται σε μια μορφή πιο ακραία, αδιάλυτη και έτσι πολύ πιο ευδιάκριτη από ό,τι σε οποιονδήποτε άλλο τομέα της σύγχρονης κοινωνίας*»⁷⁶.

Η ανάγνωση του χώρου του στρατοπέδου μετά από την απεικόνιση των τεχνικών του και εν τέλει η διατύπωση της τεχνολογίας που διαμορφώθηκε εντός των τελευταίων 25 χρόνων λειτουργίας τους καταδεικνύει μια τάση απαξίωσης –από την πλευρά του κράτους- των μικρών κλιμάκων και της, κατά τύπους, επανάχρησης μικρών κτισμάτων με σκοπό το διοικητικό εγκλεισμό. Όταν κτίρια άλλων λειτουργιών ενεργοποιούνται για να στεγάσουν την κράτηση μεταναστών, επιλέγονται δομές στρατιωτικο-αστυνομικού περιεχομένου, μεγάλης κλίμακας, στις οποίες προβλέπεται κάποια υποτυπώδης υποδομή για παραμονή ατόμων εντός τους (τέτοια παραδείγματα είναι οκτώ από τα δεκαπέντε τυπικά στρατόπεδα κράτησης της Ελλάδας). Για παράδειγμα, οι χώροι αποθήκευσης

σταδιακά εγκαταλείπονται για να πάρουν τη θέση τους στρατώνες και σχολές αστυνομικών. Όταν εγκαθίστανται εκ νέου μονάδες κράτησης όπως εκείνες των συστοιχιών από containers, επιλέγονται γήπεδα μεγάλων διαστάσεων που παρέχουν τη δυνατότητα κράτησης εκατοντάδων ατόμων (έξι από τα δεκαπέντε τυπικά στρατόπεδα κράτησης της Ελλάδας). Η τάση αυτή δίνει την εντύπωση μιας προσπάθειας συγκεντροποίησης της κράτησης, μείωσης των κόμβων του δικτύου των στρατοπέδων και δημιουργίας μεγαλύτερων που θα περιλαμβάνουν τις διαδικασίες αναγνώρισης (screening), καταγραφής και κράτησης. Στο νέο μοντέλο η επιτήρηση στελεγχώνεται από ένα σύνολο τεχνικών οικονομίας και υψηλής τεχνολογίας που προσομοιάζουν περισσότερο σε εκείνες της φυλακής, χωρίς ποτέ να την μιμούνται καθολικά, λόγω του άτυπου και δικαιοῦκά κενού χαρακτήρα της διοικητικής κράτησης.

Αυτό θα μπορούσε να αποτελεί ένα ασφαλές συμπέρασμα σε ό,τι αφορά στα ιδρυμένα ή υπαρκτά στο δημόσιο λόγο κέντρα (λόγω των αγώνων των κρατουμένων ή της «διαφήμισής» τους από την πλευρά της πολιτείας), αγνοώντας τα υπόλοιπα, άτυπα, στρατόπεδα κράτησης της επικράτειας. Πράγματι η ίδρυση κέντρων μεγάλης κλίμακας έχει μειώσει, σε ένα βαθμό, τον αριθμό τους. Όμως, εκτός από το γεγονός ότι πολλά κέντρα που υπακούουν σε προγενέστερα μοντέλα στρατοπέδων συνεχίζουν να είναι ενεργά (όπως το Ελληνικό), άτυπες μορφές στρατοπέδων του παρελθόντος τοποθετούνται σήμερα εντός των υπαρχόντων (όπως η κράτηση σε ανοιχτές σκηνές στο Φυλάκιο Έβρου και στο Μερσινίδι Χίου). Ταυτόχρονα, ενώ στα περισσότερα Α.Τ. και Γ.Α.Δ. της Ελλάδας κρατούνται/ κρατήθηκαν, για μεγάλο χρονικό διάστημα, μετανάστες χωρίς τη στοιχειώδη υποδομή, τουλάχιστον εννέα Τμήματα Συνοριακής Φύλαξης λειτουργούν ως άτυπα στρατόπεδα από τις αρχές του '90 με την κράτηση έως και 1000 μεταναστών στα κρατητήριά τους το 2014 (βλ. πίνακα). Προφανώς τα τελευταία είναι αφανή

γιατί ο περιορισμός σε μικρούς, περικλειστούς χώρους, σε ακραία δυσμενείς συνθήκες και με καμία δυνατότητα επικοινωνίας με οικείους δεν αφήνουν κανένα σχεδόν περιθώριο στους κρατούμενους να επιχειρήσουν να καταστήσουν αυτά τα στρατόπεδα ορατά. Δεδομένου ότι ακόμα και στα «εμφανή» στρατόπεδα οι αντιστάσεις των μεταναστών και η βία της αστυνομίας γίνονται πολύ δύσκολα γνωστά, είναι πιθανό το πλήθος αυτοτραυματισμών ή συλλογικών αντιστάσεων να μην εξέρχονται ποτέ στο φως της δημοσιότητας από αυτά τα κέντρα.

Εν ολίγοις, στην περίπτωση των στρατοπέδων κράτησης, η φαινομενική προσπάθεια δημιουργίας χώρων που πληρούν, σε ένα βαθμό, τις ανθρωπιστικές προϋποθέσεις⁷⁷ δεν αποτελεί παρά μια βιτρίνα που εγκλεισμού που, όποτε επιβάλλουν οι κοινωνικοί συσχετισμοί, παρουσιάζεται στα μ.μ.ε.. Ταυτόχρονα, οι προηγούμενες συνθήκες κράτησης στα Τ.Σ.Φ. και στα μη διαφημιζόμενα κρατητήρια της αστυνομίας είναι η καθημερινή πραγματικότητα των εγκλειστών σε αυτά, μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας και τους σύγχρονους ανθρωπιστικούς κομπασμούς που υιοθετούνται από τις εκάστοτε κυβερνήσεις.

Σε κάθε περίπτωση εγκλεισμού σε στρατόπεδο κράτησης, είτε υπόκειται σε σύγχρονες προδιαγραφές, μιμούμενος δυτικά πρότυπα, είτε χαρακτηρίζεται από τις κοινωνικά κατακριτέες, πλέον, συνθήκες των προγενέστερων μορφών, ενεργεί εκείνη η έκφανση της βιοπολιτικής υπό την οποία το υποκείμενο στερείται στοιχειώδεις ανθρωπίνες εγγυήσεις, όντας διαρκώς σε μια κατάσταση άνευ όρων φονευσιμότητας⁷⁸ ή/και σε μια κατάσταση οριακή, που δεν μπορεί καν να χαρακτηριστεί ζωή, σε μια κατάσταση limbo.

- 1 Razac, O., *Πολιτική Ιστορία του συρματοπλέγματος*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2008, σελ. 87
- 2 Ηλιάδη, Ι., *Κέντρα κράτησης μεταναστών...*, ενθ. αν.
- 3 Βαρίκα, Ε., *Οι απόβλητοι του κόσμου, ...* ενθ. αν., σελ. 46
- 4 Στο ίδιο, σελ. 67
- 5 Mezzadra, S., *Ούτε εδώ, ούτε και πουθενά - Μετανάστευση/Μετακίνηση, Κράτηση, Λιποταξία: Ένας Διάλογος*, επιλογή αποσπασμάτων, μτφρ. Συνέλευση No Lager, πηγή: nolager.espinet.net
- 6 Razac, O., *Πολιτική Ιστορία του συρματοπλέγματος...*, ενθ. αν., σελ 87
- 7 Σταυρίδης Σ., *Σύγχρονοι μηχανισμοί βίας και καταπίεσης*, επιστημονικό συμπόσιο: 15-18 Μαρτίου 2005, Εταιρεία Σπουδών, Αθήνα: 2006, σ. 148
- 8 Agamben G., *Κατάσταση εξαίρεσης: όταν η "έκτακτη ανάγκη" γίνεται πραγματικότητα*, Πατάκη, Αθήνα: 2007, σελ. 65, αναφερόμενος στην ανάλυση του Carl Schmitt.
- 9 Ηλιάδη, Ι., *Κέντρα κράτησης μεταναστών...* ενθ. αν.
- 10 Στο ίδιο, παράρτημα γ
- 11 στο ίδιο, σελ. 23
- 12 Musaferat.Lesbos: ομάδα ενάντια στα κέντρα κράτησης, σύνδεσμος: <http://musaferat.espinet.net>
- 13 Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της μεταγωγής εντός της Αμυγδαλέζας. Μεταγωγικό μέσο αποτελεί ένα βαν, περικλειστό, με μοναδικά ανοίγματα ένα μικρό παράθυρο διαστάσεων 15 επί 30 εκ σε κάθε πλευρά του. Η επιφάνεια του παραθύρου είναι από διάτρητη λαμαρίνα και μόνο μέσα από αυτές τις τρύπες μπορεί να δει ο μεταγόμενος το εξωτερικό περιβάλλον. Στο εσωτερικό του βαν υπάρχουν δύο πάγκοι με διάταξη τέτοια ώστε ο κρατούμενος να έχει πλάτη στα μοναδικά ανοίγματα του βαν. Να σημειωθεί ότι, κατά τη μεταγωγή, οι κρατούμενοι φοράνε, ανά δύο, χειροπέδες.
- 14 Βλ. εξέγερση Αμυγδαλέζας, τον Αύγουστο 2013, απεργία πείνας στο στρατόπεδο της Κορίνθου τον Ιούλιο 2014, εξέγερση και απόδραση από το Φυλάκιο Έβρου τον Γενάρη του 2011 και πολλοί άλλοι.
- 15 Σύμφωνα με τις «Κατευθυντήριες οδηγίες για την κράτηση των αιτούντων άσυλο» που εξέδωσε το 2012 η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, *η έλλειψη επαρκών εγγυήσεων στο νόμο έτσι ώστε να υπάρχει προστασία για την αυθαίρετη κράτηση, όπως και η έλλειψη χρονικών ορίων για την κράτηση* (βλ. στη συνέχεια περί επ' αόριστον κράτησης), *καθώς και η αδυναμία πρόσβασης σε ένδικο μέσο, θα μπορούσαν να θέσουν υπό αμφισβήτηση το νομικό κύρος κάθε κράτησης* (αναφέρεται στην νομολογία *Louled Massoud v. Malta* (2010), ΕΕΔΑ, αρ. προσφ.24340/08), σελ. 14
- 16 Ακολουθούμε την εκτίμηση του G. Agamben για εκείνους που δεν είναι ούτε αιχμάλωτοι πολέμου ώστε να απολαμβάνουν τα δικαιώματα της Συνθήκης της Γενεύης, ούτε κατηγορούμενοι για ένα οποιοδήποτε αδίκημα, *παρά απλά κρατούμενοι (detainees)*, και αποτελούν αντικείμενο μιας εκ των πραγμάτων κυριαρχίας, μιας αόριστης κράτησης, όχι μόνο με τη χρονική έννοια του όρου, αλλά και λόγω της φύσης της, εφόσον εκφεύγει τελείως του νόμου και του νομικού ελέγχου. Αναφέρεται στο: Agamben G., *Κατάσταση εξαίρεσης: όταν η "έκτακτη ανάγκη" ...*, ενθ. αν., σελ. 16
- 17 Στον Βόλο
- 18 Στην Ρόδο
- 19 Στην Σύρο
- 20 Στην Κοζάνη

- 21 Στην Παλαιόχωρα Κρήτης
- 22 Το 2006 αριθμούσαν δεκάδες. Επίσης αν σε αυτούς τους χώρους προσθέσουμε τα κρατητήρια Α.Τ. (χαρακτηριστικά αναφέρουμε της Δραπετσώνας, της Ν. Ιωνίας Βόλου ενώ στην πραγματικότητα, από τις αρχές του '90 αποτελεί καθεστώς χιλιάδες μετανάστες να εκτίουν ολόκληρη τη διοικητική τους κράτηση μέσα σε Α.Τ.), λιμενικού (Δωδεκάνησα), Τμημάτων Συνοριακής Φύλαξης (Έβρος, Ροδόπη) και αεροδρομίων (παλιό κέντρο κράτησης Ελληνικού) όπως και τις φυλακές (παλιότερα στον Κορυδαλλό, σήμερα στις φυλακές Αγ. Στεφάνου Πάτρας) όπου επί μήνες κρατήθηκαν στο παρελθόν και συνεχίζουν να κρατούνται διοικητικά μετανάστες, ο αριθμός των χώρων στην πραγματικότητα ξεπερνάει την εκατοντάδα στην ελληνική επικράτεια. βλ. Ηλιάδη, Ι., *Κέντρα κράτησης μεταναστών...*, ενθ. αν. και λίστα χώρων στο παρόν.
- 23 Στον Έβρο
- 24 Στο Βροντάδο Χίου
- 25 Στην Αμυγδαλέζα (κράτηση γυναικών και ανηλίκων στους κοιτώνες της Σχολής Αστυφυλάκων)
- 26 Στην Παγανή Μυτιλήνης
- 27 Οι 18 μήνες θεωρούνται το ανώτατο όριο κράτησης σύμφωνα με την Χάρτα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Ο.Η.Ε..
- 28 Σε πολλές περιπτώσεις που ο μετανάστης λάμβανε «το χαρτί των 30 ημερών» δεν αποχωρούσε από τη χώρα αλλά συνέχιζε να διαμένει παράνομα μέχρις ότου εξοικονομήσει χρήματα για την μετακίνησή του σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα. Η εν λόγω απόφαση αντικαθιστά την απειλή της απέλασης επαναφέροντας την απειλή του στρατοπέδου όταν ο μετανάστης ξανασυλληφθεί μετά τις 30 ημέρες. Φαίνεται ότι η εν λόγω απόφαση συντέλεσε σε μεγάλο βαθμό στην αποχώρηση πολλών μεταναστών από τη χώρα και επιστροφή τους στη χώρα προέλευσης μαζί με τις επιχειρήσεις «σκούπα» (Αρετή, Ξένιος Δίας, Θησέας κλπ) τις αντίξοες συνθήκες στα στρατόπεδα κράτησης, την εργασιακή εκμετάλλευση, τον κοινωνικό ρατσισμό και τη δολοφονική δράση νεοναζιστικών ομάδων.
- 29 Βλ. πίνακα στο παράρτημα
- 30 Σε αυτά δεν προσθέτουμε τα κρατητήρια λιμενικού γιατί από ό,τι φαίνεται η κράτηση εκεί είναι λίγων ημερών με ελάχιστες εξαιρέσεις. Αυτό δεν σημαίνει ότι παραγνωρίζονται οι συνθήκες των κρατητηρίων των λιμενικών αρχών οι οποίες στερούνται κάθε στοιχειώδους υποδομής και πολύ συχνά είναι αμιγώς υπαίθρια.
- 31 Βλ. πίνακα
- 32 Η σημείωση ενεργό στον πίνακα είναι για να τονίσει ότι λειτούργησαν ως στρατόπεδα κράτησης και εντός του τελευταίου έτους.
- 33 Μόλις το 2010 καταγράφηκαν (αυτό δε σημαίνει προφανώς ότι εφαρμόστηκαν) οι στοιχειώδεις προδιαγραφές για τους χώρους των κρατητηρίων α.τ., βλ. παράρτημα
- 34 Δεν περιλαμβάνεται καν στις νέες προδιαγραφές.
- 35 Σήμερα ανενεργό, βλ. πίνακα ανενεργών στρατοπέδων κράτησης σε Τ.Σ.Φ.
- 36 Agamben G., *Homo sacer: κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, μτφρ.Π. Τσιαμούρας, Scripta, Αθήνα 2005, σελ. 111
- 37 Foucault M., *Επιτήρηση και Τιμωρία...* ενθ. αν., σελ.206
- 38 Στο ίδιο, σελ. 206
- 39 Benjamin W., *Για μια κριτική της βίας*, μτφρ. Λ. Μαρσιανός, Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα: 2002, σελ. 15

- 40 Agamben G., *Μορφή-της-ζωής*, Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα: 2003, σελ. 11
- 41 Agamben G., *Homo sacer: κυρίαρχη εξουσία ...* ενθ. αν., σελ. 68
- 42 Αναφέρεται στην ανάλυση του Tingsten, στο: Agamben G., *Κατάσταση εξαίρεσης: όταν η "έκτακτη ανάγκη" ...*, ενθ. αν., σελ. 21
- 43 Στο δημόσιο λόγο χρησιμοποιείται ο όρος *σύλληψη*, ο οποίος εδώ θεωρείται αδόκιμος γιατί δεν πρόκειται για ποινική διαδικασία.
- 44 Razac, O., *Πολιτική Ιστορία ...*, ενθ. αν., σελ. 19
- 45 στο ίδιο, σελ. 44
- 46 Ηλιάδη, Ι., *Κέντρα κράτησης μεταναστών...*, ενθ. αν.
- 47 Για πολλά χρόνια, το παλιό παράδειγμα συνέχιζε να υπάρχει, με την Παγανή Μυτιλήνης να κλείνει οριστικά το 2009 και τη Βέννα το 2010. Κάποια από τα παραδείγματα των στρατοπέδων κράτησης συνεχίζουν να λειτουργούν όπως το παράτυπο στρατόπεδο στο τμήμα συνοριακής φύλαξης Διδυμοτείχου στο Ισαάκιο και Αξιούπολης στο Κιλκίς.
- 48 Razac, O., *Πολιτική Ιστορία του συρματοπλέγματος*, ενθ. αν., σελ. 33
- 49 Davis, A., *Δημοκρατία χωρίς δεσμά: αμερικάνικη αυτοκρατορία, φυλακές και η ανεκπλήρωτη κατάργηση της δουλείας*, Άγρα, Αθήνα: 2008, σελ. 78
- 50 Βλ. χάρτη και εικόνες του παραρτήματος που αφορούν στην ευρύτερη περιοχή της Αμυγδαλέζας
- 51 Για παράδειγμα, σχέδια αποθηκών Κ.Υ.Δ.Ε.Π.: υπηρεσία τεχνικών έργων, «Σιταποθήκη 4000 τόνων», 1/2/1977 και «Σιταποθήκη 1500 τόνων-σιδηροδρομικού τύπου», 28/9/1966
- 52 Βλ.πίνακα IV του παραρτήματος
- 53 Foucault M., *Επιτήρηση και Τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής*, Ράππα, Αθήνα: 2005, σελ. 326
- 54 Όμοια, σελ. 268
- 55 Συνέντευξη με την υπεύθυνη αρχιτέκτονα της Κτηματικής Εταιρείας του Δημοσίου Α. Μ. τον Απρίλιο του 2011
- 56 Αυτοψία 2011
- 57 με εξαίρεση το κελί των γυναικών
- 58 Razac, O., *Πολιτική Ιστορία του συρματοπλέγματος*, ..., ενθ. αν., σελ. 84
- 59 Φιλιππίδης, Χ., *σώμα, χώρος & πολιτικές της καθαρ(ι)ότητας*, Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα: 2007, σελ 73
- 60 Razac, O., *Πολιτική Ιστορία του ...*, ενθ. αν., σελ. 11
- 61 <http://www.xronos.gr/>, *Εξέγερση στη Βέννα από ομάδα Σύριων λαθρομεταναστών*, 22/5/2012
- 62 Τύπος γ (κάτοψη), στην τυπολογία βάσει χαρακτηριστικών κελιού
- 63 Τύποι β και γ (κάτοψη), στην τυπολογία βάσει χαρακτηριστικών κελιού
- 64 Τύπος ε (κάτοψη), στην τυπολογία βάσει χαρακτηριστικών κελιού.

- 65 Βλ. παράρτημα: Σύμφωνα με την έκθεση σχετικά με τις προδιαγραφές των στρατοπέδων κράτησης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (ΕΠΒ) (CPT) (Πρότυπα ΕΠΒ (CPT)), κάθε χώρος που προσομοιάζει με φυλακή θα έπρεπε αυστηρά να κλείσει.
- 66 H.J. Graul, *Η ποινή τότε και σήμερα*, αναφέρεται στο Reeb, Winfried, *Η Αναζήτηση του Ιδανικού Τρόπου Εξόντωσης: Φυλακές και Αρχιτεκτονική*, αμχανία, Αθήνα: 1988, σελ. 23
- 67 Foucault M., *Επιτήρηση και Τιμωρία...*, ενθ. αν., σελ. 37, αναφέρεται στο Κόρος, Δ., *Νεοφιλελευθερισμός και φυλακές: μια ταξική και συμβολική προσέγγιση*, περιοδικό Πανοπτικών, τ. 15, σελ. 85
- 68 Συνέντευξη με την υπεύθυνη αρχιτέκτονα της Κτηματικής Εταιρείας του Δημοσίου Α. Μ. τον Απρίλιο του 2011
- 69 Ηλιάδη, Ι., *Κέντρα κράτησης μεταναστών...*, ενθ. αν., σελ. 40
- 70 Η δεύτερη σειρά τοποθετήθηκε μετά από απόδραση τον Αύγουστο του 2010.
- 71 Θυμίζει τα λόγια του Ιάκωβου Καμπανέλη, στο μυθιστόρημά του Μαουτχάουσεν, όταν, κοιτάζοντας από το παράθυρο του στρατοπέδου τη σελήνη διερωτήθηκε αν είναι ο ίδιος σε κλουβί ή η σελήνη. Καμπανέλης, Ι., *Μαουτχάουζεν*, Κέδρος, Αθήνα: 2012
- 72 Razac, Ο., *Πολιτική Ιστορία του συρματοπλέγματος...*, ενθ. αν., σελ. 111
- 73 Τη δεκαετία του '90
- 74 Κατά το δεύτερο κύμα μετανάστευσης
- 75 Η διαδικασία της οικειοθελούς αποχώρησης δεν λειτουργεί για την πλειοψηφία των μεταναστών, αφού αποτελεί μια χρονοβόρα γραφειοκρατική διαδικασία αμφιβόλου αποτελέσματος.
- 76 Agamben G., *Homo Sacer: κυρίαρχη εξουσία ...*, ενθ. αν., σελ. 252
- 77 βλ. στο παράρτημα τα πρότυπα της Ε.Π.Β. που φαντάζουν εντελώς εκτός πραγματικότητας για τη συνθήκη εντός των στρατοπέδων της Ελλάδας, οι οποίες περιγράφονται ως έχουν βάσει μαρτυριών πρώην εγκλείστων και εκθέσεων διεθνών οργανισμών και μ.κ.ο. ως μια από τις τεχνικές που επιστρατεύονται εντός των στρατοπέδων στο Ηλιάδη, Ι., *Κέντρα κράτησης μεταναστών: τεχνικές εγκλεισμού και υποκειμενοποίηση*, διάλεξη, ΕΜΠ, 2007 (και ιδίως στο παράρτημα γ)
- 78 Agamben G., *Homo sacer: κυρίαρχη εξουσία ...*, ενθ. αν., σελ. 189

IV/ Η διαχρονική υπόσταση μιας χωρικής τεχνολογίας

η μιλιταριστική μεταφορά

Προκειμένου να διασφαλιστεί η τάξη και η σταθερότητα για λόγους πολιτικούς και για λόγους οικονομίας, ο έλεγχος των ροών των επιβεβλημένα εκτοπισμένων πληθυσμών αποτέλεσε ιστορικά, πρωτεύων μέλημα των κρατικών εξουσιών υπήρξε απαραίτητος για τη διαφύλαξη του απαραβίαστου της τριάδας έθνος/κράτος/επικράτεια. Βασική προϋπόθεση των κρατών ήταν και είναι η διαχείριση των ροών προς το εσωτερικό των επικρατειών που κυβερνούν. Η σχετική κρατική νομοθεσία και οι διακρατικές συμφωνίες για τον έλεγχο των συνόρων μοιάζουν να αποσκοπούν στην αντιμετώπιση επιθετικών «εισβολέων». Η διαχείριση της ανθρώπινης κινητικότητας, είτε στο όνομα της υγείας του πληθυσμού το 19^ο αιώνα είτε με πρόσχημα την ασφάλεια τον 21^ο αιώνα φαίνεται να προϋποθέτει την ενεργοποίηση του εργαλείου του βιοπολιτικού *στρατοπέδου*. Ταυτόχρονα η επικράτεια κατακερματίζεται με όρους προσβασιμότητας ενώ τα σύνορα διαμορφώνονται σε ζώνες εντός των επικρατειών. Η υγειονομική γραμμή, παράλληλη στην οροθετική, απέκλειε τους οικισμούς των συνόρων. Οι συνοριακές δομές

όπως τα υγειονομικά περιφράγματα, ο αστυνομικός έλεγχος και οι καραντίνες εγκαθιστούσαν στις περιοχές των συνόρων το απροσπέλαστο *καθεστώς της εξαίρεσης* όπου, στο όνομα της προστασίας του πληθυσμού, η ανθρώπινη ύπαρξη βρισκόταν υπό αμφισβήτηση. Σήμερα οι συνοριακές ζώνες μετρούν χιλιόμετρα των εκατέρωθεν επικρατειών και εντός τους, οι φράχτες και τα στρατόπεδα κράτησης μεταναστών, η ελληνική και η διακρατική συνοριακή φύλαξη (Frontex) και τα ναρκοπέδια του Έβρου¹ αποτελούν τις σύγχρονες δομές για τη θωράκιση των εξωτερικών συνόρων της Ε.Ε.. Τα τελευταία επεκτείνονται ολόένα και πιο έξω από τη φυσική συνοριογραμμή των χωρών-μελών της Ε.Ε.. Φαίνεται σαν οι χάρτες που αναπαριστούν τις μεταναστευτικές πορείες και τις πορείες των επιδημιών να καταδεικνύουν πάντα την επέλαση του «εξ' ανατολάς» εχθρού και σαν η μετανάστευση και η ασθένεια να αποτελούν ζητήματα στρατιωτικής διαχείρισης για την αντιμετώπιση του εισβολέα-πολιορκητή ενάντια στο υγιές «κοινωνικό σώμα». *Μια κοινωνία πολιορκούμενη από την εξωγενή ασθένεια-έναν αγώνα, ένας πόλεμος*².

Εικόνα 57: διαδραστικός χάρτης που δημιούργησαν το 2006 οι ICMPD, Europol και Frontex απεικονίζοντας τις μεταναστυτικές κινήσεις προς την Ευρώπη και εντός της.

τρόπους καταστολής των απεργιών πείνας στους εν λόγω χώρους γιατί η απειλή της απώλειας των σχέσεων που αναπτύσσουν οι κρατούμενοι μεταξύ τους, κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο στρατόπεδο, αποτελεί απειλή της ύπαρξής τους ως κοινωνικά όντα και ενίοτε αυτή είναι πιο έντονη από

την ίδια τη σωματική βία. Όπως διαπιστώνουμε από το σύγχρονο στρατόπεδο, φαίνεται ότι ο σχηματισμός δικτύου δομών κράτησης, εκτός από τον πρακτικό του χαρακτήρα σε περιπτώσεις υπερσυνωστισμού αποτελεί και μια τεχνική εγκλεισμού, κατασταλτικού χαρακτήρα.

Εικόνα 58: Παράδειγμα φρουριακής αρχιτεκτονικής στο λοιμοκαθαρτήριο San Leopoldo στο Λιβόρνο, 1900⁶.

η άτυπη θέσμιση και η θέσμιση του άτυπου

Σταθερό ιστορικό στοιχείο της εν λόγω κράτησης αποτελεί το άτυπο του χαρακτήρα της. Από το γεγονός της πρόχειρης σύστασης λοιμοκαθαρτηρίων και στρατοπέδων κράτησης μέσα σε μια νύχτα έως την ανυπαρξία εσωτερικού νομικού καθεστώτος φαίνεται πως η μη θεσμισμένη λειτουργία αποτελεί μάλλον εγγενές στοιχείο των δομών αυτών. Θυμίζουμε ότι υπήρχαν λαζαρέττα πολύ πριν το νόμο του 1845⁷ ενώ αντίστοιχο φαινόμενο παρατηρείται από τις αρχές του 1990 έως σήμερα με τα άτυπα κέντρα κράτησης και την εσωτερική τους λειτουργία. Όπως αναφέρεται στο αντίστοιχο κεφάλαιο, το υποτυπώδες θεσμικό πλαίσιο που περιγράφει τον κανονισμό λειτουργίας των στρατοπέδων σήμερα, στην πραγματικότητα δεν τηρείται, ενώ την αποκλειστική ευθύνη της εφαρμογής του κατέχει η αστυνομία, σε απόσταση από την κεντρική εξουσία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η αυθαιρεσία των χειριστών της κράτησης να αποτελεί το βασικότερο φορέα καθορισμού ενός καθεστώτος εγκλεισμού το οποίο εν συνεχεία επικυρώνεται και θεσμοποιείται. Αυτήν την κυκλικότητα παρατηρούμε στο λοιμοκαθαρτήριο όπου, το καθεστώς που επιβάλλουν οι υγειονομοφύλακες ή οι δεσμοφύλακες διαμορφώνει την καθημερινότητα του εγκλεισμού η οποία καταγράφεται στο «κιτάπι» του διοικητή και ανά περιόδους καταλήγει, ως εμπειρική γνώση, στο βασιλικό ιατροσυνέδριο που, με τη σειρά του, έχει συμβουλευτική αρμοδιότητα προς το υπουργείο εσωτερικών. Μετά από αυτή τη διαδοχή, το τελευταίο αποκρυσταλλώνει σε νομοθετικό κείμενο, δηλαδή νομιμοποιεί και επιβάλλει, το άτυπο καθεστώς που καθιέρωσαν οι φύλακες. Η όλη αυτή διαδικασία πραγματοποιείται με τις τεχνικές της καταγραφής και της ταξινόμησης δεδομένων ως πάγια εργαλεία της εκάστοτε κυρίαρχης εξουσίας. Εν ολίγοις η εκτελεστική εξουσία νομοθετεί και αυτή η θέσμιση, θυμίζουμε, αποτελεί τη βιοπολιτική ουσία του Νόμου, βάσει της εμπειρικής γνώσης που αποκομίζει κατά την

εφαρμογή της κράτησης και στα δύο ιστορικά παραδείγματα.

η τοποθεσία

Τα στρατόπεδα κράτησης μεταναστών τοποθετούνται στα σημεία ή ακριβέστερα πλησίον των σημείων εισόδου στη χώρα, μετακίνησης, διαμονής και εργασίας των μεταναστών. Έτσι στο χάρτη εντοπίζονται άλλοτε στην περίμετρο της επικράτειας και άλλοτε σε μικρή σχετικά απόσταση από το σιδηροδρομικό και το εθνικό οδικό δίκτυο. Επίσης, εγκαθίστανται κατά μήκος ακτογραμμών ή σε περιοχές με γεωργική δραστηριότητα, που απασχολούνται μετανάστες χωρίς χαρτιά (π.χ. στο θεσσαλικό κάμπο). Η διάταξη αυτή, αν και δεν μπορεί να νοηθεί ως προϊόν στρατηγικής, είναι στα σίγουρα αποτέλεσμα της πάρα πάνω εμπειρικής γνώσης (που προκύπτει είτε από τα στοιχεία που συγκεντρώνουν οι αρχές σχετικά με τις περιοχές διέλευσης μεταναστών είτε από τον επιτόπου εντοπισμό ατόμων που αποπειρώνται να εισέλθουν στην επικράτεια χωρίς τα απαιτούμενα έγγραφα). Όπως είδαμε όμως και σε επίπεδο θέσμισης της εσωτερικής λειτουργίας του στρατοπέδου, η εμπειρική γνώση αποτελεί κοινή αφετηρία για κάθε τύπου σχεδιασμό, διαμορφώνοντας μορφές και χαράξεις άλλοτε γεωστρατηγικού και άλλοτε πολιτικού προσανατολισμού. Αντίστοιχα τα λοιμοκαθαρήρια τοποθετούνται στις εκάστοτε συνοριακές περιοχές και στα λιμάνια από τα οποία περνούσαν ή κατέφθαναν οι ταξιδιώτες (ή οι ντόπιοι κατά τις εσωτερικές μετακινήσεις τους) πριν φτάσουν στην ενδοχώρα. Βρίσκονταν σχεδόν πάντα στις παρυφές των οικισμών ή των πόλεων, ως φίλτρα ελέγχου και αναστολής της ανθρώπινης μετακίνησης. Ο στόχος της διοικητικής κράτησης, σε χωροταξικό επίπεδο, είναι να μετατοπίσει και να ακινητοποιήσει τους εισερχόμενους. Να αντιδράσει στην πλημμυρίδα του πληθυσμού. Είναι

«ένας αρνητικός τρόπος ελέγχου της χωροταξικής τοποθέτησης των ατόμων»⁸.

η τυπολογική συνέχεια

Μετά από τη διερεύνηση της αρχιτεκτονικής και τη συγκρότηση τυπολογίας αφενός για τους χώρους καραντίνας του 19^{ου} αιώνα⁹ αφετέρου για τους χώρους εγκλεισμού των μεταναστών σήμερα ακολουθεί η ανάγνωση εκείνων των χωρικών ιδιοτήτων που φαίνεται να διαμόρφωσαν το διαχρονικό μοντέλο του *στρατοπέδου*.

Πολύ συχνά η λειτουργία των στρατοπέδων κράτησης μεταναστών εγκαθίσταται σε κτιριακές υποδομές άλλων χρήσεων (τύποι α_2 , α_4 , γ_1 , γ_2), αντίστοιχα πολλές περιπτώσεις καραντίνας ακολουθούν τη μέθοδο της επανάχρησης (η καραντίνα σε πλοίο και τύποι τύποι I και VII). Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα των λοιμοκαθαρητηρίων Πάτρας (πρώην αποθήκες Κρωββ, που λειτούργησαν και για τον εγκλεισμό προσφύγων στις αρχές του 20ού), η καραντίνα μέσα σε πλοία και η χρήση πρόχειρων κτισμάτων σε νησιά-καραντίνες όπως στο Μετόχι Πελοποννήσου, στην Ύδρα και στην Ζάκυνθο. Σήμερα η στέγαση της κράτησης των μεταναστών σε πρώην σιταποθήκες στον Έβρο, σε σχολεία και στρατώνες αποτελεί το πιο οικονομικό και κυρίαρχο παράδειγμα *στρατοπέδου*. Εξ' άλλου η λογική της «αποθήκευσης» φαίνεται να μην έπαψε να θεωρείται κατάλληλη, από τη διαχείριση της ασθένειας το 19^ο αιώνα, με τα εμπορεύματα, τα ζώα και τους ανθρώπους να υποβάλλονται σε παρόμοια διαδικασία σε περιπτώσεις επιδημίας έως τον εγκλεισμό των προσφύγων στις αρχές του 20ού και των μεταναστών σήμερα.

ο συμβολισμός της μορφής

Σε αντίθετη περίπτωση, η δημιουργία νέων κτιρίων για την εν λόγω λειτουργία δείχνει να εμπεριέχει

μια προσπάθεια επίδειξης ισχύος, ενεργοποιώντας τις μορφές που καταδεικνύουν ανά εποχή το κύρος και τη δύναμη εκείνου που επιβάλλει την κράτηση. Το μνημειώδες πρότυπο στο λοιμοκαθαρητήριο της Αίγινας και η χρήση παρόλκιων από αρχαία κτίσματα σε αυτό και στο Λαζαρέττο της Ιθάκης, η ανάθεση σε αναγνωρισμένους αρχιτέκτονες μηχανικούς της εποχής (Λ. Ζαβός, Wilhelm von Weiler και πιθανόν ο Κλεάνθης και ο Schaubert) να αναπαράξουν στα λαζαρέττα το κλασικιστικό μεγαλείο δείχνουν μια πρόθεση δημιουργίας μνημειακών μορφών αντίστοιχων των διοικητικών κτιρίων της εποχής. Σήμερα, η επιβλητική μορφή του Αλλοδαπών της Π. Ράλλη, με τη ρυθμική παράταξη των ανοιγμάτων, τους υαλοπίνακες των χαμηλότερων στάθμεων, την κλίμακά του, στο πρότυπο του οποίου φαίνεται να σχεδιάστηκε το κτίριο της νέας Γ.Α.Δ.Α. στην οδό Καβάλας φαίνεται να είναι συνεπές αυτής της διάθεσης δημιουργίας επιβλητικού κτίσματος που αναδεικνύει την ισχύ εκείνου που θεσπίζει την κράτηση.

η τεχνική της εξαφάνισης

Αντίθετη τάση φανερώνουν τα παραδείγματα πρόχειρων παραπηγμάτων όπως ο τύπος I των λοιμοκαθαρητηρίων, η καραντίνα σε ολόκληρα νησιά (τύπος II), αλλά και σε περιφραγμένες περιοχές όπως στον Πόρο, μακριά από τη θέα των κατοίκων. Τη λογική αυτή καταδεικνύει στην περίπτωση της απομόνωσης των προσφύγων, η καραντίνα της Μακρονήσου, σε σκηνές εντός του νησιού, το Καραμπουρνάκι, σε πρόχειρα καταλύματα, στο χώρο του συμμαχικού στρατιωτικού νοσοκομείου Καλαμαριάς. Σήμερα τα κτίρια των αστυνομικών κρατητηρίων, το πολυώροφο κτίριο κρατητηρίων του Τμήματος Αλλοδαπών Ασπροπύργου Αττικής, η κράτηση σε κάμπινγκ στο Δρέπανο Κοζάνης αλλά και οι περιπτώσεις εγκαταστάσεων από containers (τύπος β) μακριά από το κοινωνικό περιβάλλον μαρτυρούν την ίδια διάθεση της εξαφάνισης, της απόκρυψης, του εγκλεισμού του υποκειμένου που

οφείλε να παραμείνει κοινωνικά αόρατο.

επιτήρηση και πειθαρχία

Στη δομή των χώρων παρατηρούμε τη συγκρότηση της κάτοψης με όρους ελέγχου και επιτήρησης. Στα λοιμοκαθαρητήρια του τύπου IIγ οι διοικητικοί χώροι βρίσκονται στην μια πλευρά του τετραγώνου ή Π και οι θάλαμοι των καθαριζόμενων στην απέναντι πλευρά ενώ στον τύπο IV οι φυλακές είναι στο κέντρο του ημικυκλίου ενώ τα κελιά στην περίμετρό του, απέναντι από τη θέση των φυλάκων. Αντίστοιχα στα κέντρα κράτησης οι φύλακες τοποθετούνται πάντα στην είσοδο του κέντρου, σε περιοχή ελέγχου της πρόσβασης και σε σημεία που ευνοούν την οικονομία των κινήσεων τους για το σκοπό της επιτήρησης. Οι πύργοι του τύπου IIβ των λοιμοκαθαρητηρίων αντικαθίστανται από τα φυλάκια των τύπων α₁ και ε της *τυπολογίας των κέντρων κράτησης βάσει της επιτήρησης* τοποθετώντας την στο υψηλότερο επίπεδο της εγκατάστασης.

Η δημιουργία του πειθαρχικού χώρου με όρους κατανομής των σωμάτων σε παράταξη, ο καρτεσιανός χώρος και η οικονομική ορθολογικότητα σε κάτοψη και τομή, αποτελούν κοινές τεχνικές που αναλύθηκαν στην ανάγνωση της τυπολογίας στις δύο χρονικές περιόδους. Η λειτουργία των ορίων, της ορατότητας και της περίφραξης είναι παρόμοια στο βαθμό που οι όψεις οργανώνονται με τη ρυθμικότητα των παραθύρων¹⁰ και των ψηλών αδιαφανών περιφράξεων. Στο εσωτερικό των κελιών, αν και δεν κατέστη εφικτή η γενική γνώση της εσωτερικής διάρθρωσης των λοιμοκαθαρητηρίων, όπως βλέπουμε στην εικόνα 34 του παραρτήματος, στις αποθήκες Κρωββ στην Πάτρα οι θάλαμοι των κρατουμένων εκτείνονται σε παράταξη εκατέρωθεν ορατού διαδρόμου όπως στην περίπτωση του Αλλοδαπών Αττικής και του Φυλακίου Έβρου. Το παράδειγμα των οικίσκων (containers, τύπος) προσομοιάζει σε

μορφή σε αυτό των περιπτέρων (τύποι I, IIα και IIγ) προοριζόμενα για λιγότερους εγκλείστους.

εσωτερική – εξωτερική καραντίνα

Σε κάποια από τα *στρατόπεδα* (Αμυγδαλέζα και Μόρια) όπως και σε κάποια από τα λοιμοκαθαρητήρια (Αίγινα και Ζάκυνθος) ο προαυλισμός χωρίζεται σε τμήματα/ πτέρυγες για τον επιπλέον περιορισμό και τη μείωση του συγχρωτισμού των κρατουμένων. Για τον ίδιο σκοπό ο προαυλισμός πραγματοποιείται εκ περιτροπής και στα δύο ιστορικά παραδείγματα. Το κοινό αυτό, στην οργάνωση του χρόνου και του χώρου του στρατοπέδου, μαρτυράει πως ο προαυλισμός στην κράτηση μεταναστών δεν πρόκειται για δικαίωμα που μεταφέρεται από το καθεστώς της φυλακής αλλά για μια μέριμνα υγειονομικού περιεχομένου που συνδέεται περισσότερο με τη δομή του λοιμοκαθαρητηρίου. Το ίδιο συμπέρασμα μπορεί να εξάγει κανείς και για τη χωροθέτηση των κελιών. Η παράταξη των θαλάμων σε καραντίνες και στρατόπεδα κράτησης αλλά και η απόσταση μεταξύ των περιπτέρων και των containers φαίνεται να αποσκοπούν και αυτές στην όσο το δυνατόν πιο περιορισμένη επαφή των κρατουμένων. Σε επίπεδο εσωτερικού διαχωρισμού θα πρέπει να σημειωθεί ότι και για τα λοιμοκαθαρητήρια γίνεται αναφορά για επιπλέον απομόνωση εκείνων που πιθανολογείται ή διαπιστώνεται ότι νοσούν ενώ σε κάποια κέντρα κράτησης όπως στο Αλλοδαπών διαπιστώθηκε η ύπαρξη ατομικών κελιών. Στα λοιμοκαθαρητήρια τιμωρούνταν αυστηρά οποιαδήποτε επαφή με καθαριζόμενο και κάθε είσοδος αντικειμένου σε αυτά προϋπέθετε τον καθαρισμό του από τους φύλακες. Στα στρατόπεδα κράτησης το επισκεπτήριο γίνεται μέσω του συρματοπλέγματος στην Αμυγδαλέζα, μέσω ηχομονωτικού τζαμιού και της χρήσης τηλεφωνικής συσκευής στο Ελληνικό και μέσω διάτρητης λαμαρίνας στο Αλλοδαπών, πάντα υπό την αδιάκριτη επίβλεψη κάποιου

αστυνομικού, ενώ η είσοδος των αντικειμένων προϋποθέτει επίσης αυστηρό έλεγχο από την πλευρά των δεσμοφυλάκων.

Γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω ότι οι τεχνικές που διαπιστώνονται σε επίπεδο χώρου στα λοιμοκαθαρήρια αλλά και εκείνες που σχετίζονται περισσότερο με ζητήματα εσωτερικής οργάνωσης συγκροτούν μια τεχνολογία εγκλεισμού που δύναται, ως παρακαταθήκη, να επανενεργοποιηθεί σε διαφορετικές ιστορικο-πολιτικές συνθήκες. Η τεχνολογία αυτή καθιστά δυνατή την κατοχύρωση ενός μοντέλου διοικητικής κράτησης, που, από μια οπτική, πιθανότατα να ενισχύει ποσοτικά και τεχνικά το υπάρχον πλαίσιο της ποινικής/σωφρονιστικής -αν και αυτό δεν αποτέλεσε αντικείμενο της παρούσας διερεύνησης- καθιστά

όμως εφικτό τον εγκλεισμό υποκειμένων σε εξαιρετικές περιστάσεις. Στα σίγουρα θα ήταν ανεδαφικό να ταυτίσει κανείς την υγειονομική διαχείριση με εκείνη με της μετανάστευσης αφού αυτές υπεισέρχονται σε διαφορετικά ιστορικά πλαίσια ενώ το αποδιοπομπαίο υποκείμενο έχει διαφορετικά πολιτισμικά, θρησκευτικά και πολιτικά χαρακτηριστικά. Η ιστορική συνθήκη όμως του εγκλεισμού των εκτοπισμένων στις αρχές του 20ού αιώνα αφορά σε εκείνον ο οποίος έχει ταυτόχρονα τις ταυτότητες του νεοεισερχόμενου και του φορέα επιδημικής νόσου. Σε αυτήν την περίπτωση φαίνεται η κράτηση να αποτελεί τόσο το βασικότερο εργαλείο υγειονομικής διαχείρισης όσο την προϋπόθεση για την είσοδό του στον κοινωνικοπολιτικό χώρο της επικράτειας.

1 Θυμίζουμε ότι ενώ δεν έχει ολοκληρωθεί η ναρκαλίευση των συνόρων της Ελλάδας και ενώ το 2003 υπογράφηκε συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας για την αμοιβαία κατάργηση των ναρκοπεδίων στα σύνορα των δύο χωρών (η Τουρκία δεν διαθέτει ναρκοπέδια στην δική της πλευρά του Έβρου), το 2004 η Ελλάδα αγόρασε από τη Γερμανία 20 οχήματα «Scorpio», τα οποία μπορούν πολύ γρήγορα να διασπείρουν νάρκες κατά προσωπικού, σχηματίζοντας μέσα σε λίγη ώρα ένα ναρκοπέδιο.

2 Sontag, S, *AIDS and its Metaphors*, 1989, Picador USA, New York: 2001, σελ. 10

3 Panzac, D, *Quarantines et Lazaret, ...*, ενθ. αν.

4 el.wikipedia.org

5 *military metaphors*, Sontag, S, *AIDS ...* ενθ. αν, σελ. 9.

6 Panzac, D, *Quarantines et Lazaret, ...*, ενθ. αν.

7 Βλ. λίστα λοιμοκαθαρτηρίων (μετέπειτα) ελληνικής επικράτειας από τη σύσταση του ελληνικού κράτους έως τα ενεργά το 1838 και πίνακες I-IV όπου φαίνονται τα στρατόπεδα κράτησης που λειτούργησαν πολύ πριν τη θεσμική ίδρυσή τους.

8 Foucault, M., *Επιτήρηση και Τιμωρία. ...*, ενθ. αν., σελ. 76

9 Βλ. *τυπολογία λοιμοκαθαρτηρίων 19^{ου} (μετέπειτα) ελληνικής επικράτειας και κέντρα διοικητικής κράτησης: τυπολογία βάσει μορφολογίας κτιρίου ή εγκατάστασης*

10 Βλ. στο παράρτημα τις όψεις στις καραντίνες σε Κέρκυρα, Ιθάκη, Κεφαλονιά, Σπιτάλεια και Σύρα και στα στρατόπεδα κράτησης Ελληνικού, Φυλακίου, Αλλοδαπών, αποθηκών, πρώην σχολών αστυνομίας και στρατοπέδων.

παράρτημα κεφαλαίου II.

Στη συνέχεια παρατίθενται περιγραφές σχετικές με τα λοιμοκαθαρτήρια του 19^{ου} αιώνα από τις οποίες προκύπτει η τυπολογία των κτιρίων και εξάγονται πληροφορίες για τις τεχνικές εγκλεισμού σε αυτά.

Κέρκυρα

Το πρώτο λοιμοκαθαρτήριο στην Κέρκυρα κατασκευάστηκε από τους Ενετούς στα τέλη του 16ου αιώνα. Η τελειοποίηση των κανόνων λειτουργίας του έγινε από τον Ι. Καποδίστρια κατά την Επτάνησο Πολιτεία¹ όπου δημιουργήθηκε Λαζαρέτο στο νησί του Αγίου Δημητρίου, ένα μικρό νησί κοντά στο Βίδο το οποίο μέχρι και σήμερα ονομάζεται Λαζαρέττο².

Τα πρώτα κρούσματα χολέρας κατά τους βαλκανικούς πολέμους θα εμφανιστούν στον Τουρκικό και το βουλγαρικό στρατό τον Οκτώβριο του 1912 στην Ανατολική Θράκη. Τα λοιμοκαθαρτήρια του Αγίου Γεωργίου της Σαλαμίνας και της Κέρκυρας λειτούργησαν και για αυτό το σκοπό³. Την περίοδο 1922-23 έφτασαν στην Κέρκυρα 10.000 πρόσφυγες⁴. Το Λαζαρέττο κατά την περίοδο του εμφύλιου χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εκτέλεσης αντιφρονούντων⁵.

συνολική λίστα λοιμοκαθαρηρίων					
λοιμοκαθαρητήριο	τοποθεσία	μορφολογία	εποχή	αρχιτέκτων	Κρατούμενοι Αρχές 20 ^{ου} αι.
Δήλος	νησί Ρήνεια (Μυκόνου)	σύστημα των περιπτέρων -14 κτίρια	ενεργό το 1893		
Αίγινας		ενιαίο, μονώροφο με αίθριο	Καποδιστριακό(1842- 1848)	Θ. Βαλλιάνος	
Ζάκυνθος	Άγ. Κωνσταντίνος, Κήποι	διώροφο, 4 αυλές	Βενετοκρατία		
Ζάκυνθος (νέο)	νησί Μαραθωνήσι	4 παραλληλόγραμμοι περιφραγμένοι χώροι, η Παναγία, ο αμυντικός πύργος, οικήματα και τρία πηγάδια.	1690		
Ιθάκη	νησίδα Λαζαρέτο	μονώροφα και διώροφα κτίρια με κεντρικό υπαίθριο			
Κέρκυρα			Ενετοί-1588		
Κέρκυρα	νησί Λαζαρέτο- ή Γουβίνο - Άγ. Δημήτριος κοντά στο Βίδο	συνεχόμενα μονώροφα και διώροφα κτίρια διαφορετικών λειτουργιών με αντιδιαμετρικούς πύργους και κεντρικό τετράγωνο υπαίθριο χώρο	Αγγλοκρατία-1705- αρχές 20ου (ενεργό το 1911)		πρόσφυγες
Κεφαλονιά	Αργοστόλι	κυβικό διώροφο με τέσσερις πύργους	1705- 1791 ξαναχτίζεται-1841 ανακαίνιση-επέκταση		
Κεφαλονιά	Φωκάτα-επαρχία Κρανιάς		1760		
Κύθηρα	Καψάλι	συνεχόμενα μονώροφα κτίρια διαφορετικών λειτουργιών (σχήμα Π) με κεντρικό υπαίθριο χώρο	1817		
Λευκάδα	κανάλι Αγ. Μαύρας		1718-προ 1743		
Λευκάδα	νησί Αγ. Νικόλαου (νησάκι του Σικελιανού)	ναός, μονώροφο με δικλινή στέγη	Αγγλοκρατία (1743)		
Καραμπουρνάκι	Αρετσού Καλαμαριάς	2 ξύλινα παραπήγματα (κλίβανοι-αποθήκες) και κράτηση σε σκηνές και 60 θαλάμους σε τολ	1914		πρόσφυγες
Ηράκλειο Κρήτης	Μονή Αγ. Λαζάρου του Χάνδακα (κοντά πύλη Λαζαρέτου)		1456-1669		
Χανιά	Άγ. Γεώργιος του Ακρωτηρίου		16ος αιώνας		
Ηράκλειο Κρήτης	νησί Ντία	Νησί χωρίς κτίσματα			
Κρήτη	Άγ. Αντώνιος του Μακρή των Ναυτικών		16ος αιώνας		
Ηράκλειο Κρήτης	Αλικαρνασός (μετέπειτα Ανάψης)		έως 1917		
Χανιά	Σούδα		1836		

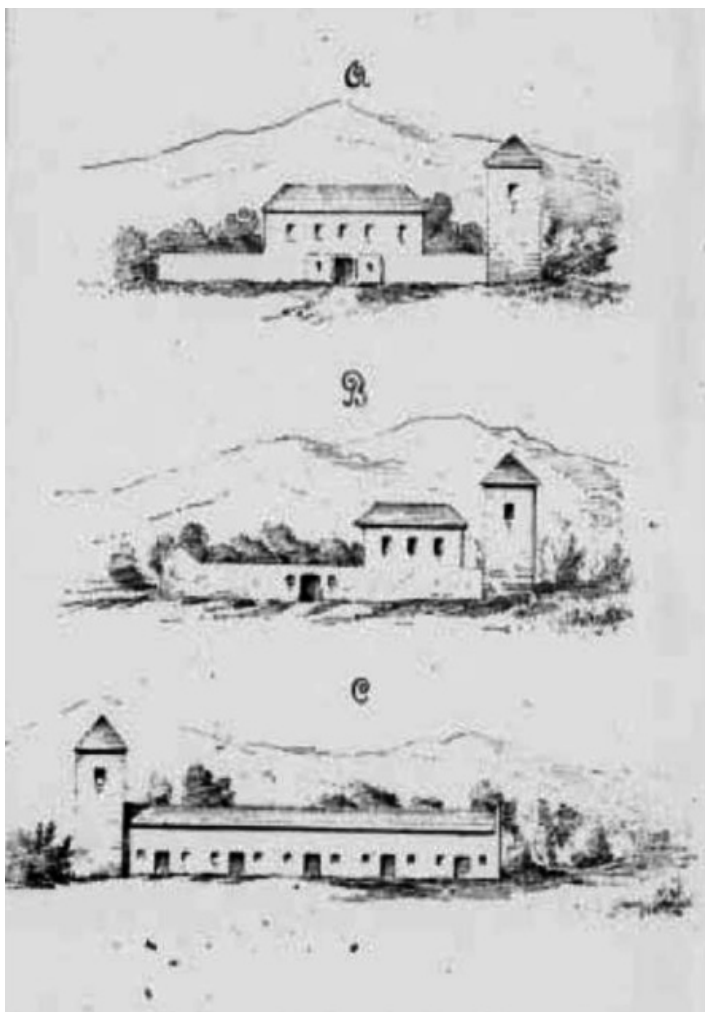
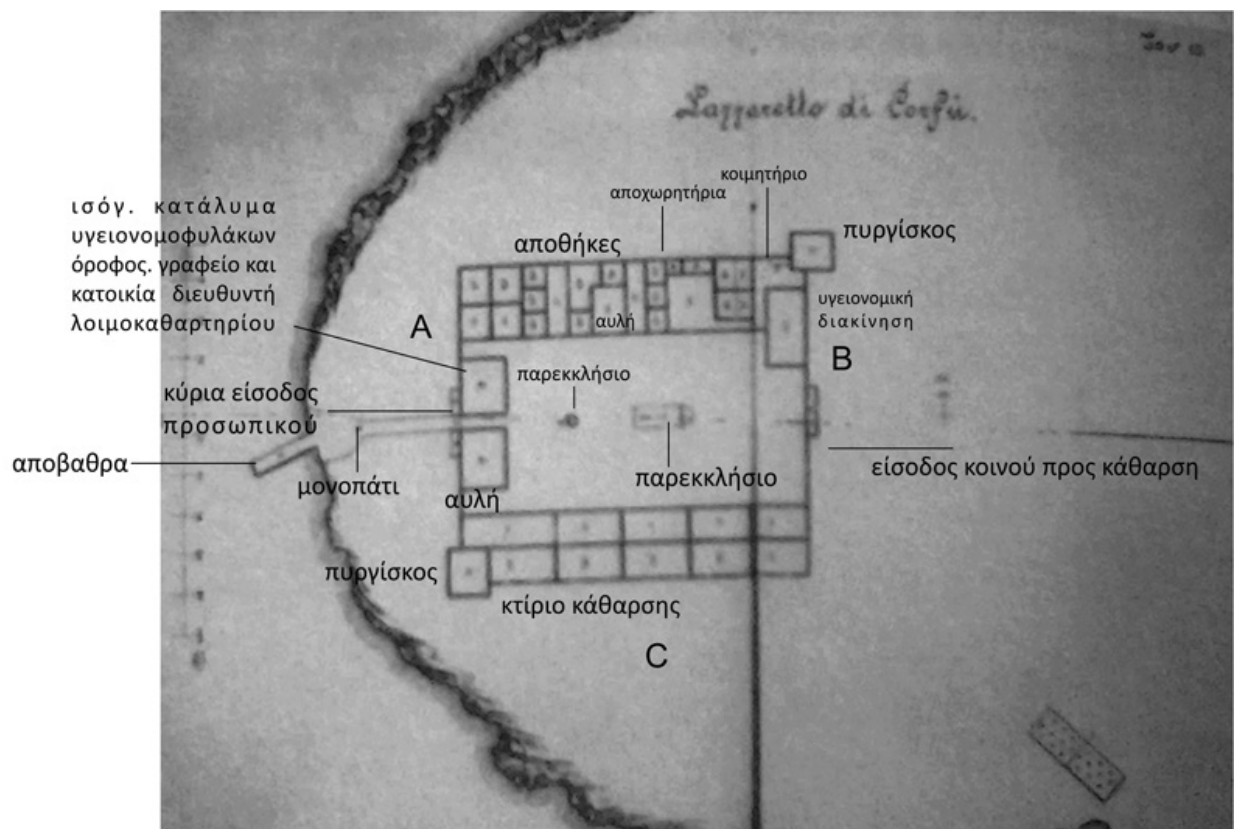
Χανιά	νησίδα Λαζαρέτο - κοντά Νέα Χώρα	Νησί χωρίς κτίσματα	1604 -1645		
Ρέθυμνο					
Σητεία					
Ιεράπετρα					
Λασιθί	Σπιναλόγκα-λεπροκομείο		1903-1941		
Λαμία	Ταράτσα	ενιαίο διώροφο διαμήκες κτίριο με δύο ακριανούς υπαίθριους χώρους	1836		
Μακρόνησος		σκηνές			πρόσφυγες
Μυτιλήνης	Λαζαρέτο	δεν προέκυψε από αυτοψία, από μαρτυρίες κατοίκων βρισκόταν κοντά στο 1ο νοσοκομείο			
Νέας Μιζέλας, μετέπειτα Αμαλιάπολης			1839		
Πάτρα	λιμάνι Πάτρας	όμοια κτίρια σε συνεχές σύστημα πρώην αποθήκες	καποδιστριακή περίοδος		
Πάτρα	λιμάνι Αγυιάς		μετά το 1841		
Πάτρα	αποθήκες Κρωββ, μετέπειτα αποθήκες Μπάρυ	κτίρια αποθηκών-διώροφα ενιαία			πρόσφυγες
Πειραιάς	Άγ. Νικόλαος - τωρινή θέση κτιρίου ΟΛΠ	κτίρια διαφόρων μορφών, διάσπαρτα, τύπου περσιπέρων, περιορισμένων μάλλον διαστάσεων	λίγο μετά το 1837-1854		
Πειραιάς	Ηετιωνεία ακτή	7 ξύλινα παραπήγματα και επέκταση με λιθόδομητες μονάδες	1856 έως αρχές του 20 ^{ου} αιώνα		
Πειραιάς	νησί Αγ. Γεώργιος Σαλαμίνας	σύστημα των περσιπέρων -δέκα συγκροτήματα και 2 βοηθητικά κτίσματα	1858-1865, 1924 ανακαίνιση, 1939-40 ανακαίνιση και επέκταση με νέα κτίσματα, λειτουργία έως λίγο μετά το 1947		πρόσφυγες
Πόρος	κοντά στον πρώτο Ναύσταθμο		προ 1837		
Σκιάθος	νησί Τσουγκριά		1838		
Σπέτσες	λιμάνι		έως 1837		
Σπέτσες	Όρμος Ζογεριάς, δημοτικό	συνεχόμενα διώροφα ενιαία κτίσματα, όμοια με εκείνα των αποθηκών	1838 κ.έ.		
Σύρος	θέση Νεώριο		μέσα δεκαετίας 1830	Λ. Ζαβός	
Σύρος	στην άκρη του λιμανιού, δημόσιο έως το 1862	μονώροφα και διώροφα συνεχόμενα κτίρια με κεντρικό υπαίθριο χώρο	Όθωνας -1841-μετά τα μέσα 19ου	Wilhelm von Weiler-επιστάσια Λ. Ζαβός	
Τριζόνια	νησιά -Κορινθιακός Κόλπος	Νησί χωρίς κτίσματα	ίδρυση 1893 περιστασιακή λειτουργία		
Υδρα	Καμίνια		περίοδος Όθωνα		
Υδρα	Μανδράκι	χωρίς κτιριακή υποδομή			

απέναντι από Υδρα	Πελοπόννησος-απέναντι από Υδρα -χωριό Μετόχι	χωρίς κτιριακή υποδομή			
Χίος			14ος αιώνας		
Χίος	νησί Βάτος		προ 1865		πρόσφυ'
Ψαρά	Σπιτάλια	5 συνεχή μονόχωρα κτίσματα, όμοια με Σπετσών			
Λευκάδα	Λαζαράτα	από ονομασία			
Μαλακάσι			ενεργό το 1911		
διόδων Παπουλίου			ενεργό το 1911		
Δερελή	αλλιώς Γόννοι Τεμπών		ενεργό το 1911		
Γριζάνου			ενεργό το 1911		
Πλάκας (Άρτης)			ενεργό το 1911		
Καλάβρυτα			ενεργό το 1911		
Γεφύρας (Άρτης)			ενεργό το 1911		
Σκιάθος			ενεργό το 1911		
Μακρυνόρος			1839		
Άκτιο			ενεργό το 1911		
Ν. Μιτζέλα- νησάκι Κίκυνθος (μετέπειτα Αμαλιάπολης)			περίοδος Όθωνα - 1839, ενεργό το 1911		
Μήλος			Καποδίστριας (1827 κ.έ.), ενεργό το 1911		
Ίταμος (Ευρυτανίας)			ενεργό το 1911		
Δερβένι Φούρκα (μόνο ζώα & εμπορεύματα)					
Ταράτσα Λαμίας (ίσως τα υίξεται με αυτό της Λυγαριάς)			1836-1881, ενεργό ξανά το 1911		
Αλεξανδρούπολη					Πρόσφυ' (Καππαδ
Ηγουμενίτσα			τέλος 19ου (προ 1913)		
14ο χιλ. Θεσσαλονίκης Αλεξανδρούπολης			1913		
Σιδ. Γραμμή Θεσσαλονίκης Σκοπίων - Βελιγραδίου			1913		
Σαγιάδα (Φιλιατές)			ενεργό το 1907		
Μούρτος (Σύβοτα Θεσπρωτίας)			ενεργό το 1907		
Μοναστήρι Ιωαννίνων (Κόνιτσα)			ενεργό το 1907		
Κομοτηνή			τέλος 19ου		

Βόλος			προ 1881	
Πρέβεζα			προ 1832 και αρχές 20ου αιώνα	
Πάργα			τέλος 19ου (προ 1913)	
Ναύπλιο			Καποδίστριας (1827)	
Άγιος Σώστης (Μεσολόγγι)			ενεργό το 1838, δημόσιο έως το 1862	
Αγία Κυριακή (Τρίκερι Μαγνησίης)			ενεργό το 1838 και το 1893	
Σπάρτη			1922	
Κάλαμος			1922	
Κιλκίς			1922	
Κύμη			ίδρυση 1853	
Νάξος				
Τήνος	δημοτικό			
Μύκονος	δημοτικό			
Άνδρος	δημοτικό			
Σκόπελος				
Χαλκίδα				
Γαλαξίδι				
Καλακρία				
Καλαμάτα				
Πύλος				
Κορώνη				
Άνδρος				
Βόνιτσα			ενεργό το 1836, δημόσιο έως το 1862	
Άννινο			δημόσιο έως το 1862	

Ευρώπη

Αίνος (Enez)
Καλλιόπολη (Γκελέπολου)
Δυρράχιο
Δαρδανέλια
Αυλώνα
Kiliszman (Κιλιζμάν)

Εικόνα. 1: όψεις του Λαζαρέττου της Κέρκυρας από τον G. Bussolin⁶.

Εικόνα. 2: κάτοψη του Λαζαρέττου της Κέρκυρας από τον G. Bussolin, 1870 (Η επεξήγηση

της κάτοψης προκύπτει από σχετική περιγραφή του ίδιου)⁷

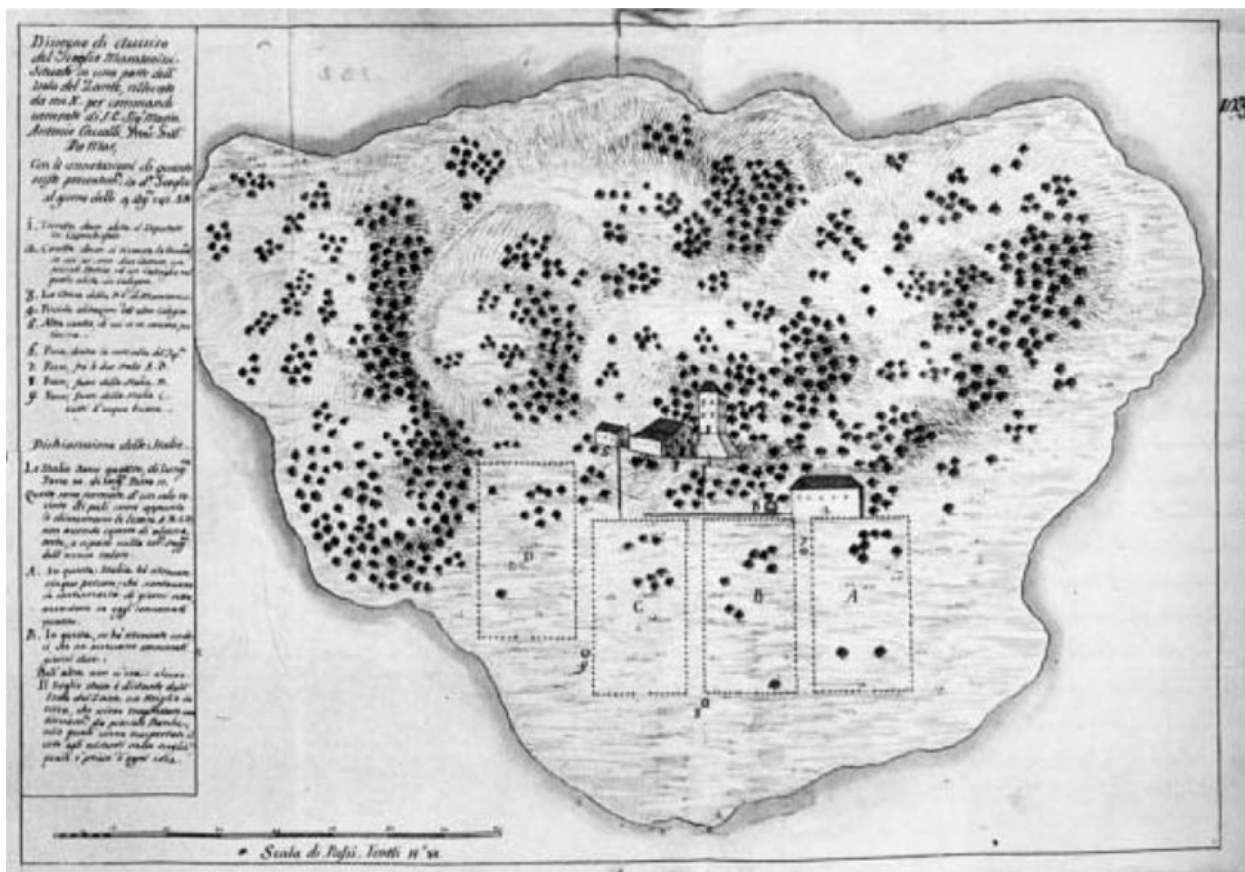
Ζάκυνθος

Το λοιμοκαθαρτήριο στη Ζάκυνθο ιδρύθηκε επί Βενετοκρατίας στην άκρη της πόλης στην τοποθεσία Αγ. Κωνσταντίνος, στους Κήπους [...] (όμως) στάθηκε ανεπαρκές [...] με διάταγμα της 3^{ης} Ιουνίου 1690 ιδρύθηκε το νέο λοιμοκαθαρτήριο της Ζακύνθου. Ο *Saint Sauveur* γράφει σχετικά με το παλιό λοιμοκαθαρτήριο της Ζακύνθου ότι βρισκόταν 200 βήματα από τον Άγιο Κωνσταντίνο, ότι αποτελείτο από τέσσερις τετράγωνες αυλές, κλεισμένες με, όχι πολύ ψηλούς τοίχους, όπου τοποθετούνται και αερίζονται τα υπό κάθαρση εμπορεύματα. Υπάρχουν και μερικά δωμάτια για τους ταξιδιώτες. Ο διευθυντής μένει επάνω προς το μέρος της θάλασσας ενώ κάτω μένει η φρουρά, αποτελούμενη από 7-8 άτομα. Τα πλοία προσεγγίζουν από μικρό όρμο. Δίπλα βρισκόταν ναός και μονή του Τάγματος του Αγίου Αντωνίου, ενώ κοντά υπήρχε και ορθόδοξη εκκλησία του Αγ. Νικολάου⁸.

Ο John Howard σε σχετική μελέτη του περιγράφει ότι το εν λόγω λοιμοκαθαρτήριο βρισκόταν μακριά από την πόλη, σε μικρό ύψωμα, κοντά στη θάλασσα. Ένα μικρό πλοiάριο του λοιμοκαθαρτηρίου βρισκόταν στη θάλασσα ακριβώς πριν από το λοιμοκαθαρτήριο. Στο ένα μέρος ήταν το δωμάτιο της φρουράς και στο άλλο το δωμάτιο του υποδιευθυντή. Πάνω από τον υπόστεγο δρόμο βρισκόταν η κατοικία του υποδιευθυντή του υγειονομείου. Επίσης ότι υπήρχε και άλλο λοιμοκαθαρτήριο, με την ονομασία Νέο που προοριζόταν για την κάθαρση των χωρικών που επέστρεφαν από την Πελοπόννησο, οι οποίοι υποβάλλονταν σε κάθαρση 7 ημερών. Ένας φρουρός φρουρεί μεταξύ της εσωτερικής και της εξωτερικής πόρτας κατά τη διάρκεια της νύχτας¹⁰. Αν κανείς αποτολμήσει να βγει στη στεριά, χωρίς να περάσει από το Λαζαρέτο, κινδυνεύει να απαγχονιστεί ή να υποστεί κακομεταχείριση¹¹.

Εικ. 3: το λοιμοκαθαρτήριο Ζακύνθου από παλιότερη ελαιογραφία (Μουσείο Ζακύνθου)⁹

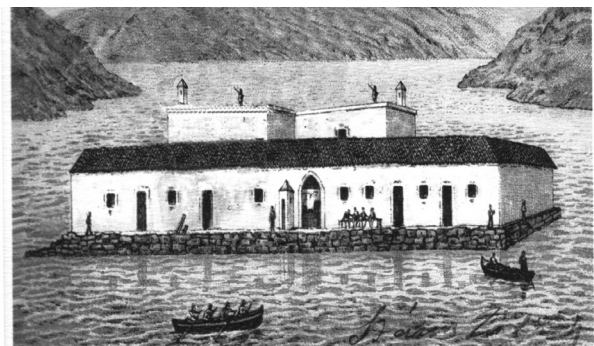

Εικόνα 4: Το μεταγενέστερο ανοιχτό Λαζαρέττο της Ζακύνθου¹²

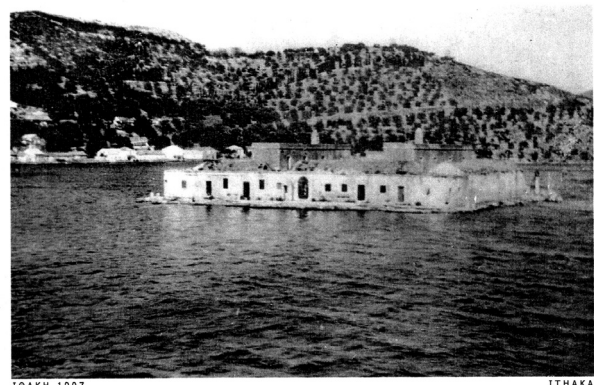
Ιθάκη

Το Λαζαρέττο της Ιθάκης ήταν κτισμένο πάνω στο χαμηλό νησάκι που βρίσκεται μέσα στο λιμάνι Βαθύ. Τα κτίριά του που γκρεμιστήκανε με τους σεισμούς του 1953, είχαν κτιστεί στην αρχή της Αγγλοκρατίας ειδικά για τη χρήση του Υγειονομίου. Αυτά θα πρέπει να' ταν τέλεια για τη δουλειά που τα φτιασαν και πολύ ανώτερα από άλλα Λαζαρέττα της Ανατολικής Μεσογείου. Προηγουμένως στο νησί υπήρχαν άλλα κτίρια που εξυπηρετούσαν το λοιμοκαθακτήριο, αλλά αυτά δεν παρουσίαζαν καμιάν ιδιαίτερη αρχιτεκτονική μορφή όπως τα τελευταία¹³. Ο γιατρός και χειρουργός Νικόλαος Καραβίας Γρίβας που έζησε τα χρόνια εκείνα μας πληροφορεί «... του οποίου αι πέτραι των θυρών και των παραθύρων είναι εκ των μνημείων των αρχαίων Ελλήνων. Εις μέρος δε αυτών φέρονται αι επιγραφαί»¹⁴.

Αποτελείτο από ένα χαμηλό τετράγωνο κτίριο με τα κελιά γύρω γύρω και μια τετράγωνη αυλή στη

Εικόνα 5: Φωτογραφία του λοιμοκαθακτηρίου σε card-postal του 1907¹⁵

Εικόνα 6: Γκραβούρα του σε card-postal του 1938

μέση. Όταν έπαψε να είναι λοιμοκαθακτήριο στα μέσα του περασμένου αιώνα, το ελληνικό κράτος το μεταχειριζόταν, κατά διαστήματα, σαν φυλακή. Με τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο μάλιστα είχε γίνει στρατόπεδο αιχμαλώτων πολέμου [...] Τα κτίρια του Λαζαρέττου κατραστραφήκανε με τους τελευταίους σεισμούς και τελικά καρτεδαφιστήκανε κι έμεινε το νησάκι μόνο με το μικρό εκκλησάκι του Αγίου Σωτήρα, που ήταν στη μέση της αυλής, και με τα δέντρα που φυτεύήκανε μετά την κατεδάφιση¹⁷.

Υπεύθυνος για την εξέλιξη των λοιμοκαθακτηρίων στο Ιόνιο κατά την περίοδο της Αγγλοκρατίας ήταν ο Sir Thomas Maitland¹⁸.

Σύμφωνα με τον Αντώνη Μπουρμπούλη, η νησίδα δεν ήταν αναγνωρισμένη ως λοιμοκαθακτήριο από κανένα νόμο, από καμία επίσημη πράξη¹⁹, τα παράθυρα των κελιών ήταν σιδερόφραχτα²⁰[...], ξύλο ή άλλο μόνιμο εύφλεκτο υλικό δεν υπάρχει σε κανένα από τα «διαμερίσματα» της παροικίας [...] οι τοίχοι ήταν 50 εκ πάχους²¹. Κάθε πρωί γινόταν ανόρθωση της σημαίας²².

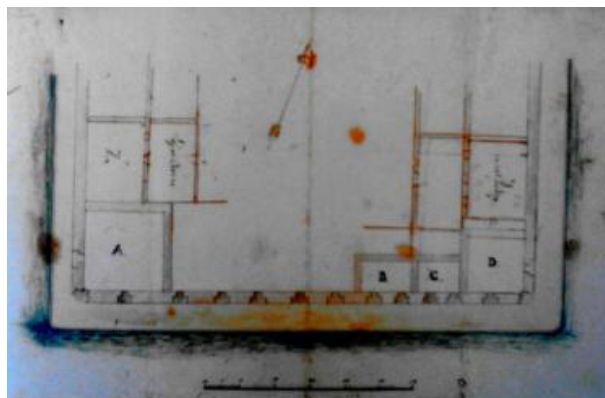
Αφού μετατράπηκε σε φυλακή, ο ίδιος μας πληροφορεί ότι, σε έκτακτες περιπτώσεις [...]

Εικόνες 10, 11: Αναπαραστάσεις του λοιμοκαθακτηρίου άγνωστων χρονολογιών²⁵

Εικόνες 7, 8: Φωτογραφία του λοιμοκαθακτηρίου άγνωστης χρονολογίας¹⁶

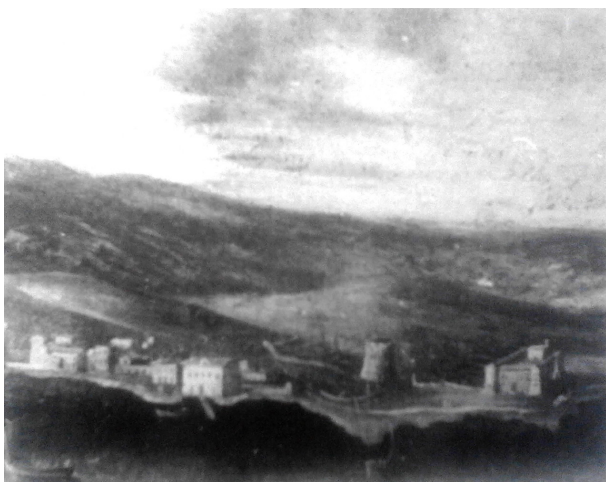
Εικόνα 9: Σχέδιο των φυλακών του λοιμοκαθακτηρίου Ιθάκης, 29-4-1853. Αποτυπώνονται οι διάφοροι χώροι των φυλακών που λειτουργούσαν στο χώρο του λοιμοκαθακτηρίου του νησιού και αναγράφονται οι επεξηγήσεις στην ιταλική και στην ελληνική γλώσσα. Διακρίνονται το τμήμα των κρατουμένων με πλημμελήματα (correzionale)-Α, τα τμήματα των κρατουμένων για κακουργήματα-Β, τα τμήματα κρατουμένων για πταίσματα-Γ, οι χώροι πασαλειμμάτων των δεσμοφυλάκων και του Σώματος των φυλάκων-Δ.²⁴ Φαίνεται πως δεν έγιναν ανακατασκευές και αναδιαρρυθμίσεις για τη λειτουργία του χώρου ως φυλακής.

Εικόνα 12: Η εικόνα του νησιού Λαζαρέτο σήμερα, φωτο. 8/2014

αν υπήρχαν πληροφορίες ότι ένα πλοίο ερχόταν από λιμάνι που θεωρείτο ύποπτο για λοιμικές ασθένειες, εκτάκτως οι φυλακές μετατρέπονταν σε χώρο καραντίνας²³.

Επίσης, από μαρτυρίες κατοίκων της Ιθάκης η τελευταία χρήση του κτιρίου, πριν την οριστική διακοπή της λειτουργίας του, ήταν αυτή του λοιμοκαθαρητηρίου.

Εικόνα 13: Η περιοχή του λοιμοκαθαρητηρίου Κεφαλονιάς

Κεφαλονιά

Το λοιμοκαθαρητήριο του Αργοστολίου ιδρύθηκε το 1705 επί Προνοητού D. Dolfin και ανακαινίστηκε το 1791 επί του Προβλεπτή Angelo Zorzi²⁶. Το 1841 έγινε η ανακαίνιση και επέκτασή του από τους Άγγλους. Επί Αγγλοκρατίας [...] βρισκόταν στο άκρο της πόλης, στην είσοδο του λιμανιού. Οι εγκαταστάσεις του λοιμοκαθαρητηρίου στην Αγγλοκρατία, όπως φαίνεται σε σχέδια του 1854 περιλαμβάνει ένα μικρό λιμάνι, τις εγκαταστάσεις των υποβαλλομένων σε θεραπεία [...] και των υγειονομικών φρουρών [...] οι εγκαταστάσεις περιελάμβαναν σειρά διαμερισμάτων για την απομόνωση των υπόπτων ή όσων είχαν προσβληθεί²⁷. Το 1760 ιδρύεται και δεύτερο λοιμοκαθαρητήριο στα Φωκάτα (επαρχία Κρανιάς).

Ο Γάλλος πρόξενος Grasset Saint-Sauveur (1781) δίνει μία περιγραφή του λοιμοκαθαρητηρίου του Αργοστολίου, η οποία [...] χρονολογείται του 1760: Το λαζαρέττο είναι το πρώτο κτίσμα που βλέπει

Εικόνα 14: Η κάτοψη του λοιμοκαθαρητηρίου του Αργοστολίου²⁸

κανείς στην παραλία εισερχόμενος στον κόλπο, κοντά στο λιμάνι του Αργοστολίου. Κοντά του βρισκόταντο στρατιωτικό νοσοκομείο. Το σχήμα του διαγράφει ένα τέλειο τετράγωνο, που ενισχύεται από τέσσερις μικρούς πύργους. Το εσωτερικό αποτελείται από κάποια δωμάτια για τους ταξιδιώτες και δύο υπόστεγα, όπου τοποθετούν και αερίζουν τα εμπορεύματα. Συνεχόμενα υπάρχει μια μικρή ελληνική εκκλησία αφιερωμένη στον Άγιο Ρόκο, που εφημερεύεται από έναν ιερέα, ο οποίος έχει επίσης εκεί ένα κατάλυμα. Η διοίκηση

του λαιζαρέτου καταλαμβάνει όλη την πρόσοψη. Το ισόγειο αποτελείται από έναν προθάλαμο, όπου 5 ή 6 στρατιώτες της φρουράς προστατεύονται από τις άσχημες καιρικές συνθήκες. Ήδη από το 1816, όπου ενέσκηψε πανώλης εις τα Κομιτάτα της Ερύσου, ιδρύθηκαν νοσοκομεία στα χωριά και λοιμοκαθαρτήρια στις παραλίες. Το λαιζαρέτο του Αργοστολίου αφέθηκε στην εγκατάλειψη κατά τον 19ο αιώνα. Το κτήριο και η εκκλησία ερειπώθηκαν από τους σεισμούς και κατεδαφίστηκαν γύρω στο 1900²⁹.

Εικόνες 14, 15: όψεις και κάτοψη του λοιμοκαθαρητηρίου του Αργοστολίου²⁸

Λευκάδα

Το πρώτο λοιμοκαθαρτήριο της Λευκάδας θεμελιώθηκε το 1718 στην είσοδο του καναλιού της Αγίας Μαύρας ανάμεσα στις περιοχές Καλλιγόνι και Μπρίκι. Φαίνεται ότι η τύχη και λειτουργία αυτού του πρώτου λοιμοκαθαρτηρίου δεν ευοδώθηκαν, διότι μερικά χρόνια αργότερα, όταν το νησί έπληξε η καταστροφική επιδημία του 1743, οι Αρχές πανικόβλητες έσπευσαν να καλύψουν τις ανάγκες με το στήσιμο πρόχειρων παραπηγμάτων σε διάφορες τοποθεσίες στις παρυφές του αστικού οικισμού, χωρίς να γίνεται καθόλου λόγος για το μόνιμο λοιμοκαθαρτήριο. Η πανώλης που μάστιξε το νησί το 1744 είχε 1.800 θύματα [...]. Επί Αγγλοκρατίας ένα νησάκι, που βρίσκεται βόρεια του Β.Α άκρου του ισθμού, εχρησιμοποιείτο για καραντίνα. Ήταν το νησί του Αγίου Νικολάου, όπου αργότερα ήταν το σπίτι του Σικελιανού³⁰.

Κύθηρα

Εικόνα 16: Χάρτης της Λευκάδας του 1821 όπου διακρίνεται το νησί του Αγ. Νικολάου (λοιμοκαθαρτήριο)³¹

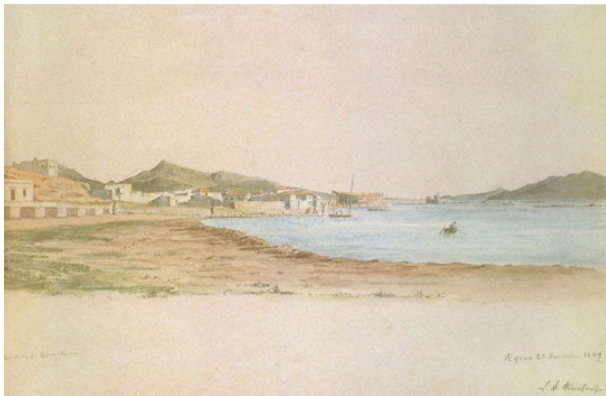
Εικόνα 17: Σύγχρονη φωτογραφία του λοιμοκαθαρτηρίου, μετέπειτα κατοικία Σικελιανού.

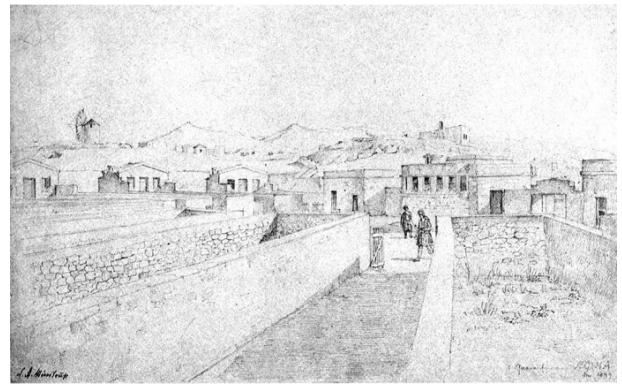
Εικόνα 18: Το λοιμοκαθαρτήριο της Λευκάδας (ελαιογραφία του Cartwright)³²

Εικόνα 19: Χαλκογραφία του S. Pomardi που δείχνει το λιμάνι στο βάθος και το λαζαρέττο³⁴

Εικόνα 20³⁵: η περιοχή του λιμανιού που φαίνεται να βρισκόταν το νέο λοιμοκαθακτήριο της Αίγινας

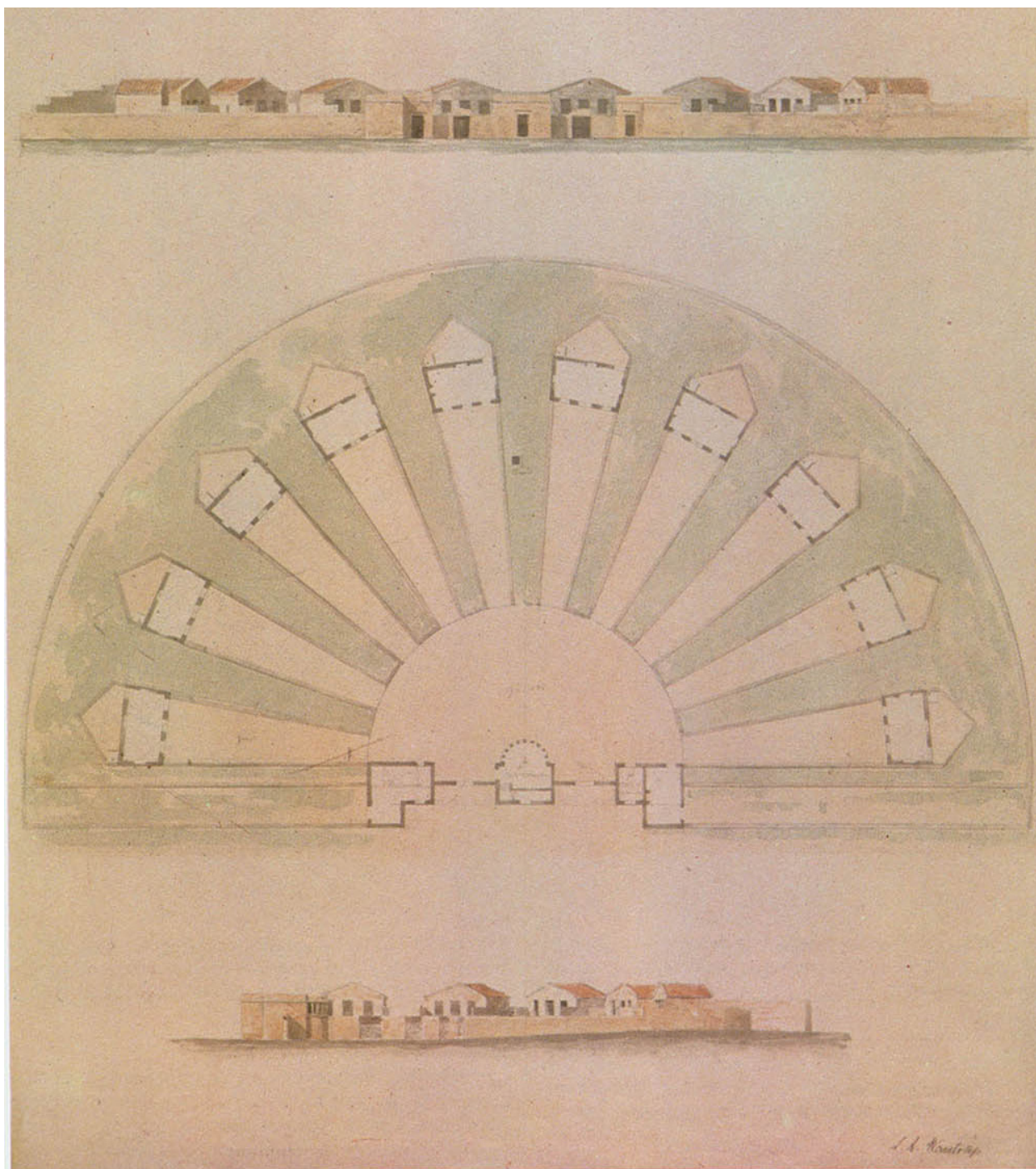
Εικόνα 21³⁷: αναπαράσταση από Δανό ζωγράφο του λοιμοκαθακτηρίου από τον υπαίθριο διάδρομο προς την κεντρική ημικυκλική αυλή.

Το λοιμοκαθακτήριο βρισκόταν στο Καψάλι και το κτίριό του διασώζεται μέχρι σήμερα. Χτίστηκε το 1817. Αποτελείται από ισόγεια κτίσματα σε περιμετρική διάταξη γύρω από την εσωτερική αυλή (είναι σε σχήμα Π), που στο κέντρο της βρίσκεται ένα πηγάδι. Στα Κύθηρα υπήρχαν και δυο υγειονοφυλάκια³³.

Αίγινα

Όπως μας πληροφορεί ο Α. Βιρβίλης, το πρώτο λοιμοκαθαρτήριο της Αίγινας κατά την Επανάσταση πρέπει να λειτούργησε στην περιοχή της Κολώνας.

Το κτίριο όμως που κατασκευάστηκε για να στεγάσει αυτή τη λειτουργία το 1828, με επιμέλεια του Βιάρου Καποδίστρια, πρέπει να βρισκόταν κάτω από την Κολώνα, κοντά στη θάλασσα. Σήμερα δεν σώζεται. Όπως προκύπτει και από τη μελέτη των Αριστέας Παπανικολάου-Κρίστενσεν και Ιφιγ. Δεκουλαίου, το λοιμοκαθαρτήριο της Αίγινας ήταν κτισμένο πάνω στα ερείπια του αρχαίου θεάτρου του νησιού. Για

Εικόνα 22³⁸: Κάτοψη του λοιμοκαθαρτηρίου της Αίγινας από Δανό ζωγράφο

Εικόνες 20-22: φωτογραφίες του ορφανοτροφείου της Αίγινας⁴¹

το λόγο αυτό η κάτοψη του είχε σχήμα ημικυκλικό (μοναδική περίπτωση κάτοψης λοιμοκαθαρητηρίου) και διαιρούνταν εσωτερικά σε δέκα επιμήκεις διαδρόμους με ακτινοειδή διάταξη γύρω από μια ημικυκλική κεντρική αυλή. Οι διάδρομοι αυτοί κατέληγαν σε ένα μικρό οικίσκο στο βάθος, τα διαμερίσματα όσων κρατούνταν στην καραντίνα. Ένα μνημειώδες πρόπυλο-είσοδος οδηγούσε στην κεντρική αυλή³⁶.

έως το 1860 το κτίριο του ορφανοτροφείου, έργο του 1828 από τον αρχιτέκτονα Θεόδωρο Βαλλιάνο³⁹, στέγασε τη λειτουργία του λοιμοκαθαρητηρίου και στη συνέχεια, από το 1880 έως το 1984 λειτούργησε σαν φυλακή ασφαλείας για ποινικούς και πολιτικούς κρατούμενους, ενώ το 1985 κηρύχτηκε διατηρητέο⁴⁰.

Κατά τον Α. Βιρβίλη, από το 1842 και πιθανότατα

Δήλου (Ρήνειας)

Τύπος: βασιλικό λοιμοκομείο, δηλαδή νοσοκομείο αφικνούμενων ταξιδιωτών προσβεβλημένων από πανώλη ή χολέρα. Γνωρίζουμε ως κατασκευαστή της επιγραφής του κτιρίου τον Ιάκωβο Φώσκοιο και χρονολογία κατασκευής το 1836⁴².

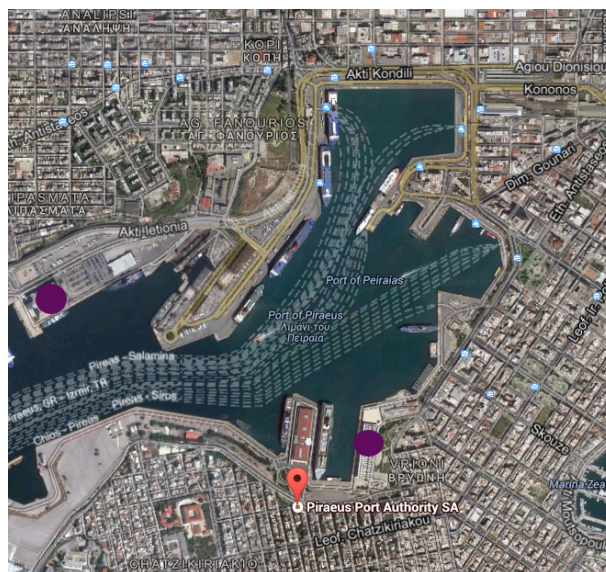
Το κατάστημα κάθαρσης στη Δήλο αποτελείται από 6 κτήρια πέτρινα και 2 ξύλινα, προοριζόμενα για κατοικίες των επιβατών που ήταν υπό επιτήρηση ή κάθαρση. Ένα σπίτι μεγαλύτερων διαστάσεων με δύο ορόφους χρησιμοποιείται για τη διαμονή του επόπτου και του υπολοίπου προσωπικού διευθύνσεως και επιτηρήσεως. Πέντε αποθήκες προορίζονται για τη κάθαρση των εμπορευμάτων. Τα κτήρια αυτά είναι διάσπαρτα στο νησί και απέχουν το ένα από το άλλο περίπου 40 μέτρα. Τα καταλύματα των καθαριζομένων είναι εφοδιασμένα με κρεβάτια και στρώματα και μερικά απαραίτητα έπιπλα, σε περίπτωση δε καραντίνας επιλέγεται από τη βασιλική νομαρχία της Σύρου ένας ειδικός επιχειρηματίας, ο οποίος φροντίζει για την προμήθεια, σε όποιον το επιθυμεί έναντι αμοιβής επίπλων, πιατικών και σκευών διαφορετικών από του καταστήματος, όπως επίσης τρόφιμα σύμφωνα με το υπ' αρ.300 του υγειονομικού νόμου⁴³.

Πειραιάς

Ήδη από τις 30 Μαρτίου 1836, ο Δήμαρχος Πειραιώς με επιστολή του προς την Διοίκηση Αττικής αναφέρει ότι «επειδή το υπάρχον λοιμοκαθαρτήριο είναι πάνυ ατακτοποιήτον και μικρόν [...] το πλοίον “Εύχαρις” χρησιμοποιείται ως λοιμοκαθαρτήριο» και συνιστάται η ίδρυση λοιμοκαθαρτηρίου στην περιοχή Διαμετακομίσεως (Ιστορικό Αρχείο Δήμου Πειραιώς, φ. 1836Α, αποφ. 4). Από τις 29 Νοεμβρίου 1837, με την με αρ. 502 Δημοσίευση (ΦΕΚ αρ. 45, 31/12/1837) αναγγέλλεται στο κοινό η κατασκευή και λειτουργία του λοιμοκαθαρτηρίου Πειραιώς στο χώρο που ευρίσκεται σήμερα ο Επιβατικός Σταθμός Πειραιώς. Ως νέα θέση προκρίθηκε η Ηετιωνεία ακτή, στο εξωτερικό λιμάνι του Πειραιά, το οποίο στη αρχαιότητα ονομαζόταν Κάνθαρος⁴⁴.

Όπως μας πληροφορεί ο Α. Βιρβίλης, μετά τη αποχώρηση των γαλλικών στρατευμάτων κατοχής του Πειραιά το 1856, άρχισε η λειτουργία του νέου λοιμοκαθαρτηρίου της πόλης σε νέα θέση. Οι λόγοι αλλαγής της τοποθεσίας, από την παλαιά θέση στον εσωτερικό λιμένα, μπροστά από την εκκλησία του Αγ. Νικολάου (δυτική πλευρά πλατείας Αγ. Νικολάου, παράλληλα με το τελωνείο), ήταν τρεις: η ερείπωση του λοιμοκαθαρτηρίου από το στρατωνισμό των δυνάμεων κατοχής, η επιδημία χολέρας που είχαν μεταδώσει οι Γάλλοι στρατιώτες σε Αθήνα και Πειραιά τον προηγούμενο χρόνο και η επέκταση του οικιστικού ιστού της πόλης. Το 1854-57 διακόπτεται η λειτουργία του και το 1858-60 μεταφέρεται στη βόρεια ακτή του λιμανιού (Ηετιωνεία Ακτή, το οποίο πήρε την ονομασία Κάνθαρος) σε φυλάκιο και 7 ξύλινα παραπήγματα. Αργότερα επενδύθηκαν με τούβλα και πλακισώθηκαν από 3 λιθόδομητες μονάδες⁴⁵. Εκεί παραμένει έως τις αρχές του 20ού αιώνα ενώ ταυτόχρονα αρχίζει η λειτουργία του λοιμοκαθαρτηρίου Αγίου Γεωργίου Σαλαμίνας.

Σύμφωνα με τον Α. Βιρβίλη, δε γνωρίζουμε πότε άρχισε η χρησιμοποίηση της νησίδας Α. Γεώργιος ως λοιμοκαθαρτηρίου. Το Β.Δ. της 25 Νοεμβρίου 1845 δεν το αναφέρει μεταξύ των 12 Δημοσίων (γενικών) λοιμοκαθαρτηρίων. Ο κόλπος της Σαλαμίνας όμως θα πρέπει ήδη να χρησιμοποιείται ως χώρος αγκυροβολίας των πλοίων που κάνουν

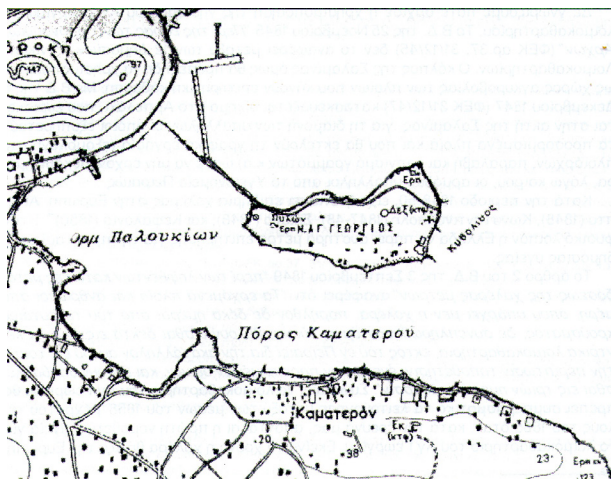

Εικόνες 23, 24: Η 2η θέση του λοιμοκαθαρτηρίου Πειραιά στον Άγιο Νικόλαο, στη θέση του σημερινού κτιρίου του Ο.Λ.Π.

Εικόνα 25: Η 3η θέση του λοιμοκαθαρτηρίου Πειραιά στην Ηετιωνεία Ακτή

επιτηρητική κάθαρση. Από σχετικά κείμενα συμπεραίνουμε ότι «λειτούργησε μεταξύ των μέσων του 1858 και του τέλους του 1865.⁴⁶ Η τοποθεσία του είναι η ακατοίκητη νησίδα Α. Γεώργιος μεταξύ της Σαλαμίνας και του Περάματος, στο στόμιο του όρμου των Παλουκίων, επιφάνειας 0,2τχμ, απέναντι από το Ναύσταθμο [...] προορίζεται για την υποδοχή, μόνον, πλοίων και προσώπων προελεύσεως ύποπτης για μεταδοτικά νοσήματα, όπου υποβάλλονται σε παρακολούθηση πέντε ημερών. Αποτελείται από τριάντα κτήρια διαφόρων μορφών, διάσπαρτα, τύπου περιπτέρων, περιορισμένων μάλλον διαστάσεων. Άριστη είναι η θέση του, με υγιεινότετον αέρα, και εξαίρετο αγκυροβόλιο. Από την άλλη έχει το σοβαρό, για ένα ίδρυμα καραντίνας, μειονέκτημα να μην περιβάλλεται από πουθενά από τοίχο. Γι' αυτό, για να πετύχουν την απομόνωσή του σε περίοδο καραντίνας ή παρακολουθήσεως, χρειάζεται να εγκατασταθεί γύρω του μία ζώνη υγειονομοφυλάκων ή στρατιωτών, με όλους τους συνεπαγόμενους κινδύνους. Προοριζόταν για την υποδοχή των πασχόντων από ευλογιά, η παραμονή των οποίων στον Πειραιά δεν εξασφάλιζε απόλυτη απομόνωση ή που δεν είχαν τα οικονομικά μέσα για να προσλάβουν νοσοκόμους με τους οποίους θα έμεναν στην απομόνωση⁴⁷.

Εικόνα 26⁴⁸: Το νησί του Αγ. Γεωργίου το 19^ο αιώνα.

Εικόνα 27⁴⁹: Άποψη του λοιμοκαθαρητηρίου Αγ. Γεωργίου

Πλησίον του λοιμοκαθαρητηρίου εντοπίστηκε ομαδική ταφή της περιόδου 1865-1947, πιθανό να είναι τάφοι προσφύγων του 1923-45⁵⁰

Σύμφωνα με τον Bussolin, διοικητή του λοιμοκαθαρητηρίου της Βενετίας, που επισκέφτηκε γύρω στο 1880, το λοιμοκαθαρητήριο της Σαλαμίνας είναι πιο ευρύχωρο από αυτό του Κανθάρου. Ευρισκόμενο επάνω σε μία νησίδα στα δυτικά του κόλπου, πιο κοντά στα Μέγαρα παρά στον Πειραιά, περιβάλλεται εξ αποστάσεως από τα βουνά της Αττικής, με υγιεινότατο αέρα και μαγευτική θέα.

Εδώ πλοία, επιβάτες και φορτία υποβάλλονται σε παρακολούθηση διαρκείας μεγαλύτερης των πέντε ημερών, αν είναι ύποπτης προελεύσεως ή υποβάλλονται στην καθαυτό καραντίνα αν υπάρχει δυσμενές πιστοποιητικό υγειονομικού ελέγχου.

Αυτό έγινε στη Σαλαμίνα, αρχικά με ξύλινες κατασκευές και το επόμενο έτος με κτήρια από πλίνθους. Υιοθετήθηκε το **σύστημα των περιπτέρων**. Δύο σπιτάκια το κάθε ένα δύο ισογείων δωματίων, με χωριστή είσοδο, αποτελούν συνήθως ό,τι θα μπορούσε να αποκληθεί ένα

Εικόνα 28⁵¹: Το ναϋδριο του Αγ. Γεωργίου

συγκρότημα. Τα σπιτάκια αυτά είναι είκοσι, συνεπώς δέκα συγκροτήματα. Αν χρειαζόταν να περιληφθούν τρία, τέσσερα ή περισσότερα τέτοια σπιτάκια σε ένα ξεχωριστό τμήμα, αυτό μπορούσε να γίνει εύκολα με τη φροντίδα των υγειονομοφυλάκων. Εκτός από τα δέκα αυτά συγκροτήματα, και σε κάποια απόσταση, είναι ένα κτήριο δύο θαλάμων που χωρίζεται από ένα διάδρομο, και προοριζόταν για νοσοκομείο λοιμωδών. Πολύ λίγο! Για τις συνήθεις νόσους, τίποτα. Από τη μεριά της θάλασσας, ένας χώρος επισκεπτηρίου –ένα μικρό υπόστεγο, ανοιχτό σε όλους τους ανέμους, περιβαλλόμενο από ξύλινο κιγκλίδωμα. Ένα είδος καλύβας, φτιαγμένης από το μοναδικό κάτοικο του νησιού, έναν υγειονομοφύλακα γέρο συνταξιούχο στρατιώτη,

που την έφτιαξε με τις προσφορές των ευσεβών, που ήταν σε καραντίνα, και των επισκεπτών, με μία καμπάνα, είναι το εκκλησάκι τους. Κατά τ' άλλα, εκτός από ένα ισόγειο παλιόσπιτο γι' αυτόν το φύλακα, τίποτα άλλο.

Η κατάσταση συντηρήσεως των κτισμάτων γενικά σχεδόν ανύπαρκτη. Το μεγαλύτερο μειονέκτημα είναι ότι στις κατοικίες αυτών που είναι σε καραντίνα δεν υπάρχουν ούτε αποχωρητήρια, ούτε κάτι ανάλογο. Όταν το επεσήμανα σε αυτόν που με συνόδευε, μου απήντησε με μια χειρονομία που σήμαινε «πάνε στο ύπαιθρο, πέρα από τα σπίτια». Μια στέρνα ανοιγμένη ανάμεσα στις πέτρες, στην οποία καταλήγει το νερό της βροχής μέσα από κεκλιμένα επίπεδα, κατασκευασμένα

και επιχρισμένα με πηλό από τον καλό και υπομονετικό φύλακα, καλύπτει τις ανάγκες του. Δεν επαρκεί όμως καθόλου για να ξεδιψάσουν τους υποβαλλόμενους σε καραντίνα και για να τους προμηθεύσει το τόσο απαραίτητο για την προσωπική τους καθαριότητα και άλλες χρήσεις νερό, όσο θα διαρκεί η καραντίνα. Λόγω ελλείψεως πηγής στο νησάκι, το απαραίτητο νερό πρέπει να μεταφέρεται από τον Πειραιά, όπως τα τρόφιμα και τα άλλα χρειώδη. Εδώ δεν υπάρχει πλυντήριο, ούτε χώρος για συσκευές για την απολύμανση του ταχυδρομείου. Και για την φροντίδα των εμπορευμάτων υπάρχει ένα πολύ μικρό ξύλινο στέγαστρο, ανοιχτό από παντού.

Έπιπλα και σκεύη δεν υπάρχουν. Οι προμήθειες για τους ταξιδιώτες σε περίοδο καραντίνας αναλαμβάνονται από οποιοδήποτε επιχειρηματία

[...] Το αγκυροβόλιο για τα σκάφη που είναι σε καραντίνα είναι άριστο στον κόλπο της Σαλαμίνας. Αλλά με το να είναι το έδαφος, στο οποίο βρίσκεται το λοιμοκαθαρτήριο, ελαφρά κεκλιμένο προς τη θάλασσα, ο ρηχός βυθός προεκτείνεται, κάνοντας αδύνατη την άμεση εκφόρτωση του φορτίου χωρίς να χρησιμοποιηθούν βάρκες. Αλλά και έτσι θα ήταν δύσκολο χωρίς αποβάθρα. Γι' αυτό καταλήγει η αποβίβαση δύσκολη στο λοιμοκαθαρτήριο αυτό και για τους ανθρώπους, από έλλειψη σημείου προσεγγίσεως. Εδώ παρουσιάζονται πολλές ελλείψεις ακόμη και στο μελάνι και την πένα»⁵².

«Η επίπλωσις δωματίου Α' θέσεως: Έαστον δωμάτιον δέον να περιέχει δύο κλίνας... Επίπλωσις δωματίου Β' θέσεως: Έκαστον δωμάτιον περιέχει τρεις κλίνας...επίπλωσις δωματίου Γ' θέσεως: έκαστον δωμάτιον δέον να περιλαμβάνει 5-10 κλίνας, 15-20 κλίνας»⁵³.

Εικόνα 29⁵⁴: Η αναθηματική πλάκα η οποία διασώζεται εντοιχισμένη σε κολώνα του προαυλίου του ναού

Τα πρώτα κρούσματα χολέρας κατά τους βαλκανικούς πολέμους θα εμφανιστούν στον Τουρκικό και το βουλγαρικό στρατό τον Οκτώβριο του 1912 στην Ανατολική Θράκη. Τα λοιμοκαθαρτήρια του Αγίου Γεωργίου της Σαλαμίνας και της Κέρκυρας λειτούργησαν και για αυτό το σκοπό⁵⁵.

Το 1914, με το Νόμο 252 (ΦΕΚ Α' 28/4/14) το νησάκι απαλλοτριώνεται αναγκαστικά υπέρ του δημοσίου όπως χρησιμεύσει ως λοιμοκαθαρτήριο, εφ' ής και λειτουργεί το ομώνυμον Λοιμοκαθαρτήριο.

Κατά την άφιξη στην Ελλάδα των προσφυγικών πληθυσμών, ιδιαίτερα από την Ρωσία μετά τη ρώσικη επανάσταση του 1917, μεμονωμένα περιστατικά χολέρας απομονώθηκαν έγκαιρα στο λοιμοκαθαρτήριο του Αγίου Γεωργίου και Θεσσαλονίκης (Καραμπουρνού) [...]. Από το Δεκέμβριο του 1918 μέχρι τον Απρίλιο του επόμενου χρόνου, ο Αγ. Γεώργιος χρησιμοποιήθηκε για τον εκ περιτροπής αρχικό περιορισμό 6500 περίπου ανδρών του Δ' Σώματος Στρατού που είχαν παραδοθεί στους Γερμανούς το 1916 και μεταφερθεί στο Görlitz της Γερμανίας και στη συνέχεια επέστρεψαν στην Ελλάδα μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου⁵⁶. Το 1920, σύμφωνα με την απογραφή της 19 Δεκεμβρίου είχε πληθυσμό τρεις άνδρες και δύο γυναίκες, προφανώς φύλακες οι οποίοι θα έμεναν στο νησί μόνιμα.

Το 1924 οι εγκαταστάσεις του λοιμοκαθαρτηρίου ανακαινίστηκαν πλήρως και δέχθηκαν για κάθαρση, τόσο κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών με την Τουρκία, σύμφωνα με τη συνθήκη της Λωζάννης, όσο και για την υποδοχή των απελευθερωθέντων αιχμαλώτων Ελλήνων στρατιωτών της Μ. Ασίας, περισσότερα από 100.000 άτομα. Το 1924 δέχτηκε περισσότερους από 100.000 πρόσφυγες από την Μικρά Ασία για κάθαρση, ενώ το τελευταίο κρούσμα χολέρας αντιμετωπίστηκε στο νησί το 1947. Εν συνεχεία, πέρασε στη δικαιοδοσία του Ναυστάθμου του Πολεμικού Ναυτικού για τις λειτουργικές ανάγκες του⁵⁷. «Οι πρόσφυγες της Αρετσούς έφτασαν στο Λαύριο στις 29 ή 30 Νοεμβρίου 1924, προερχόμενοι από την Κωνσταντινούπολη, τη Χάλκη και την Πρίγκηπο. Από την επιβίβασή τους μέχρι την αποβίβαση στο Λαύριο, μεσολάβησαν είκοσι πέντε μέρες, γιατί το πλοίο ήταν αργό, αλλά και δύο βδομάδες τους απομόνωσαν στο λοιμοκαθαρτήριο του Αη Γιώργη στο Κερατσίνι, όπου οι συνθήκες διαβίωσης ήταν πολύ άσχημες⁵⁸.

Το 1939-40 ανεγέρθηκαν νέα κτίρια και έγινε γενικότερη ανακαίνιση. Κατά τη γερμανική κατοχή χρησιμοποιήθηκε ως Ναυαρχείο, με την αποχώρηση

δε των γερμανικών στρατευμάτων, λεηλατήθηκε και οι εγκαταστάσεις του ανατινάχθηκαν. Μετά την απελευθέρωση, άρχισε αμέσως η ανακαίνιση και ο εφοδιασμός του λοιμοκαθαρτηρίου με τα αναγκαία⁵⁹. Στις 23 Σεπτεμβρίου 1947⁶⁰ εμφανίστηκε επιδημία χολέρας στην Αίγυπτο. Αμέσως λήφθηκαν μέτρα και στον Αγ. Γεώργιο «καθαρίστηκαν» περίπου 700 άτομα.⁶¹

Τα επόμενα χρόνια χρησιμοποιήθηκε ως αποικία φρενοβλαβών. Τον Αύγουστο 1967, ο Αγ. Γεώργιος παραχωρήθηκε στο Πολεμικό Ναυτικό και αργότερα, με επιχωμάτωση, συνδέθηκε με τη Σαλαμίνα⁶².

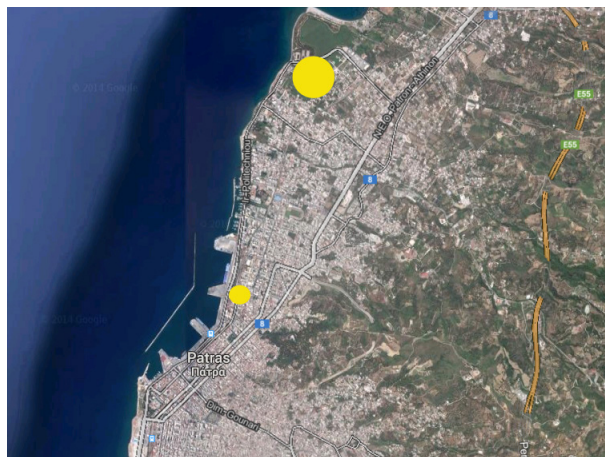
Το Σεπτέμβριο του 1911, ερχόμενος από τη Θεσσαλονίκη έπειτα από την επίσκεψή του στο Άγιο Όρος ο Le Corbusier παραμένει σε επιτηρητική κάθαρση τέσσερις μέρες πριν ελευθεροκοινωνήσει. Στη συνέχεια παρατίθεται η εμπειρία του από τη λοιμοκάθαρση στον Άγιο Γεώργιο. Τι φωνές, βρισιές, ξεφωνητά σε όλες τις γλώσσες! Σε ένα μικρό μόλο όπου μας οδηγούν οι βαρκάρηδες, στέκει ένας κύριος με άσπρο κασκέτο, δουλοπρεπής με τους πλούσιους, σκαϊός και άξεστος με τους ταλαίπωρους: ένας υπάλληλος, ένας γραφειοκράτης! Συρματοπλέγματα χωρίζουν τα παραπήγματα... Η καραντίνα! [...] Βρωμερή καραντίνα σε ένα έρημο νησί, στο μέγεθος μιας μεγάλης πλατείας. Καραντίνα ηλίθια, ενάντια σε όλους τους νόμους της λογικής: εστία χολέρας. Εδώ, υπάλληλοι, εκεί λωποδύτες και ανέντιμοι. Όνειδος για την ελληνική κυβέρνηση που καθιέρωσε αυτόν τον θεσμό. Μας κράτησαν εκεί τέσσερις μέρες, βάζοντάς μας να πλαγιάζουμε με αγνώστους, μες στα ζωύφια και τις σαρανταποδαρούσες, κάτω από έναν πύρινο ουρανό, δίχως ούτε ένα δέντρο σε εκείνο το νησί του διαβόλου, να μας μετριάξει τις αντιξοότητες Ένα εστιατόριο, με πομπώδη τίτλο, τόπος κατεργιάς όπου, εκείνοι που το πατρονάρουν, ένας βουλευτής καθώς φαίνεται, επιτρέπουν να πουλιέται το νερό σαράντα λεπτά το λίτρο και σε υποχρεώνουν να τρως βρωμιές σε εξοργιστικές τιμές. Αχ, τι να κάνει ο κοσμάκης, εκείνοι για τους οποίους μια δραχμή είναι ποσό;... και να έρθουμε στο γιατί όλα αυτά; Μας έχουν πετάξει σε ένα έρημο νησί σαν σκύλους της Κωνσταντινούπολης. Φτάνει το καϊκι που στην πρύμνη του είχαμε περάσει δυο νύχτες κάτω

από τὰ ἄστρα. Μας κατέβασαν σε μια βάρκα και μας αποβίβασαν πίσω από ένα περιφραγμένο κοτέτσι, μας πήραν τα ρούχα μας και τα ονόματά μας και, μιας και είμαστε επιβάτες πρώτης θέσης (που έκαιγε ολόκληρη από τους καπνούς του μηχανοστασίου), μας είπαν: Μείνετε εδώ τέσσερις μέρες. Άνοιξαν το φράχτη του κοτετσιού

και τα κουνέλια εκσφενδονίστηκαν στο λιβάδι. Πυρακτωμένα βράχια, κυπαρίσσια, πεύκα με ύψος ένα κι ογδόντα, ένα κουτούκι, μερικές παράγκες: αυτά όλα κι όλα. Νερό παντού γύρω και ήλιος όσος θες. Μια απρέπεια, μια παλιανθρωπιά δύο ή τριών δημόσιων υπαλληλίσκων. Και ο Παρθενώνας τόσο κοντά να μας περιμένει!"⁶³

Πάτρα

Οι πατραϊκές αρχές και ο Καποδίστριας είχαν δώσει ιδιαίτερη σημασία στο ζήτημα της δημόσιας υγείας. Λόγω όμως των περιορισμένων μέσων που διέθεταν τα αποτελέσματα ήταν έως και μηδαμινά. Το λοιμοκαθαρτήριο είχε σχεδιαστεί⁶⁴ στη θέση Τεκές, όπου νωρίτερα βρισκόταν μοναστήρι Δερβίσηδων. Ο Αξιώτης στέλνει σχετική έκθεση στον Καποδίστρια με σχέδιο αναφέροντας θέλει συνίσταται από εξ' μαγαζιά έκαστον έχον επικείμενην μιαν κάμεραν. Τα μαγαζιά θέλουν κλείεσθαι με κάγκελα όπως αερίζονται αι εν αυτοίς υποτιθέμεναι γραμματεΐαι. Έκαστη δε κάμερα θέλει έχει είσοδον χωριστήν από την

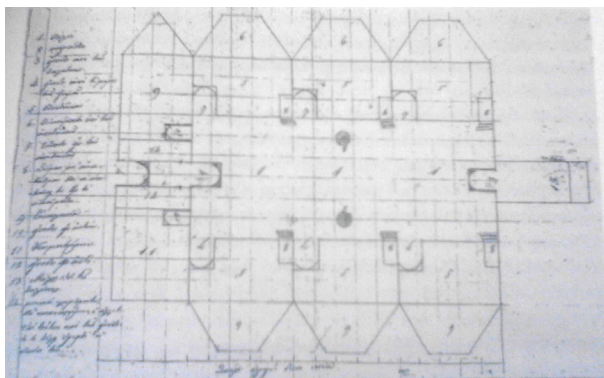
Εικόνα 30: Το λοιμοκαθαρτήριο στις αποθήκες Κρωββ (κάτω) και στο λιμάνι της Αγυιάς πάνω

Εικόνα 33: Οι αποθήκες Μπάρι σήμερα

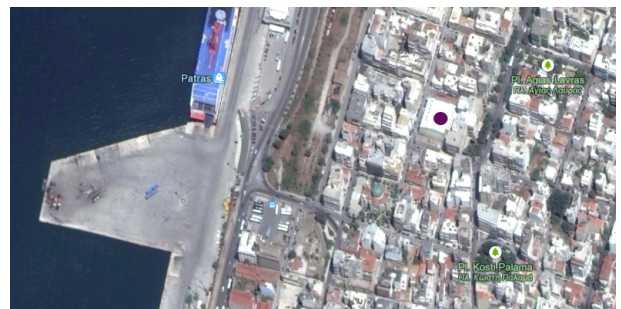
του μαγαζιού. Προσθέτονται η εκκλησία και εν κοιμητήριον, τα οποία θέλουν οικοδομηθεί εις τα όπισθεν του λοιμοκαθακτηρίου, το δε έμπροσθεν τούτου θέλει βλέπει προς την θάλασσαν, παρά την οποίαν κτίζεται, εις θέσιν εγγύς της πόλεως, λεγόμενην Τεκές. Τούδου δε του Τεκέ διάφορα θεμέλια ημπορούν να χρησιμεύσωσιν, ως και εν πρόχωμα, του οποίου τα ερείπια έτι φαίνονται. Εν δε τω μέσω του λοιμοκαθακτηρίου θέλουν ανοιχθή δύο πηγάδια προς χρήσιν του... η δαπάνη δε της οικοδομής ταύτης εις δίστηλα (αξία αντίστοιχη των 5 γαλλικών φράγκων) σχεδόν 2.500 [...] ότι πολλήν ευκολίαν θέλει παρέξη το αναμενόμενον εις Πάτραις εμπόριον η απόκτισις ενός λοιμοκαθακτηρίου... ευρίσκονται εις τα ίδια πλοία επιβάται δι έλλειψιν τόπου καθάρσεως... θέλει μας ευκολύνει εις την μετά της Ευρώπης κοινωνίαν⁶⁵.

Κατά την Καποδιστριακή περίοδο λειτούργησε στο λιμάνι της Πάτρας ένα υποτυπώδες λοιμοκαθακτήριο ανίκανο όμως να ανταποκριθεί στις ιδιαίτερα αυξημένες απαιτήσεις της εποχής. Πολύ αργότερα και προφανώς όχι πριν το 1841, το λοιμοκαθακτήριο είχε μεταφερθεί στο λιμάνι της Αγκυιάς. Εξακολουθούσαν όμως οι εγκαταστάσεις του να είναι εντελώς πρόχειρες, με συνέπεια, η ανεπάρκειά του στην προσφορά υπηρεσιών να αποτελεί και πάλι βασικό του γνώρισμα⁶⁶. Στη συμβολή των οδών Ηπείρου και Φαβιέρου, στην τωρινή θέση του γηπέδου της ΕΑΠ είχε λειτουργήσει ransion-κλίβανος, ιδιοκτησίας των Μόρφυ και Κρωββ. Λόγω των υγειονομικών κανόνων στις ΗΠΑ, όσοι είχαν σκοπό να μεταναστεύσουν, φιλοξενούνταν σε αυτό το χώρο, όπου γινόταν η απαραίτητη απολύμανση, πριν επιβιβαστούν στο καράβι. Αντίστοιχα, οι αποθήκες Κρωββ (μετέπειτα αποθήκες Μπάρρυ)

Εικόνα 31: το σχέδιο του μη πραγματοποιημένου λοιμοκαθακτηρίου⁶⁷

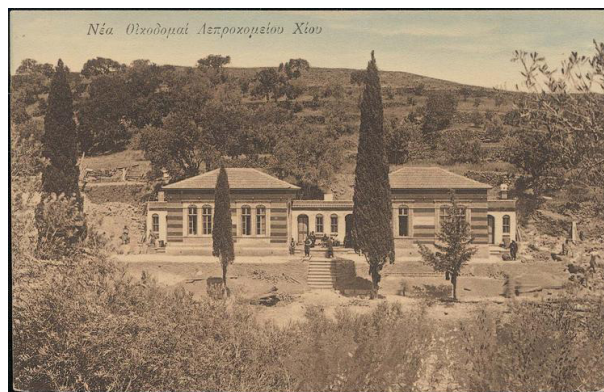
χρησιμοποιήθηκαν ως λοιμοκαθακτήριο των προσφύγων, αφού το 1922 με την άφιξη 35.000 και πλέον ατόμων, υπήρχε κίνδυνος εξάπλωσης επιδημιών.⁶⁸

Εικόνα 32: Το σημείο του λοιμοκαθακτηρίου στις αποθήκες Μπάρι-Κρωββ

Εικόνα 34: Εικόνα του εσωτερικού των αποθηκών, την εποχή λειτουργίας του λοιμοκαθακτηρίου

Εικόνες 35, 36: Το λεπροκομείο Χίου⁷⁰

Χίος

Στην Χίο υπάρχει το Λωβοκομείο ή λεπροκομείο Χίου από το 14ο αιώνα χωρίς να υπάρχει καμία ένδειξη για χρήση του τον 20 αιώνα, για τον εγκλεισμό προσφύγων.

Σύμφωνα με τον Τύπο της εποχής, η Βάτος χρησιμοποιήθηκε σαν λοιμοκαθακτήριο προ του Ιουλίου του 1865, για την αντιμετώπιση της επιδημίας χολέρας, που είχε ενσκήψει στην Αλεξάνδρεια, προκαλώντας φυγή του πληθυσμού, μολυσμένα δε άτομα μετάδωσαν τη νόσο στην Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη και λοιπή Μεσόγειο, κυρίως όπου προσήγγισαν τα πλοία [...] Πρώτη αναφορά για τη Βάτο γίνεται στις 23 Ιουλίου, για χρησιμοποίησή της σαν λοιμοκαθακτηρίου σε προγενέστερη ημερομηνία, σύμφωνα με το παρακάτω δημοσίευμα της ΑΜΑΛΘΕΙΑΣ του οποίου γράφονται αποσπάσματα σε περίληψη: «Η επί τούτω δωρισθείσα υγειονομική επιτροπή Χίου εξέδωκε τας επομένας περί καθάρσεως διατάξεις: επειδή δια την ενσκήψασαν εις Αλεξάνδρειαν, Σμύρνην και Κωνσταντινούπολη επιδημίαν χολέρας πολλοί εκ των πόλεων τούτων καταφεύγουν εις την νήσον μας. Επειδή το λοιμοκαθακτήριον μας ως εγγύς της πόλεως κείμενον με κίνδυνο μεταδόσεως της νόσου [...] Οι κάτοικοι της νήσου δι' αναφορών των εξήτησαν οι επιβάται να τελούν την κάθαρσίν των εις μέρος ευαερώτερον και όσον το δυνατόν

αραιωμένοι [...] Το Υγειονομικόν Συμβούλιον παραδεχθέν την αναφοράν απεφάσισεν: Η κάθαρσις θέλει τελείται εις Βάτον, νησίδιον πλησίον των Οινουσών (Αιγνούσων) όπου μετεκομίσθησαν άπαντα τα αναγκαία. Ημέραι καθάρσεως 15 δια πλοία άνευ συμπτωμάτων κατά τον διάπλουν και 21 δια το εναντίον.⁷¹

Τελευταία αναφορά από τη Χίο για χολέρα υπάρχει στην ανταπόκριση της 5/17 Ιουλίου 1873 για το ΝΕΟΛΟΓΟ, όπου σημειώνεται και η κατάσταση του λοιμοκαθακτηρίου, χωρίς όμως να ξεκαθαρίζεται αν αφορά τη Χίο ή τη Βάτο⁷² [...] «...Δεν γνωρίζω την θέσιν του καταστήματος τούτου ακριβώς και κατά πόσον η κατάστασίς του δύναται να ευαρεστήση εις τους εν αυτώ διαιτωμένους και επιφυλάσσομαι αν δυνηθώ να επισκεφθώ και γράψω υμίν' αλλ' αναλογιζόμενος άλλην παρελθούσαν εποχήν, προβλέπω ότι θέλομεν φιλοδωρηθή δια χλεύης και μομφών ου μόνον των πατριωτών, αλλά και των ξένων, οίτινες θα ελάμβανον την κακήν μοίραν να εισέλθωσιν εις το κατάστημα τούτο, όπερ οι πατέρες ημών εκ θεμελίων ανήγειραν, και καλώς διετήρουν, ημείς δε ουδ' απλής ανακαινίσεως ηξιώσαμεν»⁷³.

Το 1920 μεταφέρθηκαν εκτοπισμένοι από την Μ. Ασία και τον Πόντο στην Χίο, χωρίς να είναι ξεκάθαρο από τις πηγές αν αυτοί εγκλείστηκαν στο λοιμοκαθακτήριο του νησιού⁷⁴.

Ψαρά (Σπιτάλια)

Δίπλα στην θάλασσα, απομακρυσμένα λίγο από τον οικισμό, βρίσκονται τα Σπιτάλια (κατάλοιπο της λέξης *hospital* = νοσοκομείο). Ήταν παλιά λοιμοκαθαστήρια στα οποία έπρεπε να παραμείνουν οι Ψαριανοί γυρνώντας από τα ταξίδια τους, μήπως κι εκδηλωθεί κάποια αρρώστια. Και μόνο όταν αποδεικνυόταν ότι ήταν υγιείς τους επιτρέπονταν να πάνε στις οικογένειες τους. Αποτελούνται από 5 δωμάτια, τα οποία είναι πετρόκτιστα, λιτά, με θολωτές σκεπές με το δικό του τζάκι το καθένα. Το 1976 ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού πήρε τα λοιμοκαθαστήρια και υπό τη διεύθυνση του αρχιτέκτονα Άρη Κωνσταντινίδη τα διαμόρφωσε σε εστιατόριο⁷⁵.

Εικόνα 37: Το λοιμοκαθαστήριο στα Σπιτάλια⁷⁶

Σύρος

Τύπος: Μόνιμο λοιμοκαθαρτήριο, όχι διακοπτόμενης λειτουργίας. Το πρώτο λοιμοκαθαρτήριο που είχε χτίσει ο Λ. Ζαβός στη θέση όπου βρίσκεται σήμερα το Νεώριο δεν κάλυπτε τις ανάγκες του λιμανιού. Το 1834 ο Ι. Ερλάχερ εκπόνησε το πρώτο σχέδιο για το νέο λοιμοκαθαρτήριο, που δεν υλοποιήθηκε.

Το 1837 αποφασίστηκε η τοποθέτησή του στον όρμο Πηδάλι και τα νέα σχέδια εκπόνησε ο Wilhelm von Weiler, με κυβερνητική εντολή και δαπάνη⁷⁸. Το επιβλητικό συγκρότημα χτίστηκε στα 1839 -1841 με επιστασία του Λάμπρου Ζαβού και διατασσόταν γύρω από μια ορθογωνική αυλή, με κύρια είσοδο στη νότια πλευρά, όπου διασώζεται μαρμάρινη πλάκα με επιγραφή από τη Θεμελίωση. Στη δυτική πλευρά ήταν τα μαγειρεία και γραφεία, στις άλλες τρεις υπήρχαν 32 διαμερίσματα για τους ταξιδιώτες, με χωριστή είσοδο στη βόρεια πλευρά. Η κύρια όψη του κτιρίου από τη θάλασσα, συμμετρική, με τη μακριά μονώροφη πτέρυγα και τις δύο διώροφες στα άκρα σε ελαφρά προεξοχή, έχει βάση από αργολιθοδομή, τοιχοδομία από

Εικόνα 38: Το λοιμοκαθαρτήριο στη διάρκεια της οικοδομής του,. Υδατογραφία του W. V. Weiler, 1840⁷⁷

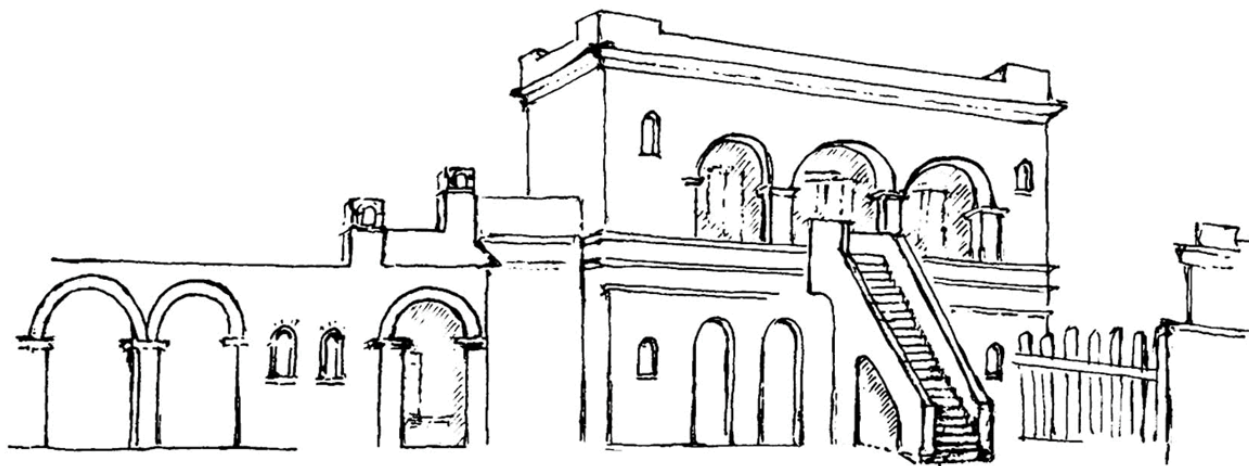
ορθογωνισμένες πέτρες, τοξωτά ανοίγματα με μαρμάρινα πλαίσια και κόκκινα τούβλα στα τόξα, μαρμαρίνες ταινίες, γείσο από τούβλα και πλάκες καλυμμένες με κονίαμα. Στην εσωτερική όψη της ίδιας πλευράς, οι είσοδοι στα δωμάτια διαμορφώνονται με δίτοξα ανοίγματα από κόκκινα τούβλα, σε πεσσούς από πωρόλιθο. Τα διαμερίσματα είχαν κουζίνα, αποχωρητήριο και τζάκι. Οι ταξιδιώτες που έρχονταν κυρίως από Τουρκία και Αίγυπτο, έμεναν εδώ επί επτά ημέρες το λιγότερο.

Εικόνα 39: Το λαζαρέττο της Σύρου το 1840⁷⁹

Μετά τα μέσα του 19ου αιώνα η πρακτική της «κάθαρσης» βαθμιαία εγκαταλείφθηκε και το κτίριο ερήμωσε. Από το τέλος του 19ου αι. επαναχρησιμοποιήθηκε ως φυλακή, ως τα πρόσφατα μεταπολεμικά χρόνια, ενώ από το 1908 στέγασε και το «Άσυλον Φρενοβλαβών» που ίδρυσε τότε η «Φιλάνθρωπος Επιτροπή Ερμούπολεως». Οι νεότερες κατασκευές για τις ανάγκες των φυλακών -που στα μετεμφυλιακά χρόνια «φιλοξενούσαν» συχνά πολιτικούς κρατουμένους καθ' οδόν προς τη Γυάρο- έχουν αλλοιώσει την αυλή και καταστρέψει τμήμα του κτιρίου, ενώ μεγάλες καταστροφές έχει επιφέρει η πολύχρονη εγκατάλειψη αλλά και η αφαίρεση υλικών: Το συγκρότημα ανήκει στον Δήμο Ερμούπολης, που το προορίζει για τη μεταστέγαση του Καζίνο⁸⁰.

Το διώροφο κτίριο που βρίσκεται κάτω από το λοιμοκαθαρτήριο, κοντά στη Θάλασσα, χτίστηκε μαζί με αυτό, και ήταν αποθήκη, αργότερα το χρησιμοποίησε η Eastern, γι' αυτό και είναι γνωστό ως «Τηλεγραφείο»⁸¹.

Εικόνα 40: Το λαζαρέττο της Σύρου το 1840⁸²

Εικόνα 41, 42: Η περιοχή του Λαζαρέτου τον 19° αιώνα⁸³ και σήμερα⁸⁴

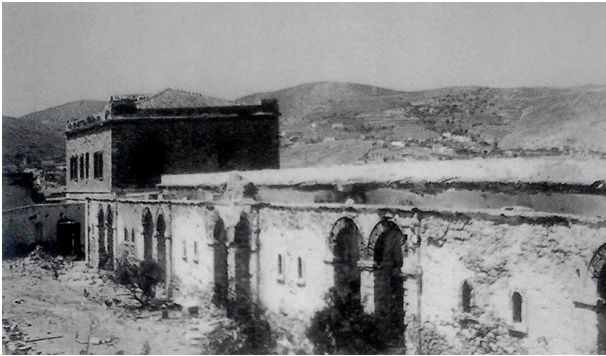
Εικόνες 43-48: Το λαζαρέτο Σύρου σήμερα⁸⁵

Εικόνα 49: Η αφιερωτική επιγραφή στην είσοδο του λοιμοκαθατηρίου

Εικόνα 50: Το λοιμοκαθατήριο (λαζαρέττο). Αρχιτέκτονας W. v. Weiler, 1839-1842

Εικόνες 51,52: Εσωτερική όψη της βόρειας πλευράς του λοιμοκαθατηρίου.⁸⁶

Για το παλιό λοιμοκαθατήριο στο Νεώριο της Σύρου ο John Crane (1789-1844) ταξιδιώτης και καλλιτέχνης θα περιγράψει με τα μελανότερα χρώματα τη λειτουργία του όταν το επισκέφτηκε το 1837: «Ακόμα και το πιο άθλιο σπίτι στη Σύρο θα ήταν πιο άνετο συγκριτικά με το εσωτερικό αυτού του λοιμοκαθατηρίου, το οποίο είναι ντροπή για τη Σύρο, και για την Αγγλία η οποία επιτρέπει την ακόμα την ύπαρξή του. Οι τοίχοι είναι από γυμνό βράχο, όπως και το πάτωμα, μόνο μια σανίδα σε ένα σημείο υψώνεται τέσσερα πόδια από το πάτωμα και αυτό είναι το κρεβάτι στο οποίο ξαπλώνουμε· οι αρουραίοι διατρέχουν το κτίριο κατά δωδεκάδες· όλο το μέρος κατατρέχεται από αυτούς· και για αυτό οτιδήποτε πολύτιμο, προμήθειες, ρούχα, σχέδια τοποθετούνται στην στέγη για ασφάλεια. Όταν έβρεχε... έβρεχε χωρίς έλεος: οι έγκλειστοι σχεδόν πνίγονταν από αυτή. Το προσωπικό το οποίο μας επέβλεπε ήταν της χειρότερης κοινωνικής υποστάθμης, μια ορδή βρώμικων ρουφιάνων, με εξαίρεση ίσως ένα ή δύο άτομα». Στο παλιό λοιμοκαθατήριο της Σύρου θα αναφερθεί ο John Bowring (1792-1872), διάσημος Άγγλος οικονομολόγος, συγγραφέας και ταξιδιώτης σε μια συνεδρίαση της Βρετανικής Εταιρείας για την πρόοδο της Επιστήμης τον Αύγουστο του 1838, χαρακτηρίζοντας το ως επικίνδυνο για τους ταξιδιώτες. Ο ίδιος αναφέρει από την προσωπική του εμπειρία τα ακόλουθα: Στο λοιμοκαθατήριο της Σύρου οι βιαιοπραγίες ξεφεύγουν πέρα πάσης λογικής και δεν υπάρχει καμμία πρόνοια για προφύλαξη των εγκλειστών από τη βροχή.. εκεί είδα ένα άτομο να βγαίνει από το λοιμοκαθατήριο με τα ρούχα του να τα έχουν κατασπαράξει οι αρουραίοι και το πρόσωπό του παραμορφωμένο από πληθώρα αυτών των ενοχλητικών ζώων.⁸⁷

Εικόνα 53: Ιστορικός χάρτης επέκτασης της επικράτειας της Ελλάδας

- 1 Βιρβίλης, Α, *Ο ρόλος των υγειονομείων και λοιμοκαθαρτηρίων στην Ελλάδα και η ταχυδρομική τους ιστορία, διάλεξη στην Ελληνική Φιλοτελική Εταιρεία, Μάρτιος 2006* [ανέκδοτο]
- 2 Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., «Η εκκλησιαστική συμβολή στην περιστολή των επιδημιών στα Επτάνησα επί Ενετοκρατίας και Αγγλοκρατίας», *Materia Medica Greca*, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1983, σελ 111
- 3 Πρακτικά της: Ε' Ημερίδας Ιστορίας Στρατιωτικής Ιατρικής με θέμα "Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913: Η συμβολή του Υγειονομικού στο νικηφόρο αποτέλεσμα. 100 χρόνια" (Αθήνα 31 Μαρτίου 2012, οργάνωση Γραφείο Μελέτης Ιστορίας Ελληνικής Ναυτικής Ιατρικής Ναυτικού Νοσοκομείου Αθηνών και Εταιρεία Στρατιωτικής Ιατρικής), διαθέσιμο στο: <http://www.jieed.gr/index.php/el/digital-library/year2013/44-teychos-1/405-i-epidimia-xoleras-stous-valkanikoys-polemous-288.html>
- 4 <http://www.corfuhistory.eu/?p=1290>, 11/3/2014
- 5 Βιρβίλης Α., "Το λοιμοκαθατήριο του Αγ Γεωργίου Σαλαμίνας", *Πρακτικά Β' Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας Αργοσαρωνικού, Μέθανα 2006* [ανέκδοτο]
- 6 Bussolin, G., *Delle istituzioni di sanità marittima nel bacino del Mediterraneo. Studio comparativo*. Trieste : stabilimento tipografico di Herrmanstorfer, 1881.
- 7 Στο ίδιο
- 8 Λασκαράτος, Ι *Πρόληψη της αρρώστιας και Κοινωνική Προστασία στα Επτάνησα της Αγγλοκρατίας (1815-1864)*, Αθήνα
- 9 Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., «Η εκκλησιαστική συμβολή ...» ενθ. αν, σελ 116
- 10 Πανδή Αγαθοκλή, Β., *Καραντίνες και λοιμοκαθατήρια στα Ιόνια νησιά, Ιατρικά Χρονικά ΒΔ Ελλάδος, 2011, Τόμος 8, Τεύχος 2*, σελ 22
- 11 Χαροκόπος Σπ., Χαροκόπος Φώτης «Επτανησιακή Ιατρική», εκδ. Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών, Αθήνα 1976, σελ 22
- 12 Μαγιορκίνης Ε., Ν., Τα λοιμοκαθατήρια στον Ελλαδικό χώρο κατά την εποχή της Επανάστασης, περιλαμβάνεται στα πρακτικά της 3^{ης} Αμφικτυονίας Εταιρειών και Συλλόγων Ιστορίας Ιατρικής και Ηθικής - Δεοντολογίας, Κως, 2011, διαθέσιμο στο: www.isth.gr
- 13 Βλασσόπουλος, Γ, Το Λαζαρέττο της Ιθάκης στα 1844-1847 («Ναυτικά Καθάρσεις»), άγνωστος εκδότης, Αθήνα, 1994
- 14 Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., «Η εκκλησιαστική συμβολή ...», ενθ. αν. σελ 119
- 15 Σύγχρονη card-postal, προσωπική συλλογή
- 16 Συλλογή Τζέρρυ Καραβία, Ithaca Photo Center
- 17 Βλασσόπουλος, Γ, Το Λαζαρέττο της Ιθάκης... ενθ. αν.
- 18 Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., «Η εκκλησιαστική συμβολή...» ενθ. αν., σελ 123
- 19 Μπουρμπούλης Μ., *Λαζαρέτο. Ο γάμος των τράγων*, Καστανιώτη & Διάττων, Αθήνα, 2010, σελ. 224
- 20 Στο ίδιο, σελ. 39
- 21 Πέτρηνοι, στο ίδιο, σελ. 40
- 22 Ό.π. Σύμφωνα με περιγραφές που υπάρχουν στο ίδιο μυθιστόρημα.

23 Στο ίδιο, σελ. 124

24 Συλλογικό, Οικιστικά της Ιθάκης, Αρχιτεκτονικά Σχέδια από την Περίοδο 1820-1865, Γενικά Αρχεία του Κράτους, Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, Πηγές II, Ιθάκη, 2006

25 Συλλογή Τζέρρυ Καραβία, Ithaca Photo Center

26 Πανδή Αγαθοκλή, Β., Καραντίνες και λοιμοκαθατήρια ... ενθ. αν. , σελ 19

27 Λασκαράτος,Ι, *Πρόληψη της αρρώστιας ... ενθ. αν. σελ 111, 113*

28 Μαγιorkίνης Ε., Ν., Τα λοιμοκαθατήρια στον Ελλαδικό χώρο ... ενθ. αν.

29 Πανδή Αγαθοκλή, Β., Καραντίνες και λοιμοκαθατήρια..., ενθ. αν. σελ 19

30 Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., «Η εκκλησιαστική συμβολή ...», ενθ. αν. σελ 118

31 Στο ίδιο. σελ. 118

32 Μαγιorkίνης Ε., Ν., *Τα λοιμοκαθατήρια...* ενθ. αν.

33 Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., «Η εκκλησιαστική συμβολ ...» ενθ. αν., σελ 22

34 Στο ίδιο, σελ 119

35 Παπανικολάου-Κρίστενσεν (επ.), Α., *Αθήνα 1818-1853 Έργα Δανών Καλλιτεχνών*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Αθήνα 1985.

36 Άρθρο της Μάρως Καρδαμίτση-Αδάμη, Αρχιτέκτονα/ καθηγ. ΕΜΠ, στην ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 7/9/1997, διαθέσιμο στο: <http://aeginahistory.blogspot.gr> (11/3/2015)

37 Παπανικολάου-Κρίστενσεν (επ.), Α., *Αθήνα...*, ενθ. αν.

38 Στο ίδιο

39 Αρχιτεκτονική μελέτη επανάχρησης κτιρίου για τη στέγαση του θεματικού μουσείου Αίγινας: Γραφείο Δοξιάδη. Ειδικό σύμβουλο Σοφία Χουρμούζη-Ξενοπούλου αρχιτέτων μπουσειολόγος, Ελένη Χατζηνικολάου αρχιτέτων

40 Στο ίδιο

41 Στο ίδιο

42 Βιρβίλης, Α, *Ο ρόλος των υγειονομείων και ... ενθ. αν.*

43 Bussolin, G., *Delle istituzioni ...* ενθ. αν.

44 Βιρβίλης Α., *“Το λοιμοκαθατήριο του Αγ. Γεωργίου Σαλαμίνας” Πρακτικά Ημερίδας Ιστορίας Ναυτικής Ιατρικής, Σαλαμίνα 2007*

45 <http://www.koutouzis.gr/Louiza.htm>, (Μάιος 2014)

46 Βιρβίλης, Α., *“Το λοιμοκαθατήριο του Αγ. Γεωργίου Σαλαμίνας”, περιοδικό Φιλοτέλεια*, τεύχη 590, 591, Αθήνα, 1998, σελ. 109

47 Bussolin, G., *Delle istituzioni di sanità marittima nel bacino del Mediterraneo. Studio comparativo*. Trieste : stabilimento tipografico di Herrmanstorfer, 1881.

48 Βιρβίλης, Α., *Το λοιμοκαθατήριο του Αγ. Γεωργίου...*, ενθ. αν., σελ. 110

- 49 Βιρβίλης, Α, “Το λοιμοκαθαρτήριο του Αγ. Γεωργίου...”, ενθ. αν., σελ. 172
- 50 Συνέντευξη του Αντώνη Βιρβίλη: δικηγόρος – ιστορικός – μέλος της Ελληνικής Φιλοτελικής Εταιρείας.
- 51 Βιρβίλης, Α, “Το λοιμοκαθαρτήριο του Αγ. Γεωργίου...”, ενθ. αν., σελ. 174
- 52 Bussolin, G., *Delle istituzioni di sanità marittima nel bacino del Mediterraneo. Studio comparativo*. Trieste : stabilimento tipografico di Herrmanstorfer, 1881.
- 53 Βιρβίλης Α., “Το λοιμοκαθαρτήριο του Αγ. Γεωργίου Σαλαμίνας” Πρακτικά..., ενθ. αν.
- 54 Βιρβίλης, Α., “Το λοιμοκαθαρτήριο του Αγ. Γεωργίου...”, ενθ. αν., Φιλοτέλεια, 590-591 σελ. 173
- 55 Πρακτικά της: Ε΄ Ημερίδας Ιστορίας Στρατιωτικής Ιατρικής με θέμα “Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913: Η συμβολή του Υγειονομικού στο νικηφόρο αποτέλεσμα. 100 χρόνια” (Αθήνα 31 Μαρτίου 2012, οργάνωση Γραφείο Μελέτης Ιστορίας Ελληνικής Ναυτικής Ιατρικής Ναυτικού Νοσοκομείου Αθηνών και Εταιρεία Στρατιωτικής Ιατρικής), διαθέσιμο στο: <http://www.jieed.gr/index.php/el/digital-library/year2013/44-teychos-1/405-i-epidimia-xoleras-stous-valkanikoys-plemous-288.html>
- 56 <http://www.koutouzis.gr/Louiza.htm>
- 57 Το «νησί των τρελών»: Η βαριά ιστορία της μυστηριώδους νησίδας-φαντάσματος, μεταξύ Περάματος και Σαλαμίνας Άρθρο: στο <http://www.iefimerida.gr> (Ιούνιος 2014)
- 58 <http://aretsou.gr> (Ιούνιος 2014)
- 59 Βιρβίλης Α., “Το λοιμοκαθαρτήριο του Αγ. Γεωργίου Σαλαμίνας” Πρακτικά ..., ενθ.αν.
- 60 10 Οκτωβρίου έως 30 Νοεμβρίου 1947
- 61 Βιρβίλης Α., “Το λοιμοκαθαρτήριο του Αγ. Γεωργίου Σαλαμίνας” Πρακτικά ..., ενθ. αν.
- 62 Στο ίδιο
- 63 Le Corbusier. *Κείμενα για την Ελλάδα: Φωτογραφίες και σχέδια*, Αθήνα : Άγρια, 2009
- Βλ. εικόνα 31
- 65 Λάζαρης, Β, *Καποδιστριακή Πάτρα: μονογραφική ιστορία*, Περί Τεχνων, Πάτρα, 2002, σελ. 237-239
- 66 Στο ίδιο, σελ. 240
- 67 Στο ίδιο, σελ. 241
- 68 <http://happyweek.gr/index.php?p=cinema&id=1730&fav=3&fav=3&fav=1> (Ιούνιος 2014)
- 69 www.hapyweek.gr (Ιούνιος 2014)
- 70 Ιδιωτική συλλογή Α. Βιρβίλη
- 71 Εφ. ΑΛΗΘΕΙΑ Χίου 10/08/2004 διαθέσιμο στο: www.chiosnet.gr/ (Ιούνιος 2014)
- 72 Στο ίδιο
- 73 Στο ίδιο
- 74 Χαϊρόπουλος, Π., *Από τα Κοτυώρα στην Ανοιξιά*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 41 και αναφορά για την άφιξη προσφύγων στη Χίο από τον Morgentau, Η, *αποστολή μου στην Αθήνα. Το*

έπος της εγκατάστασης των προσφύγων, βήμα περιηγήσεις, εκδόσεις τροχαλία, Αθήνα: 2010, σελ. 75

75 <http://www.psaratravel.gr/el/Psara/Sights> (Ιούνιος 2014)

76 Συνέντευξη Αντώνη Βιρβίλη

77 Τραυλός, Ι., Κόκου, Α., *Ερμούπολη: Η δημιουργία μιας νέας πόλης στην Σύρο, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα*, Έκδοση της εμπορικής τραπεζής της Ελλάδος, Αθήνα: 1980

78 Όπως αναφέρεται στο: Μαγιorkίνης Ε., Ν., *Τα λοιμοκαθαρτήρια στον Ελλαδικό χώρο ...*, ενθ. αν. σελ. 16, *Το έργο κόστισε πάνω από 150.000 δραχμές την εποχή εκείνη*. Κατά τον ίδιο εγκαινιάστηκε στις 30 Ιουνίου 1840.

79 Τραυλός, Ι., Κόκου, Α., *Ερμούπολη: Η δημιουργία μιας νέας πόλης στην Σύρο, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα*, Έκδοση της εμπορικής τραπεζής της Ελλάδος, Αθήνα: 1980

80 Διαδικτυακή πύλη Δήμου Ερμούπολης, hermoupolis.gr (Ιούνιος 2014)

81 Στο ίδιο

82 Τραυλός, Ι., Κόκου, Α., *Ερμούπολη: Η δημιουργία ...*, ενθ. αν.

83 Στο ίδιο

84 Επίσκεψη 8/2011

85 Ό.π.

86 Εικόνες 48-52 από το Τραυλός, Ι., Κόκου, Α., *Ερμούπολη: Η δημιουργία μιας νέας πόλης στην Σύρο, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα*, Έκδοση της εμπορικής τραπεζής της Ελλάδος, Αθήνα: 1980

87 Μαγιorkίνης Ε., Ν., *Τα λοιμοκαθαρτήρια στον Ελλαδικό ...*, ενθ. αν., σελ. 16

παράρτημα κεφαλαίου III.

Πίνακας Ι: ενεργά στρατόπεδα κράτησης (2015)								
α/α	περιοχή	ευρύτερη περιοχή	είδος κέντρου κράτησης (θεσμικά) και ονομασία	είδος κτίσματος - προηγούμενη χρήση	έτος ίδρυσης	χωρητικότητα	σημερινή κατάσταση	Τοποθεσία
1	"Πρότυπο Κέντρο Υποδοχής και Διαμονής Λαθρ/στών" στο Φυλάκιο	Έβρου	Ε.Χ.Π.Α. - Προαναχωρησιακό, σήμερα λέγεται: Προαναχωρησιακό Κέντρο Κράτησης Αλλοδαπών (ΠΚΕΚΑ) Φυλακίου Ορεστιάδας	πρώην βιοτεχνία και προσθήκη-επέκταση	28/4/2007	378	ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
2	Επέκταση Φυλακίου	Έβρου	Κέντρο Πρώτης Υποδοχής μη νόμιμων μεταναστών (ΚΕ.Π.Υ.)	containers, και σκηνές δίπλα στον υπάρχοντα του Φυλακίου	Μάρτιος 2013	150-180	ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
3	Πόρος	Έβρου	screening center και προαναχωρησιακό κέντρο (Κέντρο Πρώτης Διαχείρισης Λαθρομεταναστών)	παραχωρηθέν οίκημα Γ.Ε.Σ.	προ 2006		ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
4	Ίασμος Κομοτηνής	Ροδόπης	άτυπο κέντρο κράτησης Ασουνόδευτων Ανηλίκων	παραχώρηση από Δήμο (κατασκευάστηκε ως ξενοδοχείο)	προ 2002		ενεργό	Εντός πόλης
5	Παρανέστι	Δράμα	προαναχωρησιακό κέντρο	Κοιτώνες εγκαταλεημένου στρατοπέδου (Πανταζόπουλου) και containers	καλοκαίρι 2012 (Οκτώβριος 2014: μεταφορά κρατούμενων από κ.κ. Κομοτηνής)	557	ενεργό	Εντός πόλης
6	Τμήμα Δοκίμων Αστυφυλάκων	Ξάνθης	προαναχωρησιακό κέντρο	Κοιτώνες Σχολής Δοκίμων Αστυφυλάκων	καλοκαίρι 2012	480	ενεργό	Εκτός πόλης
7	Ξάνθης Μόρια	Λέσβου	κέντρο κράτησης Screening Center	πρώην στρατόπεδο «Παραδέλλη» (containers)	2012	500-800	ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
8	Μόρια	Λέσβου	ΚΕΠΥ	πρώην στρατόπεδο «Παραδέλλη» (containers)	2014	180	ενεργό (όχι σε πλήρη λειτουργία)	Εκτός κατοικημένης περιοχής
9	Μερσινίδι	Χίου	Screening Center- Μονάδα πρώτης Υποδοχής	containers και σκηνές	προ 2006	108	ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
10	Βαθύ	Σάμου	Screening Center- Μονάδα πρώτης Υποδοχής	νέο κτίριο	προ 2006	285	ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
11	Κέντρο κράτησης παλιού αεροδρομίου ελληνικού	Αττικής	Προαναχωρησιακό (σήμερα γυναικών)	κτίριο πρώην αεροδρομίου	προ του 2005		ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
12	Κέντρο κράτησης Ελληνικού	Αττικής	Προαναχωρησιακό (γυναικών-ανδρών-ανηλίκων)	νέο κτίριο δίπλα στο Α.Τ. Ελληνικού	προ 2006	186	ενεργό	Όρια πόλης
13	Τμήμα Αμυγδαλέζας Αττικής	Αττικής	προαναχωρησιακό κέντρο (ανδρών και άτυπα ανηλίκων)	containers	2012	2000	ενεργό	Όρια πόλης
14	Τμήμα Αμυγδαλέζας Αττικής	Αττική	Κέντρο Κράτησης Ασουνόδευτων Ανηλίκων	Κτίρια Σχολής Αστυνομικών	Ιούλιος 2005	40	ενεργό	Όρια πόλης
15	Τμήμα Αλλοδαπών Αττικής	Αττικής	προαναχωρησιακό κέντρο (σήμερα μόνο ανδρών, έως το 2011 και γυναικών και ανηλίκων)	νέο κτίριο δίπλα στο Μεταγωγών	2004	373/2015	ενεργό	Εντός πόλης
16	Κ.Κ.Φ.Α. Κορινθου	Κορίνθου	Προαναχωρησιακό (Κέντρο Κράτησης και Φιλοξενίας Αλλοδαπών)	πρώην 6ο Σύνταγμα Πεζικού	2012	1024	ενεργό	Όρια πόλης
17	Λητή	Θεσ/νίκη	άτυπο κέντρο κράτησης	άγνωστο	από το 2002		ενεργό	Εντός πόλης
18	Λέρος	Δωδεκανήσου	άτυπο κέντρο κράτησης	ξενοδοχείο, πανσιόν και αυθαίρετο κτίσμα αντιδημάρχου	προ 2006		ενεργό	Εντός πόλης
19	φυλακές Αγίου Στεφάνου Πάτρας	Πάτρα	άτυπο κέντρο κράτησης	123 φυλακή	2015	26	ενεργό	Όρια πόλης
	Μεννόνγεια	Κύπρος	προαναχωρησιακό κέντρο			256	ενεργό	

Πίνακας II: ανενεργά στρατόπεδα κράτησης (2015)								
α/α	περιοχή	ευρύτερη περιοχή	είδος στρατοπέδου κράτησης (θεσμικά) και ονομασία	είδος κτίσματος - προηγούμενη χρήση	έτος ίδρυσης	χωρητικότητα	σημερινή κατάσταση	Τοποθεσία
1	Δίκαια	Έβρου	άτυπο κέντρο κράτησης ανηλίκων και ενηλίκων	δύο κτίρια πρώην αποθηκών	από το 2002	477 κραούμενοι/ 2002	ανενεργό	Όρια οικισμού
2	Πέπλος	Έβρου	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην σιταποθήκη, κτίριο κρατητηρίων δίπλα στο συνοριακό			ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
3	Βένια	Ροδόπης	άτυπο (χωρίς ιδρυτική πράξη) προαναχωρησιακό κέντρο	φυλάκιο Μεταξάδων πρώην σιταποθήκη	1993-2010	214	ανενεργό (από Δεκέμβρη 2012)	Εκτός κατοικημένης περιοχής
4	Κομοτηνή	Ροδόπης	προαναχωρησιακό κέντρο	Κοιτώνες Σχολής Δοκίμων Αστυφυλάκων	καλοκαίρι 2012- Οκτώβριο 2014	540	ανενεργό (αναστολή λειτουργίας τον Οκτώβριο 2014)	Εκτός κατοικημένης περιοχής
5	Τμήμα Δίωξης Λαθρομετανάστευσης Ασπροπύργου Αττικής	Αττικής	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια δίπλα στο Α.Τ.	2004	140	ανενεργό από το 2013	Όρια πόλης
6	Ξενοδοχείο στη Σύρο	Κυκλάδων	άτυπο κέντρο κράτησης	ξενοδοχείο	προ 2006		ανενεργό	
7	παλιό θέατρο στη Σύρο	Κυκλάδων	άτυπο κέντρο κράτησης		προ 2006		ανενεργό	
8	Δρέπανο	Κοζάνης	άτυπο κέντρο κράτησης	κάμπινγκ	προ 2006		ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
9	Γιάννενα	Ιωαννίνων	άτυπο κέντρο κράτησης	φυλακή	προ 2006		ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
10	Κοκκινοπυλός Ελασσόνας	Λαρίσης	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην στρατόπεδο	προ 2006		ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
11	Βόλος	Μαγνησίας	άτυπο κέντρο κράτησης	γήπεδο μπάσκετ	από δεκαετία '90		ανενεργό	Εντός πόλης
12	Αλιβέρι	Ευβοίας	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην βιοτεχνία	από δεκαετία '90		ανενεργό	Όρια πόλης
13	Μαντούδι	Ευβοίας	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην βιοτεχνία	από δεκαετία '90		ανενεργό	Όρια πόλης
14	Μαντούδι	Ευβοίας	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην αποθήκη της Αγροτικής Τράπεζας	από δεκαετία '90		ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
15	Χαλκίδα	Ευβοίας	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην βιοτεχνία	από δεκαετία '90		ανενεργό	Όρια πόλης

16	Νεοχώρι	Ευβοίας	άτυπο κέντρο κράτησης	μισθωμένο οικόπεδο του δημοτικού συμβουλίου	από δεκαετία '90		ανενεργό	
17	Κάρυστος	Ευβοίας	άτυπο κέντρο κράτησης		από δεκαετία '90		ανενεργό	
18	Παγανή Μυτιλήνης	Λέσβου	άτυπο κέντρο κράτησης	κτίριο ΚΤΕΟ	2003-2009		ανενεργό από 1/11/2009	Όρια πόλης
19	Λαγκάδα	Λέσβου	άτυπο κέντρο κράτησης	κτίριο φυλακών	αρχές '00	ανενεργό από προ του 2003		
20	Χίος Βροντάδο	Χίου	άτυπο κέντρο κράτησης	κοντέινερς σε αμφιθεατρική περιοχή	προ 2006		ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
21	Σάμος	Δωδεκανήσου	άτυπο κέντρο κράτησης		προ 2006		ανενεργό	Εντός πόλης
22	Βαθύ	Σάμου	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην αποθήκη	προ 2006	ανενεργό από το 2007		
23	Σάμος (Αλιβέρι)	Δωδεκανήσου	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην νταμάρι	προ 2006		ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
24	Σπερχειάδα	Φθιώτιδας	άτυπο κέντρο κράτησης		προ 2006		ανενεργό	
25	Μαλανδρίνο	Φωκίδας	άτυπο κέντρο κράτησης	φυλακή	προ 2006		ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
26	Φυλακές Κορυδαλλού	Αττικής	άτυπο κέντρο κράτησης	φυλακή	προ 2006		ανενεργό	Εντός πόλης
27	Άνδρος	Κυκλάδων	άτυπο κέντρο κράτησης		προ 2006		ανενεργό	
28	Μύκονος	Κυκλάδων	άτυπο κέντρο κράτησης		προ 2006		ανενεργό	
29	Πάτμος	Κυκλάδων	άτυπο κέντρο κράτησης	πατάρι πρώην κέντρου διασκέδασης	προ 2006	50τμ		
30	Νάξος	Κυκλάδων	άτυπο κέντρο κράτησης		προ 2006		ανενεργό	
31	Κως	Δωδεκανήσου	άτυπο κέντρο κράτησης		προ 2006		ανενεργό	
32	Ρόδος	Δωδεκανήσου	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην ρ/σ	προ του 2006		ανενεργό	Εντός πόλης
33	Γύθειο	Λακωνίας	άτυπο κέντρο κράτησης		προ 2006		ανενεργό	
34	Καλαμάτα	Μεσσηνίας	άτυπο κέντρο κράτησης		προ 2006		ανενεργό	
35	Ξενοδοχείο στη Σκαλέτα Ρεθύμνου	Ρεθύμνου	άτυπο κέντρο κράτησης	ξενοδοχείο	προ 2006		ανενεργό	Εντός πόλης
36	αεροδρόμιο Χανίων	Χανίων	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια αεροδρομίου	από δεκαετία '90		ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
37	Ξενοδοχείο στην Παλαιοχώρα	Χανίων	άτυπο κέντρο κράτησης	ξενοδοχείο	προ 2006		ανενεργό	Εντός πόλης
38	Σητεία	Λασιθίου	άτυπο κέντρο κράτησης		προ 2006		ανενεργό	
39	Ιεράπετρα	Λασιθίου	άτυπο κέντρο κράτησης	ξενοδοχείο ξενοδοχείο Blue Sky	προ 2006		ανενεργό	Εντός πόλης
40	Σούδα	Χανιά	άτυπο κέντρο κράτησης	Παλιό Δημαρχείο	προ 2006		ανενεργό	Εντός πόλης

Πίνακας III: Τμήματα συνοριακής φύλαξης που λειτουργούν ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης								
α/α	περιοχή	ευρύτερη περιοχή	είδος στρατοπέδου κράτησης (θεσμικά) και ονομασία	είδος κτίσματος - προηγούμενη χρήση	έτος ίδρυσης	χωρητικότητα	σημερινή κατάσταση	Τοποθεσία
1	Σουφλί	Έβρου	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια ΤΣΦ	προ 2002	32	ενεργό	Εντός κατοικημένης περιοχής
2	Μεταξάδες	Έβρου	άτυπο κέντρο κράτησης	κτίριο κρατητηρίων δίπλα στο Τ.Σ.Φ. Μεταξάδων	προ 2002		ενεργό	Εντός κατοικημένης περιοχής
3	Ισαάκιο	Έβρου	screening center	πρώην σχολείο, νυν κρατητήρια ΤΣΦ Διδυμοτείχου	προ 2002		ενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
5	Νέου Χειμωνίου	Έβρου	screening center	πρώην σχολείο, νυν ΤΣΦ Ορεστιάδας	προ 2006		ενεργό	Όρια οικισμού
6	Κυπρίνος	Έβρου	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια ΤΣΦ Κυπρίνου	προ 2002		ενεργό	Εντός κατοικημένης περιοχής
7	Κορδελιό	Θεσ/νίκη	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια ΤΣΦ	προ του 2006		ενεργό	Εντός πόλης
8	Θέρμη	Θεσ/νίκη	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια ΤΣΦ	προ του 2006		ενεργό	Εντός πόλης
9	Τ.Σ.Φ. Αξιούπολης	Ειδομένη Κυλίκις	άτυπο κέντρο κράτησης	αύλιος χώρος κρατητηρίων ΤΣΦ	Ιουλ-05	1000 κρατούμενο/ 2014	ενεργό	Εντός οικισμού

α/α	περιοχή	ευρύτερη περιοχή	είδος στρατοπέδου κράτησης (θεσμικά) και ονομασία	είδος κτίσματος - προηγούμενη χρήση	έτος ίδρυσης	χωρητικότητα	σημερινή κατάσταση	Τοποθεσία
1	Σάπες	Ροδόπης	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην σχολείο-νυν ΤΣΦ Σαπών	προ του 2006	53 κρατούμενοι/ 2002	ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
2	Φέρες	Έβρου	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην σιταποθήκη-νυν κρατητήρια ΤΣΦ Φερών	προ 2006	80	σε αναστολή λειτουργίας (2013)- την ίδια περίοδο έχει χρησιμοποιηθεί ως κρατητήριο ποινικών κρατούμενων	Εκτός κατοικημένης περιοχής
3	Τυχερού	Έβρου	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια ΤΣΦ Τυχερού	προ 2006	76	σε αναστολή λειτουργίας (2013)	Εκτός κατοικημένης περιοχής
4	Βρυδικά	Έβρου	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην σιταποθήκη-νυν κρατητήρια ΤΣΦ Ορεστιάδας (έως το 2006)	προ 2002	380 κρατούμενοι/ 2002	ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
5	Κρυσταλλοπηγή	Φλωρίνης	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια ΤΣΦ	προ 2006		μáλλον ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
6	Αετός	Φλωρίνης	άτυπο κέντρο κράτησης	κρατητήρια ΤΣΦ	προ 2006		μáλλον ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής
7	Ελαφοχώρι	Έβρου	άτυπο κέντρο κράτησης	πρώην σιταποθήκη	προ 2002	160 κρατούμενοι/ 2002	ανενεργό	Εκτός κατοικημένης περιοχής

Για τις ημ/νίες ιδρύσεως μας πληροφορούν και αυτά που εγραφαν στους τοίχους οι κρατουμένοι πχ πεπλος. Οι αριθμός κρατουμένων δεν αναφέρονται στη χωρητικότητα αλλά στον αριθμό των κρατουμένων μια συγκεκριμένη στιγμή.

Πίνακας V: Κρατητήρια ΑΤ που λειτούργησαν/ λειτουργούν συστημάτικά ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης μεταναστών.

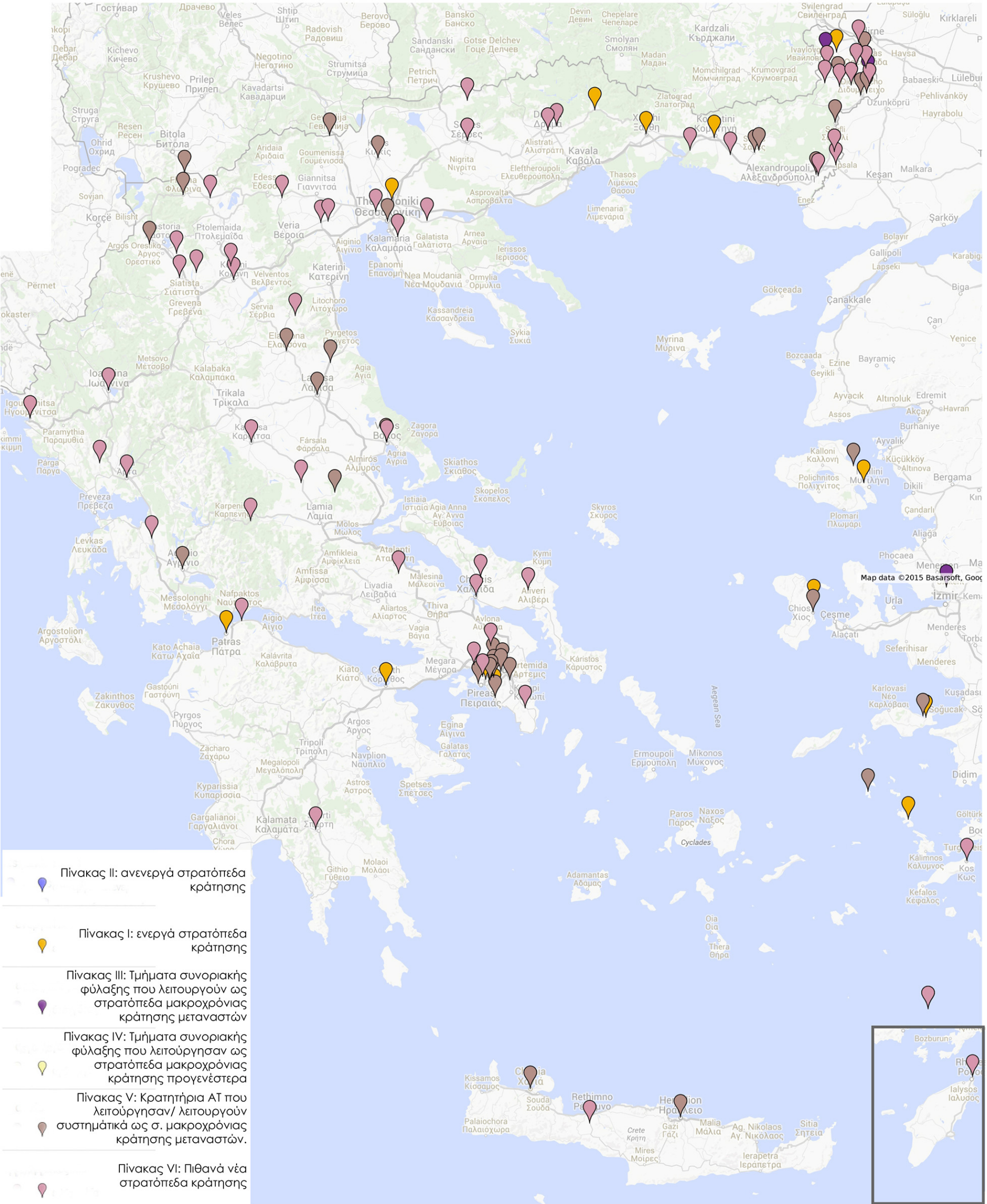
α/α	περιοχή	ευρύτερη περιοχή	είδος χώρου	σημείωση
1	Σουφλί	Έβρος	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό σίγουρα έως το 2012
2	Ελαφοχώρι	Έβρος	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό
3	Ισαάκιο	Έβρος	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό
4	Καρωτή Διδυμοτείχου	Έβρος	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό
5	Σάπες	Ροδόπη	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό
6	Αλεξανδρούπολη	Ροδόπη	κρατητήρια Α.Τ.	ενεργό
7	Πύλη	Φλώρινα	κρατητήριο Α.Τ.	μάλλον ανενεργό
8	Ιωάννινα	Ιωάννινα	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό
9	Μεσοποταμία Καστοριάς	Καστοριά	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό
10	Ηγουμενίτσα	Θεσπρωτία	κρατητήριο Α.Τ.	
12	Νέα Ιωνία Βόλου	Μαγνησία	κρατητήριο Α.Τ.	
13	Γόννοι Λαρίσης	Λάρισα	κρατητήριο Α.Τ.	
14	Θέρμη Θεσ/νίκης	Θεσ/νίκη	κρατητήριο Α.Τ.	
15	Γ.Α.Δ. Θεσσαλονίκης	Θεσ/νίκη	κρατητήριο Γ.Α.Δ.Θ.	ενεργό, προ του 2006
16	Ελασσόνα	Λάρισα	κρατητήριο Α.Τ.	
17	Λάρισα	Λάρισα	κρατητήριο Α.Τ.	
18	Αλμυρού	Μαγνησία	κρατητήριο Α.Τ.	
19	Κύμη Ευβοίας	Εύβοια	κρατητήριο Α.Τ.	
20	Νέες Κυδωνιές Μυτιλήνης	Λέσβος	κρατητήριο Α.Τ.	
21	Σάμου	Σάμος	κρατητήριο Α.Τ.	προ του 1992
22	Πετράλωνα	Αττική	κρατητήριο Α.Τ.	
23	Χαλανδρίου	Αττική	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό
24	Δραπετσώνας	Αττική	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό, 76 κρατούμενοι, προ του 2005
25	Μενίδι	Αττική	κρατητήριο Α.Τ.	προ του 1997
26	Ομόνοια	Αττική	κρατητήριο Α.Τ.	ανενεργό
33	Γλυφάδας	Αττική	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό
34	Μαρούσι	Αττική	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό
35	Άνω Πατήσια	Αττική	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό
36	Γ.Α.Δ.Α.	Αττική	κρατητήριο Γ.Α.Δ.Α.	προ του 1992
37	Κως	Δωδεκάνησα	κρατητήριο Α.Τ.	
38	Χανιά	Χανιά	κρατητήριο Α.Τ.	
39	Ηράκλειο	Κρήτη	κρατητήριο Α.Τ.	ενεργό
40	Πάτμος	Κυκλάδες	κρατητήριο Α.Τ.	
41	Γ.Α.Δ. Χίου	Χίος	κρατητήρια Γ.Α.Δ.Χ.	ενεργό, προ του 1997
42	Αγρίνιο	Αιτωλοακαρνανία	κρατητήριο Τμήματος Μεταγωγών	ενεργό
43	Ειδομένη	Κικίς	υπαίθριος χώρος και κρατητήρια Α.Τ.	
44	Βύσσα	Έβρος	κρατητήριο α.τ.	ποινικοί και διοικητικοί κρατούμενοι στον ίδιο χώρο, σήμερα ενεργό
45	Κιλκίς	Κιλκίς	κρατητήρια Α.Τ.	
46	Αριστοτέλους	Θεσσαλονίκη	κρατητήρια Α.Τ.	ενεργό
47	Φέρες	Έβρος	κρατητήρια Α.Τ.	παρατεταμένη κράτηση μεταναστών, από προ του 2002
48	Διδυμότειχο	Έβρος	κρατητήρια Α.Τ.	παρατεταμένη κράτηση μεταναστών, από προ του 2006
49	Ορσιάδα	Έβρος	κρατητήρια ΓΑΔ Ορσιιάδας	παρατεταμένη κράτηση μεταναστών, από προ του 2006
50	Τμήμα Αλλοδαπών νοτιοανατολικής Αττικής	Αθήνα	κρατητήρια πρώην ανατολικού αερολιμένα Αθηνών	μεγαλύτερης κλίμακας από τα αντίστοιχα του ίδιου τύπου, συνεχής κράτηση μεταναστών

*στη στήλη: έτος ίδρυσης, στην κατηγορία Α.Τ., επειδή δεν πρόκειται για ίδρυση χώρου κράτησης μεταναστών αλλά για παράνομη πολύμηνη διυποικτική κράτηση σε κρατητήρια, η χρονολογία αναφέρεται στην παλαιότερη αναφορά σε κράτηση στο συγκεκριμένο χώρο. Σε αυτά συγκαταλέγονται και τα κρατητήρια λιμενικού και αεροδρομίων.

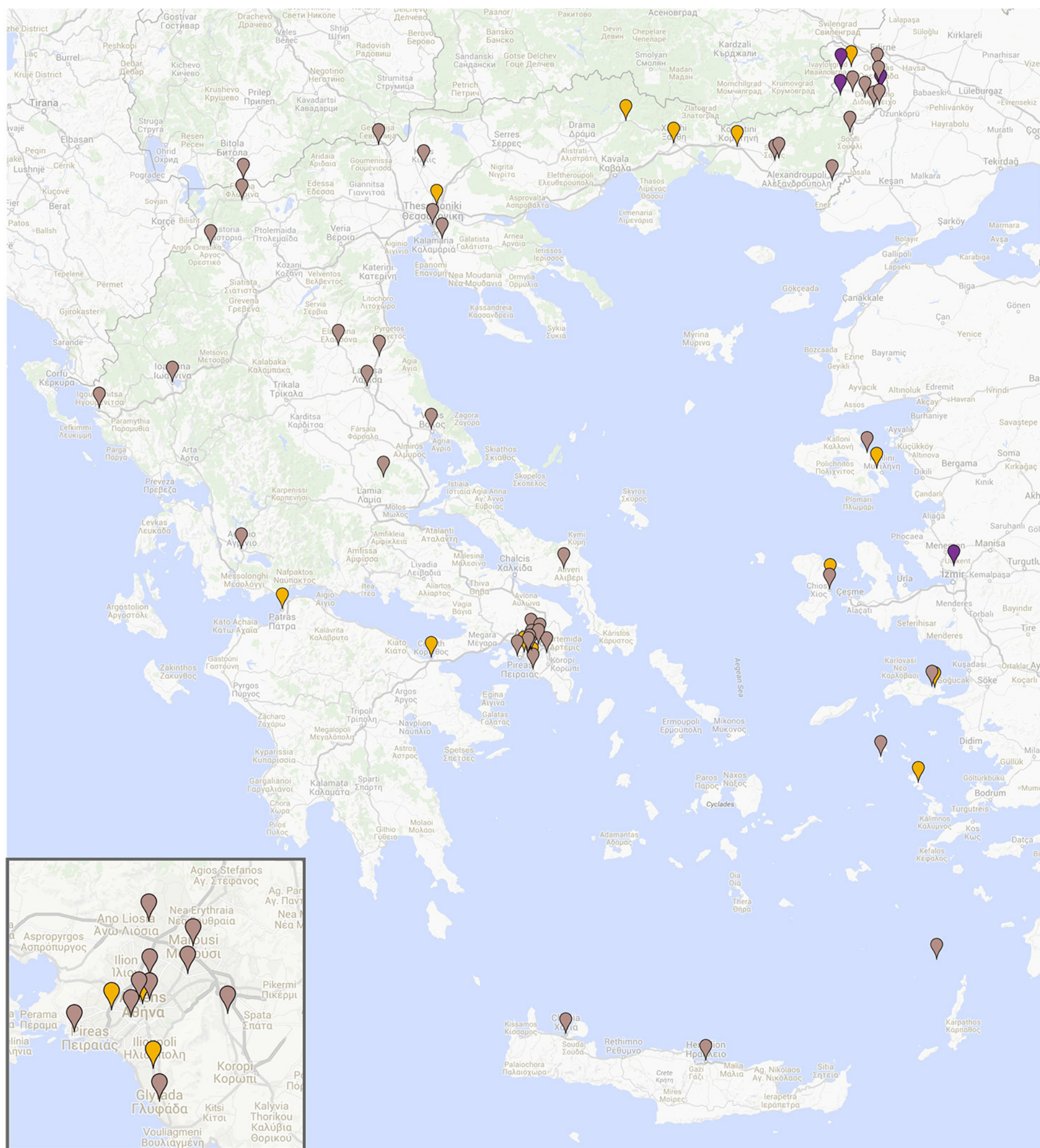
Πίνακας VI: Πιθανά νέα κ.κ.			
α/α	περιοχή	ευρύτερη περιοχή	σημείωση
1	Δεσκάτη	Κοζάνη	
2	Μαυροδένδρι	Κοζάνη	
3	Λακωνία, Σπάρτη	Λακωνία	
4	Ασπρόπυργος	Αττική	
6	Θεσπρωτία, εξετάζονται τρεις προτάσεις ιδιωτών για Κέντρο Κράτησης, εκτός της πόλης της Ηγουμενίτσας.	Θεσπρωτία	
7	Στάνος, στρατόπεδο Ψαρογιάννη	Αιτωλοακαρνανία	
8	Καρωτή Διδυμοτείχου, πρώην στρατόπεδο Φιλιρίδη	Έβρος	
9	Ορεστιάδα	Έβρος	Πολυδύναμο Κέντρο: Υπηρεσία Ασύλου, Κέντρο Πρώτης Υποδοχής, Διοίκηση της Frontex, οι υπηρεσίες Γ.Α.Δ.Ο., Πυροσβεστική Υπηρεσία Ορεστιάδας.
10	Ασημένιο	Έβρος	
11	Χελιδώνα	Έβρος	
12	Μεταξάδες	Έβρος	
13	Καστανιές	Έβρος	
14	Νεοχώρι	Έβρος	
15	Βρυσικά	Έβρος	
16	Κήποι	Έβρος	
17	Λαγκαδίκια	Θεσσαλονίκη	
18	Θέρμη	Θεσσαλονίκη	
19	Διαβατά	Θεσσαλονίκη	
20	Κερατέα	Αττική	
21	Πάρνηθα (2)	Αττική	
22	Πεντάλοφος	Σέρρες	
23	Κερδύλλια	Σέρρες	
24	Αχλαδοχώρι	Σέρρες	
25	Λιανοβέργι	Ημαθία	
26	Αλεξάνδρεια	Ημαθία	
27	Εράτυρα	Κοζάνη	
28	Νεάπολη	Κοζάνη	
29	Καλλίφυτο,	Δράμα	
30	Ξερόβρυση	Δράμα	
31	Αρμένιοι	Ρέθυμνο	
32	Άγιος Νεκτάριος	Κως	
33	Χτένι Καλλίστης	Ροδόπη	
34	Καρδίτσα	Καρδίτσα	
35	Σκύδρα	Πέλλα	
36	Βροσίνα	Ιωάννινα-Άρτα	
37	Πρέβεζα	Πρεβέζης	
38	Βεύη	Φλώρινα	
39	Κωσταράζι Καστοριάς	Δυτική Μακεδονία	
40	Ερέτριας	Ευβοία	
41	Κύμης-Αλιβερίου	Ευβοία	
42	Διρφυών-Μεσσαπίων	Ευβοία	
43	Μακρακώμης	Φθιώτιδα	
44	Δομοκού	Φθιώτιδα	
45	Λοκρές	Φθιώτιδα	
46	Κακαβιά Ιωαννίνων	Ιωαννίνων	ΚΤΕΟ
48	Καστελόριζο	Δωδεκάνησα	

παράρτημα χαρτών στρατοπέδων κράτησης μεταναστών

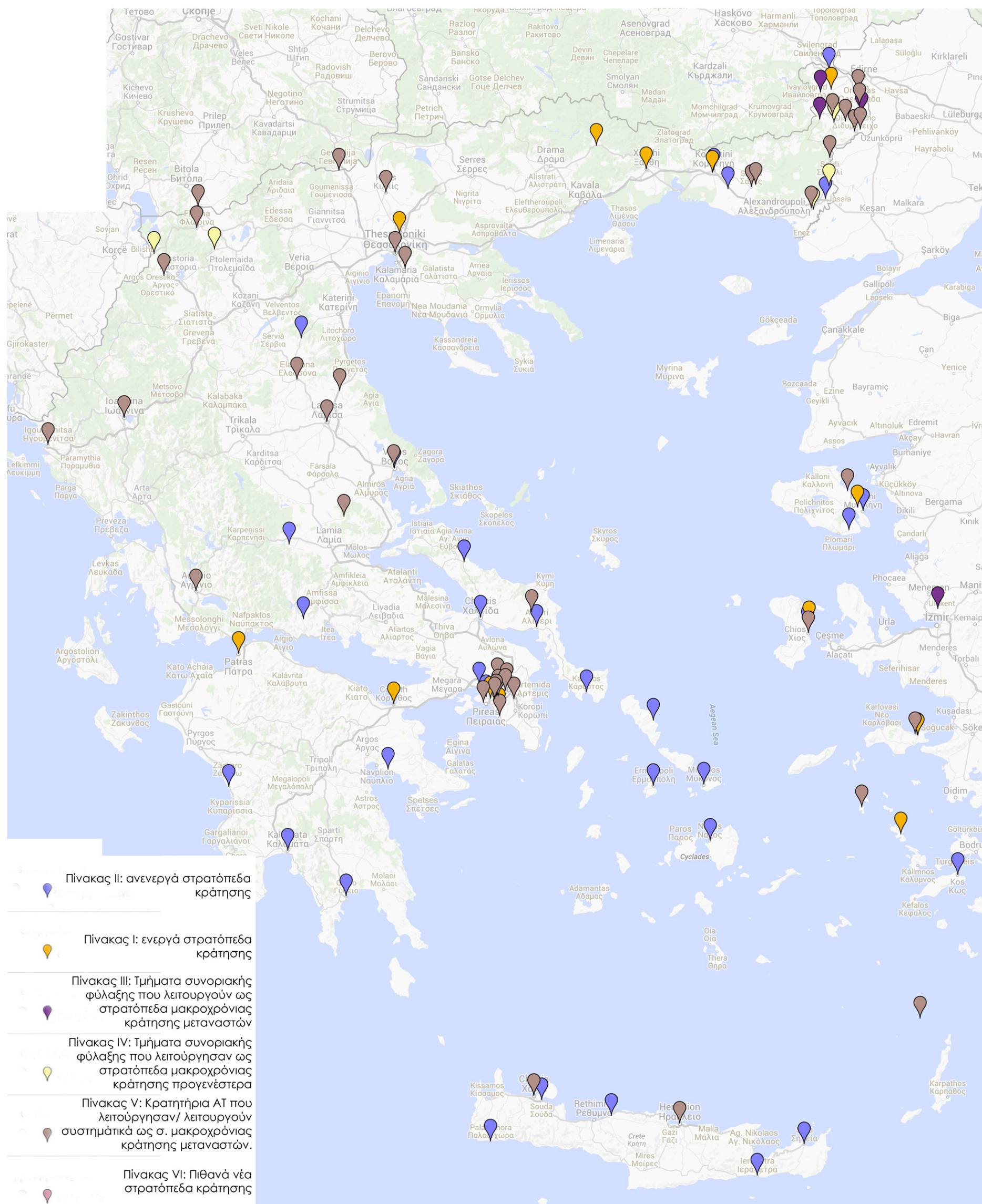
Πίνακας Ι: ενεργά στρατόπεδα κράτησης (2015)
και Πίνακας ΙΙΙ: Τμήματα συνοριακής φύλαξης που λειτουργούν ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης μεταναστών
Πίνακας V: Κρατητήρια ΑΤ που λειτούργησαν/ λειτουργούν συστηματικά ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης μεταναστών
και Πίνακας VI: Πιθανά νέα στρατόπεδα κράτησης

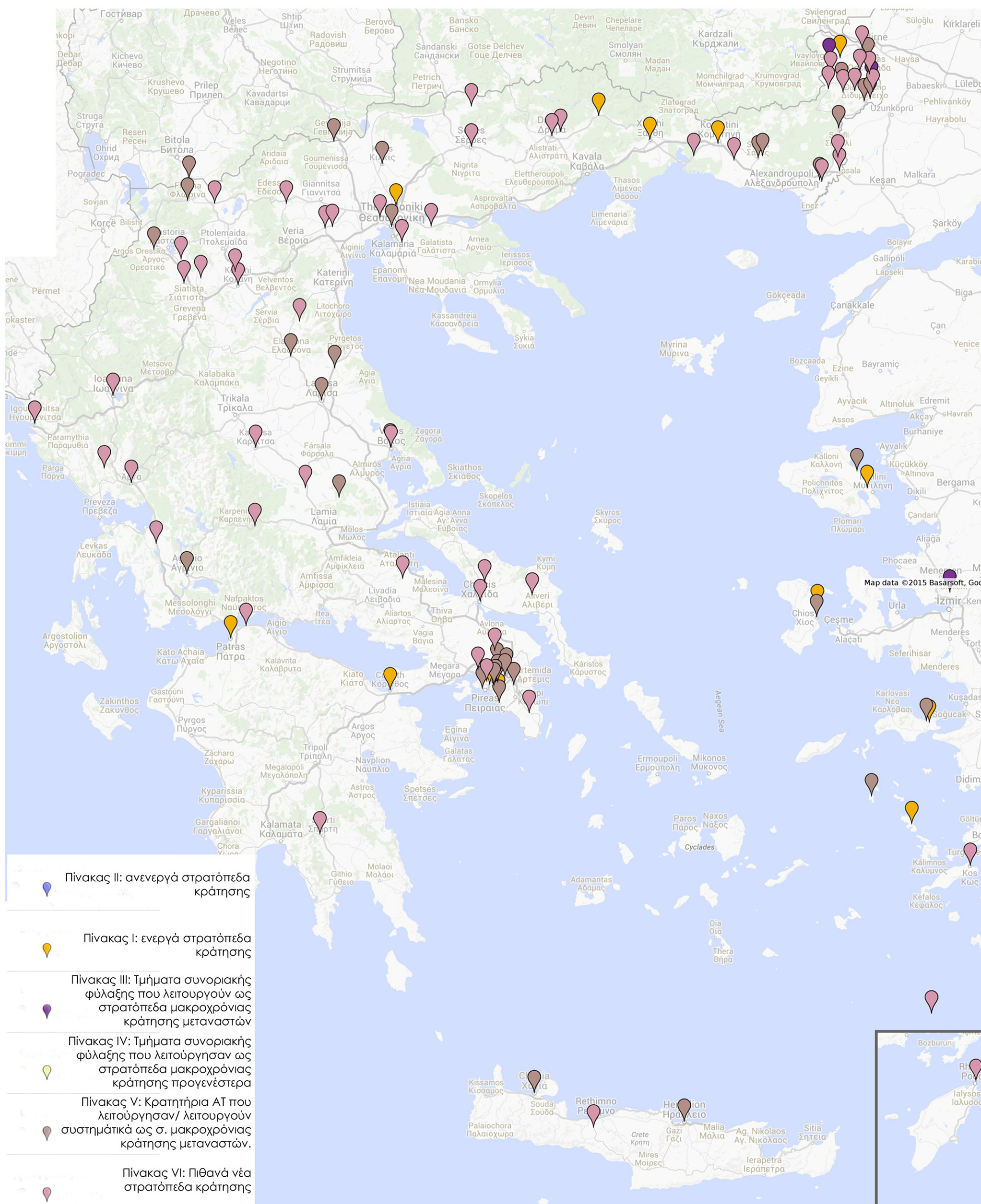
Πίνακας Ι: ενεργά στρατόπεδα κράτησης (2015)
 και Πίνακας ΙΙΙ: Τμήματα συνοριακής φύλαξης που λειτουργούν ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης μεταναστών
 και Πίνακας V: Κρατητήρια ΑΤ που λειτούργησαν/ λειτουργούν συστηματικά ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης μεταναστών.

Πίνακας I: ενεργά στρατόπεδα κράτησης (2015)
Πίνακας II: ανενεργά στρατόπεδα κράτησης (2015)
και Πίνακας III: Τμήματα συνοριακής φύλαξης που λειτουργούν ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης μεταναστών
Πίνακας IV: Τμήματα συνοριακής φύλαξης που λειτούργησαν ή ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης μεταναστών
στο παρελθόν και
Πίνακας V: Κρατητήρια ΑΤ που λειτούργησαν/ λειτουργούν συστημικά ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης μεταναστών.

Πίνακας I: ενεργά στρατόπεδα κράτησης (2015)
 και Πίνακας III: Τμήματα συνοριακής φύλαξης που λειτουργούν ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης μεταναστών
 Πίνακας V: Κρατητήρια ΑΤ που λειτούργησαν/ λειτουργούν συστημάτικα ως στρατόπεδα μακροχρόνιας κράτησης μεταναστών
 και Πίνακας VI: Πιθανά νέα στρατόπεδα κράτησης

παράρτημα περιγραφών στρατοπέδων κράτησης μεταναστών

Ο σκοπός της περιγραφής που ακολουθεί είναι η διάκριση των χώρων σε μορφολογικούς τύπους για την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την τεχνολογία εγκλεισμού και όχι μια πλήρης περιγραφή και καταγγελία των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων.

Τέτοιες μπορεί να αναζητήσει κανείς σε εκθέσεις μ.κ.ο. και διεθνών οργανισμών, σε δημοσιεύματα και μαρτυρίες, διαθέσιμων στο διαδίκτυο.

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών τύπος: μεγάλης κλίμακας νέο κτίριο διοικητικής κράτησης

Ο χαρακτηρισμός “νέο κτίριο” στους τύπους των κέντρων κράτησης αφορά στο γεγονός ότι δεν πρόκειται για επανάχρηση κτιρίου άλλης λειτουργίας (όπως οι σιταποθήκες της Βέννας Ροδόπης ή το στρατόπεδο της Κορίνθου) αλλά για κτίριο που κατασκευάστηκε για να λειτουργήσει ως χώρος διοικητικής κράτησης.

Τμήμα Αλλοδαπών Αττικής

κατασκευή: 2004

χωρητικότητα: 350 κρατούμενοι

Πριν το 2004 στεγαζόταν σε κτίριο της λεωφόρου Λένορμαν.

Βρίσκεται σε πώληση από το ΤΑΙΠΕΔ.

υπόγειο: 7 άτομα (απομόνωση) και Μεταγωγών

ισόγειο: διάφορες υπηρεσίες

Το 2011 οι κρατούμενοι/ες βρίσκονταν στο 2ο και 3ο όροφο του κτιρίου.

Ο δεύτερος αφορούσε άνδρες και ο 3ος γυναίκες και ανήλικους/ες.

Σήμερα τα κρατητήρια ανηλίκων και γυναικών έχουν μεταφερθεί στο Τμήμα Ελληνικού και στο Τμ. Αλλοδαπών

κρατούνται μόνο άνδρες στο δεύτερο όροφο.

13τμ/κελί

5 άτομα/κελί

2,6τμ/άτομο

χωρητικότητα: περίπου 250 κρατούμενοι/όροφο

Κατά την αυτοψία του 2011 κρατούνταν περίπου 400 άτομα πάνω από τη χωρητικότητα του κτιρίου

Βρίσκεται εντός πόλης σε περιοχή με χρήσεις υπερτοπικές βιομηχανικού-βιοτεχνικού χαρακτήρα

Το Τμήμα Αλλοδαπών στεγάστηκε πρώτα στην λεωφόρο Αλεξάνδρας, στο κτίριο της Γ.Α.Δ.Α. στη συνέχεια στην Λένορμαν (στην οδό Αντιγόνης) και από το 2005 κ.έ. στην Π. Ράλλη. Όπως αναφέρει σε συνέντευξη δικηγόρος, υπάλληλος του Ε.Σ.Π. το 2005, στην Αλεξάνδρας είναι πολλές οι περιπτώσεις καταγγελιών από μετανάστες ότι υπέστησαν σωματική βία από αστυνομικούς. Στο εσωτερικό των κρατητηρίων υπήρχε μόνο τεχνητό φως αλλά όχι έντονος συνωστισμός. Στη Λένορμαν, ο ίδιος δικηγόρος τονίζει την άσχημη κατάσταση του κτιρίου (πχ ασοβάτιστοι τοίχοι), ενώ για το κτίριο της Π.Ράλλη αναφέρει σχεδόν μόνιμο συνωστισμό και κακή συντήρηση του κτιρίου. Εξαλλου και στις τρεις περιπτώσεις πρόκειται για χώρο χωρίς καμία υποδομή μακροχρόνιας κράτησης αφού προοριζόταν τυπικά για βραχεία παραμονή.

Από αυτοψία που έγινε το 2011, παρατηρούμε ότι, ενώ υπάρχει πρόβλεψη για υπαίθριο χώρο προαυλισμού, αυτός δε χρησιμοποιείται. Ο “προαυλισμός” πραγματοποιούνταν στους διαδρόμους εκ περιτροπής. Σύμφωνα με τον Υποδιοικητή της Διεύθυνσης Αλλοδαπών Αττικής, Αστυνομικό Υποδιευθυντή Α. Ζαρκαδούλα σήμερα ο προαυλισμός πραγματοποιείται στον υπαίθριο χώρο του δευτέρου ορόφου (βλ. κάτοψη: αίθριο για προαυλισμό).

Η συντήρηση του κτιρίου είναι ανύπαρκτη. Στο δεύτερο όροφο, στην περιοχή του διαδρόμου διακρίνει κανείς εξωτερικές σωλήνες αποχέτευσης οι οποίες ήταν φθαρμένες και έσταζαν. Οι τουαλέτες ήταν κατεστραμμένες.

Στους χώρους των διαδρόμων υπάρχουν κάμερες. Στα γραφεία της αστυνομίας υπάρχει κεντρικό σύστημα παρακολούθησης και ηλεκτρονική αναπαράσταση κάτοψης του κτιρίου με πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση του χώρου. Για παράδειγμα, ανά πάσα στιγμή, στην κάτοψη βλέπει κανείς ποιες πόρτες είναι ανοιχτές σε οποιονδήποτε όροφο του κτιρίου.

δάπεδο laminate

οροφή γυψοσανίδα με φώτα 60x60 παραβολικά

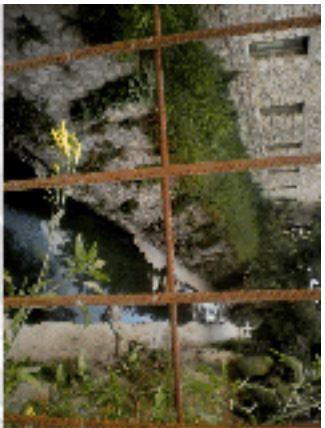

τουαλέτες και χώροι προσωπικής υγιεινής εκτός κελιών

τσιμεντένια κραβάτια, πακτωμένα στο δάπεδο.

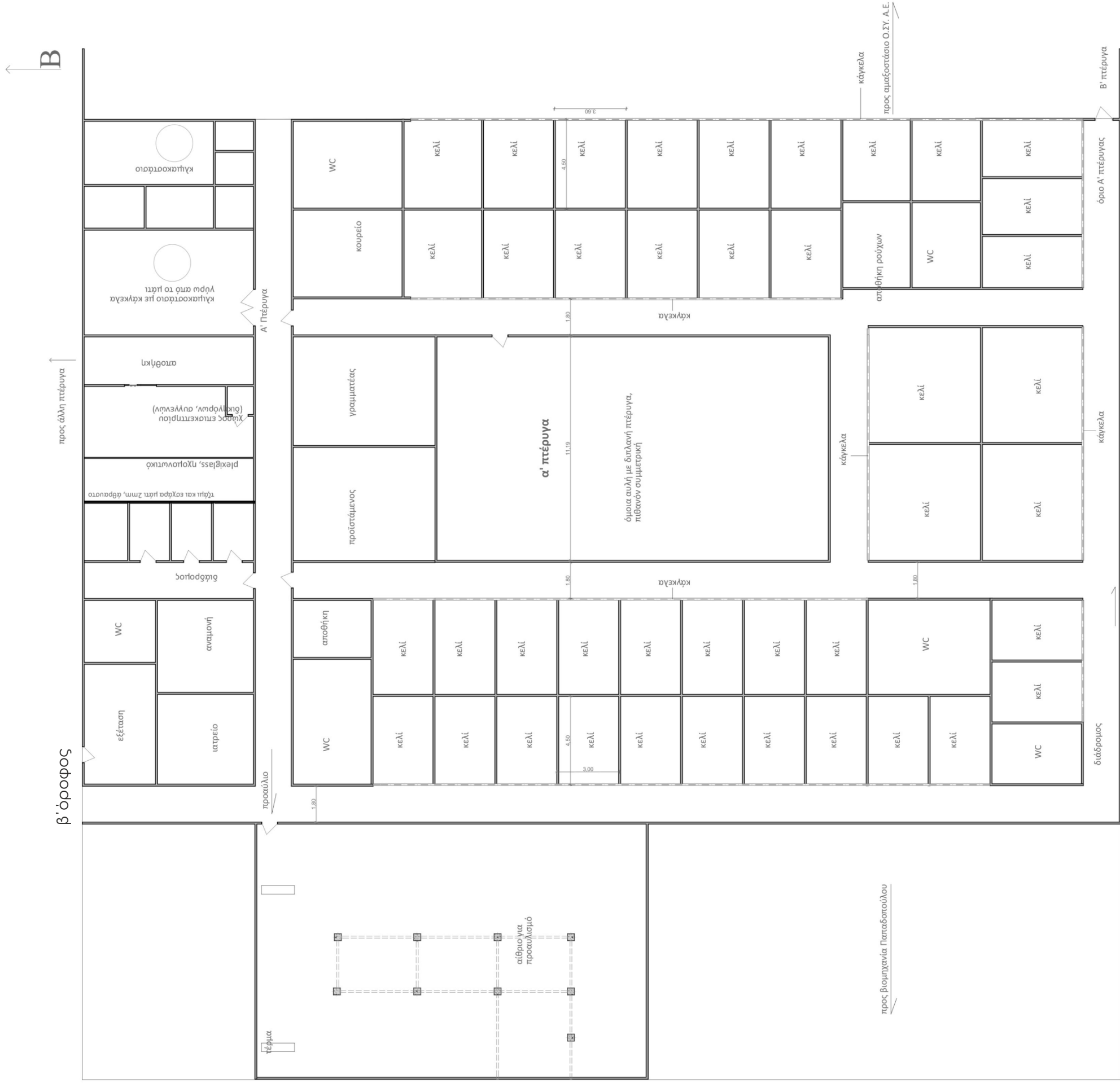
Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων

και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (ΕΠΒ) έχει επανειλημμένα να κλείσει λόγω της ομοιότητας του χώρου με σωφρονιστικό ίδρυμα.

Περιοχή γύρω από το Τμήμα Αλλοδ από ν.
Χρήστας:

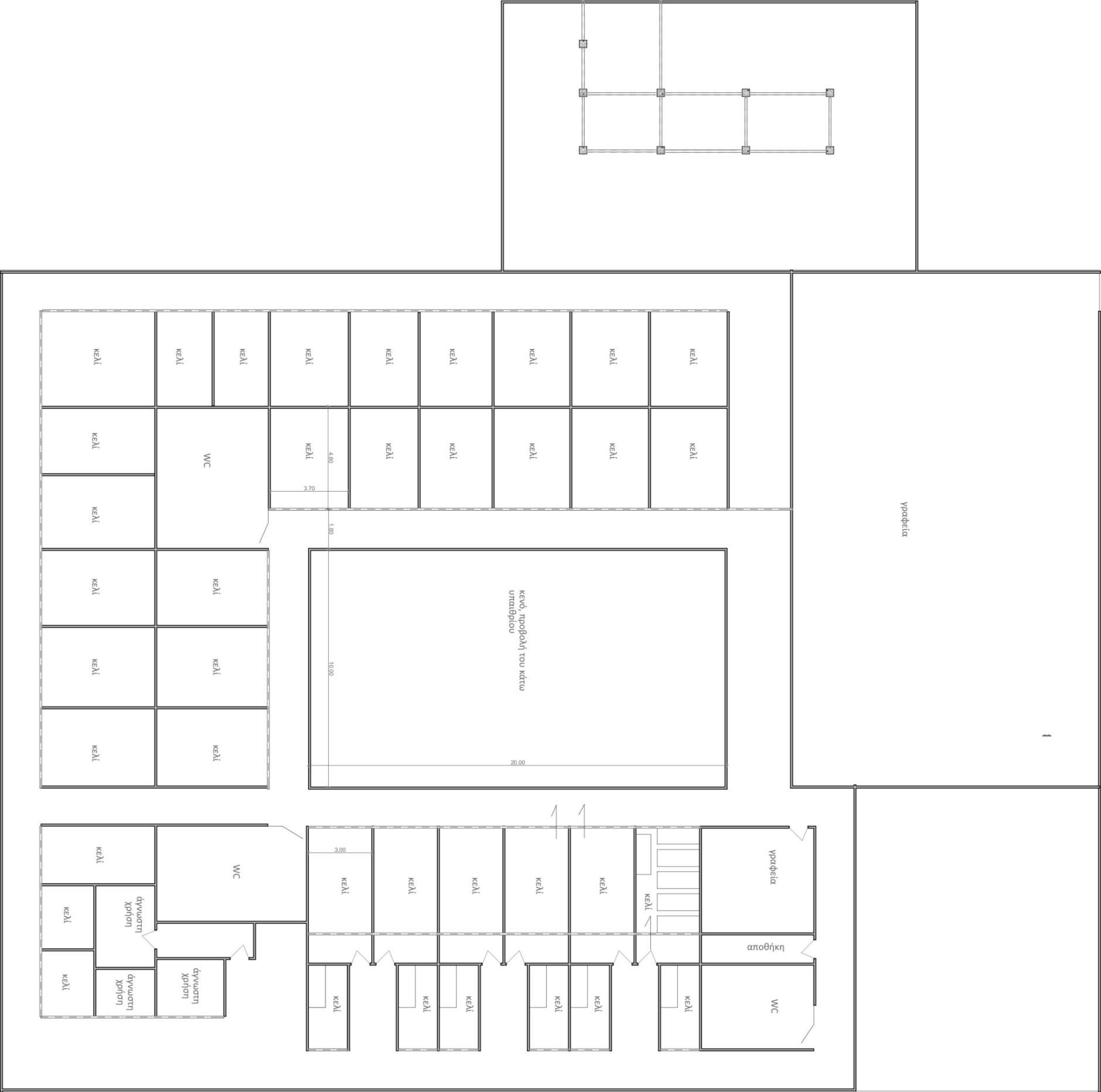

χώρος κράτησης	Τμήμα Αλλοδαπών
τύπος χώρου	νέο κτίριο μεγάλης κλίμακας
διεύθυνση	Π. Ράλλη 24 Ταύρος
σχέδιο	κλίμακα 1:200
διαγραμματική κάτοψη β' ορόφου (πύρινα α')	
πηγή	αποτύπωση (αυτοψία 2011)

Υ' όροφος

Τμήμα Αλλοδαπών Αττικής

Γ' Όροφος: γυναικές και ειδικό κρατούμενοι

χώρος κράτησης		
Τμήμα Αλλοδαπών		
τύπος χώρου	νέο κτίριο μεγάλης κλίμακας	
διεύθυνση	Π. Ράλλη 24 Ταύρος	
σχέδιο	διαγραμματική κάτοψη	κλίμακα 1:200
πηγή	αποτύπωση (αυτοψία 2011)	

τύπος: εγκατάσταση από containers

Τμήμα Αμυγδαλέζας Αττικής

είδος κέντρου κράτησης (θεσμικά): προαναχωρησιακό
κατασκευή: 2012

προηγήθηκε το κέντρο κράτησης ανηλίκων και γυναικών
στα κτίρια της Σχολής Αστυνομικών Αμυγδαλέζας
χωρητικότητα: 2000 κρατούμενοι

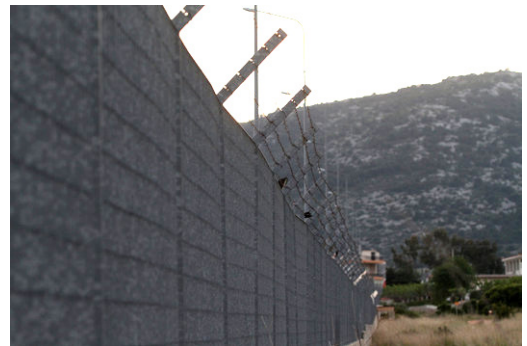
8 άτομα/κελί-container

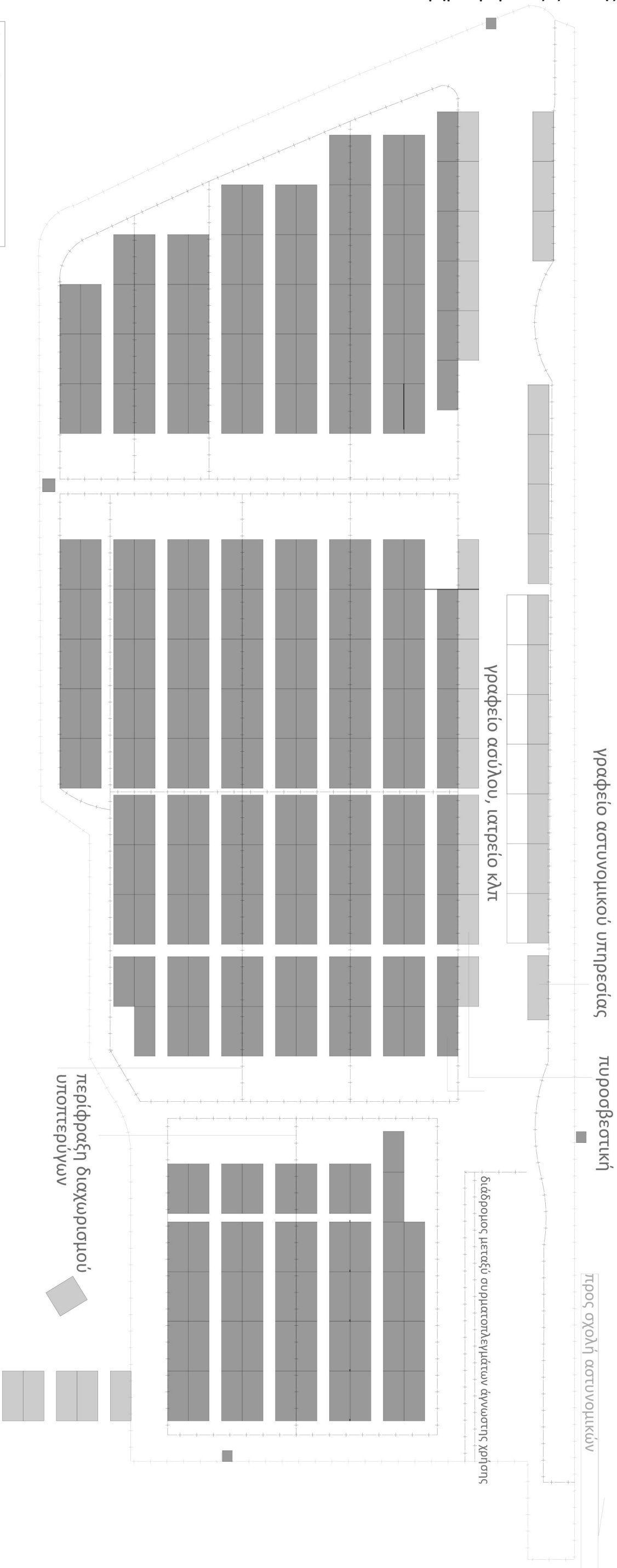
50 άτομα/υποπτερυγα

αποτελείται από 3 πτέρυγες (Α,Β,Γ) καθεμία από τις οποίες έχει τον υπεύθυνο αξιωματικό
υπηρεσίας.

περιεχόμενο κελιού-container: 4 διώροφα κρεβάτια και δύο WC

Η Αμυγδαλέζα βρίσκεται στους πρόποδες της Πάρνηθας, στα όρια της πόλης σε περιοχή με
υπερτοπικές χρήσεις

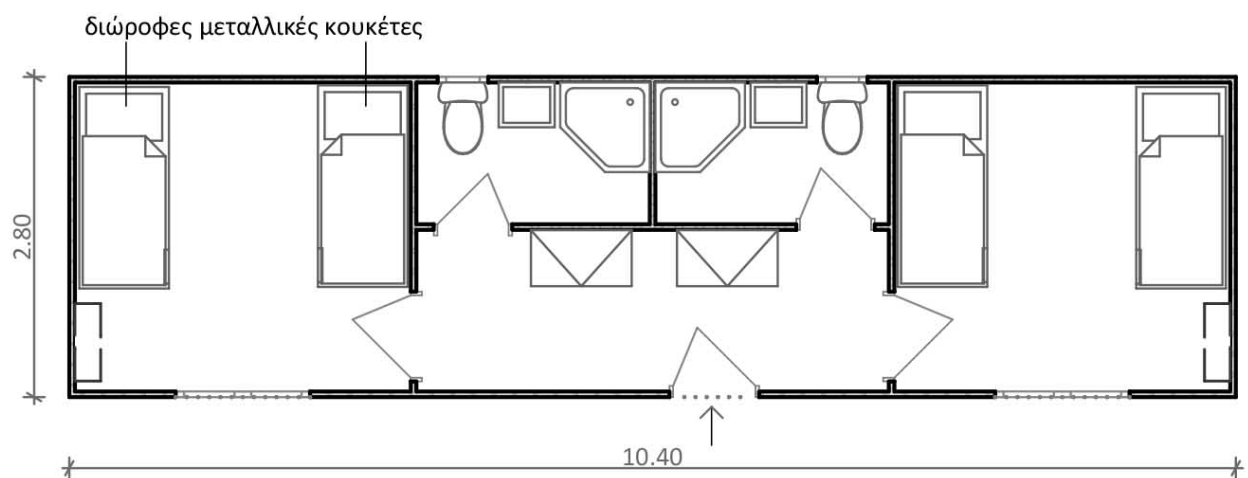

Χώρος κράτησης	
Τμήμα Αμυγδαλέζας Αττικής	
Τύπος χώρου	
μεγάλης κλίμακας εγκατάσταση containers	
διεύθυνση	
Α. Θρακομακεδόνων 101 Αμυγδαλέζα - Θρακομακεδόνες	
σχέδιο	κλίμακα
διαγραμματική κάτοψη	1:500
πηγή	
αποτύπωση (αυτοψία 2013)	
υπόμνημα:	
κελί - container: 	
εξωτερική περίφραξη: 	
εσωτερική περίφραξη: 	
φυλάκιο: 	
container-αστυνομικές υπηρεσίες: 	
container-άλλες υπηρεσίες: 	

Τμήμα Αμυγδαλέζας Αττικής

περιεχόμενο κελιού-container: 6 διώροφα κρεβάτια και ένα WC

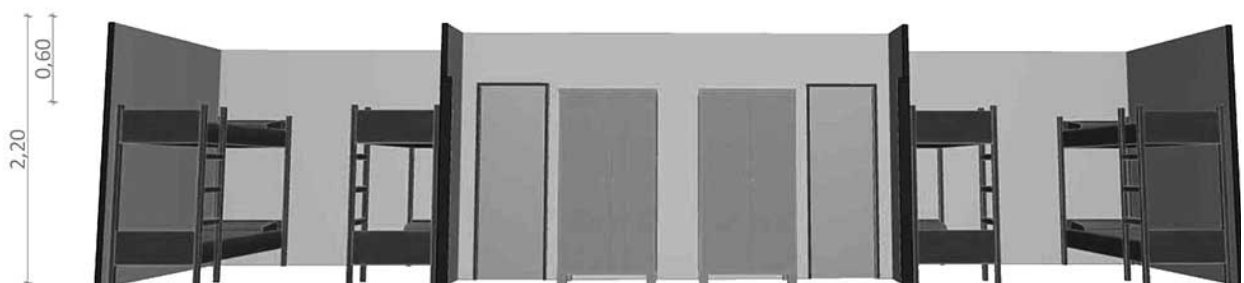

κάτοψη κελιού - container

κλ. 1:100

αποτύπωση από βιντεοσκόπηση του newsit.gr (πλάνα από την αρχική κατασκευή της Αμυγδαλέζας, όπου

χρησιμοποιήθηκαν οικίσκοι των Ολυμπιακών Αγώνων)

3D αναπ/ση κελιού - container

αποτύπωση από βιντεοσκόπηση του newsit.gr (2/2015)

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

κέντρο κράτησης στο Μερσινίδι Χίου

προηγήθηκε το κέντρο κράτησης στο Βροντάδο Χίου
_ίδιου τύπου

είδος κέντρου κράτησης (θεσμικά): screening
center

κατασκευή: προ του 2006

χωρητικότητα: 108 κρατούμενοι

το container που λειτούργησε ως
κέντρο κράτησης το 2005, εντός
κατοικημένης περιοχής

κέντρο κράτησης στο Βαθύ Σάμου

προηγήθηκε το κέντρο κράτησης στην πόλη της Σάμου

_διαφορετικού τύπου (επανάχρηση αστικού
κτίσματος)

σήμερα ανενεργό

εικόνα από το παλιότερο κέντρο
κράτησης στην πόλη της Σάμου

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

κέντρα κράτησης στη Μόρια Λέσβου

προηγήθηκε το κέντρο κράτησης στην Παγανή Μυτιλήνης (από το 2003) που έκλεισε το 2009 μετά από εξέγερση των κρατούμενων, λόγω των άθλιων συνθηκών, ενώ παλιότερα η κράτηση γινόταν σε κτίριο πρώην φυλακών Λαγκάδας Λέσβου. Παράλληλα με αυτό λειτουργεί σε κοντινή περιοχή ο χώρος της κατασκήνωσης του ΠΙΚΠΑ όπου ανάλογα με τη συνθήκη τοποθετούνται φύλακες και λειτουργεί ως χώρος κράτησης.

είδος κέντρου κράτησης (θεσμικά): screening center

κατασκευή: 2012

χωρητικότητα: 500-800 κρατούμενοι

στηθέση του στρατοπέδου “Παραδέλλη”

επέκταση:

είδος κέντρου κράτησης (θεσμικά): ΚΕΠΥ

κατασκευή: 2014

χωρητικότητα: 180 κρατούμενοι

τυπικά δεν έχει ακόμα αρχίσει η λειτουργία του

φωτογραφίες: συλλογικότητα musaferat

ΤΥΠΟΣ: ΝΕΟ ΚΤΙΡΙΟ

Κέντρο κράτησης Ελληνικού

κατασκευή: προ 2006, χωρητικότητα: 186 κρατούμενοι

χώρος κράτησης	
Κέντρο κράτησης Ελληνικού	
τύπος χώρου	
νέο κτίριο δίπλα το Α.Τ. Ελληνικού	
διεύθυνση	
Ελ. Βενιζέλου & 25ης Μαρτίου Ελληνικό	
σχέδιο	κλίμακα
διαγραμματική κάτοψη	1:200
πηγή	αποτύπωση (αυτοψία 2014)

τύπος: πρώην σιταποθήκη ΚΥΔΕΠ (επανάχρηση)

Κέντρο κράτησης Βέννας Ροδόπης

αρχή λειτουργίας: 1993 - κλείσιμο: 2010

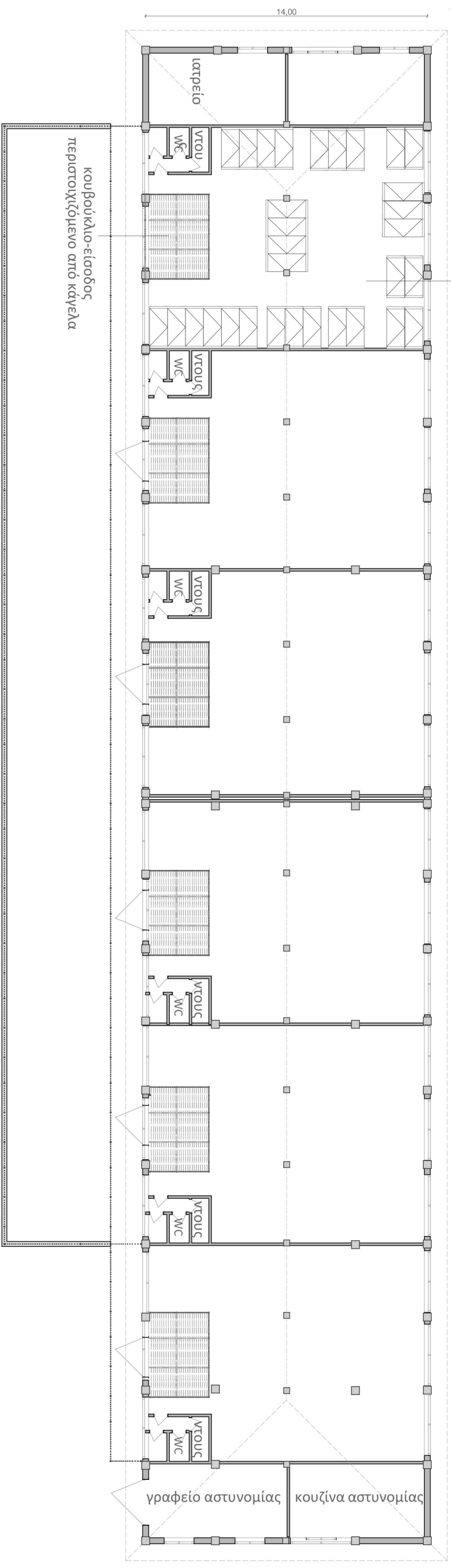
χωρητικότητα: 220 κρατούμενοι

εκτός οικισμού, δίπλα στις σιδηροδρομικές γραμμές

στην έξοδο του χωριού προς Κρωβύλη (παρακαμπτήριος Επαρχ. Οδού Κομοτηνής - Κρωβύλης)

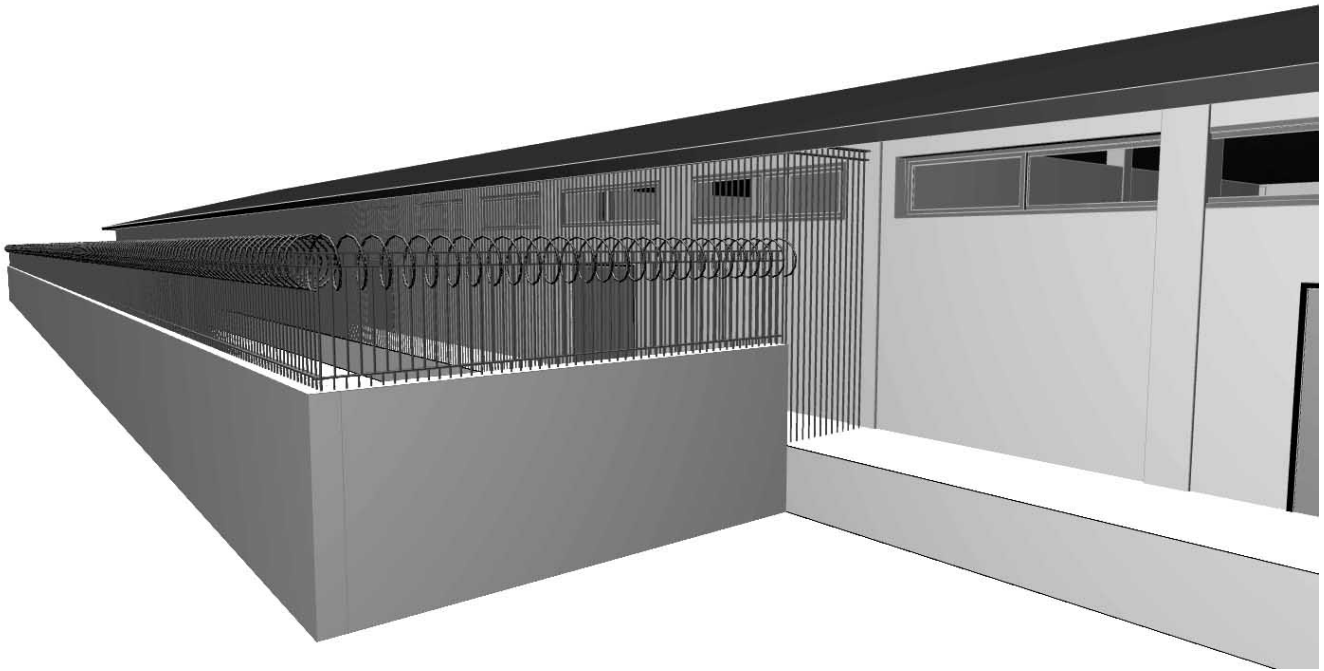
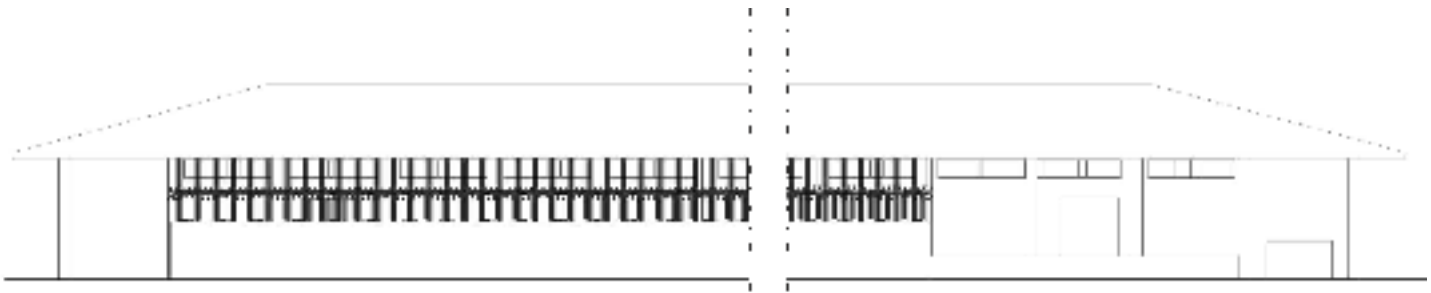
Οι φωτογραφίες λήφθηκαν κατά την αυτοψία του 2011

Κέντρο κράτησης Βέννας Ροδόπης

Χώρος κράτησης Κέντρο κράτησης Βένως Ροδότης	
Τύπος Χώρου πρώην σταποθήκη ΚΥΔΕΠ επανάφηση	
Διεύθυνση Βένω Ροδότης	
σχέδιο κάτοχη	κλίμακα 1:200
πηγή αποτύπωση (αυτομία 2014) και σχέδιο σταποθηκών αρχείου ΚΥΔΕΠ Εβρου	
υπόμνημα μονάδα κρεβάτιού	
	

χώρος κράτησης Κέντρο κράτησης Βέννας Ροδόπης	
τύπος χώρου πρώην σιταποθήκη ΚΥΔΕΠ επανάριση	
διεύθυνση Βέννα Ροδόπης	
σχέδιο όψη	κλίμακα 1:200
πηγή αποτύπωση (αυτοψία 2011) και σχέδιο σιταποθηκών αρχείου ΚΥΔΕΠ Έβρου	
υπόμνημα μονάδα κρεβατιού 	

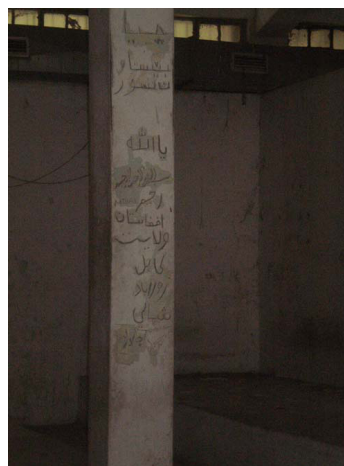
κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

κέντρο κράτησης στα Βρυσικά Έβρου (ανενεργό)

επανάχρηση κτιρίου πρώην σιταποθήκης ΚΥΔΕΠ

Ο συγκεκριμένος χώρος (αναφέρεται ως συνοριακό φυλάκιο) λειτούργησε την περίοδο της δεκαετίας του '90 έως μετά το 2006 - όπως μαρτυρούν χρονολογίες που είναι γραμμένες σε κτήρια του Έβρου του ίδιου τύπου και της ίδιας χρονικής περιόδου, βλ. Πέπλος- συνοριακό φυλάκιο όπου κρατούνταν διοικητικά μετανάστες χωρίς έγγραφα.

Στη φωτογραφία διακρίνονται οι τσιμεντένιες βάσεις αποθήκευσης που χρησιμοποιήθηκαν ως “κρεβάτια” με τη χρήση υποτυποδών στρωμάτων και οι συσκευασίες σίτισης (συσκευασμένα κρουασάν).

Στους τοίχους του χώρου φαίνονται, χαραγμένα ή με άλλο αυτοσχέδιο τρόπο, γραπτά των εγκλείστων, ίχνη της τελευταίας χρήσης του χώρου.

Οι φωτογραφίες λήφθηκαν κατά την αυτοψία του 2011

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

κέντρο κράτησης στον Πέπλο Έβρου (ανενεργό)

επανάχρηση κτιρίου πρώην σιταποθήκης ΚΥΔΕΠ

Το κέντρο κράτησης στον Πέπλο βρίσκεται ακριβώς έξω από τον οικισμό, δίπλα στις σιδηροδρομικές γραμμές.

Το εσωτερικό του κέντρου. Διακρίνονται οι τουαλέτες και το ελικοειδές συρματόπλεγμα στο ύψος των παραθύρων. Φαίνεται να έχει τοποθετηθεί για να αποτρέψει τους κρατούμενους να ανέβουν στο κτιστό τμήμα πλάι του παραθύρου και να διαφύγουν σπάζοντας το παράθυρο. Το αποτέλεσμα είναι να μην είναι δυνατό να κοιτάξει κανείς έξω, ακόμα και αν ανέβει πάνω. Ο χώρος είναι σκοτεινός γιατί το φως εισέρχεται μόνο από τα παράθυρα που βρίσκονται ψηλά. Κατά τη λήψη των φωτογραφιών ήταν ανοιχτό το ένα φύλλο της σιδερένιας δίφυλλης πόρτας (πλήρης, χωρίς άνοιγμα) με αποτέλεσμα να διέρχεται το φως εντός του χώρου από αυτό. Εν τέλει ο χώρος είναι κατά πολύ σκοτεινότερος από ότι φαίνεται στις παραπάνω εικόνες. Στο χώρο δε διακρίνεται καμία ένδειξη ηλεκτρικού δικτύου κι άρα τεχνητού φωτισμού.

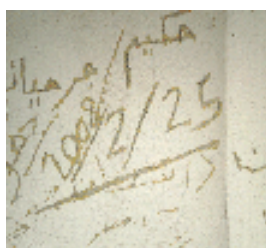
Οι φωτογραφίες λήφθηκαν κατά την αυτοψία του 2011

Ο μπροστά χώρος, της όψης του κτηρίου προς το δρόμο, με την ανοιχτή πόρτα, αποτέλεσε το χώρο προαυλισμού των μεταναστών. Για το λόγο αυτό είναι περικλειστος με κάγκελα. Τα κάγκελα φτάνουν μέχρι την απόληξη της στέγης με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η εικόνα του εξωτερικού χώρου από κανένα σημείο χωρίς να παρεμβάλλονται κάγκελα . Ο εξωτερικός διάδρομος που βρίσκεται στην πίσω όψη του κτιρίου, προς τον οικισμό δεν χρησιμοποιείται. Οι πόρτες που διακρίνονται δεν άνοιγαν ποτέ.

Λυόμενο που βρίσκεται εντός της περίφραξης. Φαίνεται να χρησιμοποιήθηκε από ανθρωπιστικές οργανώσεις. Από τις σχισμές των παραθύρων διακρίνονται παρατημένα ρούχα και υποτυπωδώς διαμορφωμένος χώρος κοινωνικού λειτουργού

Ο συγκεκριμένος χώρος (αναφέρεται ως τμήμα συνοριακής φύλαξης) λειτούργησε από προ του 2004 έως μετά το 2008 - όπως μαρτυρούν χρονολογίες που είναι γραμμένες στους τοίχους του από τους εγκλείστους.

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

κέντρο κράτησης στο Ελαφοχώρι Έβρου (ανενεργό)

επανάχρηση κτιρίου πρώην σιταποθήκης ΚΥΔΕΠ

φαίνεται ότι μετά την κράτηση των μεταναστών επαναχρησιμοποιήθηκε ως αποθήκη (αυτοψία 2011)

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

Τμήμα Συνοριακής Φύλαξης Φερών

επανάχρηση κτιρίου πρώην σιταποθήκης ΚΥΔΕΠ
(αυτοψία 2011)

τύπος: πρώην βιοτεχνία (επανάχρηση, προσθήκη και επέκταση)

Πρότυπο Κέντρο Υποδοχής και Διαμονής Λαθρομεταναστών Φυλακίου

κατασκευή: 2007, χωρητικότητα: 374 κρατούμενοι

Η σχεδιαγραμματική απεικόνιση του κτιρίου και του περιβάλλοντα χώρου του και η διαγραμματική όψη του βρίσκεται στην εργασία: Ηλιάδη, Ι., “χώροι κράτησης μεταναστών: τεχνικές εγκλεισμού αι υποκειμενοποίηση”, διάλεξη στη σχολή αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., Σεπτέμβριος 2007

Στη φωτογραφία φαίνεται η φύλαξη του χώρου από τριπλή σκοπιά: μια εκτός της εξωτερικής περίφραξης του κέντρου και δύο εντός της εξωτερικής περίφραξης (η μια εκ των δύο είναι της Frontex).

Το ύψος του συρματοπλέγματος εξωτερικής περίφραξης είναι περίπου 3,50μ.

Στη φωτογραφία φαίνονται τα containers της Frontex.

Οι φωτογραφίες λήφθηκαν κατά την αυτοψία του 2011

Το κέντρο με το χώρο προαυλισμού που δεν χρησιμοποιείται από την έναρξη λειτουργίας του κέντρου μέχρι σήμερα. Στη συνέντευξή τους οι φύλακες ισχυρίστηκαν ότι ο προαυλισμός είναι αδύνατος λόγω του μικρού αριθμού των φυλάκων.

Σήμερα, όποτε υπάρχει προαυλισμός, γίνεται εκ περιτροπής, στο μπροστινό χώρο με τα φορτηγά οι γυναίκες και στον πίσω χώρο (γήπερο μπάσκετ) οι άνδρες.

Σκηνές που χρησιμοποιούνταν για κράτηση.

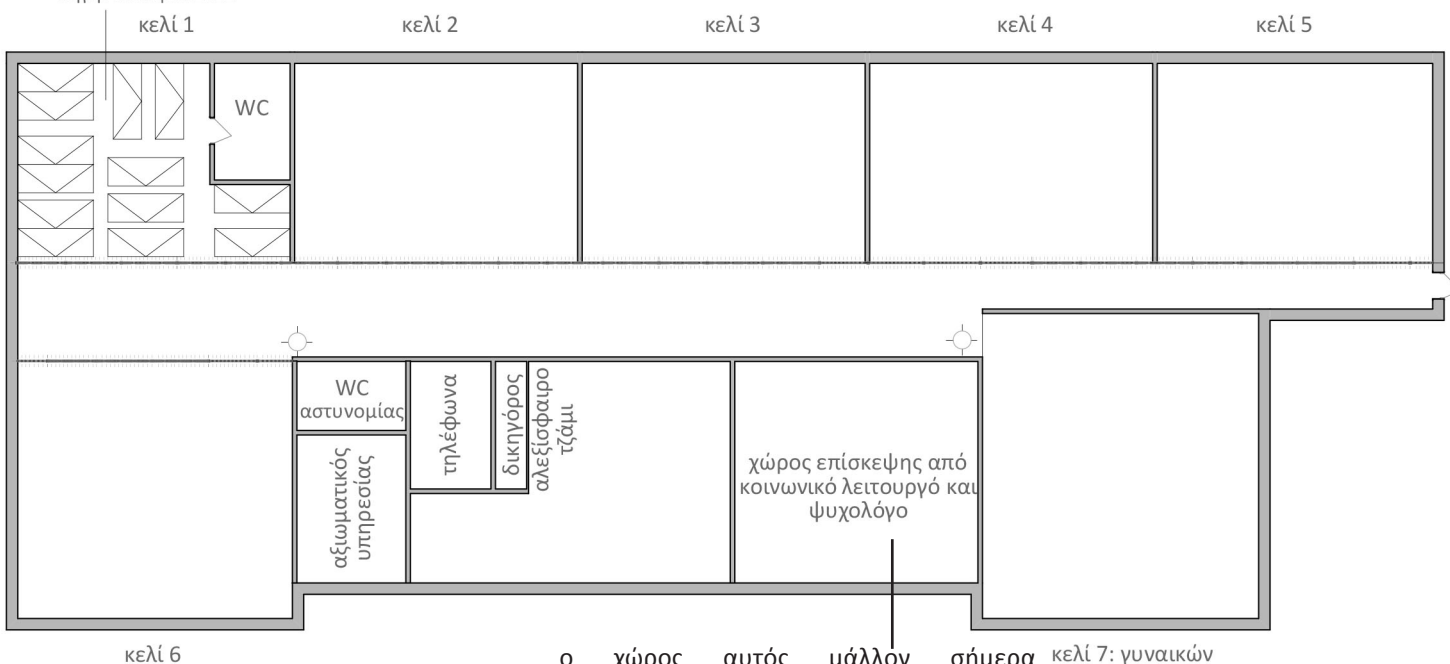

Αριστερά το μοναδικό κελί γυναικών.

Οι φωτογραφίες λήφθηκαν κατά την αυτοψία του 2011

Πρότυπο Κέντρο Υποδοχής και Διαμονής Λαθρομεταναστών Φυλακίου

ανδεικτική διαρρύθμιση κελιού
πηγή: αυτοψία 2011

ο χώρος αυτός μάλλον σήμερα
χρησιμοποιείται ως αναρρωτήριο
και χώρος κράτησης τόμων που
θεωρούνται ευάλωτες περιπτώσεις
και αναγνωρισμένων ασυνόδευτων
ανηλίκων/ανηλίκων

στο κελί γυναικών κρατούνται επίσης και ανήλικοι

Η χωρητικότητα των κελιών ποικίλει: των ανδρών (1-6) είναι κελιά χωρητικότητας από 40-60 ατόμων και των γυναικών είναι περίπου 20 ατόμων.

Το αναρρωτήριο που χρησιμοποιείται σήμερα ως κελί επίσης, χωράει έως 10 άτομα.

Στα κελιά των ενηλίκων υπάρχουν διώροφα μεταλλικά κρεβάτια, ενώ στο αναρρωτήριο υπάρχουν μόνο στρώματα στο πατωμα.

Οι φωτογραφίες από το site της υπηρεσίας πρώτης υποδοχής του Υπ.Προ.Πο.

χώρος κράτησης Πρότυπο Κέντρο Υποδοχής και Διαμονής Λαθρομεταναστών Φυλακίου	
τύπος χώρου πρώην βιοτεχνία προσθήκη και επέκταση	
διεύθυνση Φυλάκιο, Κυπρίνος Έβρου	
σχέδιο διαγραμματική κάτοψη	κλίμακα 1:200
πηγή αποτύπωση (αυτοψία 2011)	
υπόμνημα	
κάμερα	
μονάδα κρεβατιού	

τύπος: στρατόπεδο

Κέντρο Κράτησης Κορίνθου (ονομάζεται: Κέντρο Κρατησης και Φιλοξενίας Κορίνθου)

κατασκευή: 2012

χωρητικότητα: 1024 κρατούμενοι

επανάχρηση του στρατοπέδου του “6ου συντάγματος πεζικού”

Οι φωτογραφίες από το site του Συνήγορου του Πολίτη. Περιγραφή του χώρου από τον Ν. Η. πρώην κρατούμενο και από αυτοψία 8/2014.

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

κέντρο κράτησης στο Παρανεέστι Δράμας

επανάχρηση κτιρίων πρώην στρατοπέδου και επέκταση με containers

τον Οκτώβριο του 2014 μεταφέρθηκαν σε αυτό οι κρατούμενοι του κέντρου κράτησης Κομοτηνής

είδος κέντρου κράτησης (θεσμικά): προαναχωρησιακό

ίδρυση: Αύγουστος 2012

χωρητικότητα: 557 κρατούμενοι

Βρίσκεται εντός οικισμού, γειτνιάζοντας, σε χαμηλότερο επίπεδο με ξενοδοχείο, Κέντρο υγείας

και σιδηροδρομικό σταθμό.

4 διώροφα κτίρια

17 κελιά/όροφο

8 άτομα/κελί

διώροφα σιδερένια κρεβάτια

περίπου 16 wc και λουτρά ανά όροφο (περίπου 300 κρατούμενοι)

Επίσης, άγνωστος αριθμός από μονώροφα κτίρια με 8 διώροφες κουκέτες και δύο

μεταλλικές ντουλέπες ανά κελί. Οι τουαλέτες εκτός κελιών.

και containers (περίπου 250 κρατούμενοι)

Οι φωτογραφία από το <http://rproject.gr>. Η περιγραφή του χώρου από δικηγόρο.

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

κέντρο κράτησης στην Ξάνθη

επανάχρηση κτιρίων του πρώην Τμήματος
Δοκίμων Αστυφυλάκων Ξάνθης

είδος κέντρου κράτησης (θεσμικά): προαναχωρησιακό

ίδρυση: Αύγουστος 2012

χωρητικότητα: 480 κρατούμενοι

διώροφα κτίρια, δύο τομείς - κτίρια, 8 κρατούμενοι/κελί, διώροφες μεταλλικές κουλέτες

δύο τουαλέτες και δύο μπάνια εντός του κάθε κελιού.

Την περίοδο (2012-2014) λειτουργίας της σχολής ως στρατόπεδο κράτησης η σχολή παρέμενε ενεργή.

Σε αυτή την περίπτωση η σχολή ακαδημίας γειτνιάζει με το στρατόπεδο κράτησης από τη μία του πλευρά. Λόγω της διαμονής των σπουδαστών της ακαδημίας στα εν λόγω κτίρια υπάρχει πρόβλεψη για την είσοδο του φωτός στο εσωτερικό με εσοχές στο κτιριακό κέλυφος.

Οι φωτογραφία από το <http://www.xanthipress.gr>. Η περιγραφή του χώρου από τον Α. Η. πρώην κρατούμενο.

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

κέντρο κράτησης Κομοτηνής (ανενεργό)

Επανάχρηση αστυνομικής ακαδημίας.

Τον Οκτώβριο του 2014 εκκενώθηκε και οι κρατούμενοι μεταφέρθηκαν στο κέντρο κράτησης Παρανεστίου Δράμας.

είδος κέντρου κράτησης (θεσμικά): προαναχωρησιακό, ίδρυση: Αύγουστος 2012

χωρητικότητα: 540 κρατούμενοι, 4 διώροφα κτίρια, 17 κελιά/όροφο, 8 άτομα/κελί

διώροφα σιδερένια κρεβάτια, περίπου 16 wc και λουτρά ανά όροφο, εκτός των θαλάμων.

Στο στρατόπεδο κράτησης της Κομοτηνής υπήρχαν επανειλημμένως αναφορές σε συνωστισμό των κρατουμένων. Σε αυτές τις περιπτώσεις κάποιοι κρατούμενοι κοιμόντουσαν σε στρώματα στο δάπεδο.

Κατά κύριο λόγο τα κελιά ήταν κλειστά με αποτέλεσμα οι κρατούμενοι να έχουν περιθώριο κίνησης μόνο κατά το περιορισμένο χρονικό διάστημα του προαυλισμού.

Την περίοδο (2012-2014) λειτουργίας της σχολής ως στρατόπεδο κράτησης η σχολή παρέμενε ενεργή.

Στην περίπτωση αυτού του χώρου εγκλεισμού εντός Αστυνομικής Ακαδημίας η περιοχή της κράτησης σχεδόν περιστοιχίζεται από το χώρο της Σχολής (από της τρεις πλευρές του).

πηγές: Οι φωτογραφία από την αναφορά των Γιατρών Χωρίς Σύνορα, Αθέατος Πόνο (αυτοψία 2014). Περιγραφή του χώρου από τον Α. Η. (πρώην κρατούμενο).

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

κτίρια Σχολής Αστυνομικών Αμυγδαλέζας

από προ του 2004, λειτουργεί δίπλα στο κέντρο κράτησης σε containers

χώρος προαυλισμού των ανηλίκων

τύπος: κρατητήρια Α.Τ., Γεν. Αστυνομικών Διευ/σεων, Τμημάτων Συνοριακής Φύλαξης και λιμενικού

παραδείγματα:

Γ.Α.Δ.Α., Γ.Α.Δ. Θεσσαλονίκης, Γ.Α.Δ. Χίου

και Α.Τ. Αμαρουσίου, Μενιδίου, Ελληνικού, Ζωγράφου, Ασπροπύργου,

Δραπετσώνας, Θέρμης και Κορδελιού Θεσσαλονίκης, Ηγουμενίτσας κ.ά (βλ. πίνακα V στην αρχή του παραρτήματος)

Σε αυτά και στα υπόλοιπα που φαίνονται στη λίστα κέντρων κράτησης υπάρχουν αναφορές από μετανάστες και εκθέσεις Διεθνών οργανισμών για πολύμηνη διοικητική κράτηση εν όψει απέλασης.

Στην πραγματικότητα όμως, όπου υπάρχουν κρατητήρια της αστυνομίας υιοθετείται η προσωρινή (μέχρι να μεταχθούν σε κάποιο κέντρο κράτησης) ή η πολύμηνη κράτηση μεταναστών που προσάγονται από την αστυνομία σε περίπτωση που μετά από έλεγχο διαπιστωθεί ότι δεν έχουν έγγραφα παραμονής στην ελληνική επικράτεια.

Τα παραδείγματα των κρατητηρίων της Γ.Α.Δ.Α., του Α.Τ. Μενιδίου, Γ.Α.Δ. Χίου, Α.Τ. Σάμου, Αλεξανδρούπολης, Φερών, περιγράφονται ή αναπαρίστανται στο: Ηλιάδη, Ι., “χώροι κράτησης μεταναστών: τεχνικές εγκλεισμού αι υποκειμενοποίηση”, διάλεξη στη σχολή αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π., Σεπτέμβριος 2007

Τα Τ.Σ.Φ. (Τμήματα Συνοριακής Φύλαξης) καλύπτουν τις ανάγκες της ολιγοήμερης κράτησης εωσότου οι νεοεισερχόμενοι μεταφερθούν στις υπηρεσίες ταυτοποίησης και κράτησης σε προαναχωρησιακά κέντρα. Για παράδειγμα, το ΤΣΦ Ορεστιάδας παραπέμπει στο ΠΚΕΚΑ Φυλακίου προκειμένου στη συνέχεια να περάσουν από το ΚΕΠΥ και, ανάλογα με την κατηγορία ματανάστη να επιστρέψουν στο ΠΚΕΚΑ για να κρατηθούν.

Στην πραγματικότητα τα ΤΣΦ όπως και τα Α.Τ. λειτουργούν ως κέντρα κράτησης, γιατί εκεί κρατούνται μακροχρόνια, ενίοτε και για χρονικό διάστημα άνω των 18 μηνών, μετανάστες, άλλοτε γιατί τα περιφερειακά προαναχωρησιακά κέντρα είναι υπερσυνωστισμένα, άλλοτε γιατί δεν προχωρούν ποτέ οι απαιτούμενες διαδικασίες μεταγωγής.

Τα Τ.Σ.Φ. και τα Α.Τ. (ή οι Γ.Α.Δ.) αποτελούν συνήθως τις χειρότερες συνθήκες κράτησης γιατί τα κρατητήριά τους είναι χώροι που προορίζονται για ολιγοήμερη κράτηση, με αποτέλεσμα να μην έχουν ούτε τη στοιχειώδη υποδομή των ΚΕΠΥ ή ΠΚΕΚΑ, όπως χώρο προαυλισμού.

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

Τμήμα συνοριακής φύλαξης Μεταξάδων Έβρου

κτίριο κρατητηρίων δίπλα στο συνοριακό φυλάκιο Μεταξάδων

μεταξύ δρόμου και κτιρίου παρεμβάλεται το Τ.Σ.Φ.

Εντός κατοικημένης περιοχής. Αρχή λειτουργίας ως κέντρου κράτησης μεταναστών προ του 2006,

Σήμερα ενεργό.

πίσω από το Τμήμα Συνοριακής Φύλαξης

Οι φωτογραφίες λήφθηκαν κατά την αυτοψία του 2011

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

Τμήμα συνοριακής φύλαξης Κυπρίνου

κτίριο κρατητηρίων δίπλα στο συνοριακό φυλάκιο Κυπρίνου, μεταξύ δρόμου και κτιρίου παρεμβάλεται το Τ.Σ.Φ.

Εντός κατοικημένης περιοχής. Αρχή λειτουργίας ως κέντρου κράτησης μεταναστών προ του 2006,

Σήμερα ενεργό.

πίσω από το
Τμήμα Συνοριακής
Φύλαξης

Οι φωτογραφίες λήφθηκαν κατά την αυτοψία του 2011

τύπος: επανάχρηση πρώην σχολείου

Τμήμα συνοριακής φύλαξης Νέου Χειμωνίου

Κτίριο σχολείου δίπλα στο συνοριακό φυλάκιο Νέου Χειμωνίου. Βρίσκεται στα όρια του οικισμού.

Αρχή λειτουργίας του ως κέντρου κράτησης μεταναστών προ του 2006.

Σήμερα ενεργό.

πηγή φωτ/φίας: Google maps

πηγή φωτ/φίας: «το ποντίκι», 19/9/2010

πηγή φωτ/φίας: αυτοψία 2011

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών του ίδιου τύπου

Τμήμα συνοριακής φύλαξης Διδυμοτείχου στο Ισαάκιο

Σχολείο

Εκτός κατοικημένης περιοχής. Αρχή λειτουργίας ως κέντρου κράτησης μεταναστών προ του 2006, Σήμερα ενεργό.

τύπος: αστυνομικά κρατητήρια

Α.Τ. Διδυμοτείχου

παρατεταμένη κράτηση μεταναστών, από προ του 2006

Α.Τ. Μενιδίου

παρατεταμένη κράτηση μεταναστών, από προ του 1997

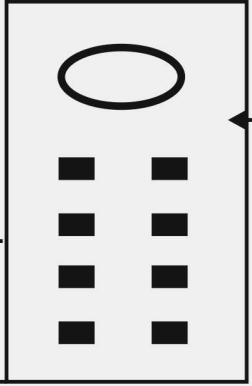
παράρτημα τυπολογιών

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών

τυπολογία βάσει μορφολογίας κτιρίου ή εγκατάστασης

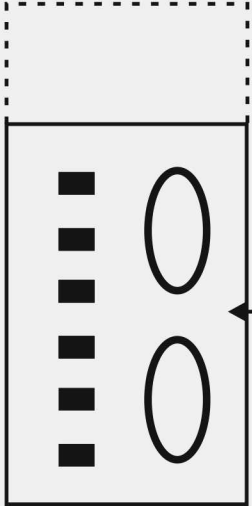
είσοδος - χωροθέτηση κελιών - χώρων αστυνομίας - προαυλισμού

ΤΥΠΟΣ Α₁

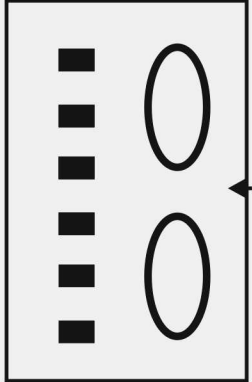
νέο κτίριο
κέντρο κράτησης Ελληνικού

ΤΥΠΟΣ Α₂

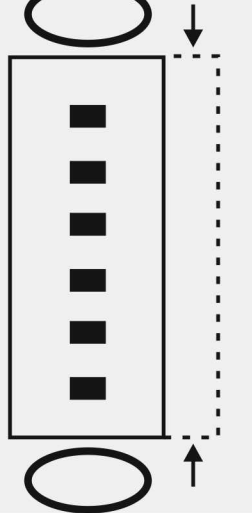
επανάχρηση-προσθήκη επέκταση
κέντρο κράτησης Φυλακίου Έβρου

ΤΥΠΟΣ Α₃

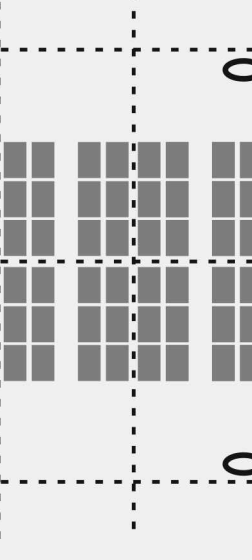
κρατητήρια
Α.Τ. Δραπέτσώνας

ΤΥΠΟΣ Α₄

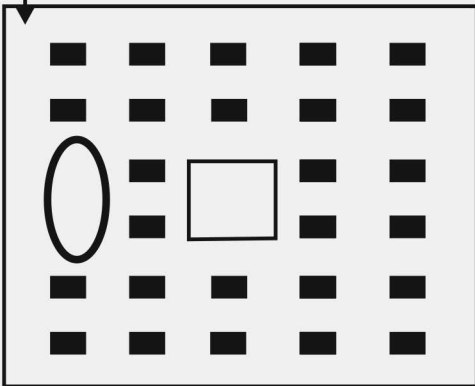
επανάχρηση αποθηκών ΚΥΔΕΠ
κέντρο κράτησης Βέννας Ροδόπης

ΤΥΠΟΣ Β

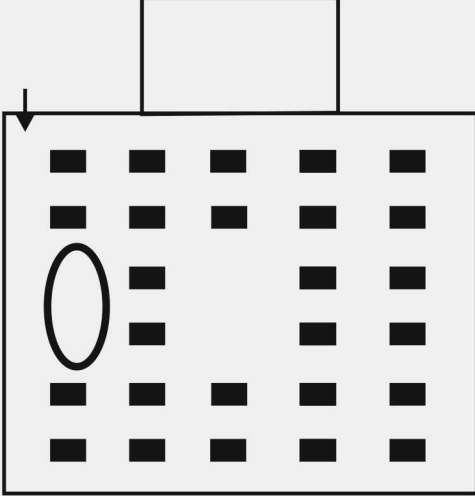
εγκατάσταση containers
κέντρο κράτησης Αμυγδαλέζας

ΤΥΠΟΣ Α₅

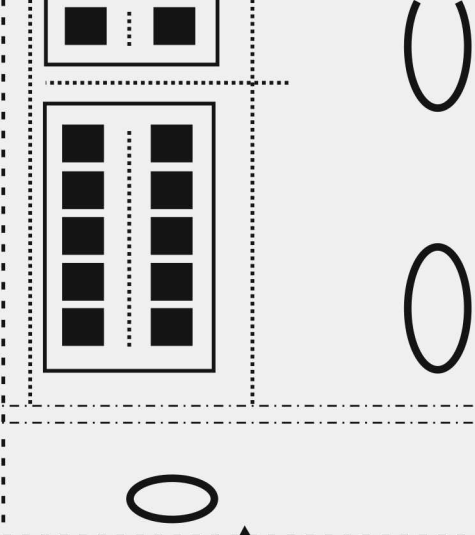
νέο κτίριο μεγάλης κλίμακας
Τμήμα Αλλοδαπών

ΤΥΠΟΣ Α₆

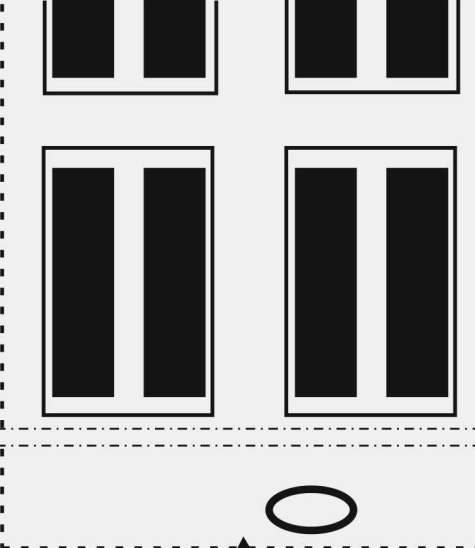
Τμήμα Αλλοδαπών

ΤΥΠΟΣ Υ₁

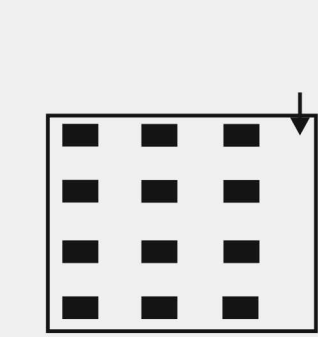
Σχολές Αστυνομικών
στρατόπεδα κράτησης Κομοτηνής και Ξάνθης

ΤΥΠΟΣ Υ₂

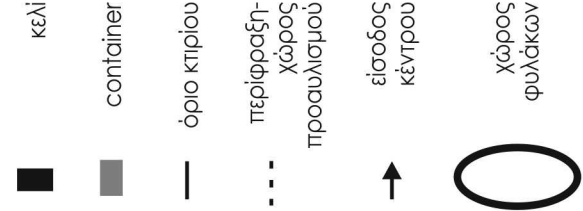
στρατόπεδα
κέντρο κράτησης Κορίνθου και Παρανεστίου

ΤΥΠΟΣ Υ

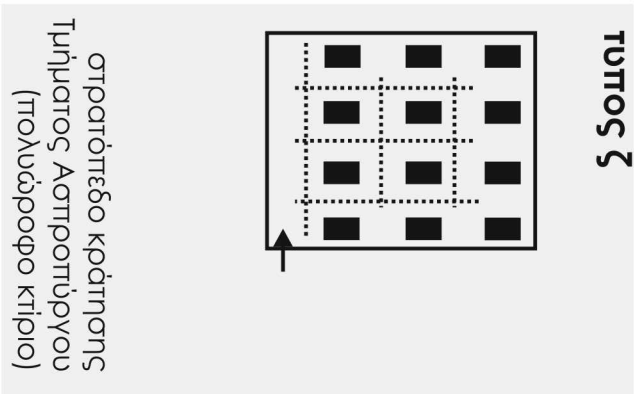
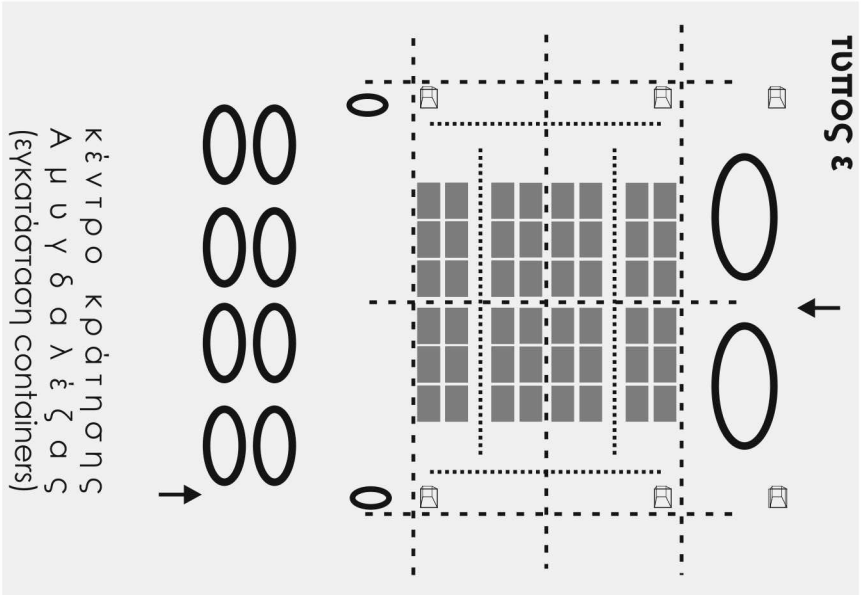
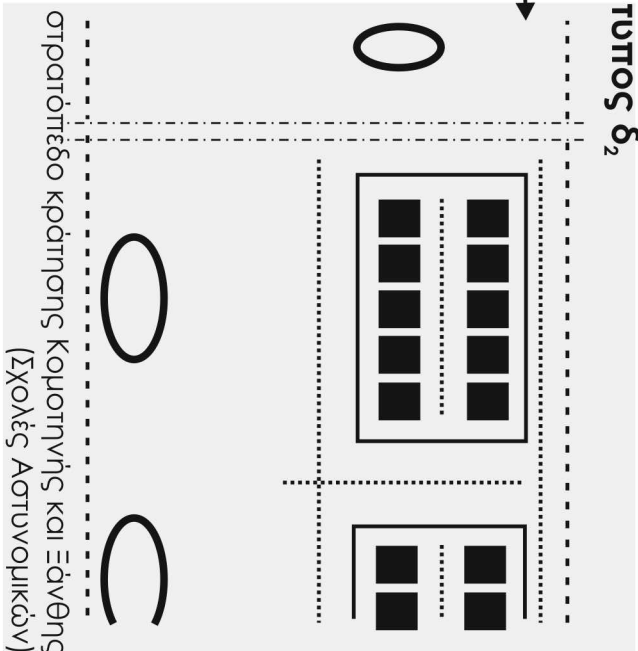
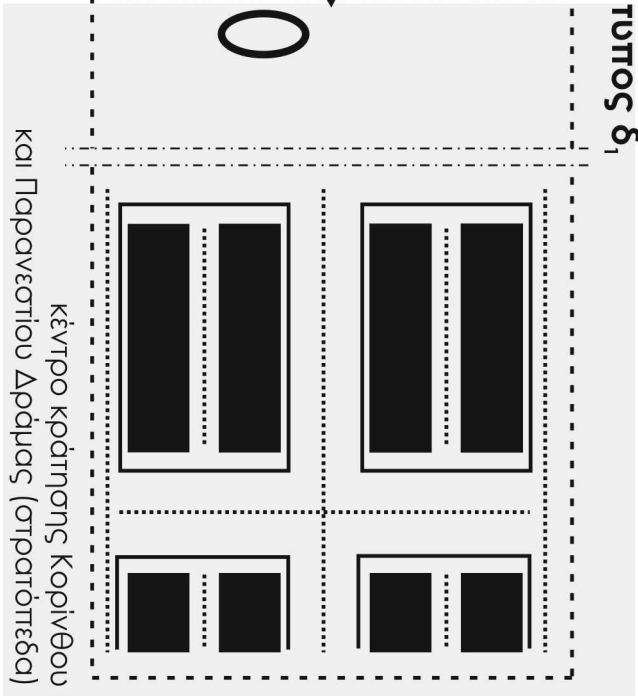
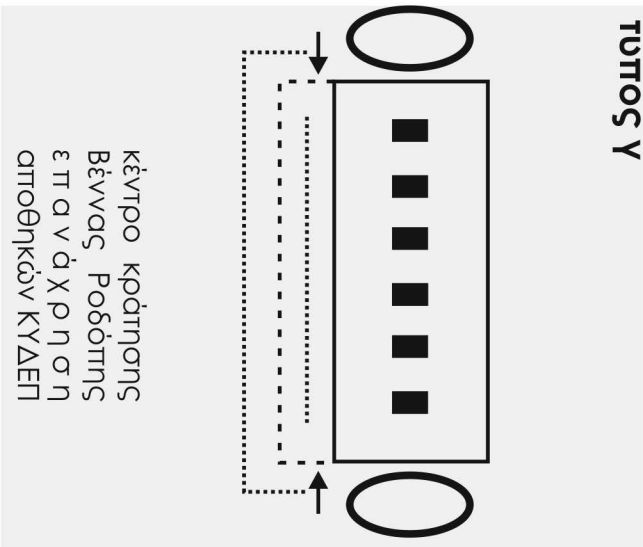
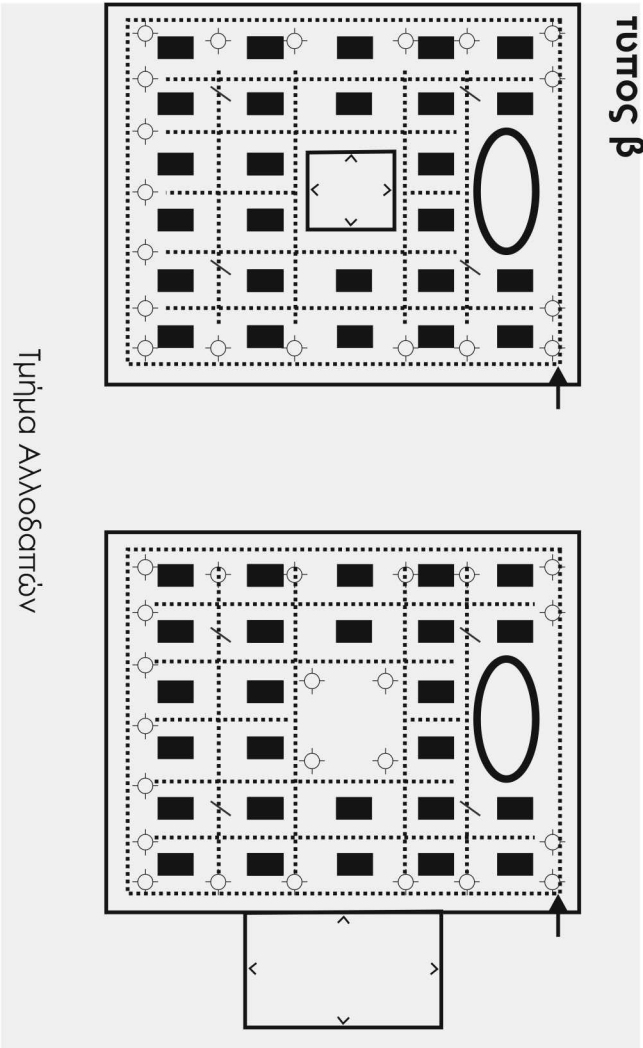
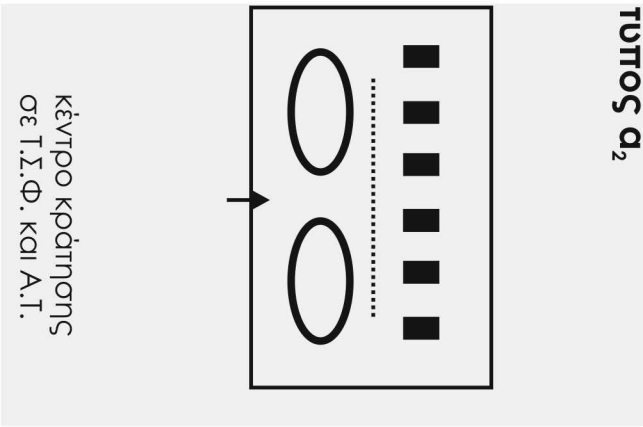
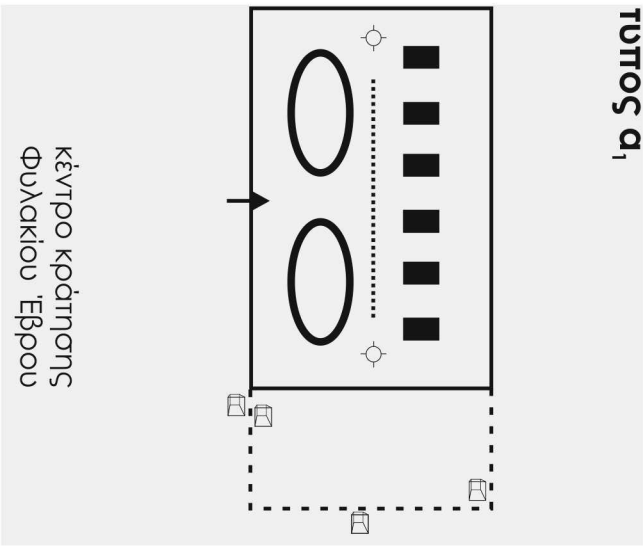
στρατόπεδο κράτησης Τμήματος Ασπρόπυργου (πολυώροφο κτίριο)

υπόμνημα

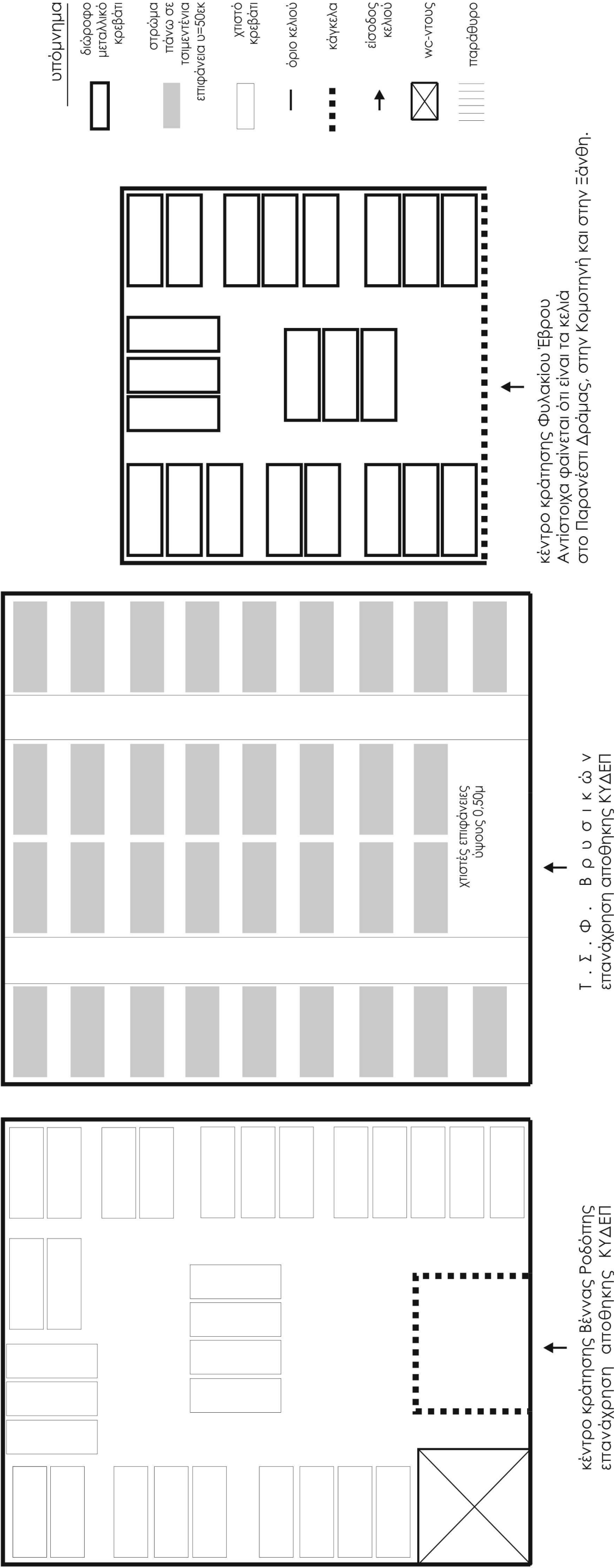
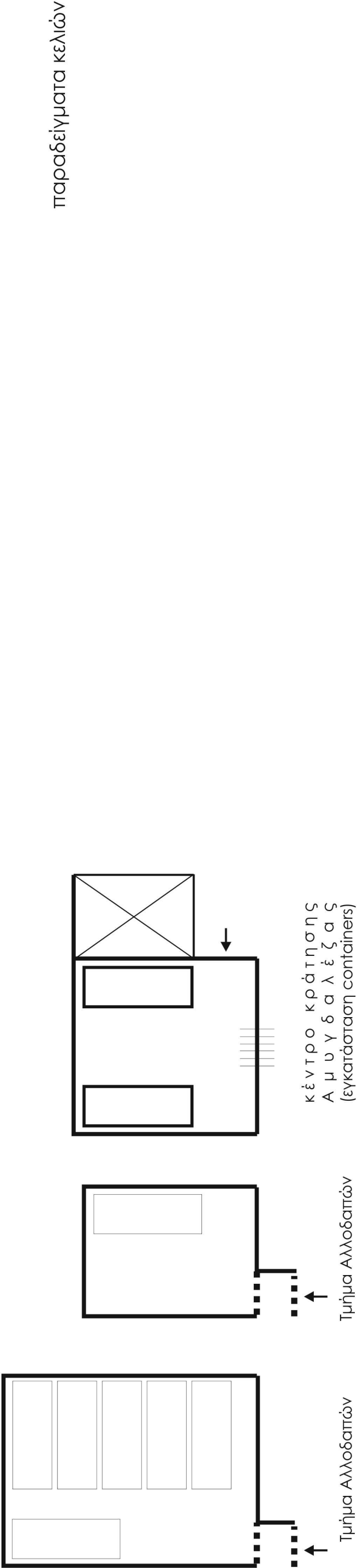
υπάρχουν και οι περιπτώσεις ανάμειξης τύπων, όπως στην περίπτωση του Φυλακίου Έβρου (επανάχρηση κτιρίου βιοτεχνίας, προσθήκη και επέκταση με τον τύπο της εγκατάστασης containers και σκηνών) ή του Παρανεστίου Δράμας (μονώροφα και διώροφα κτίριασχολές Αστυνομικών και containers). Η Αμυγδαλέζα δεν θεωρείται μικτός τύπος παρόλη τη χρήση containers [ενήλικοι και ανήλικοι] και κτιρίων [ανήλικοι] γιατί οι δύο τύποι είναι σε απόσταση μεταξύ τους και δεν συγκροτούν μαζί τον τύπο της κράτησης και η χρήση των κτιρίων είναι περιορισμένη.

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών
τυπολογία βάσει λειτουργίας
επιτήρηση

οι κινήσεις των φυλάκων, οι θέσεις των καμερών, των σημείων επιβλέψεως από δρόμοι και των θυρών είναι ενδεικτικές. Δεν έχουν αποτυπωθεί.

- υπόμνημα**
- κελί
 - container
 - όριο κτιρίου
 - - - περιφραγή-χώρος προσυλίστου
 - είσοδος κέντρου
 - χώρος φυλάκων
 - κίνηση φυλάκα
 - 📷 κάμερα
 - 📄 φυλάκιο

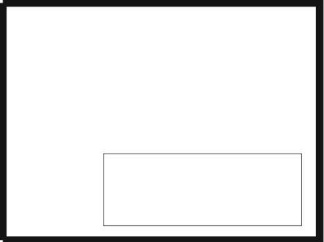

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών
τυπολογία βάσει χαρακτηριστικών κελιού

τυπολογία βάσει κλίμακας

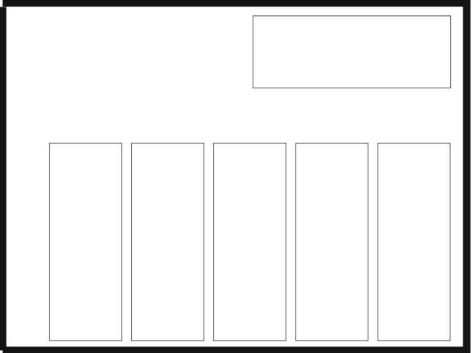
τυπος α

ένα άτομο

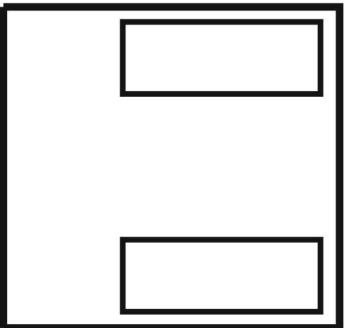
τυπος β₁

6-10 άτομα

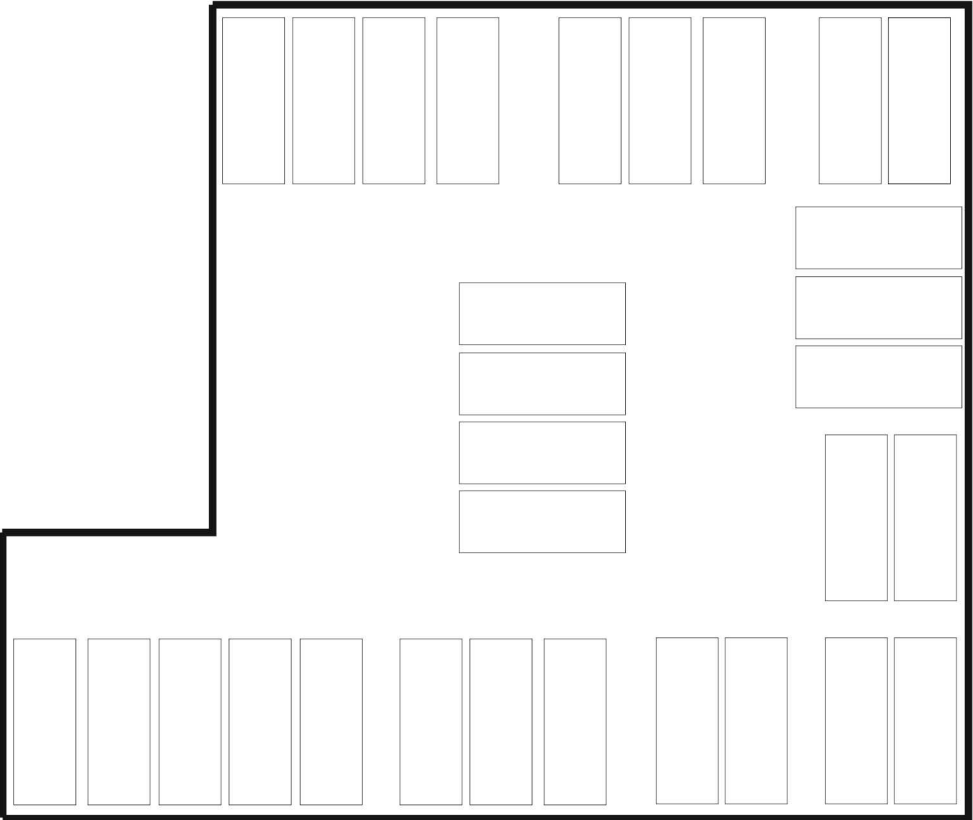
τυπος β₂

4 άτομα

τυπος γ

20-50 άτομα

Τμήμα Αλλοδαπών

Τμήμα Αλλοδαπών
Φυλάκιο Έβρου

κέντρο κράτησης
Αμυγδαλές
(εγκατάσταση containers)

κέντρο κράτησης Βένιας Ροδόπης
επανάχρηση αποθηκής ΚΥΔΕΠ

υπόμνημα

διώροφο μεταλλικό κελό

χτιστό κελό

όριο κελιού

κάλυψη

είσοδος κελιού

WC-ντους

παράθυρο

κατόψη					τυπολογία βάσει διαφάνειας				
τυπος α	τυπος β	τυπος γ	τυπος δ	τυπος ε					
τομή									
τυπος α ₁	τυπος β ₁				τυπος γ ₁	τυπος δ ₁			
Τ.Σ.Φ. Βρυσικών, Πέπλου κ.ά.	Τμήμα Αλλοδαπών, Φυλάκιο Έβρου	Τμήμα Αλλοδαπών				Βέννα Ροδόπης	Αμυγδαλέζα, Μόρια κ.ά.		
τομή					τυπολογία βάσει ορίου και αντικειμένου				
τυπος α ₂	τυπος β ₂	τυπος γ ₂	τυπος δ ₂	υπόμνημα					
				δωρόφορο μεταλλικό κρεβάτι χτιστό κρεβάτι όριο κελιού κάγκελα					
Τ.Σ.Φ. Βρυσικών, Πέπλου κ.ά.	Φυλάκιο Έβρου	Αλλοδαπών	Βέννα	Αμυγδαλέζα					

κέντρα διοικητικής κράτησης μεταναστών
τυπολογία βάσει χώρου κελιού

τυπολογία βάσει ορίων

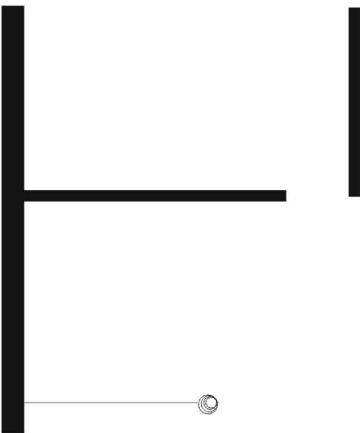
Τ.Σ.Φ. Βρυσηκών, Πέτλου κ.ά.

Τμήμα Αλλοδαπών, Φυλάκιο Έβρου

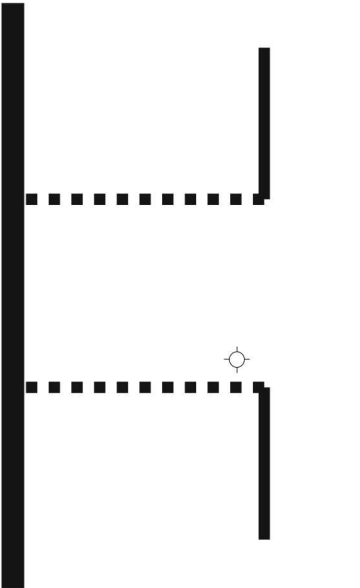
Βέννα Ροδόπης

Αμυγδαλέζα, Μόρια κ.ά.

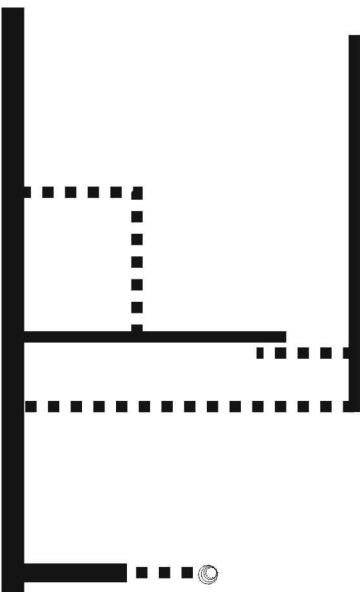
τυπος α

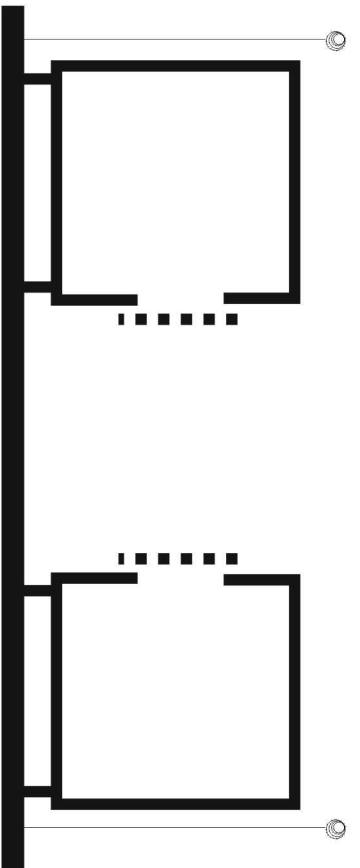
τυπος β

τυπος γ

τυπος δ

υπόμνημα

κοιτεδόσυρμα

τσιμεντένιος
φράχτης

όριο κελιού

κάγκελα

συρματοπλέγμα

κάλμερα

παράρτημα προδιαγραφών

Προδιαγραφές των στρατοπέδων κράτησης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (ΕΠΒ) (CPT), Πρότυπα ΕΠΒ (CPT).

Κέντρα ειδικά σχεδιασμένα για το σκοπό αυτό, που παρέχουν υλικές συνθήκες και καθεστώς κατάλληλο για τη νομική τους κατάσταση και είναι επανδρωμένα με κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό. Η Επιτροπή είναι στην αυχάριστη θέση να σημειώσει ότι μια τέτοια προσέγγιση ακολουθείται όλο και περισσότερο από τα Μέρη της Σύμβασης.

Προφανώς, τέτοια κέντρα θα πρέπει να παρέχουν διαμονή που είναι επαρκώς επιπλωμένη, καθαρή και σε καλή κατάσταση και η οποία προσφέρει επαρκή χώρο διαβίωσης για τους σχετικούς αριθμούς. Επιπλέον, πρέπει να δοθεί προσοχή στο σχεδιασμό και τη διαμόρφωση των χώρων για να αποφευχθεί όσο το δυνατόν περισσότερο οποιαδήποτε αίσθηση σφραγιστικού περιβάλλοντος. Όσον αφορά τις δραστηριότητες του καθεστώτος, θα πρέπει να περιλαμβάνουν ασκήσεις στην ύπαιθρο, πρόσβαση σε ένα δωμάτιο για την ημέρα και σε ραδιόφωνο / τηλεόραση και εφημερίδες / περιοδικά, καθώς και άλλα κατάλληλα μέσα αναψυχής (π.χ. επιτραπέζια παιχνίδια, πινγκ-πονγκ). Όσο περισσότερο χρόνο κρατούνται τα άτομα, τόσο περισσότερο ανεπτυγμένες θα πρέπει να είναι οι δραστηριότητες που τους παρέχονται.

Το προσωπικό των κέντρων κράτησης μεταναστών έχει ένα ιδιαίτερα δύσκολο έργο. Πρώτον, αναπόφευκτα θα υπάρξουν δυσκολίες που οφείλονται σε γλωσσικά εμπόδια. Δεύτερον, πολλοί κρατούμενοι θα βρουν δύσκολο να αποδεχθούν το γεγονός ότι στερούνται της ελευθερίας τους όταν δεν είναι ύποπτοι για κανένα ποινικό αδίκημα. Τρίτον, υπάρχει κίνδυνος έντασης μεταξύ κρατουμένων διαφορετικών εθνικοτήτων ή εθνοτικών ομάδων. Συνεπώς, η ΕΠΒ δίνει μεγάλη αξία στην προσεκτική επιλογή και την κατάλληλη εκπαίδευση του εποπτικού προσωπικού αυτών των κέντρων. Εκτός των καλά ανεπτυγμένων ιδιοτήτων στον τομέα της διαπροσωπικής επικοινωνίας, το εν λόγω προσωπικό θα πρέπει να είναι εξοικειωμένο με τις διαφορετικές κουλτούρες των κρατουμένων και τουλάχιστον ορισμένοι από αυτούς θα πρέπει να έχουν τις κατάλληλες γλωσσικές ικανότητες. Επιπλέον θα πρέπει να έχουν διδαχθεί να αναγνωρίζουν πιθανά συμπτώματα αντιδράσεων πίεσης που εμφανίζουν οι κρατούμενοι (είτε μετατραυματικά ή οφειλόμενα σε κοινωνικο-πολιτισμικές αλλαγές).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΑΞΗΣ
ΑΡΧΗΓΕΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ
ΚΛΑΔΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΤΕΧΝΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΤΕΧΝΙΚΩΝ
ΤΜΗΜΑ 4^ο ΚΤΙΡΙΩΝ

Αθήνα: 7 / 10 / 2005

Ταχ. Δ/ση: Π. Κανελλοπούλου 4
Τ.Κ. 101 77 ΑΘΗΝΑ
Αρμόδιος: ΕΥΘ. ΜΠΑΚΑΡΑΣ - Τ.Ε./Α'
Τηλ.: 210 6977535
Αριθμ. Πρωτ.: 8038/23/22

Τ Ε Χ Ν Ι Κ Η Π Ε Ρ Ι Γ Ρ Α Φ Η

ΧΩΡΩΝ ΚΡΑΤΗΣΗΣ (Κρατητήρια)
(ΚΤΙΡΙΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ)

Αφορά τη διαμόρφωση χώρων κράτησης για την ολιγόωρη έως και ολιγοήμερη κράτηση ατόμων ενηλίκων και σκοπό έχει την κατά το δυνατόν εξασφάλιση ικανοποιητικών συνθηκών κράτησης (Ασφάλεια κρατουμένων, συνθήκες υγιεινής και αξιοπρεπούς διαβίωσης κρατουμένων).

1) Σε κάθε Υπηρεσία, όπου απαιτείται η λειτουργία χώρων κράτησης, θα πρέπει να υπάρχουν τουλάχιστον δύο (2) αυτόνομοι χώροι (κελιά) ανδρών – γυναικών ανάλογης κατά περίπτωση δυναμικότητας.

2) Οι χώροι κράτησης (κελιά, χώροι υγιεινής κλπ), να κατασκευάζονται έτσι ώστε να μη παρέχουν τη δυνατότητα αφαίρεσης εξαρτημάτων και τη χρήση τους σαν εργαλεία απόδρασης, αυτοτραυματισμού ή τραυματισμού άλλων ατόμων .

Να παρέχουν υψηλή ασφάλεια για αποτροπή απόδρασης ή επαφής κρατουμένων με εξωτερικούς παράγοντες .

3) Να αποφεύγονται κατά το δυνατόν σημεία ικανά να προκαλέσουν αυτοκτονία, όπως η διέλευση σωληνώσεων, ηλεκτρικών εγκαταστάσεων κ.λ.π. ενώ τυχόν υπάρχουσες που δεν είναι δυνατόν να μεταφερθούν, να εγκιβωτίζονται με ισχυρό τσιμεντοκονίαμα επί πλέγματος τύπου "νευρομετάλλ" ή να καλύπτονται με ισχυρές χαλύβδινες επιφάνειες (λαμαρίνα) στερεωμένες – αγκυρωμένες με μεγάλη ασφάλεια που να αποκλείεται η αφαίρεσή τους ή εξαρτημάτων αυτών.

4) Στους χώρους κράτησης (κελιά) και W.C. κρατούμενων και γενικά στους χώρους όπου μπορεί να παραμένουν κρατούμενοι, δεν επιτρέπεται η εγκατάσταση ορατών παροχών όπως: Ηλεκτρικών εγκαταστάσεων (καλώδια- πρίζες – διακόπτες – φωτιστικά κ.λ.π.), εκτός αυτών που τυχόν προβλέπονται ειδικά (φωτισμός χαμηλής τάσης μέσω Μ/Σ 42 V), αποχετευτικών και υδραυλικών εγκαταστάσεων (σωλήνες κλπ).

Η όλη ηλεκτρική εγκατάσταση να προστατεύεται με κατάλληλο ρελέ διαφυγής μέσω μεταγωγικού διακόπτη (Bay-pass). Ο έλεγχος λειτουργίας του φωτισμού κρατητηρίων και W.C. αυτών να γίνεται κατά προτίμηση από τον ηλεκτρικό πίνακα, που θα βρίσκεται εκτός των χώρων κράτησης, ή με διακόπτες εξωτερικά των κρατητηρίων.

Ο τεχνητός φωτισμός των κρατητηρίων να γίνεται κατά προτίμηση , με φωτιστικά χαμηλής τάσης (42 V), τοποθετημένα στο διάδρομο – προθάλαμο (οροφή ή τοίχο) σε απόσταση ασφαλείας από τους κρατούμενους και όπου αυτό δεν είναι δυνατό μπορεί να γίνεται εντός των κρατητηρίων χωρίς ορατές καλωδιώσεις. Επίσης στους διαδρόμους και στον προθάλαμο των χώρων υγιεινής, να τοποθετείται και από ένα φωτιστικό νυκτερινής λειτουργίας (ύπνου) με λυχνία περίπου 25W/42V. Όταν κατασκευάζονται νέοι χώροι κράτησης, τα φωτιστικά πρέπει να είναι χωνευτά, εγκιβωτισμένα σε φωλιά εντός του σκυροδέματος ή της πλινθοδομής, χωρίς δυνατότητα αφαίρεσής του, με επίπεδο κρύσταλλο ασφαλείας που θα αφαιρείται δύσκολα (για αλλαγή λυχνίας).

Να υπάρχει τηλεφωνική εγκατάσταση και παροχή (λήψη) στο διάδρομο – χώλ, για τοποθέτηση καρτοτηλεφώνου από τον ΟΤΕ

5) Να δημιουργούνται **εκτός** κρατητηρίων και εντός του ενιαίου χώρου φύλαξης , χώροι υγιεινής (τουλάχιστον δύο) - με λεκάνη WC και νιπτήρα που να περιλαμβάνουν:

- Θύρα, με κλειδαριά, κλείθρο μπίλιας και πόμολο, κατασκευασμένη από λαμαρίνα πάχους 3mm και κάσωμα χαλύβδινο από κοιλοδοκούς (ύψος κασώματος 2,2μ και ύψος θύρας 1,5μ με κενό 20εκ. κάτω και 50εκ. περίπου επάνω για επιτήρηση).

- Λεκάνη Ασιατικού τύπου, με πλύση μέσω βαλβίδας τύπου DAL και μέσω κατάλληλου πιεστικού συγκροτήματος, εφόσον η πίεση του δικτύου δεν είναι επαρκής και ένθετη χαρτοθήκη.
- Νιπτήρα πορσελάνης με ισχυρή στερέωση στον τοίχο με χαλύβδινα μπράτσα, βρύση τοίχου (μόνο για κρύο νερό) και πλαστικό σιφώνι.
- Δάπεδο και τοίχοι (μέχρι την οροφή) να είναι επενδεδυμένα με εποξειδικό υλικό ή πλακίδια πορσελάνης με το λιγότερο δυνατό αρμό (πολύ καλό γέμισμα πλακιδίων και αρμών).
- Ντους τοίχου ή οροφής με χωνευτό χαλκοσωλήνα (όχι σπирάλ) με κατιονηστήρα σπαστής κεφαλής ντους ή κατιονηστήρα μεταλλικό (χωνί), χωνευτούς διακόπτες κρύου – ζεστού νερού (βάνες μπίλιας με χειρολαβή), ντουζιέρα κατά προτίμηση χαλύβδινη με καλό γέμισμα κάτω από αυτή, ή ντουζιέρα κτιστή με επένδυση πλακιδίων πορσελάνης η με σκαλί στο ύψος της θύρας για δημιουργία λεκάνης ντους του ίδιου του δαπέδου w.c. και απορροή υδάτων από σιφώνι δαπέδου.
- Πλήρη υδραυλική εγκατάσταση (κρύου – ζεστού νερού).
- Πλήρη αποχετευτική εγκατάσταση και εξωτερικά μετά από τις λεκάνες των W.C., να τοποθετείται τάπα ελέγχου – καθαρισμού της αποχέτευσης.
- Φωτισμός με φωτιστικά 40w/42 v~.
- Ηλεκτρικός θερμοσίφωνας 60 - 80 lit τοποθετημένος απαραίτητα σε χώρους που δεν έχουν πρόσβαση οι κρατούμενοι (τοποθέτηση σε τυχόν ασφαλισμένο πατάρι ή σε όμορο χώρο των κρατητηρίων).

Εξωτερικά της εισόδου των χώρων κράτησης και πλησίον αυτής, να υπάρχει η αναγκαία υποδομή για εγκατάσταση ψύκτη ύδατος, εφόσον είναι δυνατόν.

Όπου είναι δυνατόν να κατασκευάζεται και δίκτυο αποχέτευσης υδάτων δαπέδων κρατητηρίων (πλύσιμο δαπέδων) με αποροή αυτών μέσω σιφωνιών στο δάπεδο των διαδρόμων – χώλ και ανάλογων σωληνώσεων.

6) Οι χώροι των κρατητηρίων πρέπει:

- α) Να θερμαίνονται κατά προτίμηση από τους διαδρόμους – χώλ αυτών, με θερμαντικά σώματα ή μέσω συστήματος αεραγωγών πλήρως ασφαλισμένο.
- β) Να έχουν επαρκή φυσικό φωτισμό (φωτιστική επιφάνεια τουλάχιστον 5% της επιφάνειας δαπέδου).

- Λεκάνη Ασιατικού τύπου, με πλύση μέσω βαλβίδας τύπου DAL και μέσω κατάλληλου πιεστικού συγκροτήματος, εφόσον η πίεση του δικτύου δεν είναι επαρκής και ένθετη χαρτοθήκη.
- Νιπτήρα πορσελάνης με ισχυρή στερέωση στον τοίχο με χαλύβδινα μπράτσα, βρύση τοίχου (μόνο για κρύο νερό) και πλαστικό σιφώνι.
- Δάπεδο και τοίχοι (μέχρι την οροφή) να είναι επενδεδυμένα με εποξειδικό υλικό ή πλακίδια πορσελάνης με το λιγότερο δυνατό αρμό (πολύ καλό γέμισμα πλακιδίων και αρμών).
- Ντους τοίχου ή οροφής με χωνευτό χαλκοσωλήνα (όχι σπιράλ) με κατιονηστήρα σπαστής κεφαλής ντους ή κατιονηστήρα μεταλλικό (χωνί), χωνευτούς διακόπτες κρύου – ζεστού νερού (βάνες μπίλιας με χειρολαβή), ντουζιέρα κατά προτίμηση χαλύβδινη με καλό γέμισμα κάτω από αυτή, ή ντουζιέρα κτιστή με επένδυση πλακιδίων πορσελάνης η με σκαλί στο ύψος της θύρας για δημιουργία λεκάνης ντους του ίδιου του δαπέδου w.c. και απορροή υδάτων από σιφώνι δαπέδου.
- Πλήρη υδραυλική εγκατάσταση (κρύου – ζεστού νερού).
- Πλήρη αποχετευτική εγκατάσταση και εξωτερικά μετά από τις λεκάνες των W.C., να τοποθετείται τάπα ελέγχου – καθαρισμού της αποχέτευσης.
- Φωτισμός με φωτιστικά 40w/42 v~.
- Ηλεκτρικός θερμοσίφωνας 60 - 80 lit τοποθετημένος απαραίτητα σε χώρους που δεν έχουν πρόσβαση οι κρατούμενοι (τοποθέτηση σε τυχόν ασφαλισμένο πατάρι ή σε όμορο χώρο των κρατητηρίων).

Εξωτερικά της εισόδου των χώρων κράτησης και πλησίον αυτής, να υπάρχει η αναγκαία υποδομή για εγκατάσταση ψύκτη ύδατος, εφόσον είναι δυνατόν.

Όπου είναι δυνατόν να κατασκευάζεται και δίκτυο αποχέτευσης υδάτων δαπέδων κρατητηρίων (πλύσιμο δαπέδων) με αποροή αυτών μέσω σιφωνιών στο δάπεδο των διαδρόμων – χώλ και ανάλογων σωληνώσεων.

6) Οι χώροι των κρατητηρίων πρέπει:

- α) Να θερμαίνονται κατά προτίμηση από τους διαδρόμους – χώλ αυτών, με θερμαντικά σώματα ή μέσω συστήματος αεραγωγών πλήρως ασφαλισμένο.
- β) Να έχουν επαρκή φυσικό φωτισμό (φωτιστική επιφάνεια τουλάχιστον 5% της επιφάνειας δαπέδου).

γ) Να έχουν επαρκή αερισμό και όπου απαιτείται θα ενισχύεται και με τεχνητό τρόπο (μηχανικός εξαερισμός).

δ) Κάλυψη με κατάλληλο κλειστό κύκλωμα τηλεόρασης (CCTV - έγχρωμο) για έλεγχο εξωτερικής περιμέτρου των χώρων κράτησης, των εσωτερικών κοινόχρηστων χώρων κυκλοφορίας κρατουμένων και όψεων κελιών (όχι εντός των κελιών) με εικονολήπτες (Κάμερες) που θα είναι τοποθετημένες σε ασφαλή θέση μέσα σε κατάλληλο κουτί, με μόνιτορ (περίπου 26") και πολυπλέκτη στο γραφείου του Αξιωματικού Υπηρεσίας.

7) Σε κάθε χώρο κράτησης (κελί) και σύμφωνα με τις δυνατότητές του να υπάρχουν σταθερές κλίνες, μονές (200 X 80 εκ περίπου) ή διπλές (200 X 160εκ περίπου) ύψους 35 - 40 εκ., κατασκευασμένες από σκυρόδεμα ή πλινθομονή με ισχυρό επίχρισμα, καλυμμένες με γαρμπιλομωσαικό ή βαφή με εποξειδική ρητίνη η πολυουρεθανική βαφή.

Η απόσταση μεταξύ των κλινών να είναι περίπου 40 - 45 εκ.

Αν οι διαστάσεις του κρατητηρίου δεν επιτρέπουν την κατασκευή των παραπάνω κλινών, μπορεί να κατασκευάζονται συνεχείς σταθεροί πάγκοι (κρεβάτια) πλάτους 80 εκ. περίπου και ύψους 35 - 40 εκ.

Ο διάδρομος κυκλοφορίας έξω από τα κελιά, να έχει πλάτος τουλάχιστον 140 εκ.

8) Όπου είναι δυνατόν να κατασκευάζεται χώρος διαστάσεων περίπου 2,4 X 1,5 μ για συνομιλία κρατουμένου – επισκέπτη. Ο χώρος θα διαιρείται σε δύο υποχώρους 1,2 X 1,5 μ. (υποχώρος επισκέπτη & υποχώρος κρατουμένου)

Ο υποχώρος επισκέπτη, κατά προτίμηση να έχει είσοδο απευθείας από τους χώρους του Αστυν. Καταστήματος.

Στο ενδιάμεσο αυτό χωρίσμα να κατασκευαστεί πάγκος σε ύψος περίπου 75 – 80 εκ. και πλάτος περίπου 50εκ.

Το πάνω τμήμα του χωρίσματος των υποχώρων, τα τυχόν πλαϊνά χωρίσματα αυτών να είναι κατασκευασμένα από επίπεδο πολυκαρβονικό διαφανές φύλλο πάχους τουλάχιστον 8 χιλ. (μασίφ) για επιτήρηση από τον φρουρό κρατητηρίων.

Σε περίπτωση αδυναμίας υλοποίησης των παραπάνω διαφανών χωρισμάτων επιτήρησης στα πλαϊνά, να γίνεται ανάλογη κατασκευή στις θύρες εισόδου των δύο υποχώρων από ύψος 75-80 εκ. και έως 180 εκ..

Το χώρισμα των υποχώρων να τοποθετείται σε κάσωμα αλουμινίου σταθερό πυκνής διάτρησης διαμέτρου οπής περίπου 6 χιλ., και κιγκλίδωμα ασφαλείας από τη μεριά του κρατουμένου, ώστε ο κρατούμενος να βλέπει και να ακούει τον επισκέπτη αλλά να μην είναι δυνατή η ανταλλαγή σημειωμάτων και λοιπών αντικειμένων. Οι υποχώροι (επισκέπτη & κρατουμένου) να φωτίζονται με φωτιστικά και να αερίζονται αυτόνομα με ανοίγματα στο άνω τμήμα της πλευράς προς το Αστυνομικό κατάστημα και προς το χώρο κράτησης αντίστοιχα ή με τεχνητό εξαερισμό, χωρίς άνοιγμα μεταξύ των.

Να είναι υπό την άμεση εποπτεία του φύλακα (οπτική επαφή) και να διασφαλίζεται κατά το δυνατόν το απόρρητο της συνομιλίας κρατουμένου - επισκέπτη.

Όπου είναι δυνατόν, να κατασκευάζεται φυλάκιο (φρουρός κρατητηρίων) εντός των χώρων κράτησης, με τις αναγκαίες εγκαταστάσεις (φωτισμό, θέρμανση, πρίζες, τηλεφωνική γραμμή, κ.λ.π.)

Ο φρουρός θα πρέπει να είναι σε άμεση οπτική επαφή με τον Αξιωματικό Υπηρεσίας, όπου είναι δυνατόν, ή μέσω συστήματος ενδοσυνεννόησης – τηλεφώνου.

Να γίνεται πρόβλεψη και για κατασκευή ιδιαίτερου και ασφαλισμένου χώρου φύλαξης αποσκευών και προσωπικών ειδών κρατουμένων.

9) Να λαμβάνονται τα αναγκαία μέτρα πυρασφάλειας και πυροπροστασίας σύμφωνα με τις υποδείξεις της Πυροσβεστικής Υπηρεσίας.

10) **Όψεις των κρατητηρίων προς το διάδρομο:** Να είναι κατά προτίμηση ημιελεύθερης όψης (Σχ.1), ήτοι να κατασκευάζονται μέχρι ύψους 90 εκ περίπου από τοίχείο οπλισμένου σκυροδέματος πάχους 10 εκ. περίπου ή μπατικής τοιχοποιίας με σενάζ ύψους 20 εκ. με ισχυρό επίχρισμα. Το άνοιγμα από ύψος 90 εκ. και πάνω, να καλύπτεται με κιγκλίδωμα ασφαλείας από λείες χαλύβδινες ράβδους κυκλικής μορφής, διαμέτρου 20-22 χιλ. ανά 10-12 εκ. αντίστοιχα, περασμένες και κολλημένες σε λάμες 40X10-15 χιλ ανά 55-60 εκ. Περιμετρικά το κιγκλίδωμα να είναι κολλημένο σε κοιλοδοκό (100X50X3,2mm) ή λάμα (40X15-10 mm) με ισχυρή στερέωση – αγκύρωση στο δάπεδο, στους τοίχους και στην οροφή, που να μην επιτρέπει παλινδρόμηση.

Η θύρα εισόδου κελιών να είναι καγκελόπορτα ασφαλείας (όπως το κιγκλίδωμα ασφαλείας), με **μέσα** άνοιγμα, τερματισμό κλεισίματος σε λάμα σε όλο το μήκος του κασώματος της πλευράς κλεισίματος, με τρεις (3) τουλάχιστον μεντεσέδες υπερβαρέως τύπου αποκλειόμενης της αφαίρεσης των πείρων. Επίσης δύο (2) σύρτες – πάνω και κάτω – με οπή και λουκέτα ασφαλείας καθώς και κλειδαριά ασφαλείας (τύπου τρίαίνα), καλυμμένη εσωτερικά με λαμαρίνα και η κλειδαρότρυπα.

Το κιγκλίδωμα και η θύρα κρατητηρίου, μέχρι ύψους περίπου 150 εκ. από το δάπεδο, να επενδύονται **εξωτερικά** με λαμαρίνα κολλητή πάχους τουλάχιστον 2 χιλ. πυκνής διάτρησης (οπή 10 - 20mm περίπου).

Η θύρα εισόδου από το Αστυνομικό κατάστημα προς τους χώρους κράτησης, να αποτελείται από διπλή λαμαρίνα πάχους 3 χιλ. τουλάχιστον, με σκελετό και κάσωμα από κοιλοδοκούς πάχους τουλάχιστον 3 χιλ. (περιμετρικά και τρεις τουλάχιστον κοιλοδοκούς επί πλέον οριζόντια), με κλειδαριά ασφαλείας (τύπου τρίαίνα), μπάρα με λουκέτο ασφαλείας και φεγγίτη ελέγχου διαστάσεων 30 εκ. ύψος και 40 εκ. πλάτος με κιγκλίδωμα και συρόμενο ή ανοιγόμενο πορτάκι, για επόπτευση κ.λ.π. του χώρου χωρίς άνοιγμα της θύρας.

Η θύρα εισόδου επισκέπτη να είναι κατασκευασμένοι από σκελετό και κάσωμα αλουμινίου με πάνελ αλουμινίου ή αντιβανδαλιστικούς υαλοπίνακες σύμφωνα με οδηγίες της Υπηρεσίας.

11) Τα εξωτερικά ανοίγματα (παράθυρα-φεγγίτες) να κατασκευάζονται στο ανώτερο δυνατό σημείο του τοίχου (στο τελείωμα του δοκαριού), να έχουν ύψος περίπου 50 εκ., με εκμετάλλευση όλου του μήκους, ικανό για εξασφάλιση φυσικού φωτισμού και αερισμού και να είναι καλυμμένα **από έξω προς τα μέσα** με:

- Κιγκλίδωμα ασφαλείας (Φ 20-22/10-12 mm περαστά και κολλητά σε λάμα 40X10-15mm ανα 20-30 εκ.) με κολλημένο εξωτερικά αυτών ισχυρό πυκνό χαλύβδινου πλέγμα (σύρμα πάχους 3 χιλ. και μάτι περίπου 3 εκ.) –
- Υαλοστάσιο επάλληλο, αλουμινίου με συρόμενα φύλλα ή με σταθερά και συρόμενα επάλληλα φύλλα, χωρίς κλειδαριές (σύμφωνα με οδηγίες της επίβλεψης), με υαλοπίνακες από πολυκαρβονικά φύλλα μασίφ πάχους τουλάχιστον 8 mm και εξαρτήματα που δεν μπορούν να αποξηλωθούν.
- Κιγκλίδωμα ασφαλείας (Φ 20-22/10-12 mm περαστά και κολλητά σε λάμα 40X10-15mm.).

Σε περίπτωση οπτικής επαφής του εσωτερικού χώρου των κρατητηρίων με κατοικίες κλπ, να τοποθετείται πρόσθετο σταθερό υαλοστάσιο από χαλύβδινο σκελετό και υαλοπίνακα οπλισμένο πάχους 6 χιλ. περίπου, στερεωμένο με κλίση, σε απόσταση περίπου 15 εκ. από τον τοίχο ή να κατασκευάζεται ανάλογο στέγαστρο πάνω από τα παράθυρα - φεγγίτες.

12) Τα δάπεδα των χώρων κράτησης (κελιών) και ο διάδρομος πλάτους 140 εκ. περίπου, να είναι λεία χωρίς προεξοχές καλυμμένα με γαρμπολομωσαϊκό ή βιομηχανικό ή εποξειδικό δάπεδο, ή πλακίδια γρανιτικά τουλάχιστον group 4 με ελάχιστο αρμό, κ.λ.π. – σύμφωνα με οδηγίες της επίβλεψης.

13) Όλες οι εσωτερικές μεταλλικές επιφάνειες να είναι περασμένες με δύο (2) στρώσεις αντισκωριακό (μίνιον) και βερνικοχρωματισμό χρώματος πράσινου κυπαρισί. Οι εξωτερικές μεταλλικές επιφάνειες να είναι επίσης περασμένες με δύο (2) στρώσεις αντισκωριακό (μίνιον) και να χρωματίζονται σύμφωνα με το υπόλοιπο κτίριο.

14) Τα εξωτερικά οικοδομικά στοιχεία (εξωτερικοί τοίχοι) να είναι κατασκευασμένα από οπλισμένο σκυρόδεμα και μόνωση ή όπου αυτό δεν είναι δυνατό να είναι κατασκευασμένα από διπλή ή μπατική τοιχοποιεία με εσωτερική επένδυση ΓΚΑΝΑΪΤ, ή ισχυρό επίχρισμα τσιμεντοκονίας επί διπλού μεταλλικού πλέγματος τύπου ΔΑΡΙΓΚ και νευρομετάλ.

15) Σε περίπτωση επαφής των χώρων κράτησης με άλλα κτίρια, να κατασκευάζεται μία επί πλέον δομική επιχρισμένη τοιχοποιία, με σενάζ και πάπλωμα ορυκτοβάμβακα - πετροβάμβακα πάχους 5 εκ. μεταξύ υπάρχουσας και νέας τοιχοποιίας. Στη νέα τοιχοποιία να υπάρχει περιμετρικός αρμός (πλαϊνά και οροφή) πλάτους περίπου 4 εκ., που θα πληρούται με πολυουρεθανικό έγχυτο υλικό.

16) Όλες οι εργασίες θα γίνονται σύμφωνα με οδηγίες – διευκρινήσεις της Υπηρεσίας.

Ο ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ
ΜΠΑΚΑΡΑΣ ΕΥΘ.
Τ.Ε./Α' Μηχανικών

ΕΛΕΓΧΘΗΚΕ
Ο ΤΜΗΜΑΤΑΡΧΗΣ
ΚΩΝ/ΝΟΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ
Π.Ε./Α' Μηχανικών

ΘΕΩΡΗΘΗΚΕ
Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΔΡΟΛΙΑΣ
ΤΑΞΙΑΡΧΟΣ

Για την αντιγραφή
Αθήνα αυθημερόν
Για το 4^ο Τμήμα Δ/σης Τεχνικών

ΜΠΑΚΑΡΑΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ
Τ.Ε./Α' Μηχανικών

ΣΧΕΔΙΟ: Λεπτομέρεια Κατασκευής Κιγκλιδώματος

πηγές – βιβλιογραφία

Αρχεία

Γ.Α.Κ., τοπικό αρχείο Ιθάκης

Ιστορικό Αρχείο Δήμου Πειραιώς

Αρχείο Αντώνη Βιρβίλη

Κ.Υ.Δ.Ε.Π. (Τεχνική Υπηρεσία) Έβρου (σχέδια σιταποθηκών)

Πολοδομία Ορεστιάδας

Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (Κ.Μ.Σ.)

Φωτογραφικό υλικό

Ιδιωτικό φωτογραφικό αρχείο Τζέρρυ Καραβία

Ιδιωτικό φωτογραφικό αρχείο Αντώνη Βιρβίλη

Διαδίκτυο, στους ιστότοπους που αναφέρονται στη συνέχεια

Φωτογραφίες αυτοψιών

Προσωπικό Αρχείο card postal

Αρχιτεκτονική μελέτη

Αρχιτεκτονική μελέτη επανάχρησης κτιρίου για τη στέγαση του θεματικού μουσείου Αίγινας: Γραφείο Δοξιάδη. Ειδικοί σύμβουλοι Σοφία Χουρμούζη-Ξενοπούλου αρχιτέτων μπουσειολόγος, Ελένη Χατζηνικολάου αρχιτέκτων

Συνεντεύξεις

Μετανάστες κρατούμενοι: Ν. Η., Α., Υ. Και Σ. Β.

Κάτοικος Ιθάκης: συγγενής ατόμου που εξέτισε καραντίνα στο λαζαρέττο της Ιθάκης, Αύγουστος 2014

Αντώνης Βιρβίλης: δικηγόρος – ιστορικός – μέλος της Ελληνικής Φιλοτελικής Εταιρείας, Ιούλιος 2014

Ταξίαρχος Αστυνομικής Διεύθυνσης Ορεστιάδας, Γιώργος Σαλαμάγκας, Απρίλιος 2011

Διευθυντής Αστυνομικής Διεύθυνσης Κομοτηνής, Σεβινίδης Μιχάλης, Αστυνόμος Α', Απρίλιος 2011

Υπαστυνόμος Α', φύλακας κέντρου Βέννας, Τσιπλάκης Αναστάσιος

Αστυνομικός Διευθυντής Αθανάσιος Ζαρκαδούλας, Μάιος 2011

Αλεξάνδρα Μουρίκη, αρχιτέκτονας Κ.Ε.Δ., 2011

Δικηγόρος GCR

Εκθέσεις:

Προδιαγραφές των στρατοπέδων κράτησης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (ΕΠΒ) (CPT), Πρότυπα ΕΠΒ (CPT).

Αναφορά για τα στρατόπεδα κράτησης μεταναστών των Γιατρών Χωρίς Σύνορα, *Αθέατος Πόνος*, 2014

Αναφορά Γιατρών Χωρίς Σύνορα 2014, *Αθέατος Πόνος*

Άρθρα σε περιοδικές εκδόσεις

Marquit, E., School of Physics and Astronomy, University of Minnesota, Minneapolis, Minnesota, Published in vol. 13 of the *Encyclopedia of Applied Physics* (entry "Technology, Philosophy of"), pp. 417–29. VCH Publishers, Weinheim, Germany, 1995, σύνδεσμος: <http://www.tc.umn.edu/~marqu002/techphil.html>

Reydon, Th., *Philosophy of Technology: What Is (the Nature of) Technology?*, πηγή: <http://www.iep.utm.edu>, σύνδεσμος: <http://www.iep.utm.edu/technolo/>

Βιρβίλης, Α., “Το λοιμοκαθατήριο του Αγ. Γεωργίου Σαλαμίνος”, *περιοδικό Φιλοτέλεια*, τεύχη 590, 591, Αθήνα, 1998

Βιρβίλης, Α., “Η μεταφορά του ταχυδρομείου και η απολύμανση των επιστολών κατά την περίοδο της χολέρας του 1884”, *Φιλοτέλεια*, τεύχη. 660-662/2010

Βιρβίλης, Α., “Η ατμοπλοϊκή σύνδεση της Τεργέστης με τον Πειραιά το 1837”, *Φιλοτέλεια*, τεύχη 642-643/2007.

Δαρδαβέσης, Θ., *Η υγειονομική μέριμνα για τους πρόσφυγες*, Ιατρικά Θέματα, τεύχος 63, διαθέσιμο στο: www.isth.gr.

Ιατρικά Χρονικά Βορειοδυτικής Ελλάδος, Τόμος 8, Τεύχος 2, 2011

“Ιστορία του Ελληνικού Έθνους”, *Εκδοτική Αθηνών*, τεύχος ΙΔ΄

Κόρος, Δ., *Νεοφιλελευθερισμός και φυλακές: μια ταξική και συμβολική προσέγγιση*, περιοδικό *Πανοπτικόν*, τ. 15

Λασκαράτος Ι., Μαρκέτος Σ., “Η εκκλησιαστική συμβολή στην περιστολή των επιδημιών στα Επτάνησα επί Ενετοκρατίας και Αγγλοκρατίας”, *Materia Medica Greca*, τεύχος: Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1983

Πανδηή Αγαθοκλή, Β., “Καραντίνες και λοιμοκαθατήρια στα Ιόνια νησιά”, *Ιατρικά Χρονικά ΒΔ Ελλάδος*, 2011, Τόμος 8, Τεύχος 2

Άρθρο σε εφημερίδα

Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη, Αρχιτέκτων/ καθηγ. ΕΜΠ, στην ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ 7/9/1997, διαθέσιμο στο: <http://aeginahistory.blogspot.gr> (11/3/2015)

Πρακτικά συνεδρίων

Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αργοσαρωνικού, Μέθανα, 2006

Πρακτικά της: Ε΄ Ημερίδας Ιστορίας Στρατιωτικής Ιατρικής με θέμα *Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-1913: Η συμβολή του Υγειονομικού στο νικηφόρο αποτέλεσμα. 100 χρόνια* (Αθήνα 31 Μαρτίου 2012, οργάνωση Γραφείο Μελέτης Ιστορίας Ελληνικής Ναυτικής Ιατρικής Ναυτικού Νοσοκομείου Αθηνών και Εταιρεία Στρατιωτικής Ιατρικής), διαθέσιμο στο: <http://www.jieed.gr/index.php/el/digital-library/year2013/44-teychos-1/405-i-epidimia-xoleras-stous-valkanikoys-polemous-288.html>

Μαγιορκίνης Ε., Ν., *Τα λοιμοκαθαρτήρια στον Ελλαδικό χώρο κατά την εποχή της Επανάστασης*, περιλαμβάνεται στα πρακτικά της 3^{ης} Αμφικτυονίας Εταιρειών και Συλλόγων Ιστορίας Ιατρικής και Ηθικής - Δεοντολογίας, Κως, 2011, διαθέσιμο στο: www.isth.gr

Βιρβίλης Α., *Το λοιμοκαθαρτήριο του Αγ Γεωργίου Σαλαμίνας, Πρακτικά Β' Συνεδρίου Ιστορίας και Αρχαιολογίας Αργοσαρωνικού, Μέθανα 2006* [ανέκδοτο]

Βιρβίλης Α., *Το λοιμοκαθαρτήριο του Αγ. Γεωργίου Σαλαμίνας, Πρακτικά Ημερίδας Ιστορίας Ναυτικής Ιατρικής, Σαλαμίνα 2007*

Χαραλάμπους, Ν., *Η ιστορία των Λοιμοκαθαρτηρίων και Υγειονομείων στον Ελλαδικό χώρο*, Πρακτικά Ημερίδας Ιστορίας Ναυτικής Ιατρικής, Σαλαμίνα 2007.

Διατριβές

Λασκαράτος, Ι. *Πρόληψη της αρρώστιας και Κοινωνική Προστασία στα Επτάνησα της Αγγλοκρατίας (1815-1864)*, Αθήνα

Τραυλός, Ι., Κόκου, Α., *Ερμούπολη: Η δημιουργία μιας νέας πόλης στην Σύρο, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα*, Έκδοση της εμπορικής τραπεζής της Ελλάδος, Αθήνα: 1980

Άρθρο

Τα λοιμοκαθαρτήρια στην Ελλάδα τον 19ο Αιώνα: το παράδειγμα της Σύρου, πηγή: The new lazaretto at Siros (Syra), Greece, in 1840 - Medical History (Cambridge University Press)[Medical History, 1984, 28: 73-80.], διαθέσιμο στο: <http://www.istorikathemata.com>

νομοθεσία

Νόμος υγειονομικός και ποινικοί αυτού διατάξεις. 25 Νοεμ. 1845

ΦΕΚ αρ. 29, 17/8/1843

ΦΕΚ 9/31.1.1885

νομολογία:

Louled Massoud v. Malta (2010), ΕΕΔΑ, αρ. προσφ.24340/08), σελ. 14

Βιβλιογραφία

- Agamben G., *Homo sacer: κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή*, μτφρ.Π. Τσιαμούρας, Scripta, Αθήνα 2005
- Agamben G., *Κατάσταση εξαιρέσης: όταν η "έκτακτη ανάγκη" γίνεται πραγματικότητα*, Πατάκη, Αθήνα: 2007
- Agamben G., *Μορφή-της-ζωής*, Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα: 2003
- Benjamin W., *Για μια κριτική της βίας*, μτφρ. Λ. Μαρσιανός, Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα: 2002
- Bussolin, G., *Delle istituzioni di sanità marittima nel bacino del Mediterraneo. Studio comparativo*. Trieste : stabilimento tipografico di Herrmanstorfer, 1881.
- Clark, B., *Δύο φορές ξένος*, ποταμός, Αθήνα: 2007
- Davis, A., *Δημοκρατία χωρίς δεσμά: αμερικάνικη αυτοκρατορία, φυλακές και η ανεκπλήρωτη κατάργηση της δουλείας*, Άγρα, Αθήνα: 2008
- Delanty, G., *Επινοώντας την Ευρώπη*, Ασίνη, Αθήνα: 2010
- Foucault, M., Dits et écrits 1984, *Des espaces autres* (conférence au Cercle d'études architecturales, 14 mars 1967), στο *Architecture, Mouvement, Continuité*, n°5, octobre 1984
- Girard, R, *Το εξυλαστήριο θύμα, Η βιά και το ιερό*, Εξάντας, Αθήνα, 1991
- Krumbacher, K., [Ελληνικό ταξίδι](#), Αθήνα : [Κάτοπτρο](#), 1994
- Le Corbusier. [Κείμενα για την Ελλάδα](#) : Φωτογραφίες και σχέδια, Αθήνα : [Άγρα](#), 2009
- Morgentau, H, *αποστολή μου στην Αθήνα. Το έπος της εγκατάστασης των προσφύγων*, βήμα περιηγήσεις, εκδόσεις τροχαλία, Αθήνα: 2010
- Panzac, D, *Quarantines et Lazaret, L' Europe et la Peste Orient*, Aix-en-Provence, Édisud: 1986
- Reebs, Winfried, *Η Αναζήτηση του Ιδανικού Τρόπου Εξόντωσης: Φυλακές και Αρχιτεκτονική*, αμηχανία, Αθήνα: 1988
- Sontag, S, *AIDS and its Metaphors*, 1989, Picador USA, Yew York: 2001
- Virvilis A., "Maritime mail transportation and the antagonism of the foreign steamship companies in the Helladic area during the 19th century", *ετήσιος τόμος της Ευρωπαϊκής Φιλοτελικής Ακαδημίας OPUS XIII (2013) Βέλγιο 2013*.
- Βαρίκα Ε, *Οι απόβλητοι του κόσμου. Μορφές του παρία.*, Πλέθρον, Αθήνα: 2013
- Βιρβίλης, Α, *Ο ρόλος των υγειονομείων και λοιμοκαθαρτηρίων στην Ελλάδα και η ταχυδρομική τους ιστορία, διάλεξη στην Ελληνική Φιλοτελική Εταιρεία*, Μάρτιος 2006 [ανέκδοτο]
- Βιρβίλης, Α., *Το Λοιμοκαθακτήριο Μακρονήσου*, κατάλογος της Εθνικής Φιλοτελικής Έκθεσης ΛΑΥΡΙΟ 2009 (30 Σεπτεμβρίου-4 Οκτωβρίου)

Βλασσόπουλος, Γ, *Το Λαζαρέττο της Ιθάκης στα 1844-1847 («Ναυτικά Καθάρσεις»)*, άγνωστος εκδότης, Αθήνα, 1994

Γκιζελή, Β., *Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και προέλευση της κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα (1920-1930)*, Επικαιρότητα, Αθήνα: 1984

Ηπίτης, Κ. Π., *Η πανώλη εις Πόρον ή ημερολόγιον των εις ταύτην την νήσον κατά τον Απρίλιον, Μάϊον και Ιούνιον του 1837 διατρεξάντων*, Αθήναι 1837

Κορασίδου, Μαρία, *Όταν η αρρώστια απειλεί: Επιτήρηση και Έλεγχος της Υγείας του Πληθυσμού στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα*, τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδάνος, Αθήνα, 2002

Κόμης Κ., *Χολέρα και λοιμοκαθαρτήρια, 19ος-20ός αιώνας: Το παράδειγμα της Σαμιοπούλας*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα: 2005

Παπανικολάου-Κρίστενσεν (επ.), Α., *Αθήνα 1818-1853 Έργα Δανών Καλλιτεχνών*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων, Αθήνα 1985.

Σαμουηλίδης, Χ., *Ιστορία του ποντιακού ελληνισμού*, Εκδ. Οίκος Α. Α. Λιβάνη, Αθήνα: 2010

Συλλογικό, *Δημόσια Υγεία και Κοινωνική Πολιτική: ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του*, Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών: Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος, Χανιά, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2008

Συλλογικό, *Οικιστικά της Ιθάκης: αρχιτεκτονικά σχέδια από την περίοδο 1820-1865*, Γενικά Αρχεία του Κράτους, Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, Πηγές II, Ιθάκη, 2006

Συλλογικό, *Ιστορίας μέριμνα: τιμητικός τόμος στον καθηγητή Γεώργιο Ν. Λεοντσίνη*, Α2, Ε.Κ.Π.Α., Αθήνα: 2011

Συλλογικό, *Μπάσταρδες με Μνήμη, Μπάσταρδη Μνήμη: Θεσσαλονίκη 1912-2012, εκατό χρόνια Ελλάδας, πατριαρχίας, καπιταλισμού είναι αρκετά*, Θεσσαλονίκη, 2012

Συλλογικό, *Διερευνώντας τις κοινωνικές σχέσεις με όρους υγείας και ασθένειας*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, *Ρέθυμνο: 2013*, Κορασίδου, Μ, *Προς μια προοπτική σύνθεσης του «φυσικού» και του «κοινωνικού» στο χώρο της ιστορίας της ιατρικής, της υγείας και της αρρώστιας*

Τσοκόπουλος, Β., *Πειραιάς 1835-1870, Εισαγωγή στην ιστορία του ελληνικού Μάντσεστερ*, Καστανιώτης, Αθήνα 1984

Φιλιππίδης, Χ., *σώμα, χώρος & πολιτικές της καθαρ(ι)ότητας*, Ελευθεριακή Κουλτούρα, Αθήνα: 2007

Χαροκόπος Σπ., Χαροκόπος Φώτης «Επτανησιακή Ιατρική», εκδ. Υπουργείου Κοινωνικών Υπηρεσιών, Αθήνα 1976

Χαιρόπουλος, Π, *Από τα Κοτυώρα στην Ανοιξιά*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη: 1996

Βιβλιογραφία λογοτεχνική

Ποίημα του Ι. Σκυλίτση από τη διαμονή του στο λοιμοκαθαρτήριο της Σύρας στην εφ. *ΕΡΜΗΣ* της Σύρου, 25 Μαΐου 1842, διαθέσιμο στα Γενικά Αρχεία Σύρου

Παπαδιαμάντης, Α., *Τα ρόδινα ακρογιάλια*. *Βαρδιάνος στα σπόρκα*, Ζαχαρόπουλος Σ Ι, Αθήνα, 1975

Καμπανέλης, Ι., *Μαουτχάουζεν*, Κέδρος, Αθήνα: 2012

Λυκούδης, Ε., *Η Ξένη του 1854*, Πατάκη, Αθήνα, 1998

Δημώδης ποίηση (Τρίκερι), Μαντινάδα για την ισπανική γρίπη του 1918, διαδίκτυο

Μπουρμπούλης Μ., *Λαζαρέτο. Ο γάμος των τράγων*, Καστανιώτη & Διάττων, Αθήνα, 2010

Λάζαρης, Β, Καποδιστριακή Πάτρα: μονογραφική ιστορία, Περί Τεχνων, Πάτρα, 2002

Προφορικές μαρτυρίες από το διαδίκτυο

Τσανακτσίδης Θεόδωρος

Χαραλαμπίδης Μενέλαος

Μιχάλης Παναγιωτίδης

Αγτζίδης Βλάσης

Βαρλαγιάννης Θ,

Τυπάλδος-Πρετεντέρης στο: Ι, Κέρκυρα, Εκ του Τυπογραφείου της Κυβερνήσεως, 1856.

Ιστοσελίδες

<http://www.corfuhistory.eu> (11/3/2014)

<http://www.koutouzis.gr/Louiza.htm> (Μάιος 2014)

Το «νησί των τρελών»: Η βαριά ιστορία της μυστηριώδους νησίδας-φαντάσματος, μεταξύ Περάματος και Σαλαμίνας Άρθρο: στο <http://www.iefimerida.gr> (Ιούνιος 2014)

<http://aretsou.gr> (Ιούνιος 2014)

www.happyweek.gr (Ιούνιος 2014)

www.chiosnet.gr/ (Ιούνιος 2014)

<http://www.psaratravel.gr/el/Psara/Sights> (Ιούνιος 2014)

Διαδικτυακή πύλη Δήμου Ερμούπολης, www.hermoupolis.gr (Ιούνιος 2014)

<http://el.wikipedia.org/> (Μάιος 2014)

athens.indymedia.org (10/9/2011)

Musaferat.Lesbos: ομάδα ενάντια στα κέντρα κράτησης στο: <http://musaferat.espivblogs.net>

Συνέλευση no lager στο: nolager.espiv.net